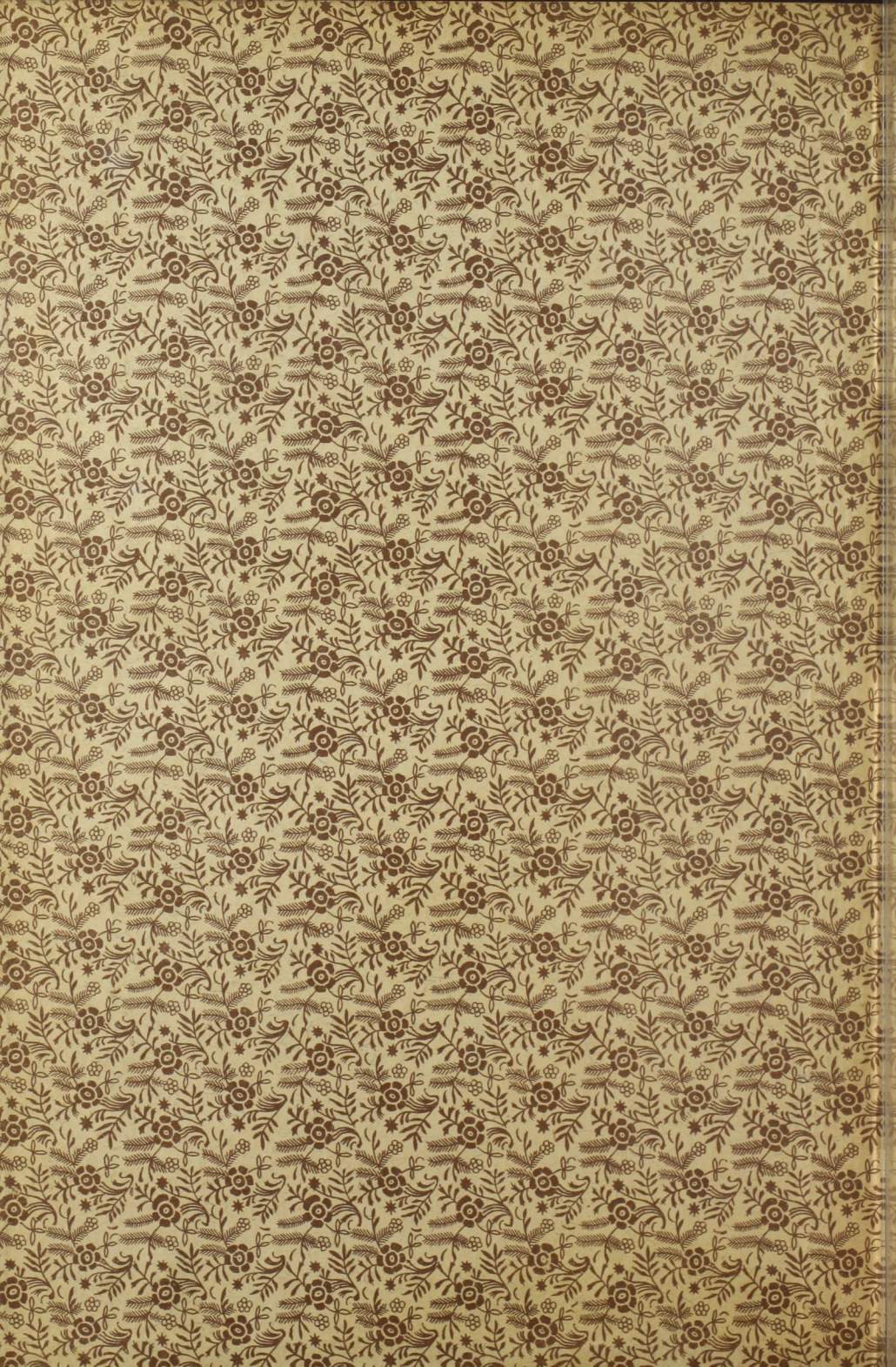

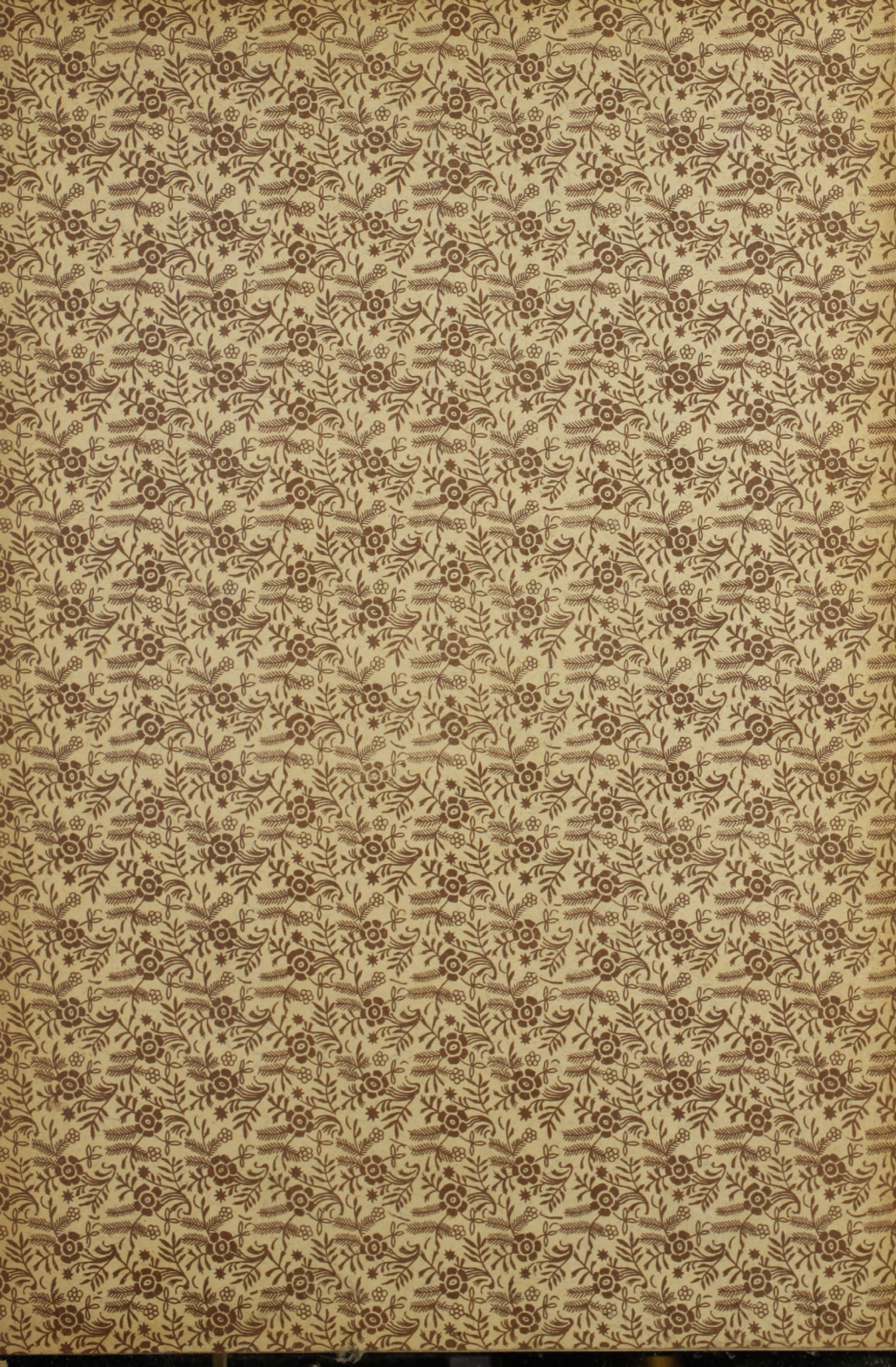
AGOSTINI
TIZ ESZTENDŐ A
TÚZFÖLDÖN

LAMPÉL R. (WODIANER F. ÉS FIAI)

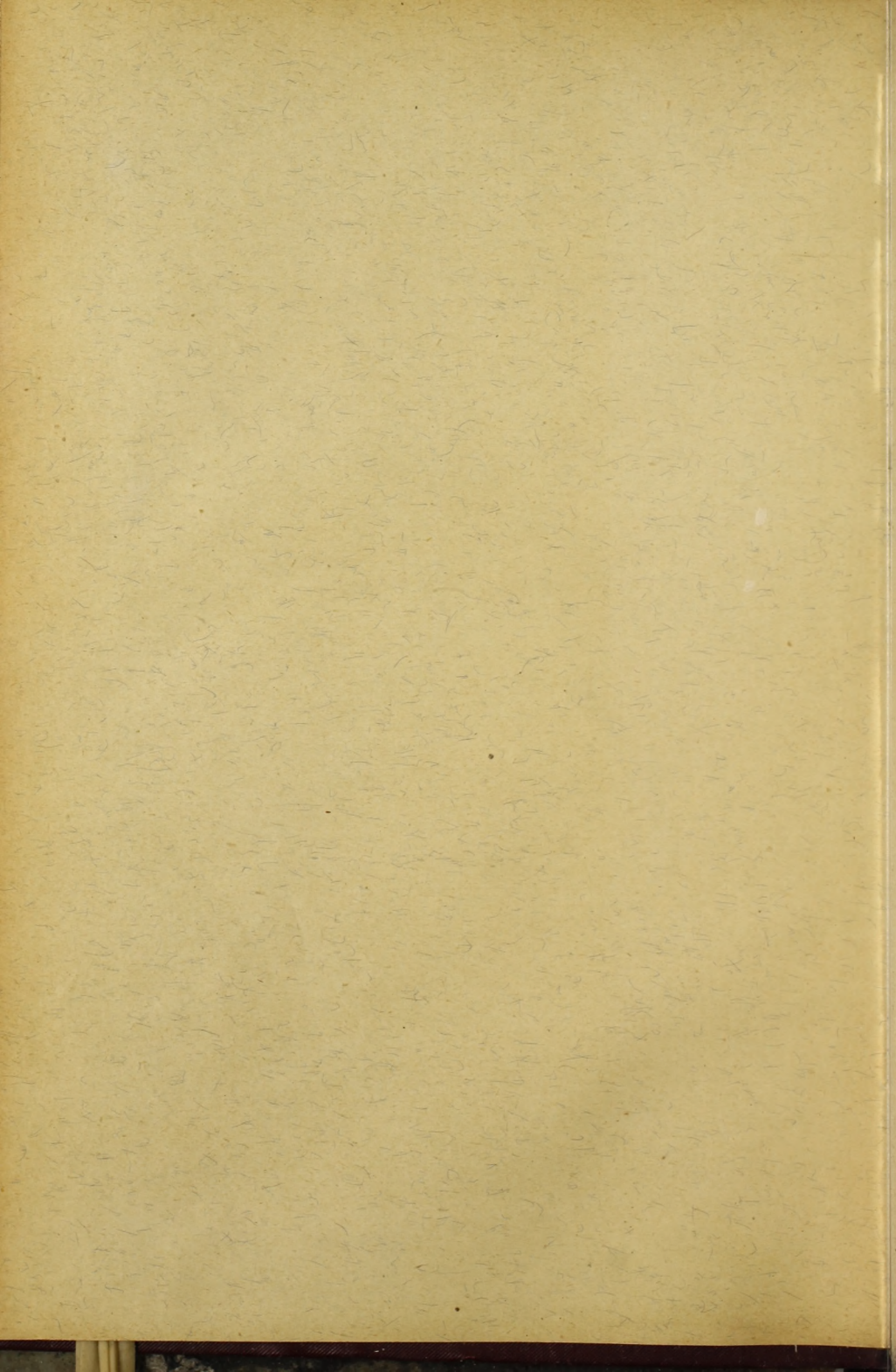

MAGY. TUD. AKADEMIÁ
KÖNYVTÁRA

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG KÖNYTÁRA

SZERKESZTI CHOLNOKY JENŐ

TÍZ ESZTENDŐ A TŰZFÖLDÖN

BUDAPEST

LAMPEL R. (WODIANER F. ÉS FIAI) R. T.

KÖNYVKIADÓVÁLLALATA

ALBERTO M. DE AGOSTINI

TÍZ ESZTENDŐ A TÚZFÖLDÖN

FORDÍTOTTA

CHOLNOKY BÉLA

101 KÉPPEL 16 TÁBLÁN ÉS A SZÖVEG KÖZT; 3 TÉRKÉPPEL

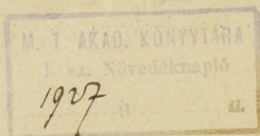
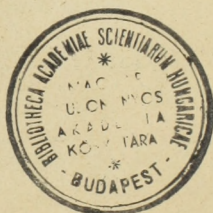
BUDAPEST

LAMPEL R. (WODIANER F. ÉS FIAI) R. T.

KÖNYVKIADÓVÁLLALATA

6. 816 / 200
Könyvtári példány
FRANKLIN-TÁRSULAT

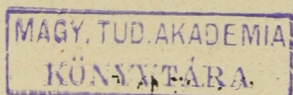
108594

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

ELSŐ FEJEZET.

A Tűzföld szigetvilágának általános képe.

A délamerikai kontinens legdélibb végét nevezzük a könnyen félremagyarázható Tűzföld néven. Nagy szigetvilág ez és lenyúlik messze délnek az antarktikus kontinens felé, a jégvilág titokzatos némaságába.

A terület fekvése egyáltalán nem indokolja a nevét s hogy ennek eredetét megérthessük, Magelhães-ig, a Tűzföld felfedezőjéig kell visszamennünk. Amikor fölfedezte ezeket a partokat, meglepődött a számtalan tűz láttára, amelyeket szerte az erdőben a bennszülöttek gyújtottak, hogy így a hideg ellen védekezzenek s elnevezte «Tűz»-földnek. Az utókor aztán átvette ezt a nevet, bár csupán az első pillanat benyomása szülte.

A szigetcsoport meglehetősen különvállik a kontinens-től, nyugati partjain gleccser gleccser mellett tolakodik a tenger felé, éghajlatát hideg antarktikus áramlások hűtik s így még a tudományos világban is hamarosan kialakult az a téves nézet, hogy a Tűzföld kellemetlen, barátságtalan, nyomorúságos pontja a Földnek. Klimáját olyan szörnyűnek mondták, hogy a szigeteket alkalmatlannak tartották arra, hogy magasabb kultúrájú ember megmaradhasson rajtuk. Ehhez a szomorú képhez nagyban hozzájárult, hogy Pedro Sarmiento de Gamboa első kolonizációs kísérletei csődöt mondtak. Az ő leírása és az ezen a környéken hajótörést szenvedettek elbeszélései a kiállott tengernyi kínról, gyötrődésről valósággal hirhedtté tették a szigetvilágot.

A kereskedelmi tengerészet útjai évek múltán ide is elvezettek, amikor a folytonos fejlődésben lassanként az

egész Földet behálózták. Így lett a Magelhães-út is, mint a Csendes-óceánra vezető csatorna nagyjelentőségű s ez indította a szomszédos Chile és Argentínát, hogy a Tűzföldet is belevonják hatalmi körzetükbe, pedig eddig csupán geográfus fordult meg rajta és senkinek sem kellett belőle egy szigetcske sem.

Egy idő múlva ez a rossz vélemény egy kicsit megnyihült. 1877-ben előrelátó tőkészek ismét az addig kilátástalannak tartott állattenyésztéssel kezdtek kísérletezni. Csakhamar Patagoniában is és a Tűzföldön is elszaporodtak a juhnyájak s rövid idő alatt búsas nyereséget biztosítottak.

A Tűzföld szigetvilága a Greenwich-től számított $52^{\circ} 28'$ és 56° déli szélesség és $63^{\circ} 44'$ és $74^{\circ} 45'$ nyugati hosszúság közt fekszik, tehát helyzete körülbelül Hollandiának vagy Dániának felel meg és a déli sarktól messzebb van, mint Norvégia és Svédország az északitól. Éppúgy meglenne a Tűzföldön is minden termelő-lehetőség, ami az említett északi államokban megvan, hanem a déli sark felől hideg tenger- és légáramlások a földművelést lehetetlenné teszik.

Területe $72,000 \text{ km}^2$, belőle csupán a legnagyobbik sziget keleti fele és az Állam-sziget (Isola degli Stati) tartozik Argentínához, míg a többi, kb. $50,000 \text{ km}^2$, chilei terület. Az angol király 1881-ben hozott döntése alapján a határvonal északdéli irányban húzódik a Magelhães-csatorna keleti bejárásához közel fekvő Espiritu Santo-foktól a Beagle-csatornáig. Itt a Lapatai-öbölnél keletre fordul és a Beagle-csatornát követi a kijáratig, a San Pio-fokig.

A csatornák helyzete és iránya alapján a szigetvilág három csoportra osztható. Az első maga a Magelhães és Beagle csatornáktól határolt fősziget, amelyet a szigeten lakó ona-indiánusok Guasin néven neveznek. A második rész a Beagle-csatornától dél felé a Cap Hoorn-ig és végül a harmadik a Cockburn- és Magdalena-csatornáktól nyugat felé a Magelhães-úttól délkeletre terül el.

A fősziget a legnagyobb, $42,000 \text{ km}^2$. Köréje olyan háromszöget rajzolhatnánk, amelynek egyik csúcsa volna a Magelhães-út keleti kijáratjának közelében fekvő Punta

Anegada, az alapja pedig a majdnem egyenesvonalú Beagle-csatorna. A háromszög két másik csúcsa keleten a Buen Sucero-fok, nyugaton pedig a Brecknock-félsziget lenne. A keleti partja egy kissé öblösen hajlik és a San Diego-foknál a Le Maire-út előtt csörszerűen meghajlított véggel végződik. Nagyobb öblök, élesebb bevágódások csak északon vannak rajta: a Lomas-öböl és a San Sebastiano-öböl. Hanem nyugaton annál erősebben össze van szabdalva, ahol a Brecknock-félszigetben végződik el. Legnagyobb öblei a Felipe-, Gente Grande-, Inútil-öböl (Useless-, vagyis Haszontalan-öböl) és az Admiralty-, Tilton-, De Agostini- és Martinez-ellentengernagy-fjord.

A Beagle-csatornától délre a Londonderry, Gordon, Hoste és Navarin a legnagyobb szigetek. Különösen a két utóbbi tekintélyes kiterjedésű. A harmadik csoport szigetei a Cap Pilar-tól 900 km hosszan helyezkednek el és észak-keleti partjuk alkotja a Magelhães-út délnyugati partját. A keskeny csatornákkal elválasztott szigetek közül a legfontosabbak a Desolation, Santa Inez, Clarence és Dawson.

Ezek a nagyobb szigetek kivül temérdek kisebb-nagyobb sziget teszi bonyolulttá a térképet. Pedig amúgyis igen változatos képet ad a számos kanyargó, szélesebb-keskenyebb csatorna és az a sok kisebb-nagyobb fjord, amely a nyugati magas hegyvidéket mélyen összeszabdálja. Éppen ez a nagy változatosság az oka a hajósok egymásnak ellentmondó, kusza leírásainak. Egyesek szerint a legvadabb és kopárabb vidék ez, a nyár ködös, hideg és viharos, a hegyeken vegetációnak alig van nyoma és mindenütt tátongó szakadékok, szörnyű mélységek riasztják vissza a partraszállókat. Más utasok aztán túlzott elragadtatással írnak a pompás növényzetről, a buja legelőterületekről, egyes csodás virágokról, a csatornák fenséges szépségéről. Szerintük helyes művelés kellene csak ahhoz, hogy ez a vidék legyen a Föld egyik legparadicsomibb pontja, ha a hosszú tél nem volna.

Az ellentét a kétféle leírás között onnan ered, hogy egyesek a nyugati partokat keresték fel a semmi jóval sem kecsegtető Desolation névre hallgató szigettől a Cap Hoor-

nig, míg mások a Tűzföld keleti oldalát és a csatornákat járták be. A saját tapasztalataink alapján egészen bizonyos, hogy ez az archipelagus távolról sem olyan visszataszító klíma és talajviszonyok tekintetében, mint ahogyan azt egyesek feltűntették.

Az ellentmondások magyarázatára meg kell ismernünk a terület hegyeinek felépítését. Ebben a tekintetben a sziget-csoport két darabra bontható: a Kordillerák és a pampák zónájára. Az előbbihez tartozik az egész délnyugati rész egészen a déli Tűzföldet NyÉNy—KDK irányban átszelő nagy törésvonalig. A törést magát az Admiralty-fjord és a Fagnano-tó jelölik ki. Ettől északra a pampa-zóna a Tűzföld legnagyobb részét foglalja el. A kétféle terület között tekintélyes különbség van. A Kordillerák zónájában magas hegyek alkotnak komplikált rendszereket. Az Andok nyúlványai ezek, köztük a völgyekbe sok helyen behatolt a tenger. A hegytetőket hatalmas gleccserek borítják. Ezek néha mélyen lenyomakodnak a völgyekbe, sőt gyakran elnyúlnak a tengerig. Itt a hegyek között nincsenek fennsíkok, még kevésbé mélyen fekvő medencék, hanem temérdek völgy hasogatja őket keresztül-kasul. A völgyek szélárnyékos lejtőjén rendszeren buja fás vegetáció alakul ki, de ez a Csendes-óceán felé mindinkább elsatnyul s az óceán partjain az örökös viharoknak kitett sziklafalakon teljesen meg is szűnik.

A hegyek lábánál, a völgyfenéken mindenütt tavak csillognak vagy mocsarak töltik ki a hajdani gleccserek medrét. Ezek a nagyjából fel nem kutatott tavak nem ritkán elég nagy kiterjedésűek, különösen a Roca Lapataia mellett és a Fagnano-tó. Az utóbbi 92 km hosszú s így a Tűzföld legnagyobb tava. A vízfolyások többnyire rövidfutású, rohanó hegyipatakok. Rendszeren a gleccserek olvadákból és a gyakori esők vizéből verődnek össze. Tulajdonképpen folyóról nem is beszélhetünk, a legbővebb vizű a Rio Azopardo, a Fagnano-tó lefolyása és a Rio Lapataia, amelyik a Roca-tavat csapolja le.

Ezen a vidéken termékeny talaj nem igen akad. Csapadék nagyon sok van, tehát mindenütt nedves, mocsaras,

tőzeges a föld. Így a terület majdnem teljesen lakatlan, kivéve a Beagle-csatorna keleti partjait és a Dawson-sziget északi oldalát.

A pampa-vidék, amint említettük a Fagnano-tó és Admiralty-fjord vonalától északkelet felé terül el. Nincsen élesen elhatárolva, mert őserdő borította fennsíkok és egyes hegyhátak fokozatosan mennek át a Kordillerák zónája

A nagy sziget síkságain legelésző juh-nyáj.

felé. A pampák a Sierra Carmen Silvától, amely a Cap Nariz és Cap San Sebastiano közt keresztülszeli a Tűzföldet, északra és délkeletre a legnagyobb terjedelműek. Ettől a hegységtől a Magelhães-útig a terület egyhangú síkság. Harmadkori lerakódásait csak az eljegesedés tette helyenkint hullámossá, csak itt-ott maradt rajta egy-egy morénatörmelekből és agyagból álló halom. A nagy San Sebastiano-völgyön túl a dombok ismét magasabbak, legmagasabb részük az Altos de Roqueron és a Sierra Balmaceda. A Sierra Car-

men Silvától északra a fás vegetáció helyét teljesen elfoglalja a fűvegetáció s így ez a vidék juhok legeltetésére kiválóan alkalmas. A folyók kevésbé bővízűek, de hosszabbak és kevésbé sebes folyásúak, mint a Kordillera-zónában. Eleinte széles termékeny völgyekben (Cañadones) futnak, azután tözegecs mocsarakká szélesednek és néha elszivárognak a síkságon (Vega) vagy a partok mentén folynak tovább és ömlenek a tengerbe. A legfontosabb közülük a Rio Pellegrin vagy általánosabban ismert nevén Rio Grande. Különböző hosszú folyókat, patakokat vesz fel. A Sierra Carmen Silvában ered és az Atlanti-óceánba ömlik a Cap Sunday (Cap Domingo)-tól délkeletre.

A tűzföldi szigetek orográfiai felosztása megállja a helyét klíma és atmoszférikus jelenségek szempontjából is. A Kordillerák zónájában majdnem állandóan kellemetlen, esős idő uralkodik, az eget folyvást felhők borítják, a Pam-pák zónája sokkal hűvösebb és szárazabb klímájú. Itt az ég sokkal derűsebb, a szél kevesebb, az időjárás változóknabb, mint délnyugatra.

Az archipelagus klímájában tapasztalható éles különbségek okát a tenger- és légáramlásokban kell keresnünk.

A legfontosabb tengeráram délről jön, körülbelül 4 fokos átlagos hőmérsékletű vizet szállít és 2 km óránkénti sebességgel éri el a délamerikai kontinens nyugati partját. Amikor ideér, két ágra bomlik, az egyik a chilei partok mentén halad északra, mint Humboldt- vagy Peru-áramlás, a másik mint Cap Hoorn-áram a Tűzföld nyugati partjain át a Hoorn-fokhoz jut, azt megkerüli és az Isla de los Estados érintve az Atlanti-óceán egész déli részét átszeli a Cape of Good Hope-nál törik meg.

Ugyanilyen irányban, mint amilyenben ezek a hideg áramlatok a partokhoz érnek, hideg, páratelt szél jó a Csendes-óceán felé néző magas partokra. Ezek a Kordillerák magas láncaira felemelkedve, lehűlnek, páratartalmukat kiejtik hó vagy eső alakjában. Északnyugatról szubtropikus légáramlás halad ezzel a délnyugati poláris légáramlással szemben. Ez mindinkább nyugat felé hajlik, amint a Tűzföldhöz közeledik. Amint már most hol az egyik, hol a

másik jut túlsúlyra, változik a szél iránya, tehát ezen a vidéken hol északnyugati, hol délnyugati.* Ezek a légtömegek, miután a Kordillerákon átemelkedve páratartalmukat majdnem teljesen kiejtették, lényegesen felmelegedve az Atlanti-óceánnal határos pampas-zónára jutnak.

Nyáron a szelek erősebbek, mert a partokon a légnyomás kisebb, télen pedig, amikor a pacifikus partokon a légnyomás magasabb, tehát a nyomáskülönbségek kisebbek, gyengébbek.

Az említett nyugati áramlásokon kívül úgylátszik a forró braziliai áramlásnak is van valamilyen hatása a klímára. Északról jön a patagoniai partok mentén halad végig és egyik ága a Tűzföld partjaira is eljut. Ez a meleg víztömeg a levegőben is felmelegedést és így felfelé száló áramlásokat okoz, ami azután a Kordillerákról jövő hideg és súlyos levegőt is magával ragadja. Ez azután ebben a zónában nagyon meg is erősíti a szeleket.

Ebben a morfológiailag olyan változatos és orográfiailag olyan ellentétes világban a teremő keze a legcsodásabb szépséget hintette el. Itt aránylag kis területen annyi harmónia van a részek felépítésében, vonalak és színek összhangjában, mintha minden csodálatosat, ami csak a széles világon elszórtan fellelhető, ezen a kis helyen akarta volna összegyűjteni.

Északon végtelen síkságok, beláthatatlan pampák terülnek el. Ez a kép akaratlanul is kiváltja a lélekben a rejtélyes, az ismeretlen, a végtelen bizonytalan, jótékony érzéseit.

A közbülső vidéken elvesznek a Pampák, a síkság hulámos halomvidékbe megy át. A tájkép teljesen megváltozik, az előbbi füves síkság helyett valóságos parkba, végtelen erdőségekbe jutunk. Azután ismét bokros bozótok váltakoznak bájos tisztásokkal, kedvesen kanyargó utakkal, majd gyönyörű rét nyílik s mellette csillogó tó vizében tükrözik a magelhaesi őserdő buja pompája. Ezeken a magas

* A Tűzföld a nyugati szelek zónájában fekszik és így a klíma-különbség magyarázatához elegendő a Kordillerákon okvetlenül bekövetkező főn jelenség. Az északnyugati szubtropikus légáramlás nem valószínű.

síkságokon zavartalanul legelnek a guanakonyájak, ugyan-csak itt él az ona-indiánusok utolsó maradéka. Itt már nem lehet érezni a pampák kellemetlen szelét, csupán az erdő hallgatása uralkodik.

Nem messze nyugatnak és délnek már az Andok utolsó nyúlványai, a Kordillerák hatalmas láncai emelkednek. Merész, nagy magasságú s örök hóval és jéggel borított csúcsok körül végtelen változatosságú öblök, fjordok és szakadékok hasogatják össze a hegyeket, s közéjük a tenger messze behatol. Ezeket azután mindenfelől sziklafalak veszik körül. A vegetáció buja. Mindenütt vízesések és rohanó patakok csillognak.

A Kordillerák között a legmerészebb ellentétek, a szépség valóságos isteni megnyilatkozásai bukkannak a szemlélő elé. Fejsze nem érintette örökzöld bükkfákból, Ciprusokból és Magnoliákból álló ősvadon a háttére a hatalmas gleccsereknek. A magas hegyekből nyomakodnak ezek, kékeszöld falaikkal a mélyenfekvő völgyekbe és nem ritkán a tengerig is eljutnak. Majdnem tropikus vegetáció övez olyan tengereket, amelyekben hév nyáron is jégtömbök úsznak, éppúgy hallható a forróégyövi papagájok kiáltása, mint az antarktikus pinguinek egyhangú lármája.

Nyugaton, a Kordillerák lábánál, mintha előörsök lennének, számos apró sziget válik le. Kopasz, élesen határolt, fantasztikus szirtek, a tomboló tengerrel örökös harcban. A hullámok hatalmas oszlopokban szökkennek fel rajtuk, összezúzzák a kőzetet, mélyedéseket, eldugott barlangokat vájnak. Ezek azután jó rejtekhelyek a kormoránok, sirályok és fókák ezreinek. Kiáltásukat, üvöltésüket csak a tenger dörgő moraja harsogja túl.

Ebben a pompás és csodálatos szépséggel teli világban él egy ma már majdnem teljesen kihalt indiánus törzs, az elállatiasodott, rachitikus jahgan. Nyomorúságos életüket majdnem teljesen hitvány csónakjukban töltik, ezeken vándorolnak partról-partra, néha még a Hoorn-fok körül, a viharos vizeken is megfordulnak, hogy a mindennapi eleséget meg tudják szerezni.

Kétségtelen, hogy a Tűzföld tájképei sok helyen az

Alpok szépségével versenyezhetnek és fjordjai Norvégia legszebb fjordjaival egyenértékűek, ha ugyan túl nem szárnyalják azokat. De ezen a vidéken olyan viharos és hihetetlen rossz időjárás uralkodik, hogy arról nekünk fogalmunk sem lehet. Az ég mindig nehéz felhőkkel terhes, napsugár csak nagyon ritkán hatol át a sűrű felhők között, de amikor felcsillanik, a legpompásabb természeti szépségekre vet

Havas csúcs a tűzföldi csatornák mentén.

fényt. Különösen hajnalban vagy csendes alkonyatkor bon-takoznak ki szemünk előtt csodálatos, leírhatatlan színek-ből, vonalakból, árnyalatokból szőtt színjáték.

És mégis a halál, a nyomasztó hallgatás ül a vidék minden pompája felett. Akkor is a borongás fátyola borít be mindent, amikor a Nap teljes fényében áraszt meleget és életet a Földre vagy amikor a nyugalmas éjszakákon a Hold tükörsíma tengeren csillanik meg és ezüstös fénnel szórja be a merész sziklapartokat és hegycsúcsokat. Ez a sír nyu-

galmának hangulata, a nehéz felhőréteg nyomasztó hatása, az a különös halotti nagyszerűség, amit a tengerek és egek dühöngő rohamaiban ostromolt sziklafok és hegycsúcs nyugalma ébreszt.

MÁSODIK FEJEZET.

A Tüzföld felfedezésének története.

A Tüzföld megismerésére és felkutatására nagyon sok expedíció indult ki. Az igazi tudományos ideálok ösztönzésére a szigetvilág felfedezése óta egyik bátor és igen jelentős kutató a másik után törtetett ezekre a kellemetlen és barátságtalan vidékekre, itt Amerika legdélibb csúcán. Hihetetlen szívóssággal, vakmerőséggel határos bátorsággal vették fel a küzdelmet könnyű, rosszul épített hajóikon a viharos, ismeretlen tengerrel és gyakran a legkeservesebb szenvedések árán is majdnem eredménytelenül kellett meghátrálniuk. És bizony nem egy a küzdőtéren veszítette el életét.

A kutató-utazások története igen fontos a vidékről szóló ismereteink fejlődésének szempontjából s így nem érdektelen és értéktelen, ha röviden összefoglaljuk őket.

Mikor Kolumbus felfedezte az új világot, a kereskedőknek, tengerészeknek, sőt egyes népeknek sem volt fontosabb feladata annál, mint hogy a kontinensen keresztül Keletindia felé utat találjanak.

Az első tengerész, aki azzal a céllal fordult dél felé, hogy a keresett átjárót megtalálja, Fernão Magelhães, a portugálus származású, de spanyol szolgálatban álló kiváló kozmográfus volt. A déli tengerről, amelyet Vasco Nuñez de Balboa 1513-ban fedezett fel, Magelhãesnek is tudomása volt s ez adta néki azt a gondolatot, hogy ha Dél-Amerika mentén dél felé hajózik, végül meg kell találnia az összeköttetést az Atlanti-óceán és a másik titokzatos tenger között, ahol el lehetne jutni Kelet-Indiába anélkül, hogy a Jóreménység-fokát körül kellene hajózni.

Terveit V. Károly pártfogolta és így öt hajóból álló

flottájával, fedélzetükön 237 emberrel útnak indult. 1519 szeptember 20-án, Sanlucar de Barrameda-ból.*

Először Teneriffa szigetét érintette, december 13-án Brazília partjaihoz jutott. Az öblöt, amelyben kikötött, Santa Luciának nevezte el s innen délnek hajózva 1520 januárius 12-én a Rio de la Plata torkolatánál volt. Még délebbre felfedezte a Mátyás-öblöt és március 31-én befutott az általa San Juliano-nak keresztelt, jól védett öbölbe. Itt akarta a telet tölteni. A telelés alatt az élelem nagy része elfogyott s így két kapitány lázadozni kezdett. Magelhães egy pillanatig sem mutatott gyengeséget és sikerült is csellel és bátorsággal a lázadókat elnyomni. Hogy a legénységnek elrettentő példát statuáljon, a kormányosokat halálra ítélte. Ebben az időben Magelhães a bennszülöttekkel barátságos viszonyt kötött.

Örökzöld bükk, *Nothofagus betuloides* (Roble).

* Antonio Pigafetta szerint Magelhães, a tengerszorosról már előzőleg is tudott, mert lerajzolva látta a Nürnbergi Martin Behaim térképen (l. A. Pigafetta, Primo viaggio intorno al globo terraqueo. C. Amoretti, Milano 1800: 36. oldal). Még akkor sem lenne kisebb Magelhães érdeme, ha Pigafetta állítása a valóságnak megfelelné, mert a csatornáról csak bizonytalan és homályos ismerete lehetett. Ha Magelhães tudta volna, hogy a csatorna az 52° szélességen van, nem küldte volna ki a 49° 30' alatti San Juliano kikötőből az egyik hajóját, a Santiagót azoknak a partoknak a felkutatására, ahol azután a csatorna keresésében tönkre is ment. Annyira nem volt biztos abban, hogy a csatornára ráakadt, hogy parancsot adott az előnyomulásra egészen a déli szélesség 75. fokáig.

Magas, íjjal és nyilakkal felfegyverzett emberek voltak ezek, akik itt a lakatlannak tartott környéken tanyáztak. Nagy lábnyomuk miatt nevezte el őket patagonoknak (portugalus nyelven : patagoes).

A kemény tél végén a megfogyott flottilla — a «Santiago» bárka az egyik kutatóúton tönkrement — augusztus 24-én útrakelt és délnyugati irányban folytatta az átjáró keresését. Elhatározták, hogy az átjárót a szélesség 75. fokáig kutatni fogják.

Október 21-én, szent Ursula napján hajójáról a «Trinidad»-ról lapos, homokos földnyelvet pillantott meg Magelhães és azt aznap tiszteletére a «Tizenegyezer szűz-foká»-nak nevezte el. Ma már ez a fok az egyszerűbb Cabo Virgenes néven ismeretes. A földnyelv mögött több mérföld széles tengerárat látott és abban a hitben, hogy a keresett átjárót találta meg, hajói közül kettőt előre küldött, hogy feltevésének helyességéről meggyőződést szerezzen.

A kapott értesítések, különösen az a megállapítás, hogy a csatornában mindenütt erős áramlást és gyenge tengerjárást tapasztaltak, meggyőzték a bátor kutatót, hogy kitűzött célját sikerült elérnie. Ebben a hitben hajózott be november 1-én a tengerszorosba s azt igaz keresztény érzelmeitől indítva azon nap tiszteletére «Mindenszentek»-nek nevezte el. Később, miután nagyon sokféle néven emlegették, végül róla keresztelték el.

A csatornán való áthajózás közben a déli partokon sok éjjel-nappal lobogó tüzet látott s emiatt ezt a földet «Tűzföldnek» nevezte el.

E közben az egyik hajó legénysége fellázadt. A «San Antonio»-nak egy délkelet felé kiágazó csatornát (valószínűleg az Admiralty-fjordot) kellett volna kikutatnia, de a legénység foglyul ejtette a kapitányt, a hajót pedig visszafordította Spanyolország felé s ezzel az expedíciót nemcsak még egy járművétől, hanem élelmiszerkészletének legnagyobb részétől is megfosztotta. Magelhães ez újabb szerencsétlenség ellenére is bátran folytatta tovább az útját. 22 napi út után november 27-én befejezte a csatorna végig-hajózását, befutott a déli-tengerbe, s ott a 32° déli

szélességig felhajózott. Mivel az egész úton csendes volt a tenger és a szelek is kedveztek útjának, elnevezte «Csendes»-óceánnak.

Három hónapnál hosszabb ideig vitorlázott északnyugati irányban a nélkül, hogy szárazföldet látott volna, amikor végre éhségtől és szomjúságtól megtizedelt legénységével a Molukkákat, majd ezek után a Fülöp-szigeteket elérte. A Fülöp-szigetek egyikén esett el a bennszülöttekkel vívott harcban.

A Sebastian del Cano parancsnoksága alatt álló «Victoria» volt a hajók közül az egyetlen, amelyik Portugáliába vissza tudott térni. 18 főből álló legénységgel, 1522 szeptember 7-én érkezett haza ez a jármű, tehát elsőnek hajózta körül a földet.*

Magelhães híres utazását, hogy az Indiába vezető új utat kikutassák, többen követték. Hol Spanyolországban, hol Chilében vagy Peruban szerelték fel ezeket az expedíciókat, amelyek a csatorna pontosabb megismerését eredményezték és végül is a körülfekvő földek Spanyolország birtokába jutottak.

Az első expedíciók szerencsétlenek voltak s a kitűzött célt nem érték el.

A második expedíció, amely a Magelhães-szorost valóban el is érte, 1525 június 24-én indult La Coruña kikötőjéből, Fra Garcia Jofré de Loaisa parancsnoksága alatt. A flotta hét hajóból állott, el voltak látva bőven eleséggel a 450 főből álló legénység számára, sőt ágyúkat is vittek magukkal. A tengerszorost sikerült minden különös nehézség nélkül elérniök, de amikor a Csendes-óceánba befutottak, a vihar szétverte őket. A «San Lesmes» hajót a szél a déli szélesség 55. fokáig hajtotta s amikor visszatért, arról adott hírt, hogy «odalenn úgy látszik, vége van a földnek». Ez az első feljegyzés a Hoorn-fok tájékáról.

* Az utazás részleteit Vicentino Antonio Pigafetta feljegyzéseiből ismerjük, mert a Victorián szolga volt és túlélte az első földközi utat. Nem minden műveltség nélkül írt, de sok helyen fantasztikus híradásokat szőtt elbeszélésébe és amíg teljes szövege nem volt ismert, különösen francia és spanyol írók nagyon lekicsinyelték értékét.

A Spanyolországban felszerelt expedíciónál jobb eredménnyel járt Juan Ladrillero expedíciója, amelyet Chile második helytartója, don Garcia Hurtado de Mendoza szerelt fel. Ladrillero 1557 november 17-én indult útnak a «San Luis» hajón Valdiviából, de nyolc napi utazás után nagy viharban kénytelen volt elválni kísérőhajójától, a

Őserdő a Monte Sarmiento lábánál.

«San Sebastian»-tól. Ezt Cortes Ojeda vezette és sok nehézség után megfordult és visszatért Valdiviába.

Ladrillero tovább hatolt délnek, majdnem minden csatornát átkutatott és eljutott egészen a ma «Ultima Esperanza»-nak nevezett csatornáig. Azután végigjárta a Magelhães-utat és kikutatta fokról-fokra a partvonalat egészen a San Gregorio-fokig s ott a spanyol király, Peru királya és Chile helytartója nevében a tengerszorost birtokába

vette. Ezután visszatért Chilébe, hogy felfedezéseiről számot adjon.

Ez volt az első expedíció, amely erről a területről pontos és részletes leírást hozott magával és tengertani szempontból valóban értékes volt. Éppúgy használható észleletei voltak a klímáról, állatvilágról és a bennszülöttek szokásairól.

Nemsokára megkezdődött az amerikai gyarmatosítás miatt a spanyolokkal szemben a küzdelem. Az angol kalózkodás megindult Sir Francis Drake vezetése alatt. Gyakran használta a Magelhães-utat, hogy a pacifikus partokra juthasson. Bár ezeknek az utazásoknak egyáltalán nem volt tudományos célja, sokban hozzájárultak a vidék pontos megismeréséhez. Ez a híres angol tengerész négy utat tett Indiába s útközben igen nehéz és veszedelmes vállalkozásokba bocsátkozott. A spanyolok ellen örök bosszút esküdött, azok miatt a szörnyettekek miatt, amelyeket II. Fülöp spanyol király angol foglyokkal szemben elkövetett. A másik vezetőök a XVI. évszázadban mindenütt élénken lobogó vallásháborúkban keresendő.

Erzsébet királynő bátorítására, főképpen kereskedőktől támogatva, akik pompás üzletnek tartották ezeket az utakat, 1577 december 13-án futott ki Drake Plymouthból öt hajójával. Ezek közül a legnagyobb is alig érte el a száz tonnát, de azért a következő év augusztus 20-án elérte a Magelhães-utat. Mielőtt a csatornába behatolt volna, két hajója fellázadt és visszatért Angliába. A megmaradottakkal különös szerencsével folytatta téli útját. 24-én egy sziget mellett haladt el, amelyet királynőjéről és pártfogójáról Elisabeth-nek nevezett el. Szeptember 16-án könnyű és gyors utazás után kis csapatja a csatorna kijáratához érkezett.

De útja többi részén nem jutott Francis Drakenak ennyi szerencse osztályrészül. Alighogy a Csendes-óceánba bejutott, majdnem két hónapig tartó vihar tört ki. Ez azután flottilláját szétverte és részben meg is semmisítette. Drake hajóját a szél az 55° déli szélességig hajtotta és bár egyedül maradt, sikerült útját tovább folytatnia. Észak

felé hajózott, megszarolta Valparaisot, hajókat kutatott át és borzalmat hintett el Chile és Peru spanyoljai között.

Utazásában Drake Kaliforniáig eljutott és hihetetlen zsákmánnyal megrakva, a Jóreménység-fokának megkerülésével 1580 október 3-án visszatért Angliába. Hőstettei és felfedezései mindenütt meglepetést és csodálatot váltottak ki.

Ez volt a föld második körülhajózása. Drake és útitársai világosan és érthetően közölték felfedezésüket, mindenekelőtt, hogy a Magelhães-úttól dél felé nincsen összefüggő föld, amint azt eddig gondolták, hanem csupán szigetcsoport és hogy ezen a szigetcsoporton túl nyílt tenger van. Ezt azonban nem hitték el neki és még hosszú évek multán is nagy összefüggő szárazföldet rajzoltak Délamerika legdélibb csúcsa alá a kornak térképészei.*

Az angol kalózok rablásai nagy és méltó megdöbbenést váltottak ki Chile és Peru spanyol hatóságaiból és arra kényszerítették őket, hogy megfelelő védelemről gondoskodjanak.

Peru alkirálya, Don Francisco de Toledo felfegyverzett két hajót és vezetésüket rábízta a spanyol Galiciában született, ismert nevű Pedro Sarmiento de Gamboa kapitányra. Sarmiento parancsot kapott, hogy menjen a Magelhães-úthoz és ott pusztítson el minden esetleges telepet, vagy állomást, amit az angol kalóz létesített volna.

Pedro Sarmiento de Gamboa első expedíciója 1573 október 11-én hagyta el Callao kikötőjét, végighajózott Patagonia nyugati partjain, ott számos csatornát és átjárót fedezett fel és januárius 23-án a Pilar-foknál befutott a Magelhães-útba. Itt különféle felfedezéseket tett, azután Spanyolországba hajózott. Itt Fülöp király elé terjesztette hajónaplóját és előadta, hogy éppen annyira fontos, mint egyszerű volna ennek az általa «Estrecho de la Madre de

* Drake és útitársai kétségtelenül felfedeztek egynehányat a kontinens végét körülvevő szigetek közül és bizonyára megfordultak a Hoorn-foknál is. A hajós újságokban fennmaradt feljegyzéseik azonban nem elegendőek ahhoz, hogy útjuk irányát és felfedezéseiket pontosan megállapíthassuk, s így a földrajz útjuknak nem sok hasznát vette (v. ö. Barros Arana, Historia de Chile).

Dios»-nak elnevezett csatorna mindkét partját megerősíteni és spanyol telepésekkel megrakni. Bár Sarmiento terveinek hatalmas ellenzői akadtak — így Alba hercege is — a király beleegyezett és megparancsolta, hogy az angol kalózkodásaira megfelelő flottát szereljenek fel. A flotta parancsnokául Diego Flores de Valdés tábornokot nevezte ki. 1581 szeptember 25-én indultak útnak Sevilla kikötőjéből hu-

Italia-gleccser a Darwin-csatorna partján.

szonhárom hajón, majdnem ötezer emberrel. Kezdetől üldözte őket a balszerencse. Viharok, szökések, hajótörések akadályozták előhaladásukat s így csak két és fél év multán 1584 februáriusában érték el öt hajóval és ötszázötven emberrel a tengerszorost.

Egy völgyben a Cabo Virgenes közvetlen közelében alapította Sarmiento a Nombre de Jesus kolóniát. Amikor az egyik hajó kikötött, hogy fát vegyen fel, a hajók közül három visszaszökött Spanyolországba és Sarmientót élelem

nélkül, a legkisebb hajón, a «Maria»-n magára hagyták. A komoly eset ellenére Sarmiento vasakarattal tovább hajózott a csatorna közepe táján fekvő Santa Ana földnyelvig. Itt sok halat és vadat látott s így különösen alkalmasnak találta kolónia alapítására. Ő maga száz lövésszel tovább hatolt. Az utazás nagyon nehéz volt, részben a nagyon szaggatott vidék, részben a patagónok heves támadásai miatt. Ehhez járult még az élelmiszerek hiánya. A fáradalmaktól kimerülve és félig éhenholtan fellázadtak Sarmiento útitársai. Csak akkor nyugodtak meg, amikor a «Maria» feltűnt a láthatáron. Hajóra szálltak ismét és Sarmiento a mondott helyen 1584 március 25-én a szokásos formalítások között megalapította a Fülöp király nevére nevezett gyarmatot. (Puerto Hambre).

Amikor Sarmiento újra behajózott, hogy a csatorna megerősítésével foglalatосkodó első gyarmatát meglátogassa, erős vihar érte utól s ez elől menekülve, az Atlanti-óceánra kellett vitorláznia. A szörnyű szélvész három hétig tartott és kényszerítette, hogy a Mariát a brazilai partokra vezesse, ahol a hajó partra futott. Sarmiento innen igyekezett segítséget küldeni gyarmatainak, de hiába. Mikor egy alkalommal Spanyolországba utazott, angol tengeri rablók fogták el és Angliába hurcolták; csak négy év múlva sikerült hazájába visszatérni. Fülöp királytól kért segítséget, de már későn volt, mindkét gyarmata áldozatul esett az éhségnek.* Sarmiento hátrahagyott feljegyzései és értékes úti-jelentései olyan értékes adatokat tartalmaztak a vidék hidrográfiájára és faunájára vonatkozóan, hogy ezek biztos irányítói voltak a későbbi utazásoknak. Csak ez ellensúlyozza némiképen expedíciójának szerencsétlen kimenetelét.**

* Sarmiento útjának balsikere elvette a spanyolok kedvét attól, hogy a Magelhães-út környékén újabb kutatásokat tegyenek; Alba hercegének tanácsához tartották magukat, hogy nem szabad azért hajókat elvesztegetniök, hogy szárazföldi erődítéseket építsenek (Herrera Descripción, 4. kötet, 52. o.).

** Úti jelentésében nem teljesen alaptalanul Flores tábornokot okolja Sarmiento mindazért a sok szerencsétlenségért, ami az expedíciót érte. A tábornok tapasztalatlansága, rosszindulata és Sarmiento iránt tanusi-

E közben Drake gazdagsága és hírneve nem hagyta nyugodni a másikat, később hírhedetté vált tengeri rabló, Thomas Cavendish-t és saját költségén három hajóból álló flottillát szerelt fel s ezzel 1586 július 21-én hagyta el Plymouth kikötőjét. A patagóniai partokon a «Desire» hajójáról Deseado-nak nevezett öbölben nehéz csatája volt a patagonokkal. 1587 januárius 6-án futott be a Magelhães-szorosba. Amikor Sarmiento Nombre de Jesus telepétől nem messze az északi partot kutatta át, egy alkalommal nagy tüzet pillantott meg. Azonnal csolnakot küldött partra, hogy a látvány okát megtudja. Az angolok itt egy öreg telepesre találtak, aki aztán elmondta a telep szenvedéseinek történetét. Az eredmény leverő volt: csupán tizen-nyolcan maradtak életben.

A helyett, hogy a spanyolokon segített volna, Cavendish tovább hajózott. Kedvező időben érte el a második gyarmatot, elnevezte Puerto Hambrenak, fát és vizet vett fel, a telep romjai közül elvitt mindent, amit jónak látott és csak arra várt, hogy már a tűzértségének is dolga akadjon. Az azonban eszeágában sem volt, hogy a szánalomraméltó telepeseket megmentse.

A csatornán szerencsésen átkelt, a Csendes-óceánon néhány nagy vihart állt ki, aztán a chilei partokra hajózott, hogy az ottani lakosokat kifossa. 1588-ban tért haza, a nélkül, hogy különösebb gazdagságot tudott volna szerezni.

Angol kalózkodók későbbi útjairól sem maradt más hátra, mint pusztulás és romlás. John Davis érdemel még említést, akit Cavendish-sel együtt, Cavendish második útján a viharok elverték messze keletre s így fedezte fel 1592 augusztus 14-én a Falkland-szigeteket. Ezeket Anglia nevében birtokába is vette. Két évvel később az angol Richard Hawkins haladt át a csatornán és fosztogatta ki a nyugati partokat. 1593 június 13-án indult, de nem tért többé vissza, mert az egyenlítő közelében a spanyolok támadták meg és megsemmisítették.

tott gyűlölete idézte fel szerinte ezt a szörnyű pusztulást (v. ö. El descubrimiento del Estrecho de Magallanes en conmemoracion del IV. Centenario por el R. P. Pablo Pasteles S. J. Madrid, 1920. II. rész.)

Ekkor már a harmadik európai nép is felveszi a versenyt expedíciók kiküldésében az angolokkal és spanyolokkal: a hollandus. A spanyolokkal vívott szabadságharcuk után, hogy a háborús károkat kiheverhessék, nagy expedíciókat indítottak különösen az ázsiai tengerekre. Bár az expedíciókat kereskedelmi társaságok szervezték és csupán kereskedelmi célokat kellett szolgálniuk, mégis sok tekintetben hozzájárultak a Tüzföld geográfiájának megismeréséhez és néhány tévedés elosztatásához.

1599 szeptember 13-án hagyta el Oliver van Noort a szenegambiai Gorée kikötőjét, áthaladt a Magelhães-úton s az első volt a hollandusok között, aki a földet körülhajózta.

A második, jelentékeny expedíció 1614 augusztusában indult útnak Texel kikötőjéből. Georg Spilberg vezetése alatt a Molukkák felé indult a hat hajóból álló flotta. Őt hajónak sikerült átjutni a csatornán a Csendes-óceánba és ott Chile és Peru partjait kezdték vizsgálgatni. 1617-ben tértek vissza a Jóreménység-fokának megkerülésével. Majdnem egyidejűleg szerelt fel egy másik hollandus kereskedelmi társaság egy újabb expedíciót azzal a céllal, hogy keressenek a Magelhães-úton kívül másik átjárót Keletindia felé. Erre a célra két hajót bocsátottak útnak Jacob Le Maire és Wilhelm Schouten parancsnoksága alatt. 1615 június 14-én indultak Texelből, elhaladtak a Magelhães-út keleti bejárája előtt és Tüzföld keleti partjait követték. 1616 januárius 24-én egy csatorna bejáratához értek, s azt vezetőjük tiszteletére, az expedíció kapitányainak és pilótáinak határozata alapján Le Maire-útnak nevezték. A csatorna baloldala lán hegyekkel borított szigetet láttak, amelyet az egyesített hollandus államok tiszteletére «Állam»-szigetnek neveztek el. Kedvező északi széllel hajóztak a csatornán előre; dél-nyugat felé tartva meredek előhegységhez értek, amelyet Amerika legdélibb csúcsának tartottak és elnevezték Hoorn-fokának, annak a hollandus városnak tiszteletére, ahol az expedíciót felszerelték.

A Hoorn-fok körüli új út felfedezése megdöbbenést váltott ki Spanyolországban. Így új utat találtak India

A tenger hullámainak pusztításával képződött maradékformák Dawson-sziget keleti partján.

A hullámok pusztításának maradványai (Dawson-sziget).

Monte Sarmiento a Conway-gerincről, 1000 m magasból tekintve.

felé, amely valószínűleg kényelmesebb volt, mint a még mindig nehéz áthajózás a Magelhães-úton. A hollandus kereskedelem ennek következtén nagy előnyökre tehetett szert gyarmataival való forgalmában. Ezenkívül így a Csendes-óceán könnyen elérhetővé vált minden nép hajózása számára; pedig ezeken a tengereken a spanyolok minden versenytárs nélkül, egyeduralkodók szerettek volna maradni.

A spanyol kormány tehát Bartolomeo és Gonzalo de Nodal-testvérek vezetése alatt két hajót küldött ki, hogy az új utat megismerjék és arról jelentést tegyenek. 1618 szeptember 27-én hagyták el Lisboa kikötőjét és szerencsés utazás után 1619 januáriusában érték el a Magelhães-út keleti bejáratát. Hat nappal később már a Le Maire-csatornában voltak és februárius 6-án körülhajózták a Hoorn-fokot. Délebbre hatolva, szigetcsoportot fedeztek fel, amelyeket az expedíció kozmografusának tiszteletére «Diego Ramirez-szigetek»-nek neveztek el. Februárius 25-én ismét a Magelhães-út keleti bejárájánál voltak és alig tíz hónapi távollét után, a nélkül, hogy egyetlen embert elveszítettek volna, 1619 június 9-én hazatértek Spanyolországba.

Egymást követték ezután a hollandus, spanyol és angol utazások, egyesek kereskedelmi, vagy tudományos céllal, mások határozottan rabló szándékkal.

A hollandus Jacob l'Hermite 1643-ban jelentős hidrográfiai munkát végzett a Tűzföld déli partjain és a szomszédos szigeteken, egyben gazdag anyagot gyűjtött a lakosok szokásairól és erkölceiről.

Fontos az angol sir John Narborough útja, aki 1670 október 22-én hatolt be a Magelhães-útba. Néhány tisztjének, különösen Pecket hadnagynak segítségével általánosságban pontos hidrográfiai, klimatológiai kutatásokat végzett. Tanulmányozta a partokat és a partvidék termékeit. Naplóját nagyon gondosan vezette és pontosan feljegyezte tapasztalatait a vidék természetéről, állatairól és növényzetéről. Ugyancsak tájékoztat a déli szigetek száanalomraméltó bennszülötteinek nyomorúságos életéről. Főműve a Magelhães-út térképe; megbízható és részletes felvétel,

minden eddigit messze túlszárnyalt és sokáig mintája volt a további felvételeknek.

Ezután hosszabb ideig hiányoztak a tudományos célú expedíciók. A Cap Hoorn körül mindig gyakrabban használják az átkelést, mert minden nép hajóinak nyitva állott.

Itt kell felemlítenünk az ú. n. fibustiere-ek, vagy szabad kereskedést űzők jövedelmező vállalkozását. Ez a társaság leginkább angolokból állott és jól menő csempészkedést szervezett azzal a céllal, hogy elkerüljék azokat a magas vámokat, amelyeket spanyol gyarmatokon az idegekre vetettek.

A hajózás forgalmának növekedésével a magános szigetvilág gyakori hajótöréseknek vált színterévé, mert a dühöngő szélvészek a Hoorn-fok körül hajózatokat sem kímélték. Ehhez járult az a nehézség is, hogy éppen nem volt könnyű dolog a viharos tengeren a csatornák útvesztőjében, a hullámvérésnek kitett sziklás szigetek közt menedéket találni.

Ebből az időből Woodes Roger kapitány expedíciója méltó említésre. 1708-ban indult Angliából s az év végén megkerülte a Cap Hoornt és kikötött a Juan Fernandez-szigeteken. Itt találta Alexander Selkirk skót tengerészt, akit négy évvel előbb a kalóz Stradlig e helyen tett partra. Selkirk élményei indították Daniel de Foe-t híres regényének, a Robinsonnak megírására.

Amikor 1739 októberében Anglia és Spanyolország közt kitört a háború, Britannia hajóhadat szerelt fel, hogy azzal a Csendes-óceánban Spanyolországnak nehézségeket támaszsanak és elfoglalják a megerősített Valdiviát, mert ennek későbbi operációik számára kellett volna bázisul szolgálni. Ez a flottilla hat hajóból állott. Vezetését a bátor Kommodore George Anson-ra bízták, s a különböző nagyságú vitorlásokat ellátták ágyúkkal és hosszú időre elegendő élelemmel. A legénység és a katonaság közel hatezer főből állott.

1740 szeptember 18-án indult Portsmouthból és 1741 március havában érte el a Le Maire csatornát. A Hoorn-foknál rettenetes vihar érte el és hajóit teljesen szétszórta. Két hajója Rio de Janeiróba tért vissza, a «Wager» össze-

zúzódott a sziklás partokon, a többiek nagyon megrongálva, de valahogyan mégis elérték a Juan Fernandez-szigeteket. Amikor itt a hajóit rendbeszedte és végsőkéig kimerült legénysége is ismét munkaképessé vált, folytatta útját Chile és Peru partjai felé. A hódításról azonban le kellett mondania. Az ázsiai archipelagus érintésével 1744 június 15-én tért vissza Angliába.

Ezzel egyidejűleg don José Alfonso Pizarro vezetése alatt a spanyol kormány is felszerelt egy öt hajóból álló flottát, közel 2600 emberrel, hogy ezzel Anson operációit ellensúlyozhassa. A Le Maire-utat Anson után néhány nappal szerencsésen el is érték, de az Anson flottáját megsemmisítő vihar őket is utólérte. Egy hajójuk elmerült, a többiek nehéz sérülésekkel eljutottak a Rio de la Platához. Csak két év múltán tudta Pizarro hajóit annyira rendbehozni, hogy a Cap Hoornt körülhajózhatta és befuthatott Concepción kikötőjébe.

A XVIII. század végén megváltozik az expedíciók jellege. Geográfiai és egyéb tudományos tanulmányok lépnek előtérbe, a nélkül, hogy a kereskedelmi érdekekről megfelelkeznenek.

Egy francia ezredes, Louis Antoine de Bougainville, hajóskapitánynak csapott fel s elhatározta, hogy elfoglalja hazája számára a Falkland-szigeteket. Saját költségén építtetett egy fregattot és egy korvettát s 1763 szeptember 15-én elhagyta Saint Malo kikötőjét. A következő év februárius 3-án érte el a szigeteket s ott az egyik nagyobb szigeten gyarmatot alapított. Röviddel ezután visszatért Franciaországba.

A szigeteket Malouináknak (Saint Malo-ból) nevezte el. Egy év múltán ismét visszatért gyarmatára és újabb telepéseket és készleteket vitt magával. Útitársaival karöltve, a Magelhães-szorosban fontos meteorológiai és hidrográfiai észleléseket végzett és tanulmányozta a bennszülötteket is.

Alig hogy hazájába visszatért, máris harmadik útra indult, ezúttal kormánya megbízásából vissza kellett adnia a szigeteket a spanyol kormánynak, mert ezeket mint amerikai birtokainak egy részét reklamálta. Megbízatásának

befejezése után 1767 decemberében ismét a Magelhães-utat tanulmányozta.

1764 júniusában indult útnak John Byron kapitány hajóival a «Tamar» és «Delfin»-nel. Királyától, III. Györgytől parancsot kapott, hogy a Falkland-szigeteket vegye Anglia nevében birtokába és tanulmányozza a Magelhães-szoros körül elterülő földeket. A Magelhães-szorosban töltött ötven nap alatt fontos klimatológiai és hidrográfiai tanulmányokat végzett, igyekezett a bennszülöttekkel összeköttetésbe lépni és használható tapasztalatokat gyűjtött a csatorna hajózásának megkönnyítésére. Szerinte a Magelhães-úton könnyebb járni, mint a Hoorn-fokot megkerülni.

Byron utazásainak folytatása Wallis és Carteret expedíciója volt (1766–1769), akik főként azzal a céllal indultak útnak, hogy a Magelhães-utat térképezzék. A térkép pontosabb és teljesebb volt, mint Narborough térképe.

Anglia meg akarta tartani az akkortájt megszerzett vezetőszerépét és a tudományt is fejleszteni akarta, tehát a Tüzföld partjaira James Cook-ot, a híres tengerészt küldte ki. Ez kétszer egymásután (1768–71- és 1772–75-ben) körülhajózta a földet és olyan fontos felfedezéseket tett és olyan mélyrehajó tanulmányokat végzett, hogy Dumont d'Urville szerint ezzel minden idők legnagyobb tengerésze és felfedező-utazója lett. Az az anyag, amit a Lemaire-út és a Hoorn-fok körül a vidék hidrografiájáról, klimájáról, terményeiről és lakóiról összegyűjtött, minden megelőző adatnál értékesebb volt, olyan alaposan és pontosan dolgozta fel őket. Térképe a partok lelkiismeretes felvétele miatt túlszárnyal minden megelőzőt.

Bármennyire fontos és kiváló az angolok munkája a Tüzföldön, a spanyolok sem maradtak mögöttük.

III. Károly király, hogy a Magelhães-útról kibővítse az ismereteinket, kiküldte a «Santa Maria de la Cabeza» fregattot Don Antonio de Córdoba parancsnoksága alatt. Meg kellett állapítaniok a pontos térképezésen és ellentmondások tisztázásán kívül, hogy a csatornán való átkelés vagy a Hoorn-fok körülhajózása jobb-e hajózási szempontból.

1785 október 9-én indult el a «Santa Maria de la Cabeza» Cadiz kikötőjéből és december 19-én érkezett a Cabo Virgenes-hez, ahol a válogatott, kiválóan képzett tisztek megkezdtek a tanulmányokat. Három hónapon keresztül folyt a Magelhães-út partjainak térképezése. A Santa Bárbara-csatorna bejáratáig jutottak s ekkor kénytelenek voltak a rossz évszak elől hazájukba visszatérni. Két év után Don Antonio de Córdoba-t újra kiküldötték, hogy a megkezdett tanulmányokat folytassa a Lunes-* és a Pilar-fokok között. Felvételeiben segítőtársa don Fernando de Miera volt, hisz már első útján is kísérte, mint másodparancsnok. 1788 októberében indultak útnak a «Santa Casilda» és «Santa Eulalia» postahajókon Cadix kikötőjéből és december végén elérték a Magelhães-utat. A hajókat San José** kikötőjében hagyták és egy bizottság Don Cosma de Churruca és Don Ciriaco de Cevallos főhadnagyk vezetésével két könnyű bárkán indult útnak a csatorna tanulmányozására. A Tűzföld és lakosainak beható leírása és a kiállott veszedelmek és küzdelmek vázolója igazán élvezetes olvasmánnyá teszi a két tiszt naplóját. Csak az tudja kellőképpen méltányolni ezeknek a tiszteknek szívósságát és bátorságát, aki maga is éveken át élt hasonló viszonyok közt ezeken a viharos tengereken. De minden vakmerőségük ellenére is sikerült szerencsésen befejezni a kutatást.

Ez a két expedíció hozta haza a XVIII. században a legpontosabb észleleteket az amerikai kontinens déli csúcsáról. Két kötetet adtak ki klimatológiai és etnográfiai észleleteikről. Csak hidrográfiai munkájukat szárnyalta túl a XIX. évszázadban Parker King és Fitzroy.

Az a sok szenvedés, amit a csatornában át kellett élniük, arra készítette őket, hogy a Hoorn-fok körülhajózását könnyebb feladatnak minősítsék, mint a csatornán való áthatolást. Csak akkor nyerte vissza a Magelhães-út régi jelentőségét, amikor negyven évvel később a gőz kiszorította az ősi vitorlát.

* Ma Monday-fok.

** Ma Puerto Galán.

Két hónappal Antonio de Córdoba hazatérte után már újabb expedíció indult útnak a híres Marchese Alessandro Malaspina parancsnoksága alatt. Hajói, az «Altrevida» és «Descubierta», két hadikorvetta, 1789 júniusában hagyták el Spanyolországot. Először a Malouinákat és az Államok-szigetét tanulmányozta, áthaladt a Le Maire-úton, majd Dél-Amerika partjai mentén északnak vitorlázott és Chile és Peru mellett elhaladva, útját Alaskáig folytatta s onnan nyugati irányban tért haza. 1794 szeptember 21-én futott be Cadiz kikötőjébe.*

Napoleon háborúi és az amerikai szabadságharcok megakasztották Európa minden államának vérkeringését s így a felfedező-utazások is szüneteltek.

Először az angol tengerészet vette fel újra a Magelhães-út és Tüzföld tanulmányozását. A két első expedíciójuk határkövet jelent a földrajzi kutatás történetében. Ezek az «Adventure» és «Beagle» útjai Parker King parancsnoksága alatt. Támogatására válogatott tisztikart osztottak be a hajókra (1826—1830) s 1831—36-ban Fitzroy csatlakozott hozzájuk s a «Beagle» parancsnokságát vette át. Fitzroy hajóján volt 1831-től kezdve Charles Darwin is.

Ezek a nagyjelentőségű utazások tíz évet vettek igénybe és számos tudományos művet és hidrográfiai térképet eredményeztek. Itt készült Darwin «Voyage of a naturalist round the World»-ja is.

A «Beagle» visszatérte után Franciaországból indult útnak Dumont d'Urville. A Magelhães-út legnagyobb részét és Patagonia sok csatornáját átkutatta és visszatérte után publikációiban dicsérőleg emlékezett meg a klimáról és a vidék szépségeiről. Kormányának ajánlatot is tett a csatorna birtokbavételére és egy francia gyarmat alapítására.

1866-ban négy éven át ismét angol hadihajó folytatott

* Ezt az utazást eredménytelennek kell tekintenünk. Malaspina ugyanis hazatérte után valami udvari intrikába keveredett, e miatt kilenc évi börtönrre ítélték. Megtiltották neki, hogy úti jegyzeteit, térképeit közrebocsássa. Szabadonbocsátása után röviddel meghalt Olaszországban. Csak közel egy évszázad múltán sikerült Don Pedro de Novo y Colson spanyol tengerészfőhadnagynak Malaspina hajónaplóját kiadni.

tanulmányokat a Magelhães-út környékén. Az expediciót Maine kapitány vezette, eredménye hidrográfiai észleletek mellett a tengerészeti térkép javítása volt. A kutatást két angol, sir George Nares (1879—82) és L. Wharton (1882) folytatta.

Ebben az időben vett részt először az olasz flotta a felfedezésekben. Az olasz kutatást a «Magenta» útja nyitotta meg. 1866-ban körülhajózta a földet és az első nagyobb hajó volt a Magelhães-úton és a patagoniai csatornában. Ezen az útján mélységméréseket végzett az «English Narrows»-on és a körülötte fekvő csatornáknban és alapos növényteni, állattani és etnográfiai tanulmányokat végzett. Tanulmányaikat E. Giglioli foglalta össze útijelentésében. Nagyon értékesek máig is tudományos és pontos feldolgozásuk miatt.

A «Magenta» után 1882-ben a «Vittor Pizani» indult útnak Giuseppe Palombo parancsnoksága alatt. Szintén a földet hajózta körül és egy ideig a Magelhães-útban is időzött s ott a hidrográfiai viszonyokat és a tenger növény- és állatéletét tanulmányozta.

Majdnem egyidejűleg volt a «Caracciolo» és a «Cristoforo Colombo» úton. Ezek szintén a Magelhães-utat és annak Smithről elnevezett elágazásait tanulmányozták.

A francia tudományos akadémia buzdítására 1882-ben a francia kormány szervezett expediciót a Hoorn-fok és környékének felkutatására. 1882 július 17-én indult útnak a «Romanche» Martial kapitány parancsnoksága alatt. A hajónak megbízása volt, a Vénusz átvonulásának tanulmányozására, továbbá geofizikai, meteorológiai és etnográfiai kutatások. Egy teljes évet töltöttek itt szorgalmas munkában. 1883 szeptember 3-án hagyták el végérvényesen az Orangebai-t és rövid, Punta Arenasban töltött idő mulva visszatértek Franciaországba. Hogy a német kereskedelmet Délamerika partjaira kiterjessze, a német kormány 1883-ban Pluddemann kapitány parancsnoksága alatt az «Albatros» cirkálót küldte ezekre a vizekre. A két évig (1883—1885) tartó expedició gazdag eredményekkel tért haza, különösen sok felfedezést tettek a csatornák között.

Az 1883-i egyezmény után Chile igyekezett a neki

ítélt területeket megismerni és hatalmát ezen a vidéken biztosítani. Ebből a célból Chile elnöke, don Manuel Bulnes tábornagy kiküldte az «Ancud» hajót don Juan Williams parancsnoksága alatt. A kapitánynak utasítása volt arra, hogy a chilei nép nevében foglalja el a Magelhães-utat és alapítson mellette büntetőgyarmatot. Ha csak néhány napot késik Chile, Franciaország megelőzi. A francia kormány ugyanis ugyanezzel a céllal küldte ki a «Phaeton» hadihajót.

A chilei kormány az országnak ezen a legdélibb részén végzett kutatásai lassankint tisztázták a szigetvilág bonyolult helyszínrajzát és így tökéletesítették és kiegészítették az angol expedíciók hidrográfiai felvételeit.

Említésre méltó Simpson kapitány útja 1870—74 közt, aki a «Chacabuco» korvettán járta be a területet és útjáról a legkülönbözőbb geológiai, klimatológiai és faunisztikai adatokat hozta haza. Latorre kapitány expedíciói is (1877—79) alapos kutatásokkal nagymértékben hozzájárultak ismereteink bővítéséhez. A legfontosabb ezek közül Ramon Serrano Montaner kapitány vezetése alatt a fősziget belsejébe tett kutató-út.

Nagyban hozzájárult a terület megismeréséhez Chile és Argentina viszálya a vízválasztó lefutása tekintetében, mert a kérdés tisztázására szakértő bizottságot neveztek ki, hogy a vitás területet megvizsgálják és térképezzék.

Az Argentinának jutott terület megismerésére az argentinai kormány 1881-ben küldte ki Giacomo Bovet, az olasz haditengerészet főhadnagyát. Az Államok-szigetére és a Magdalene- és Beagle-csatornában tett út után a Slogget-öbölnél hajótörést szenvedtek, de a legénységet megmentették. Ezen az expedíción vettek részt Lovisato, Spegazini, G. Roncagli és Vinciguerra. A terület flórájáról, geológiájáról, meteorológiájáról és etnográfijáról végtelenül fontos adatokat közöltek.

Ugyanígy Argentina megbízásából indult útnak 1886 novemberében Ramon Lista. Hosszú utat tett a Tűzföld-sziget keleti partjain a San Sebastian-öböltől a Thetis-öbölig. Érdekes feljegyzései vannak az ona-indiánusokról,

a klíma enyhességéről, a föld csodálatos növény- és állatvilágáról. Szerinte olyan termékeny, hogy állattenyésztésre, különösen juhtenyésztésre kiválóan alkalmas volna.*

Az 1895 év végén Dr. N. O. Nordenskjöld vezetése alatt svéd tudományos-expedíció érkezett a Magelhães-vidékre. Két évi itt időzése alatt részben Délpatagóniában, részben a Tüzföldön sokféle kutatást végzett.

Az újabbkori, főképpen európai expedíciók nem szolgáltattak olyan jelentős és összefüggő anyagot, mint az eddig említett utazások, tehát felsorolásuk szükségtelen.

HARMADIK FEJEZET.

A tüzföldi Kordillerák.

A Cordillera de los Andes hatalmas láncát kevésbé bevégződése előtt mint valami hatalmas szakadék vágjaketté a Magelhães-szoros. A szoroson túl a hegység folytatódik és a Desolation, Santa Inez Clarence és Dawson-szigeteken több láncban emelkedik ki. Magassága ugyan nem sokkal haladja meg az 1000 métert, de mindenütt hómezők és gleccserek borítják. A Tüzföld-sziget délnyugati végén válik ismét magashegyi jellegűvé, mert itt közepes magassága 1500 méter, csúcsai pedig 2300 méter körül járnak.

A hegyrendszert délen a Beagle-csatorna, északon az Admiralty-fjord határolják. Összefüggően nyugat-keleti irányban több mint 130 km hosszan húzódik el a Monte Sarmiento-tól a Monte Bove-ig.

A fennsíkakat megszakítás nélkül mérhetetlen hómezők borítják. Hó takarja be a gerinceket, csúcsokat és mélyen leereszkedik a völgyekbe, csipkés, szaggatott szélekkel követve a lejtők vonalát.

A két szélén különböző jellegű a hegység elvégződése. A Beagle-csatorna felé meredek lejtőkkel bukik le, alig van öböl a partvonalon, az Admiralty-fjord felé pedig sok kes-

* Az expedícióhoz voltak beosztva dr. Polidoro Segers és mint káplán: Giuseppe Fagnano.

keny tenger-ág hatol be a hegyvidék belsejéig, pompás fjordok hasogatják meg a lejtő egységét. Ezekbe a fjordokba hatalmas gleccserek nyúlnak be néha egészen a tenger színéig. Sokkal nagyobbak azoknál, amelyek a Beagle-csatorna felé hatolnak le, mert a Beagle-csatorna fölött emelkedő Darwin-lánc táplálja őket s így a hosszú és lényegesen lakásabb lejtőn sokkal kedvezőbb feltételeket találunk.*

A Tűzföld hegyvidékének belseje a legújabb időkig majdnem teljesen ismeretlen volt. Csak néhány, főként angol hidrográfus adott hírt a legfőbb hegygerincekről és a partok közelében fekvő jelentősebb csúcsokról, amelyek jellemző alakjuknál fogva útmutatóul és ismertetőjelül szolgálhattak a hajósoknak.

Néhány kutató megkísérelte ugyan a behatolást a hegyek belsejébe, de az őserdőben és még inkább a gleccsereken való előrehaladás olyan nehéz volt, hogy szándékuktól csakhamar elállottak.

A főhegyrendszer irányát és kifejlődését az angol térképek meglehetősen fantasztikusan tüntetik fel. Adataikat Fitzroy és tisztsjeinek felvételeiből vették. Darwin-hegységnek azt a láncot nevezték, amely a Beagle-csatorna észak-keleti ága mellett húzódik végig és a hasonló nevű 2000 méter fölé emelkedő hegycsúcsban végződik.

A Darwin-hegységhez nyugatról csatlakozó, a Monte Sarmientóig tartó hegyvonalat kevésbé zárt és több keresztvölgy bontja darabokra. Az Agostini-fjord felfedezése után

* A tenger színéig lenyúló gleccserek jellemzőek a Tűzföldre, de épp így megvannak Dél-Amerika legdélibb 1200 km-es partvonalain is. Patagonia nyugati partjain ezen a távolságon belül nem éppen ritkák az olyan hatalmas jégtömegek, amelyek a tengerbe nyúlnak be.

Európán a 67° szélességen van az első, tengerig lenyúló gleccser. Észak-Amerikában (Alaska-ban) az 57°-on, Délamerikában a Penas-öbölben a 46° 50' déli szélességig megközelíti az egyenlítőt az egyik. (Nálunk Rév-fülöp a Balaton partján van ugyanezen a szélességen. Ch.) A gleccser szokatlanul erős fejlettségét és a tenger színéig való lenyomulását a klíma túlságos nedvessége okozza, mert ez a tartós hó határát igen mélyen letolja (900 m). A gleccserek keletkezéséhez olyan nagytömegű hónak kell felhalmozódnia, hogy a nap melege tehetetlen vele szemben. Tűzföld és Patagonia nyugati partjain egyesül a hideg levegő és a csapadék bősége: tehát gleccserek keletkezéséhez mindkét kellék feltalálható.

mint két hegységet tüntették fel. Az Agostini-fjord 40 km hosszú darabon párhuzamosan fut a hegységgel éppen azon a helyen, ahol a nagy Kordillerák gránitzónájának folytatását kellene keresnünk.

A Martinez-ellentengernagy-fjord felfedezése teljesen elkülönítette a Monte Sarmiento-t a Kordillerák többi darabjától. Úgy látszik ez a darab teljesen különálló masszívum.

Az angol tengerészeti térképek még kivonatossabbak az Admiralty-fjordot körülvevő hegyek ábrázolásában. Ezeket egységes, kb. 1000—1500 m magas láncnak tüntetik fel. Amint utazásaimon tapasztaltam, ezen a helyen egyáltalán nincsen összefüggő hegylánc, hanem csak kisebb hegycsoportok sorakoznak egymás mellé, mintha a Darwin-kordillera előhegyei és nyúlványai lennének.

A «Romonche»-expedíció meghatározta a Monte Francés helyzetét. Ez a Monte Darwin-tól délkeletre emelkedő magas csúcs a Beagle-csatorna északi partján áll, azon a helyen, ahol a csatorna a Gordon-sziget csúcsánál, a Punta Divide-nél két ágra oszlik. A Monte Francés és Bove-tól keletre a hegység ismét ellaposodik, de az összefüggése nem szakad meg és egységesen nyúlik a Monte Cornu-ig. Ez a hegy a Beagle-csatornától északra és a Fagnano-tótól délre a kettő közt van.

A Tüzföld geológiai felépítése nagyjában ugyanolyan mint a patagóniai Andoké. Lényegében paleozoos- és mezozoos-kori kristályos palákból állanak, különösen a Monte Sarmiento és Monte Darwin közt levő és a nyugati és déli szigeteken helyetfoglaló láncok. A síkság ellenben a Magelhães-út mellett a Dawson-sziget északi csúcsától a Cap San Diego-ig s a nagy Admiralty-fjordtól északra a harmadkori formációhoz tartozik.

A Kordillerák keleti oldalán, az eruptívus kőzetek és harmadkori lerakódások között több barnaszénlencsére és rétegre bukkantak. Egyeseket művelés alá vettek. Ilyen a Mina Loreto Punta Arenas városka közelében.*

* A tüzföldi szigetvilág ásványokban meglehetősen szegény. Némelyik glaciális üledékben az aranymosás kecséget némi haszonnal. A Kordillerákban előfordul ritkán, kisebb mennyiségű réz. A petroleum-kutatások eddig sikertelenek voltak.

A kutató számára érdekesek a harmadkori üledékek fölé halmozódott szegletes kövekből és súrolt kavicsokból álló lerakodások. Ezek kétségtelenül olyan morénatörmelések, amelyeket a jégkorszakban a déli féltekét nagyrészt elborító jégtömeg a kontinensről hurcolt ide.

Nordenskjöld a tűzföldi szigeteket geológiai tekintetben bárki másnál alaposabban és részletesebben tanulmányozta s azt találta, hogy a jégkorszak alatt a Tűzföld képe ugyanolyan lehetett, mint ma a tíz fokkal délebbre fekvő Graham-földé a déli Shetland-szigetek között.

«Ennek a kornak a végén», — írja — «a föld színe kb. 50 méterrel mélyebben állt, mint ma és ebben a helyzetben agyagok és homokok keletkeztek, amelyek sok helyen a morénarétegeket ilyen magasságig eltakarják. Ennek következtében az Useless-öböl a San Sebastian-öböllel összefüggésben állott. Azután a mainál nedvesebb időszak következett. Ez alatt keletkeztek azok a mély és különös völgyek, amelyekben a ma kivétel nélkül jelentéktelen folyók futnak.»

A rétegek szabálytalan és elmozdult helyzetéből, a szigetvilág erős tagozottságából sokan azt következtetik, hogy a nagy eltolódások vulkanikus erők működésére vezethetők vissza.

Ezt a hipotézist támogatja a Packsaddle-szigeten talált bazalt és két más vulkáni kúp felfedezése. Ezek közül az egyik a Monte Oreille a Georg-szigeten, (Wollaston-szigetek), a másik a Monte Gap a Tűzföld északi oldalán. Az elsőt Rudolf Hauthal, a másikat O. Nordenskjöld fedezte fel. Látszólag tehát elég nagy a valószínűsége annak, hogy a Kordillerák magas csúcsai között vulkanikus eredetűek is akadnak, de minden ilyen irányú kutatásunk eredménytelen maradt. Nagyon sok minden ismeretlen még a terület geológiájából és a kutatást nagyon megnehezíti, hogy sok helyen gleccserek fedik a hegyeket, másutt meg mindent szinte járhatatlan ösvádon borít.

Az, aki a hegyeket csak felületesen ismeri, azt gondolhatná, hogy a 2000 méter fölé emelkedő hegycsúcsok nem olyan fenségesek, mint az Alpok hegyóriásai. Ez azonban nagy tévedés, mert az Alpok magas csúcsai nem egyszerre

bukkannak ki teljes magasságukban, hanem a síkságból fokozatosan kiemelkedő alépítményen állnak. A tűzföldi hegyek pedig a tengerből hirtelen emelkednek ki s így pompájuk szembeötlőbb.

Csak megszilárdult ez a véleményem, amikor ezek után az utazások után néhány évvel alkalmam volt az Aconcaguát közelről látni. 7000 méteres magassága ellenére sem tette azt az élénk benyomást, ami a Monte Sarmiento hatalmas piramisának megpillantásakor elfogott.

Ebből az összehasonlításból következik az is, hogy még olyan merész vonalakkal szemben is bizonyos mértékig eltompulnak az idegek, ha a vonalak nem változatosak és sehol sincsenek érdekes és megkapó részletek. Ugyanez volt az érzésem, amikor a Centrális Andok óriásait láttam és mindenki igazat fog nekem adni, aki a természet szépségeiben gyönyörűségét találja.

A Tűzföld hegyei mind különös, jellegzetes szépségűek, valami kimondhatatlan vonzóerőt gyakorolnak a szemlélőre, amihez még az őserdők vad és buja szüziessége és az ég csodálatos színei járulnak hozzá.

A legszembetűnőbb és feltétlenül legmagasabb ezek közt a hegyek közt a Monte Sarmiento,* a vidéknek valósággal Matterhornja nem csupán magassága, hanem fensége és merész formái miatt is. A Magdalene-csatorna mellett olyan helyzete van, hogy köröskörül száz mértföldről is látható s az egyetlen hátránya, hogy csúcsát majdnem állandóan ködfátyol borítja. De amikor kivételesen tiszta időben teljes pompájában feltűnik, felejthetetlen emléke lesz a csatornán utazónak.

Minden utas elragadtatással beszél róla, ha tiszta időben láthatta. Ch. Darwin a Tűzföld legnagyobb színjátékának nevezi és M. John Ball, híres alpinista, aki a Fro-

* Sarmiento eredetileg Volcan Nevado-nak nevezte ezt a hegyet, valószínűleg vulkánhoz hasonló alakja miatt, bár felépítését tekintve, egyáltalán nem az. Ugyanúgy nevezte Antonio de Cordobas is és elmondja róla, hogy nagyon magas, mindig hóval fedett hegyorom és ha nagy ritkán tiszta időben látni lehet, ki lehet venni, hogy kettős csúcsa van. A Monte Sarmiento nevet King kapitánytól kapta.

ward-foktól a Magelhães-csatornából látta, boldognak mondotta magát, hogy életének ezt a legpompásabb jelenetét megpillanthatta. Sir Martin Conway, 1898-ban megkísérelte a megmászását s a hegy lábánál tiszta időben olyan csodálatos naplementét élt át, hogy szinte azt gondolta, hogy valami mágikus csoda játszódik le előtte. Giacomo Bove lelkes szavakkal írja le a hegy szépségeit, amikor egy alkalommal váratlanul megpillantotta. Olyan csodálattal töltötték el a hegy merész formái, hogy szebb látványnak mondta, mint az Alpok vagy Andok akármelyik, sokkal magasabb csúcsa, mert a tengerből hirtelen emelkedik ki és fenségét így egy csapásra láttatja.

Nem csodálatos tehát, hogy a hegy szépsége több hegy-mászót arra csábított, hogy mászás közben a végtelen hómezők és fagyos jégvilág szépségeit közelről élvezze.

Megmászását első ízben Lovisato kísérelte meg. Lovisato mint Giacomo Bove argentinai-olasz expedíciójának tagja, 1881 májusában próbálkozott. Bove leírásából tudjuk, hogy Lovisato a déli lejtőn a Negri-gleccseren akart feljutni és az első gerinc leküzdése után mély hóverembe zuhant. Csak ügyessége és hidegvére mentették meg ebből a könnyen végzetessé válható helyzetből. Ha a csúcsot nem is tudta elérni, a fáradalmakért bőven kárpótolta a kilátás az első gerincről.

Másodszor 1898 december havában Martin Conway akart a csúcsra jutni Maquignaz olasz vezető társaságában. Punta Arenasból a kis «Yañez» hajón indult el és a Sarmiento lábánál, a nyugati gleccser közelében vetett horgonyt, mert a mászást innen akarta megkezdeni. De amikor a köd eloszlott, látta, hogy innen minden igyekezet hiábavaló, olyan meredek falakkal végződik a gleccser. Így tovább haladt nyugat felé és az ÉÉNy lejtőn lenyomuló gleccsernél szállt partra. Még aznap elment a gleccser homlokfaláig, hogy feljárót találjon. Másnap hajnalban Maquignaz-zal, vezetőjével, hajnali 12^h 15^m-kor elhagyta a hajót és megkezdte a mászást. Mindjárt a kezdetén eltévesztette az utat és éjszaka sötétben kellett az őserdőn át utat törnie. Végre hosszú küzdelem után elérte a fűves lejtő moréna-törmelékét.

Akkor aztán egy gerincen vándorolt tovább, mert úgy gondolta, hogy ez a helyes irányba vezet. Amikor a gerinc tetejére ért, észrevette, hogy ez csak előhegye a Sarmiento-nak s tőle mély völgy választja el. Ehhez az újabb nehézséghez még hatalmas hóvihar járult s így gyorsan vissza kellett tértie. Az alsóbb régióban már szakadó záporban küzdötték vissza magukat a hajóhoz és még ugyanaznap visszatértek Punta Arenasba.

NEGYEDIK FEJEZET.

Az első expedíció a Monte Sarmientóra.

1919 decemberében expedíciót szerveztem a Tűzföldi Kordillerák, különösen a Monte Sarmiento titokzatos vadonjának és hatalmas jégmezőinek feltárására, azzal a szándékkal, hogy amennyire lehetséges, a Sarmiento csúcsát is meghódítom. A Monte Sarmiento lett volna terveim szerint az első út s ezután kellett volna a Darwin-kordillerák északi részét, az Admiralty-fjord környékét és azokat a hegyeket átkutatni, amelyek a Fagnano-tavat Ushuaiától elválasztják.

Három éve voltam már a Tűzföldön s ezalatt az idő alatt a szigetvilág belsejében, tengeren és szárazon sok helyütt megfordultam. Így már ismertem a legtöbb eredménnyel kecsegtető helyet és tapasztalataim voltak azon a téren is, hogy hogyan kell az efféle utazást szervezni.

1912 novemberében Itáliában állították össze a kis karavánt. Köztünk volt G. B. de Gasperi, hogy glaciológiai kutatásokat végezzen, továbbá Abele és Agostino Pession, két Valtournanche-ból való hegyi vezető. Nélkülözhetetlenek a hegyi vezetők az olyan utakon, ahol meredek sziklafalak és gleccserek megmászásáról van szó. Felesleges kiemelni a fontosságukat, mindenesetre mellettük szól az is, hogy minden magashegyi expedíción részt vett vezető.

A Territorio Magellanes székhelyén, Punta Arenasban gondoskodtunk megfelelő felszerelésről, élelmickekről, táborfelszerelésről és i. t. Ugyancsak itt szereztünk járművet

is, hogy az a csatornákon át a kutatás területére szállítson.

Az útitársak csak 1913 januárius 21-én értek Punta Arenasba s így a kedvező évszak nagy része már elmúlt, bár terveink kivitelére még teljes két hónap állt előttünk. Az előre nem látott akadályok s a hajó késése miatt elkésett újjonerkezők pihenésére és az utolsó előkészületek megtételére még két napot kellett rászánnunk.

Délpatagonia legnevezetesebb és legnagyobb városának, Punta Arenasnak leírását itt vetjük közbe.

A város 25,000 lakosú, csinos, modern helység a Magelhães-út közepe táján. Mivel a két óceán közt átvezető úton kitűnő helyzete van, sok hajó keresi fel. Nem csupán élelmező-hely, hanem Délpatagonia és a Tűzföld termékeinek legkényelmesebb kiviteli kikötője.

A városka körülbelül 80 éves, semmiesetre sem alapították 1843 előtt. Amint említettük, akkor foglalta el a chilei Bulnes tábornagy a tengerszorost és alapított itt bűntető gyarmatot.

Az első, alig néhány száz főből álló telepes-csoport a szomorú emlékü Puerto Hambreban ütött tanyát, de a «Fuerte Bulnes» nem sokáig maradt meg azon a helyen. 1849-ben egy kicsit északabbra kényelmesebb helyet találtak s azért ide költöztek. Ezen a helyen áll ma Punta Arenas.

1877-ig majdnem kizárólag deportációs hely volt. Ekkor a helyőrség egy része és a rabok fellázadtak, a várost felgyújtották és sok békés polgárt legyilkoltak. Ez indította a chilei kormányt arra, hogy a rabok számát leszállítsa. Punta Arenas hamarosan felépült és gazdagsága folyvást gyarapodott. Eleinte csak cserekereskedés folyt az indiánusokkal, Guanako-bőröket, és strucc tollakat kaptak élelmiszerekért és apróságokért. Az utóbbi években azután az ipar is fellendült s ez biztosítja Punta Arenas helyzetét a világpiacon.

A város gazdagságának forrása a foka- és vidravadászat, a fakivitel és mindenekelőtt a juh és más gyapjas állatok tenyésztése. Néhány évtizeddel ezelőtt spekulánsok és képzeldők elterjesztették azt a hírt, hogy a szigetek partjain

hatalmas aranymezők területnek el. Ez azután sokban emelte Punta Arenas lakosainak számát és a kikötő kereskedelmi forgalmát. A világ minden zugából özönlöttek a munkások, itt látták el magukat élelmiszerekkel és apró járműveken, merész utakat tettek a csatornákon egészen a Hoorn-fok távoleső pontjáig. Természetesen tenger szenvedést kellett átélniök, sok hajókatasztrófa történt a viharos tengereken,

Punta Arenas nyugatról nézve.

de mindez nem volt elegendő ahhoz, hogy az aranylázat lelohassza. Punta Arenas környékén, a Tűzföld-szigeten mindenfelé költséges aranymosó-telepeket állítottak fel, míg végre egyszerre összeroppant az egész vállalat. Arany ugyan volt és máig is van ezeken a helyeken, de senki sem termeli többet, mert az aranyásás itt nagyon költséges. Az új iparágak, különösen a gyapjúipar sokkal nagyobb hasznot biztosít és így ma ez foglalkoztatja a lakosság legnagyobb részét.

A kereskedelem forgalma nagyon élénk és kiterjedt. Punta Arenas kikötőjének növekvő forgalmáról és gazdagságáról a mólókon körülbelül képet nyerhetünk. Majdnem naponta számos kereskedelmi hajó fut be ide úgy Európából, mint Északamerikából. Itt köt ki a hetenként közlekedő angol hajó is. A vidék terményeit szépen fejlett parti hajózás szállítja ide. Gyapot, bőr, szőrmebálák százával várnak kivitelre s a behozott élelmiszerek és egyéb cikkek ládáit hegyekké tornyosulnak.

Három napilap («El Magellanes», «El Chile Austral», «La Unión») közli a nyilvánossággal a fontosabb híreket. Buenos-Airessel távíróvonal köti össze, sőt rádió-állomása Puerto Montt állomásával van egyenes összeköttetésben.

Punta Arenas társadalmi élete szoros összefüggésben áll a kereskedelmi élettel. Az angol hetihajó vagy amerikai és európai kereskedelmi hajók érkezése a hivatalnokok és kereskedők egész kis seregét hozza mozgásba. Parancsokat adnak, jegyeznek. A levelezéseket újra átnézik. Újdonságokról beszélgetnek, bár azok mindig egy-két hónappal elmaradtak a jelentől.

A legelső családok a klubokban érintkeznek. Ott gyűlnek össze kellemes szórakozásokra, vagy nyáron itt beszélnek meg a szabadban tartott piknikek tervét.

A kikötő- és egyéb munkások szórakozására jól felszerelt korcsmák állnak rendelkezésre. A kemény éghajlat miatt a szeszes italok élvezete nagy. Nordenskjöld szerint alkoholfogyasztás és a korcsmák száma tekintetében a világ összes városa közt Punta Arenas vezet. Csak az utóbbi években tapasztalható ebben a tekintetben némi javulás, mert a helyi hatóságok újabban szigorú rendeletekkel szabályozták az alkoholos italok élvezetét.

Punta Arenas teljesen kozmopolita. A legtöbb lakosa a hajdani Osztrák-magyar monarchia területéről került ki. 1888 óta Buenos-Airesből vándoroltak be, kevéssel azután, hogy Popper mérnök a Beagle-csatorna déli oldalán a Navarin- és Picton-szigeten gazdag aranyeletre bukkant. Ezek mellett angolok és spanyolok s kisebb számban olaszok és franciák teszik a lakosság főrészt.

Azt gondolhatnánk, hogy az a fény, kényelem és elegancia, amit európai városokban megszoktunk, Punta Arenasban, a város déli fekvése és zord éghajlata miatt hiányzik az emberek életéből. Ez tévedés. Punta Arenas kicsisége és helyzete ellenére is teljesen modern, elegáns városka. Mindez nagyrészt az európai gyarmatosok intelligenciájának és akaraterejének köszönhető. Őket a jövedelmező gyapjúipar erre a helyre köti, de értették a módját, hogy életüket ezen a távoli vidéken is kellemessé és kényelmessé tegyék.

Az utcák szélesek és szabályosak. A házak nagyrészt fából vannak, de sok európai mintára, szolidan és szépen felépített palota is akad. Főképpen a Plaza Muños Gamero-n állanak, mint pl. az Angol Bank, Braun és Blanchard, Menéndez, Sara Braun palotái és a szaléziánusok karcsú, csinos temploma. A templom mellett van a szaléziánusok «San José» intézetének székháza. A székházban a Tűzföldre vonatkozó állat-, növény-, földrajzi és etnográfiai gyűjtemények is vannak. A Szaléziánus misszionáriusok hordták össze ezt a múzeumot, különösen nagy érdemeket szereztek páter Maggiorino Borgatello és munkatársa, A. Benove. A múzeum nagyon érdekes, mert jó és összefoglaló képet ad a világnak erről a távoli, festői zugáról.

Nagyon jó helyzetének következménye, hogy Punta Arenas klímája a legenyhébb a Magelhães-csatorna mellett, bár kellemesnek nem lehet mondani a gyakori tartós, hideg szél miatt. Nem szélsőséges, a hőmérséklete nem ingadozó, sohasem nagyon hideg, mindig egészséges és elviselhető.*

* A szaléziánusok meteorológiai obszervatóriuma 31 év adataiból a következő közepeket közli:

Nyári közepes hőmérséklet	10·5	fok
Őszi	«	« 6·3 «
Téli	«	« 1·9 «
Tavaszi	«	« 6·4 «

A nyári napok maximuma közepesen 14·3°, a téli napoké 3·7. A közepes abszolútus maximum nyáron 20·1°, télen 5·3°.

A város helyzete nagyon kedvező és védett s ezért a szél sem olyan erős és állandó, mint Patagoniában és a Tűzföldön mindenütt.

A szél óránkénti átlagos sebessége nyáron 15, télen 12 km, a viharok —

Punta Arenas környékét hajdan hatalmas bükkösök borították, de ezek legnagyobbbrészt erdőégések áldozatai lettek, s újabban a kopár lejtőket sikerrel művelik. Zöldségfélék, takarmány-növények, krumpli termesztése a legjövedelmezőbb. A gabonafélék az alacsony hőmérséklet és az erős délnyugati szelek miatt nem érnek be. A gazdag juh- és marhatenyésztés folytán hús bőviben van, de minden más élelmiszert be kell hozni. Az áruraktárakban («Almacenes») hüvelyesekből, gyümölcsből és konzervekből mindig nagy készlet van felhalmozva.

Ennyi legyen elegendő a fővárosról s a következőkben folytassuk utazásunk leírását.

Januárus 23-án mindnyájan a kis 20 tonnás «Jupiter» kutter fedélzetén voltunk. Nemcsak jó vitorlázata, hanem beépített motorja különösen alkalmassá tették, hogy a szárazföldi út kezdőpontjához szállítson és az út egy részében még szállásul is szolgáljon. Délután 2 órakor indultunk útnak, telve türelmetlenséggel.

A tenger nyugodt volt és reménykedtünk, hogy ha a délután és éjszaka folyamán így tart, baj nélkül elérkehetünk a 150 km-re fekvő Monte Sarmiento-hoz. Az időjárás különösen a «Jupiter»-re beosztott tengerészeket érdekelte nagyon, mert itt a csatornák közt a viharok nagyon hirtelenül és hihetetlen erővel szoktak kitörni.

Punta Arenason túl a nyugati part fokozatosan emelkedik. Eleinte sűrű bükkösborította terraszkok, azután magasabb dombok, majd hófedte hegyek következnek egymás után. A hegyek a Cap Frowardnál a legmagasabbak. Ez a Brunswick-félsziget vége, az amerikai kontinens legdélibb pontja. A part sekély öbleiben néhol házcsoportok tűnnek elő, fűrésztelepek, ahol az erdőkből kitermelt fát dolgozzák fel.

A túlsó parton a Tűzföld-sziget mint egyenes vonal látszik. Odaát hatalmas síkságokon folyik a juhtenyésztés.

amelyek néha 60—80 órán át is tartanak — szélsébsége 80 km. Előfordulnak azonban olyan szélvészek («Rachas») is, hogy a szélmérő 130, sőt 140 km-t mutat. (El clima de Punta Arenas a través de 31 años de observaciones por el Presb. José Re, Punta Arenas 1920.)

Punta Arenas. Erdőégés következtében keletkezett felhők.

San Raffaele laguna és a régi Szaléziánus misszió épületei Dawson-szigeten.

IV. TÁBLA.

Kis tó az erdő magányában.

Vízesés az erdő mélyén.

Délnek haladva, a tengerág közepén keskeny földnyelv emelkedik. Amint a hajó közelebb ér, fokozatosan kiemelkednek rajta a halmok s hóborította hegyek. A Dawson-sziget nyúlik ilyen fenségesen be a Magelhães-szorosba. Ezt már csak a Gabriel-csatorna választja el a Monte Sarmiento-tól. A Dawson-sziget 25 esztendőn át menedéke volt a «kultivált» európaiak szörnyettei elől menekülő bennszülötteknek. Szaléziánus misszionáriusok fogadták őket, akik ott 1889 körül Giuseppe Fagnano fáradhatatlan munkásságával és a chilei kormány beleegyezésével két missziótelepet létesítettek. San Rafaelót a Harris-öbölben és Buen Pastort, a sziget északi csúcsán.

Amikor később a szigetet az indiánusok és a szaléziánusok elhagyták, a chilei kormány a «Ganadera Gente Grande» társaságnak adta át. Ez az érdekcsoport most itt állattenyésztést folytat s az erdők gazdag fakészletét aknázza ki. A vállalkozás sikere sok munkást csábított Puerto Harrisba s így kb. 600 lakosú telep keletkezett, a telepeseket részben a fűrésztelepen, részben pedig a majorokban foglalkoztatják.

Szabályszerű, de lassú utazás után értünk a történelmi nevezetességű Puerto Hambre-ba. A nap a hegyek mögül éppen utolsó sugarait küldte szét a vidéken, mi meg valami megmagyarázhatatlan szorongással néztük az alkonyi szürkületben mindinkább eltűnő sok nyomort és pusztulást látott partokat. Amikor a San Isidorio világító-toronyhoz közeledtünk, már teljes volt az éjszaka sötétje. Nehány további kilométer s a Cap Froward körüli nyíltabb vízben vagyunk. Ettől a helytől nagyon félnek a hajósok, mert a viharok itt különösen hevesek és a hullámok is hatalmas erejűek és nagyságúak, mert a csatornában messze nyugaton keletkeznek.

De alkalmas időben értünk erre a veszélyes helyre, a hullámok mindig csendesednek esténként, mert éjszakára a szél is gyengülni szokott, a tenger most síma és békés. A Magdalena-csatorna felé vesszük utunkat, mert a Clarence-sziget valamelyik öblében szeretnénk biztos menedékre találni. Minél tovább jutunk, annál nyugodtabb a

tenger. Szellő sem lebbenik, s a tökéletes csendet csak a motor egyenletes kattogása zavarja meg. A magas Kordillerák közé fordulunk be. Az egyedüllét különös érzése ragad meg. A természet szüziessége, érintetlensége, az a távolság, ami az emberektől elválaszt, lebilincsel mindnyájunkat.

Éppen éjfél volt, amikor a Magdalena-csatornába befutottunk. A partok közelednek egymáshoz, mindkét oldalon hatalmas hegyek meredek lejtői szakadnak le a csatorna vizére, az éjszaka olyan sötét, hogy néha meg kell állnunk, hogy a sziklakkal való összeütközést elkerüljük.

A Hold segít azután ezen a bajon. Hirtelen megszakad a vastag felhőfátyol s a sápadt fény szakadékok és merész, egymás mellé halmozott ormok khaotikus csoportozatára esik. Úgy tetszett, mintha váratlanul fantasztikus, másik világba kerültem volna. A hegyes csúcsok, közvetlenül mellettünk leszakadó majdnem függőleges sziklafalak, a hold sápadt fényében egészen valószínűtlenek, nagyon kevésbé anyagszerűek. Mintha sápadt, hideg, merev rémképek volnának, amelyeket valami magikus csoda hatalma merevvé rögzített. Hatalmába kerített az aggodalom érzete és hiába akartam tőle szabadulni. Társaim arckifejezése elárulta, hogy nem vagyok egyedül nyomasztó érzéseimmel. Hallgatagon, a titokzatos színjátéktól lebilincselve, folytattuk az utat és éjfél után a Magdalena-csatorna egyik kitűnő horgonyzóhelyére, a Scholl-öbölbe jutottunk s az éjszaka hátralévő részét ott töltöttük.

24-én reggel elhagytuk a kikötőhelyet és borult időben indultunk a Monte Sarmiento lábához. A hegyet majdnem egészen sűrű felhők borították, csak a szélein lenyomkodó két hatalmas gleccser látszott. Két órai út után az északnyugati gleccsernél voltunk. Minél jobban közeledtünk, annál jobban fokozódott bámulatunk. Úgy látszott, mintha a zöld lombokkal övezett gleccser visszahúzódna és ellaposodna, homlokfala pedig mindig nagyobb, még gondolatban is alig sejtett méreteket öltött. Csak akkor emelkedett csodálkozásunk a tetőfokra, amikor a gleccser körül látott zöld foltok, amelyeket bokorcsoportoknak gondoltunk, a valóságban óriási 20—30 méter magas fákból álló

erdőfoltoknak bizonyultak. Az ellentét a kékesfehér, gigantikus jégtömbök és a buja vegetáció között leírhatatlanul elragadó.

A hegyhez lehetőleg közelfekvő horgonyzóhelyet akarunk találni, hogy a megmászást annál könnyebben véghezviessük. Csak hosszas keresés után bukkantunk a gleccser délnyugati oldalán egy kis öblöcskére, amely a hullámokkal szemben jó menedéknek látszott. Délután, ragyogó, meleg napsütésben indultunk útnak, hogy a gleccser lábáig eljussunk.

A homokos, gleccsertörmelékkel borított parton túl sűrű, virágzó és gyümölcsöt érlelő bokrokból álló bozót következett. Az erdőt ugyan nagyon díszítik, de azért nem túlságosan örültünk ennek a keretnek, mert sok munkát adott, amíg át tudtunk vergődni rajta.

A bokrok a berberidaceák családjából valók («Cala-fater»). Minden ágon tüske, a levelek örökzöldek. Tudományos nevük *Berberis buxifolia* és *Berberis ilicifolia*. Az előbbi gyümölcse a szőlőre emlékeztető ízű, mézédese bogyó, a másik termése már nem olyan jóízű, hanem a fája nagyon szép sárgaszínű, szívós, kemény, az ona-indiánusok nyílait készítik belőle. Rózsaszínű bogyókkal megrakottan itt él a Chaura (*Pernettya mucronata*) és az ehető, de kellemetlenül édes, egreshez hasonló termésű, a *Ribes magellanica*.

De az előrehatolás akkor sem lett sokkal könnyebb, amikor a tüskés bozótból az erdőbe jutottunk. Nem lehet megközelítőleg sem leírni ezeknek az erdőknek a szomorúságát. A legkülönbözőbb korú és nagyságú fatörzsek kusza összevisszaságban nőnek, az elkorhadt, letört fatönkök közt az élők duzzadnak a buja erőtől. Fentről csak homályos fény hatol le ide és ez a gyenge fény nem képes a sötétet áttörni, hogy valami kevés vidámságot hozzon ide magával, a halál birodalmába. Az erdő fái majdnem kivétel nélkül a bükkfélék családjából kerülnek ki. Az egyik a *Nothofagus antarctica* («Robbe»), a másik az örökzöld *Nothofagus betuloides* (Coligue vagy Coibo). Az utóbbiak a Tűzföld közepe táján 2 m vastagra is megnőnek. Mint épület- és

bútorfa kitűnő, de nagyon alkalmas esztergályos munkákhoz és hordódongák készítésére is.

Csodálatos szépségű, bár nem túlságosan elterjedt, a Canelo (*Drimys Winteri*), egy Magnoliacea. Levélzetének pompás zöld színe, fehér, illatos virágai és karcsú, hegyes, finom alakú koronája minden egyéb fánál szebbé teszik. Kérge fűszeres, gazdag cersavtartalmú, maró-, égetőízű. Mint népies gyógyszert sikerrel használják néhány betegség ellen.

Másik örökzöld fa a Lenadura (*Maytenus magellanica*), a babérrel rokon növény. Illatos, bőrnemű levelei kellemes, erős szagúak. Télen ennek a fának a levele egyik fontos tápláléka az állatoknak.

Ezek körül a fák körül fiatal bokrok tömege szokott sűrű bozóttá sűrűsödni.* A bozót alkotó elemei változnak a hely szerint, de nem annyira a földrajzi helyzet szabja meg az egyes fajok elterjedését, mint inkább az illető vidék orográfiai felépítése és az ezzel összefüggő atmoszférikus és klimatikus viszonyok hatása.

Amikor az erdő első hatása múlóban volt, arra törekedtünk, hogy megmásszunk egy régi oldalmorénát, ami a gleccsértől elválasztott. Az úton néhol nagyon bájos páfrányokkal találkozunk. Magasabbak egy méternél és bizonynyal minden kertnek díszére válnának. Előhaladásunk nehéz és lassú. Könnyökkel dolgozzuk át magunkat a sűrű bozóttan

* A legújabb időkig a patagoniai és tűzföldi erdőket Forster után «antarktikus»-oknak nevezték. Ezt sok kiváló bűvár át is vette, de aztán újabban modernebb kutatók elvetik, részben, mert 15°-on át terjedő vidéket nem lehet egy kalap alá foglalni, hiszen olyan nagy kiterjedésű terület változó klimatikus és geológiai viszonyai nem határolhatók körül egyetlen fogalom keretein belül, másrészt, mert a vidék a 40° és 55° déli szélesség között fekszik, tehát a kifejezés sehogyansem illik a terület földrajzi helyzetére.

Spegazzini és Skottsberg az antarktikus kifejezés helyett a «szub-antarktikusat» használták. Ezt ugyan lehet a Tűzföldre alkalmazni, de nem lehet kiterjeszteni Valdiviáig.

C. Hichen újabban más megoldást ajánl. Szerinte a tűzföldi és dél-patagoniai flórát «magellanikus»-nak lehet nevezni, északpatagoniát pedig «öbölzóna»-ként kell elkülöníteni. A magellanikus elnevezés jó, de a második helyett inkább ajánlható a Skottsberg-féle «valdiviai» elnevezés, mert az így megnevezett flóra éppen Valdivia tartományban a legtipusosabb.

és meg-megcsúszva, elbotolva kell küzdeni minden lépésért a korhadt fatörzsek közt. A gleccser körülbelül két kilométer hosszú homlokfalát nem tudjuk egyszerre áttekinteni, mert kissé domború és a közepén kis moréna zárja el a kilátást. A dombok közt mindenütt a gleccserek olvadékából keletkező tavacsák csillognak.

Spegazzini-tó a Negri-fjord vége fölött.

A gleccser homlokfala ezen az oldalon hatalmas oszlopokra bomlott. Óriási méreteivel leginkább valami gigan-tikus vár romjaihoz hasonlít. Alább két vad, jéghideg gleccserpatak ömlik elő barlangszerű nyílásokból. Vizük zavaros, de kellemes kékeszöld színű.

Az este közeledik, hazafelé kell tartanunk, hogy holnap reggel folytathassuk megfigyeléseinket és kikutathassuk azt a helyet, ahonnan a Monte Sarmiento a legkönnyebben megközelíthető.

Amikor a fedélzetre értünk, már minden reményt elve-

szítettünk, hogy a hegyet még ma látni fogjuk. De naplementekor a felhők ritkulni kezdtek, átlátszóbbak lettek és hirtelen hófehér torony merült elő a sűrű ködfátyolból. Első pillanatban a Sarmiento csúcsának tartottuk, de azután sokkal magasabban, mint valami álom, megjelent egy éles gerinc és fölötte a meredeken lebukó és mégis hóval borított jégóriás.

A hegy váratlan megjelenése csodálattal és kielégüléssel töltött el mindnyájunkat. Különösen a vezetők voltak magukon kívül a lelkesedéstől. Soha nem álmodták, hogy a távoli Tűzföld ilyen hegyóriásokat rejt.

Növekedő érdeklődéssel szemléltük a titokzatos hegyet. Mintha éterikus világokba pillantottunk volna be, vagy mintha a szédítő magas csúcs hatalmas trónusáról bennünket, az újonnan jötteket nézegetne. De csak nagyon rövid ideig élvezhettük ezt a látványt. Mielőtt magunkhoz térhettünk volna, már újra el is tűnt. A sötétség beálltával a felhők ismét összezárultak és minden újra hallgatásba burkolózott.

A Sarmiento ebben a pillanatban megmutatta, hogy nagyszerűsége sokkalta veszedelmesebb annál, mint ahogyan az első pillanatban gondoltuk. A gerincek és falak vadul emelkednek a jégvilág fölé, a csúcs szűzi tisztaságban emelkedik az ég felé, leküzdéséhez olyan harcot kell folytatnunk, ami ilyen hegyóriáshoz méltó. A váratlan fedezés mégis bátorsággal töltött el mindnyájunkat és jóleső bizakodással tértünk nyugodni.

Januárus 24. — Szörnyű csalódás! Amikor reggel felébredünk, szakad az eső és délnyugati szélvész korbácsolja a tengert. Hajónk teljesen ki van téve a hullámok tombolásának és ez komoly veszedelmet jelent.

Azonnal felkerekedtünk és délkeleti irányban kerestünk jobb kikötőhelyet. Amennyire lehet, igyekeztünk a Monte Sarmiento közelében maradni.

A partot követve, sehol egyetlen pont, egyetlen öblöcske sem látszott, ahol némi védelmet találhatnánk. Végül fjordot pillantottunk meg, ahová be is hatoltunk. Azok közé a hegyek közé ékelődik, amelyeket a Magdalena- és Cock-

burn-csatorna fognak közre. Az angol tengerészeti térképeken nincsen berajzolva.

A fjord végét nem tudtuk felismerni, mert két hegycsúcs teljesen elzárta a kilátást. De úgy látszik, hogy nem zárja el az utat, csak oldalt látszik egy hatalmas gleccser. Eleinte a Beagle-csatornáig vezető új átjárónak gondoltuk, hanem azután néhány nap multán meggyőződünk róla, hogy a dolog nem úgy áll. Rájöttünk, hogy 1881-ben G. Bove expedíciója már bejárta ezt a fjordot. Bove két napig időzött itt pompás időben. Nekünk nem kedvezett a szerencse, két álló hétig kellett várakoznunk, amíg jobb időt kaptunk.

A bejárat közelében horgonyoztunk, nem messze nagy hegyipatak ömlött be a fjord csendes vizébe. A patak keskeny völgyön fut végig és két hatalmas, a Monte Sarmiento déli lejtőjén lenyomakodó gleccser olvadéka táplálja.

Januárus 24—28. — Négy napig tartózkodtunk ezen a helyen, de a partra csak nagyon ritkán tudtunk kijutni. Minduntalan hatalmas zápor ért utól és hiúsított meg minden kísérletet a Monte Sarmiento megmászására. Csak 28-án reggel enyhült az eső és az idő egy kicsit derültebbre fordult s így megkísérelhettük egy elég magas kis domb megmászását. Ez észak felé összefügg a Sarmientóval és vízváltató a már említett keskeny völgy és a Magdalena-csatorna között. A dombról tachimeterrel néhány háromszögelest szerettünk volna végezni. Egy darabig a patak fátlan partján mentünk felfelé, aztán kis facsoportokon át neki-vágtunk a füves lejtőnek.

A föld itt még jobban telítve van vízzel, mint a szemben levő lejtőkön. Nyoma sincsen az állatok etetésére alkalmas füveknek, a kryptogámus növényzet annál jobban ki van fejlődve. Sehol nem esik talán annyi eső a Kordillerák közt, mint ezen a helyen, ahol a Monte Sarmiento hatalmas méreteivel kényszeríti a nyugati légáramlatot, hogy páratartalmát kiejtse.

Mindig nedves, mocsaras talajon át végre a sziklás zónába jutottunk, azon keresztül azután a domb tetejére (730 méter). Ebben a pillanatban hirtelen elsötétült az ég, a vihar rettenetes erővel tört ki. A sziklák nyögve és üvöltve

küzködtek a széllel s a jég éppen szembe vágott az arcunkba. Nehány barlangszerűen túlhajló szikla alá menekültünk és megvártuk, amíg a vihar egy kicsit csillapul, hogy azután ugyanazon az úton, amelyen jöttünk, visszatérjünk a hajóhoz.

Félóra hosszat kellett várakoznunk, amikor végre valamelyest derülni kezdett a felhőgomolyag. Lassanként keskeny kék sáv jelent meg az égen és önkénytelenül is a Monte Sarmiento felé pillantottunk, abban a reményben, hogy a szél majd megszaggatja a hegyet körülvevő felhőket. És valóban, nemsokára nagy magasságban megjelent egy havas, hegyes csúcs. Eleinte felhőnek tartottuk, olyan átlátszónak tetszett az egész jelenség, hanem azután feltűnt mellette egy másik, hasonló orom. Semmi kétség, a Sarmiento kettős csúcsa volt. De hiába vártuk, hogy a titokzatos tető teljes pompájában megjelenjen. Éppen olyan gyorsan eltűntek a csúcsok, mint ahogyan megjelentek.

Délután kettőkor újra vihar kerekedett és gyors visszatérésre sarkalt s a délután folyamán nekibuzdúltan dühöngött tovább. A szél bömbölése mellett csakhamar másik, tompa zaj hatolt a földünkhöz. A fjord bejáratánál megtörő hullámok tombolása volt. Estefelé a hullámok egészen menedékünkig hatoltak. Ha a horgonyláncunk nem tud ellentállni, annak vagyunk kitéve, hogy a partradob valamelyik. Éjfél előtt el is kellett hagynunk a kis öblöt, hogy a Negrifjord belsejében húzódjunk meg. A déli part egyik mély öblében találtunk biztosabb és nyugodtabb kikötőre. Valamelyik függőgleccser olvadékából eredő, vékony vízesés ömlik le a fekete gránitfal felett. Kis kutterünkről ezt az öblöt Jupiterbai-nak neveztük el.

Januárius 29-től februárius 2-áig. — A rossz idő tovább tart. Az esőcsöppek közé lassankint hópelyhek keverednek és zuhogznak szakadatlanul éjjel-nappal. Az eget lomha felhők borítják, lenyúlanak a hegyekig és szinte a tengert súrolják. A vad, barátságtalan vidéken kellemetlen, sárgásszürke fény ömlik el. Olyan minden, mintha a pokolban lennénk.*

* A Kordillerák zónájában majdnem állandó a rossz idő az egész éven át, de mégis télen valamivel enyhébb a szél és több szünetet tart,

Így múlt el egy hét s a másik is már a vége felé közeledik és még reményünk sem lehet arra, hogy az idő megjavul és legalább látni fogjuk a Monte Sarmiento-t. Nagy ritkaság még az is, ha a kék égből egy foltot megpillanthatunk, vagy ha egyetlen napsugár elhatol hozzánk. Csak az ilyen napok hoznak némi egyhűlést és élénkítik egy kicsit az életet.

A Negri-gleccser északkeleti homlokfala.

Februárius 2-án elmentünk a Negri-gleccserhez. A fjordnak a végén ereszkedik le pompás, meredek falaival. Egész ittartózkodásunk alatt ez volt legnagyobb élvezetünk.

A gleccsert itt is, mint ahogyan a Sarmiento északnyugati oldalán, erdőkoszorú veszi körül. A fák régi moré-

mint nyáron. Ennek a magyarázata az, hogy az atmoszférikus mozgások hevesebbek és szabályosabbak, amikor a Nap ismét a déli féltéke fölé tér vissza. Amikor az északi oldalon, a déli félgömbtől a legmesszebb van, akkor erejükből sokat veszítenek.

nákon állanak. Hogy a fák közti áthatolás nehézségeit elkerüljük, amellet a patak mellett mentünk felfelé, amely a hegység lábánál a völgy északi részén folyik. Nehány száz méter után a gleccser jégfalánál állunk. Felejthetetlen kép itt az erdőben emelkedő fantasztikus jégfal, valami olyan látvány, amilyent csak a Tűzföldön láthatunk. A jég smaragdzöld színben tündöklök, hol függőlegesen mered felfelé, hol mélyen ki van vájva alul s felette pompás oszlopokká bomlik, mintha gótikus templom oszlopai volnának.

A Negri-gleccser egyike a legnagyobbaknak a Sarmiento-tól délnyugatra fekvő hegyek közt. Ez a hegység folytatódik a Cockburn-csatornától keletre fekvő Brecknock-félszigeten. Sok, mélyen benyúló tengerág szabdalja össze. Közepes magassága 1000 méter, csúcsait állandóan hó és jég borítja. A Negri-gleccser homloka körülbelül húsz méter magas, egy kilométer széles és előtte folyik köröskörül a gleccserpatak. A patak tükrén mindenfelé jégtömbök úsznak s a partjait is mindenütt a kivetett jég borítja. Fenyegető zúgással indulnak meg a távoli völgyek jég-lavinái, mintha nehéz tüzéség ágyúi lennének.

Mint a tűzföldi gleccserek legtöbbje, a Negri is újabbkori visszahúzódás nyomait mutatja. Határozottan fel lehet ismerni a mai végétől néhány száz méterrel előbbre fekvő hajdani homlokmorénát.

A patakparton északkeleti irányban megyünk felfelé, nedves, fűvel és virágokkal borított gleccsertörmeléken. Nemsokára festői tó előtt állunk. A tavat keletről magas meredek hegyek határolják. Spegazzini-tónak neveztük el, a Bove-expedícióban résztvevő híres professzor tiszteletére. A tó mellett továbbhaladva, sok patakocskától átszelt lejtőhöz értünk és ezen felfelé nemsokára pompás kilátásunk volt a tóra és a Negri-gleccserre egy kis magaslatról. A felejthetetlen képet jól sikerült fotografiánk őrzi meg.

Februárus 3. — Reggel az idő kicsit jobbra fordult, tehát visszatértünk eredeti horgonyzó-helyünkre a fjord bejáratánál, hogy a Sarmiento-tól dél felé nyíló völgy térkép-felvételét befejezhessük.

E közben egyik nap telt a másik után, a nélkül, hogy

kilátásunk lett volna az idő javulására. A folytonos eső alig szünetelt, az ég folyvást sűrű felhőkkel volt borítva.

Egyetlen éjszaka láttuk ismét néhány másodpercre a Sarmiento piramisát. Olyan titokzatosan jelent meg a félárnyékos csúcs, mint valami kísértet. A csúcsa nem volt teljesen szabad, kis felhőfoszlányok rohantak el körülötte,

A Negri-gleccser panorámája délkeletről.

de legalább még egy pillantást vethettünk félelmesen pompás, a ráfagyott jég súlya alatt szinte görnyedő falaira.

Elvesztítettünk teljesen minden reményt arra, hogy a hegyet erről az oldalról mászhatjuk meg. A hosszas várakozást megúntuk, belefáradtunk az örökös viharos, esős időbe, tehát elhatároztuk, hogy a Negri-fjordot végképpen elhagyjuk.

A Monte Sarmiento nyugati oldalán nem találtunk alkalmas kikötőhelyet s így rászántuk magunkat, hogy a Mag-

dalena-csatorna túlsó oldalán, a Labyrinthus-szigetknél ütünk tanyát, onnan, ha az idő kedvezőre fordulna, egy óra alatt a Sarmiento lábánál lehattunk és kikereshettük a mászásra legalkalmasabb helyet.

Februárus 4—5. — A Labyrinthus-szigetek a Clarence-sziget keleti partjának egyik öblében vannak szétszórva. A Magdalena-csatorna felől nem lehet látni őket, mert a partok zöld erdői közt eltűnnek az erdővel borított kis szigetek is.

Amikor az öbölbe behajóztunk, megállapíthattuk, hogy a «Beagle» tisztikara nagyon találóan választotta számukra a Labyrinthus nevet. Minden oldalon öblök, csatornák, tengerek bukkantak elő, amikor kis kutterünk veszélyes vonalakban siklott tovább az öböl csendes vizén. Mindenféle nagyságú és alakú kedves szigetcske mellett visz az út. Az ég ólomszürke felhői, a hangtalan némaság valami különös elvarázsolt világ, a villik és manók birodalmának benyomását teszik ránk. Csak a partok közelében hallatszik néha a pinguinek egyhangú zaja, vagy az erdő mélyében bukdácsoló patak mormogása.

A parton megpróbáltunk behatolni az őserdőbe, de sokkal nehezebb feladat volt, mint gondoltuk, mert a hely szélről védett, emellett vastag humusz-réteggel fedett a talaja és bő esőt is kap, s így a vegetáció szokatlanul buja. Hihetetlen tömegben nőnek egymás mellett mohok, zuzmók és más virágtalanok s a fák törzsén, az ágakon kapaszkodnak meg. A virágosak közül különösen egy Liliacea, a *Philesia buxifolia* méltó az említésre. Művésziesen kúszik fel a fatörzseken és húsvörös virágai szépen emelkednek ki az üdezőld, bőrnemű levelek közül.

Egynehány öböl mélyén elhagyott kunyhók látszanak. Az alakuf-indiánusok lakóhelyei voltak, amikor néhány évtized előtt szabályszerű időközökben bejárták a vidék valamennyi öblét, hogy halásszanak és puhatestűeket foganjanak. A jelenben már csak néhány száz főre olvadtak le s a maradék népség északabbra, a Magelhães-csatorna közelében él. Ott a civilizált világgal összeköttetésben állanak és vidrabőrökért élelmiszereket és alkoholos italokat cse-

rélnek. A számukra valósággal mérgező szesz italok élvezete nagyon elharapódzott szenvedélyük.

Két napot töltöttünk a Labyrinthus-szigeteken, reménykedve, hogy majd csak jobbra fordul az idő. Hanem a végén már mindnyájan torkig voltunk a haszontalan és kilátástalan várakozással, elhatároztuk, hogy a kutatásokat másutt fogjuk folytatni. Nem minden sajnálkozás nélkül váltunk el a pompás jégóriástól és feltettük, hogy a jövő nyáron ismét megkíséreljük jobb felszereléssel a Sarmiento titkát megoldani.

Senecio-szegély a láp szélén a Labyrinthus-szigeteken.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Második expedíció a Monte Sarmientóra.

Bár 1913 nyarán két hétig hiába próbáltuk a Sarmiento-t megmászni, az eltöltött idő mégsem mulott el teljesen haszontalanul. Pontosabb betekintést nyertünk a vidék éghajlatába, valami fogalmat tudtunk alkotni magunknak a leküzdésre váró nehézségekről és legalább fogalmunk volt arról, hogy milyen módon lehet elhatározásunkat valóra váltani.

Mivel a Sarmiento északnyugati oldalán nem akadtunk alkalmas kikötőhelyre, pedig a mászás csak innen kecse-

tetett sikerrel, elhatároztuk, hogy a parton fogunk tábort ütni. A rossz idő végre is csak nem tarthat örökké és így joggal számíthattunk rá, hogy lesz néhány derültebb napunk a nyár folyamán.

Az új követelményeknek megfelelően Punta Arenasban új expedíciót szereltünk fel. 1914 nyarán akartunk indulni, hogy megkíséreljük újra a mászást és néhány megállapítást tegyünk.

Az expedícióban két Val Sesiából való vezető — Guglielmo Guglielminetti és Eugenio Piana — is résztvettek. December 13-án érkeztek Itáliából. Velük jött ezenkívül még egy fiatal chilei, mint szakács, aki az időjárás nehézségeit már megszokta.

December 15-én hajnalban embereink és készleteink a chilei «Porvenir» hajón voltak. A hajót Arturo Cuevas ellentengernagy végtelen előzékenységgel bocsátotta rendelkezésünkre.

Négy sátrat vittünk magunkkal, két hónapra el voltunk látva élelemmel és felszereléssel. El voltunk szánva, hogy nem adjuk fel a vállalatot, hacsak teljesen lehetetlennek nem bizonyul.

Dél előtt 11 óra körül hagytuk el Punta Arenast. Könnyű déli szél fodrozta a Magelhães-szoros vizét s ez a Sarmiento csúcsát szabaddá tette. Jó jelnek vettük, hogy a csúcs máris megjelent s az új vezetők odáig voltak lelkesedésükben és égtek a vágytól, hogy a hatalmas kolosszussal összemérhessék erejüket.

Néhány óra multán a Magdalena-csatornában voltunk és magas, meredek hegyek közt haladtunk célunk felé. A tél nyomai még meglátszottak, a tetők hómezői mindenütt jóval nagyobb kiterjedésűek voltak. Vakító fehér színüktől kellemesen üt el az erdőfoltok üdezőld lombja. Este hétkor a Sarmiento lábához érkeztünk.

A Sarmiento nyugati lejtőjén letóduló két gleccser közt választunk tanyahelyet, hogy a csúcs megmászása annál könnyebb legyen. A hely pompás, köröskörül buja vegetáció övezi a tanyát. Felszerelésünket a «Porvenir» legénysége hamarosan a partra teszi s a hajó röviddel aztán

távozik. Oscar Ferrari a kapitány és a többi tisztek szerencsét kívánnak és megígérik, hogy egy hét multán ismét átjönnek, hogy utánunk tudakozódjanak. A sötétség beállta előtt készen lettünk két sátor ideiglenes felállításával, ahol az éjszakát töltöttük. Holnap azután kiválasztjuk a tábor végleges helyét.

December 16. — A vezetők már hajnali négy óraker munkában voltak, hogy utat vágjanak a bozótban, az erdő széléig, mert elhatároztuk, hogy a part helyett az erdő szélén ütünk tanyát, mert ott a szél és eső ellen némiképen a lombok is megvédenek.

Nem messze kristálytishta vízü patak folyik ki az erdőből.

10 óraker a sátrak és a készletek elhelyezése készen van. Szorgalmasan dolgoznak az emberek, hogy néhány fejszecsapás az erdőnek is kedvesebb és barátságosabb képet adjon. A sátrak fehér vászna, mintha életet adna ennek a szomorú erdőnek.

Abból a nyílásból, amit a bokrok között vágunk, pompás kilátás nyílik a Magdalena-csatornára és a környező hegyekre.

Délután a két vezető felkerekedett, hogy a vidéket kikémlelje. Utat akarnak keresni az erdőn keresztül és ha elérték a fátlan, füves lejtőt, annak az ösvénynek szeretnének nyomára bukkanni, amelyen Conway a mászást megkísérelte.

A sötétség beálltával tértek vissza. Nagyon csodálkoztak az erdő belsejében tapasztalt nehézségeken és kijelentették, hogy ez az erdő igazán inkább a majmoknak van teremtvé, mint az embereknek. A legsűrűbb ősvadonba bonyolódtak bele, veszedelmes mocsarakban küzdöttek az elmerülés ellen s amikor innen kikeveredtek, hatalmas, korhadó, nyálkás mohával benőtt fatörzsekkel kellett felvenni a harcot. Végül kénytelenek voltak sötét vízmosásokban előrehatolni, sőt nem ritkán a nyirkos, iszapos földön kúsztak, amíg végre sikerült a hegy fátlan részét elérniök. Itt aztán pompás kilátás kárpótolta őket. Innen az erdőn keresztül vezető, a partot a Monte Sarmiento NW lejtőjén lehatoló gleccser-

rel összekötő széles nyílást fedeztek fel. Itt jöttek le oldal- és homlokmorénák közt, míg végül a sátraktól néhány száz méternyire elérték a partot.

December 17. --- Mivel az idő tűrhető volt, útnak indulunk, hogy kikutassuk a Monte Sarmientóra vezető út első részletét. 7 órakor hagytuk el kis táborunkat s a parton és a tegnap felfedezett nyíláson keresztül csakhamar a homlokmorénához értünk. Erről jól beláthatjuk a gleccser egész homlokát. A hírneves csillagász tiszteletére Giovanni Schiaparelli gleccsernek neveztük el. A gleccser és a homlokmorénák közt körülbelül 200 méter széles szabad sáv van. Ezen kis tavak, mocsarak csillognak s ezeket vízmosásoktól összeszabdalt, kisebb morénák különítik el. Pompás füves és virágos szőnyeg borítja a területet és számos liba és néhány más madár legelészik rajta. Amikor megérkezünk, riadtan menekülnek.

A legnagyobbik tóból zavarosvizű gleccserpatak indul a csatorna felé. A vize olyan mély és sebes, hogy lehetetlen rajta átgázolni. Kétségtelenül ez a gleccser főlefolyása.

A gleccser homloka folyton bomladozik. Kisebb-nagyobb jégtömbök hullanak le róla a tóba, onnan azután, amikor eléggé megolvadtak, a patak ragadja magával.

A homlokmorénák és oldalmorénák találkozásánál a gleccser összeszorul és részben el is tűnik a morénatörmelék alatt. Ezen a helyen tíz méter magasságot meghaladó homokkúpok tetején szép gleccserasztalok keletkeznek.

Északnyugaton a gleccser fölé fekete hegycsúcs mered. Valószínűleg a gleccser készítette ki, amikor még sokkal hatalmasabb volt, mint ma. A vezetők Fekete-toronynak (Corno Nero) keresztelték el.

Hogy az erdő mocsarait elkerüljük, jó darabon az oldalmorénán megyünk végig. Később aztán letérünk róla egy gleccser-patak medrébe, hogy gyorsabban haladhasunk. Az egész úton mindenütt fantasztikusan megszaggatott, vakító fehér, helyenkint zöldeskéken erezett jégfal emelkedik. Másfélórai út után a hegy meredek keleti lejtőjéhez jutottunk. A morénák itt elkeskenyednek, a patak-meder járható lesz, végül eltűnik a gleccser gótikus kapuja

alatt. A gleccser homlokfala ezen a helyen majdnem merőlegesen hajlik át északkelet felé.

El is hagyjuk a patakmedret és meredek, gleccser-súrolta dombokon haladunk tovább. Fölöttünk széles, apró víztükrökkel behintett oldalmorénán buja bükkös zöldel. A moréna pontosan mutatja a gleccser néhány száz év előtti magasságát. Az erdőn túl a föld kopár és meredek lesz, de

A Magdalena-csatorna a Corno Nero hegy oldaláról.

azért a nedves, mindenütt megtalálható mocsárréteg itt is megvan. Gyakran kicsúszik alólunk a talaj vagy mélyen belesüppedünk az átázott földbe.

10 órára bájos magaslatra jutottunk, ahonnan áttekintő kilátásunk van a Magdalena-csatorna déli részére és a körülötte fekvő hegyláncokra. Északról a Schiaparelli-gleccser nyomul lefelé. Homlokfalánál a patakon és a feljövet látott apró tavakon túl, a homlokmorénák közé kis mélyedésbe befoglalva, még nagyobb s eddig még ismeretlen tó

vize csillog. Kelet felé széles völgy nyílik, felső végén pompás gleccser zárja el. Hatalmas, fehér jégtömegei, fenyegetően függenek a fekete, vízeséssel tarkított gránittal fölött.

Amikor egy éles nyereg első szikláihoz jutottunk, hirtelen vékony, szétszaggatott felhők mögül megjelent a Monte Sarmiento csúcsa. Valamivel alacsonyabban hóból és jégből való, szeszélyes tornyok meredeznek elő a ködből. Ez a jelenség ezúttal is csak pillanatokig tart, a hegyet újra sűrű köd borítja be. Hiába kémlelődünk a hegyre vezető út után, a köd nem enged s hiába eltöltött óra után hazafelé kell mennünk, mert az idő is aggasztóvá válik és fáradtak is vagyunk. Elhatároztuk, hogy amennyiben az idő megengedi, a kémlelődést tovább folytatjuk. Két óra alatt lejutottunk ugyanazon az úton, amerre feljöttünk és egy órákor már a táborban voltunk.

December 18. — A vezetők korán keltek, de menten vissza is bujtak a sátorba. Az idő rettenetes. Sűrű ködfoszlányok szállnak a tenger felett és folyton-folyvást megered az eső. Dél tájban aztán a köd kicsit elvonul. Az égen kék foltok jelennek meg és nemsokára fényes napsütésben csillognak a ködből lassankint felszabaduló hegyek. Felhasználjuk a szép időt, hogy a Schiaparelli-gleccser körül néhány fényképet készítsünk. A vezetők a kabátjukat a sátorban hagyják, hogy szabadabban mozogjanak. Ezekben a napokban tapasztaltuk, hogy még a gleccserek régiójában is nagyon enyhe az időjárás és elegendő a könnyű ruha is.

A morénákon áthaladva, leküzdjük az első kompakt homokkal, agyaggal és kövekkel borított jégtömeget. Eleinte vízszintesen vezet a gleccseren az út, hanem mindenfelé rések, tátongó szakadékok kényszerítenek nagy kerülőkre. A mélységből a gleccser-patak tompa zúgása hatol fel. A gleccser homloka most omladozik, látszik rajta a nyár melegének hatása.

A gleccseren hol szédítő mélységek mellett visz az út, hol jéggerincekre kell felkapaszkodni. A jégbástyák annál vadabbak és bizarrabbak lesznek, minél tovább hatolunk felfelé. Csúcsaik hófehérek, a mélységek a legtisztább kék-színben játszanak. A gleccseren alig tudjuk telenézni magun-

kat az egyik oldalon a Magdalena-szorostól, a másik oldalon havas hegyóriásoktól befoglalt jégvilág csodáival.

A Sarmiento kettős csúcsa is megjelent lassacskán. Mennyire sajnáltuk most, hogy nem vagyunk azon a gerincen, ahonnan tegnap gyönyörködtünk a pompás kilátásban.

Több felvételt készítettünk, azután ugyanazon az úton visszatértünk. Olyan csodálatosan szép estére vált az idő, amilyent talán nem is éltem át még a Tűzföldön. A Nap

Gleccser-tó a Schiaparelli-gleccser homlokfala előtt.

teljesen kék égről süttött kellemes, jótékony meleget árasztva mindenre. A hegycsúcsok a napsugarak hatására mind megszabadulnak a ködtől, s most olyan ártatlanul és bájosan tekintenek le ránk, mintha hosszas álomból ébredtek volna fel.

Alkonyatkor elül a legkisebb szellő is, a csatorna mint a tükör csillogtatja a hegyek és meredek lejtők képét. Olyan nagy csend van, mintha az élet mindenütt kihunyt volna. Csak nagy távolból hallik valami vízesés mormogása kedves muzsika csendes visszhangjaként.

A Nap lemegy, megnövekedett korongja, a délnek

fekvő hegyeken nyugszik, aztán az ég színei mindinkább erősödnek, az arany és bíbor minden változata sziporkázik az apró felhőfoszlányok közt. A kis cirrusok aranyos fényben csillannak meg, minden szín változik, hol elhalványulnak, hol újra erősebben felragyognak, hol éppen ellenkező árnyalatba hajolnak, aztán kialszik lassanként minden. A hegyek félárnyékba merülnek s a sötétség mindent mozdulatlanná varázsol.

December 19. — Hajnali négy órakor ébresztett fel Guglielminetti: az idő pompás. 5 órakor indulunk és nagyon reménykedünk, hogy a Sarmiento felfedezése nagy lépéssel fog előrehaladni. A természetben még mozdulatlan minden, az égen egyetlen felhőcske sem látszik, aztán megjelennek az első napsugarak és fényükben a még mindig mozdulatlan csatorna gyöngyházfénnyel csillanik föl.

A már ismert úton át két óra alatt elértük azt a sziklás gerincet, ahonnan két nap előtt élveztük a kilátást. Felfelé a gerinc keskenyedik, olyan, mint valami mindkét oldalon függőleges, szédítő sziklafalakkal befoglalt óriási fal. Jó félóra múlva a gleccseren vagyunk. A gerinc itt eltűnik, hogy azután feljebb újra apró, sziklás kiemelkedésekben folytatódjon. Éles csúcsban végződik, amely mögött a Sarmiento teljesen szabadon pompázik. Ez lenne a legkönnyebb út, amelyen át a kolosszus legkülső nyergét elérhetjük, tehát habozás nélkül követjük.

A gleccsernél felkötjük a mászó-kötelet és kilenc órakor elérjük a gerinc legmagasabb csúcsát. A csúcson fájdalmasan kell megállapítanunk, hogy az a gerinc, amelyen idáig jutottunk, nem vezet a Sarmiento csúcsára, hanem körülbelül 200 méter mély, hóval borított völgybe szakad le.

Egészen bizonyosan ezt az utat követte Conway, amikor Maquignaz vezetővel a Sarmiento csúcsát próbálta elérni. Így a gerincet és a csúcsot az első megmászója nevére kereszteltük el. Innen a gerinc délnek fordul, kiterjedt firnmezők mellett halad el, egészen egy toronyig, ahonnan nyugatra fordul és majdnem teljesen hóval borított csúcsban végződik. A gerincek és csúcsok összesége a Sarmientó-

tól teljesen elkülönített hegyet alkot, amely csupán alapjával nyugszik a hegyóriás alapján.

Az előhegyet északon és keleten nagy gleccserek, a Schiaparelli- és Lovisato-gleccser határolják. Ezek a Sarmiento és az előhegy közti nyeregben helyet foglaló nagy firnmezőből erednek.

Alig vagyunk magasabban ezer méternél és a kilátás mégis pompás. Kelet felé a Sarmiento bilincseli le ellentáll-hatatlan erővel pillantásunkat, előtte azok a hatalmas firnmezők terülnek el, ahonnan a két említett gleccser táplálkozik. A legmagasabb kettős csúcs alatt fantasztikus jégtornyok, bizarr jégbástyák, fekete hómentes sziklák emelkednek.

Délre a Monte Conway részben eltakarja a kilátást a Magdalena-csatorna keleti partjain húzódó fehér hegyláncok felé. Eleinte tekintélyes magasságuk mindinkább alacsonyodik a Csendes-óceán felé. A csendes Magdalena-csatorna kék vize szeszélyesen kanyarog a Clarence-sziget egyes fokai, öblei, hajlatai közt, aztán eltűnik a Sarmiento egy másik előhegye, a Monte Belvedere mögött, majd észak felé újra feltűnik, de komoran a Monte Boqueron és Monte Hurt szakadécai közt.

A Magelhães-út is látszik, mint vékony, kék vízszalag egészen a Brunswick félsziget csúcsáig. Azon túl eltűnik a ködös láthatáron. Nyugaton, ameddig a szem ellát a Magdalena-csatornán túl a Clarence-sziget terjed el: olyan mint valami havas csúcsokból és ormokból álló tenger. Északon és keleten a Keats-csatorna előhegyei és a Monte Sarmiento nyúlványai takarják el a látóhatárt.

Egy órai pihenő és fényképezés után azon a völgyön akarunk felfelé hatolni, amely a Monte Conway északi nyúlványa mellett vezet végig. Nehány száz lépéssel visszafelé kényelmes utat találunk a havas lejtőkön s ezeken át kis dombra jutunk, ahonnan a Schiaparelli-gleccser ered és a széles havas völgybe ereszkedik le.

Az előnyomulás innen kezdve nehezebb lesz, mert minden lépésnél térdig beszakadunk a hóba. Másfél órai keserves út után túl vagyunk a hómezőn és a Sarmiento masszí-

vumán kapaszkodunk felfelé. Eközben az ég hirtelen beborult és éles északnyugati szél hátráltatja az előnyomulást. De a Sarmiento nyugati csúcsáról levezető gerincen minden áron fel akarunk jutni, hogy meggyőződhattunk, vajjon számíthatunk-e ott valamelyik csúcsra vezető járható útra. El is értük a gerincet 1560 méter magasságban, de a Sarmiento csúcsát vastag köd burkolta.

A gerinc ezen az oldalon is függőlegesen szakad le egy másik völgyre, amelyet keleten a Sarmiento parti előhegyei határolnak. A háttérben pompás jégtornyok tűnnek fel. Szemeink előtt kelet felé a Gabrielle-csatornát délről övező hegyek legnagyobb része kibontakozik, köztük a Monte Buckland még ki nem kutatott, hatalmas piramisa.

Kétségtelenül, csak azon a nyergen át érhattük el célunkat, amelyiken most állottunk, de az ég mindig fenyegetőbbre vált s így vissza kellett fordulnunk.

December 20. — Éjjél körül meglátogattak a rókák. Megszagolták az új vendégeket és talán valami jó falatot reméltek tőlünk. A konyhaedényeket kutatták át és ezeknek a csörömpölése ébresztett fel. A vezetők el akarták ejteni őket, hanem az első mozdulatra szedték az irhájukat és eltűntek.

A rókák a Tűzföldön mindenfelé, de különösen a Kordillerákban nagy számmal élnek. Rágcsálókból (Coruros és Tukotuko) élnek, a tenger közelében pedig gyakran halakat, puhatestűeket és más parti állatot zsákmányolnak. Legkedvesebb csemegéjük azért a madarak. Ezeket éjszaka ejtik el, ha álmukban lephetik meg őket. Gyakran hallottuk, amint éjszaka a róka csörtetése és a madár panaszos visongása hirdette, hogy a ravasz állat ismét sikerrel vadászott. A parton kipányvázott juhainkat féltettük tőlük, de ott-tartózkodásunk alatt soha nem bántották egyiket sem.

Ennek a rókának a prémét nagyon keresik, mert pompás színű és szép hosszúsőrű. Fontos kiviteli cikke Tűzföldnek.

Egész nap szomorú, kellemetlen idő járt, semmi kedvünk sem volt a környéken kirándulást tenni.

1913 december 21-től 1914 januárius 4-ig. — Eső és

viharos időszak. Majdnem állandóan a sátrakban kell tartózkodnunk és keserves kínokat állunk ki a várakozásban. Szürke, nehéz felhők borítják az eget, a gyakran heves WSW széllel kísért eső munkátlan, hihetetlenül terhes életre készlet. Éjjel-nappal a víztől csepegő sátrakban kell megbujnunk s a talaj nedvessége is folytonosan emelkedik. Hogy a betegségeket elkerüljük, a parton és az erdő sűrű-

Gleccser-patak. A Schiaparell-gleccser főpatakja.

jében sétákat teszünk, ilyenkor aztán a vízhatlan matrózu ruhák nagyon jó szolgálatot tesznek.

Szerencsére fa van elegendő és egész nap a lobogó tűz mellett szárogatjuk átmedvesedett holminkat. A vezető rókacsapdákat állítanak fel, mert az állatok mindig tölködőbban ólalkodnak a tábor körül. Hanem az állatok közmondásos ravaszsága ezúttal is beválik, mindig el tudják vinni a csalétket a nélkül, hogy fogva maradnának. Valószínűleg kicsik a csapók, mert az állat szokatlanul nagy a

Tűzföldön. Ezért a vezetők, új, nehéz deszkákból való csapókat építenek s íme, első alkalommal mindjárt négy róka esik áldozatul vakmerőségének. Eleinte azt gondoltuk, hogy a rókák csak éjszaka járnak zsákmány után, hanem azután többször láttuk, hogy éhségükben nappal is elhagyják rejtékhelyüket. Néhány nap előtt a tengerparton egy állat 20 lépésnyire bevárt. Egyáltalán nem árult el félelmet megjelenésünkön és amíg csodálkozva bámult bennünket, Guglielminetti egyetlen puskalövessel leterítette.

Amikor az eső néhány órára csendesül, a parton a Schiaparelli-gleccser felé és a környező hegyek lábánál magasságméréseket végeztünk. A Sarmiento csúcsa azonban állandóan ködbe volt burkolva.

Egy kis séta alkalmával az erdőszélen, nem messze a táborunktól a vezetők elhagyott kunyhókat találtak. Egykor Alakaluf-indiánusok lakták őket. Körben a földbe szúrt ágakból állanak, ezek fönt összefutnak, még pedig úgy, hogy szabadon hagynak egy nyílást a füst kivezetésére. Erre a vázra azután kisebb ágakat vagy bőröket terítenek s ez van hivatva a kunyhó lakosát szél és eső ellen megvédeni. A sátor belsejének majdnem minden felszerelése az a rakás fű, amin a félmeztelen bennszülött az éjszakát eltölti.

Szinte hihetetlen, hogy a százalmas vadak hogyan bírják ki a tél dermesztő hidegét és a majdnem szakadatlan esőt ilyen egyszerű készség alatt. De az élelem megszerzésének nehézségei és az időjárás szörnyű viszontagságai a természet minden mostohaságával szemben hihetetlenül edzetté tette őket.

Januárus 2. — A reggel szélcsendes. Hosszú sávokban köd üli meg a csatornát, de ezek a ködrongyok a nappal előrehaladtával elfoszlanak s végre néhány kék folton át megcsillanik az első napsugár. A fény elfeledteti az elmúlt napok kínlódását és újra tetterő tölti el idegeinket. Hat óra tájban elhagyjuk a sátrakat és a Monte Sarmiento délnyugati lejtőjén lenyomuló és a Monte Conwayt keletről határoló Lovisato-gleccser felé megyünk. Az egyenesvonalú keleti szélét követjük, megkerüljük azt a kis előhegyet, amellyel a Monte Conway délnyugati, parti nyúlványa vég-

ződik és egyszerre teljesen váratlanul megjelenik előttünk a Sarmiento vakító fehér, teljesen felhőtlen csúcsa. Az idő fokozatosan még jobban kiderül, északi szél támad s ez azután teljesen szétszórja a felhőket a magasban is. A hegyek kitűnően látszanak a csodálatosan tiszta levegőben, a Nap teljes erővel süt az elmúlt napok alatt átázott földre.

A parton nemsokára nagy gleccser-patak torkolatához érünk. Gyönyörű bükkös borítja be a völgyét, a kép hátterén a majesztétikus Monte Sarmiento uralkodik.

Moréna-kupacz a Schiaparelli-gleccser délkeleti oldalán.

A patak jobbpartján, régi, sűrű bükkössel fedett morénák közt vezet az utunk felfelé. Ötszáz méter után a gleccser homlokához értünk. Itt azután legömbölyödött jégbástyák megmászása után a gleccser homlokmorénájára jutottunk, ahol a morénatörmelék hatalmas kúpokban van felhalmozva. Ezekről a kúpokról pompásan végig lehet látni az egész gleccsert. Felülete sokkal kisebb, mint a Schiaparelli-gleccseré, eleinte a Monte Sarmiento és Monte Conway határolják. A kettő között vad jégbástyákat alkotva bukik alá. Amikor ezt a mélyedést elhagyja, hatalmasan kiterjesz-

kedik és lefelé minden mélyedést kitölt. A morénahalmok közt, ahol a jelen pillanatban állunk, törmelék- és agyagfedte jégtömbök vannak szerteszórva. Szerettünk volna még egy dombra felmászni a Sarmiento déli lejtőjén, hanem meglehetősen messze van és a hegyeken ismét terhes fellegek kezdenek gyülekezni, tehát sietve vissza kellett térnünk a sátrakhoz.

Januárus 3. — Az előző este félrevezetett. Derűsen nyugodott le a nap s azért hajnali két órakor elhagyjuk a tábort, hogy a csúccsal felvegyük a küzdelmet. De alig hagytuk el a gleccser oldalmorénáját a Monte Conway nyúlványainál, amikor az eső elkezd szakadni s így ismét vissza kell térnünk. Három óra múltán bőrig ázva ismét a sátrakban vagyunk.

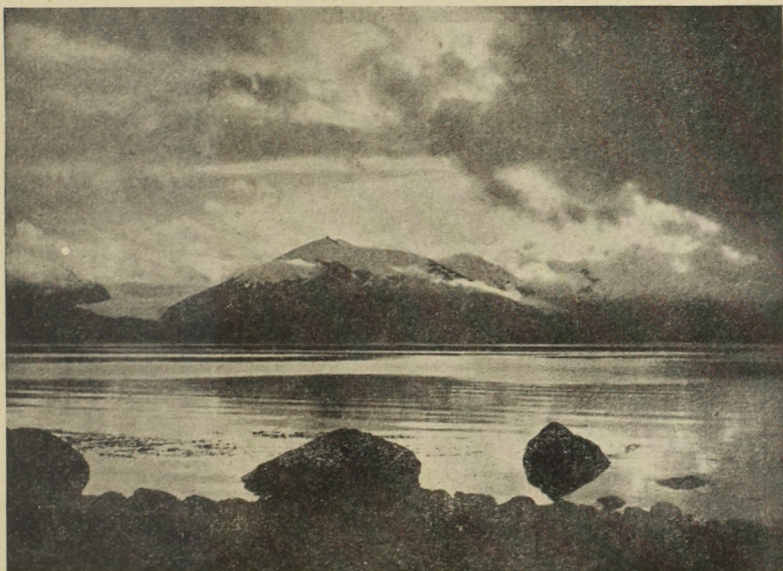
Januárus 4. — 10 óra felé ismét kiderül az idő. Tehát érdekes kirándulást teszünk a Schiaparelli-gleccser délnyugati oldalának irányában az őserdő belsejébe. A talajt mindenütt morénák borítják s ezek mélyedéseiben megáll a közeli gleccser olvadékvize és mocsár, mocsár mellett, pocsolya, pocsolya hátán csillog a sűrű rengetegben. Az ilyen helyeket növényi törmelékből, füvekből és mohokból álló réteg borítja. Hogy el ne merüljünk bennük, gyakran hatalmas, kidőlt fatörzseket kell hídnak használni. Néha azonban minden kötélrancos-tudomány mellett sem segít ez sem, mert a korhadt fatörzs kérge beszakad a lépés alatt és lábunk kicsúszik az elporladt faanyagban. Ezenkívül némelyik fa kibillenik s ilyenkor aztán percekig kell küzdeni, amíg nyakig iszaposan kimenekedhetünk a vendégmarasztaló pocsolyából. Minden nehézségért kárpótol az erdő különleges, vad pompája. Mintha a rengeteg valamilyen módon megértetné magát velünk, mintha lelkes élőlény volna mindegyik törzs, olyan meghitten vándorolunk benne tovább. Mindenfelé hatalmas törzsek hevernek. Egykor ők voltak az erdő urai s most mohok és zuzmók szövik be, mintha vár romjai volnának.

Némelyik kidőlt törzs kígyóhoz hasonlít. Fojtogató súlya alól a kisebb fák, bokrok, görcsös kanyarulatokkal igyekeznek menekülni és kétségbeesett erővel nőnek fel-

felé, hogy a fényt, az életet elérhessék. Igen, itt minden a fény, a világosság után küzdök s ha valahol a sűrű lombokon át behatolhat egy kis sugár, az örökös homályra kárhoztatott aljnövényzet levelei valósággal nevetnek és örvendenek a kéjes gyönyörtől.

Még magunk is vágyódunk a fény után, pedig csak néhány órája vándorolunk az erdő árnyékos sűrűjében.

Alkonyat a Magdalena-csatornán.

Amint tovább jutunk, a vágy mindig parancsolóbbá erősödik, amíg végre a napsütésben megcsillanik a lombok közt a Schiaparelli-gleccser jege. Milyen csodálatos ellentét!

Januárus 5—11. Az idő megint egy hétig makacsul rossz. Néha estefelé az eső megáll, a látóhatár kitisztul, csodálatos szép a naplemente, hol fenyegetően izzó, hol nyugodt, arany- és rózsaszínű fényben úszik minden. Ilyenkor a gyakori csalódások ellenére is újra reménykedni kezdünk, de aztán reggel, mikorra a sátorból kilépünk, mindent fel-

hők borítanak, a csatorna és az erdő képe barátságtalanul szomorú és nemsokára újra megered az eső.

Januárus 12. — Délután kisütött a Nap s nekivágtunk egy rövidebb kirándulásnak a Schiaparelli-gleccser délnyugati oldalán felfelé. A gleccser keleti falához érve, úgy határozunk, hogy a tóban úszó jégtömbökön kelünk át, mert a rohanóvízű patakot képtelenség átlábolni. Az átkelés nehéz és veszélyes ugyan, de szerencsésen sikerült. Egyes helyeken egyik tömbről a másikra kell ugrálnunk s ilyenkor az elhibázott ugrás feltétlenül a tó vizében való fürdést jelent, az pedig olyan hideg, hogy nem mindenki élné túl. Végre néhány száz méternyi bukdácsolás után elértük a patak túlsó partjának fűvel és virágokkal borított morénalejtőit. A morénák mélyedései között mindenfelé kis tavacs-kák csillognak, ezeknek a partján pedig egész csomó tűzok legelészik a kicsinyeivel.

Hármat sikerült elfogni, mert jöttünkre ijedtükben egy sziklahasadékba menekültek, ahol kényelmesen lefűleltük őket. Majdnem akkorák, mint a tyúk, pompás vacsora lesz belőlük!

A homlokmorénán túl kedves kerek tó terül el, az, amelyet már a Monte Conwayról láttunk.

A morénákról pompás kilátásban van részünk: északon előttünk van a Schiaparelli-gleccser fénylő, köröskörül magas hegyektől körülvett fala; délen a Magdalena-csatorna hegyláncai és a csatorna kék tükre; éppen előttünk pedig világoszöld, virágokkal tarkázott füves lejtő, azontúl meg le a partig a sötétzöld őserdő.

Nem sokáig csodálhatjuk a látványt, délnyugaton fenyegetően beborul az ég és mi menekülünk a tanyára. De már elkéstünk. Félúton utolér az eső és mintha öntenék, szakad a táborig.

Januárus 13—16. — Borús ég, majdnem folyvást szakad az eső. 16-án este kiderül; megjelennek a Sarmiento ormai és gerincei. Az ég holnapra szép időt jósol.

Januárus 17. — Hajnalban 2 órakor hagytuk el a táborn, hogy megpróbáljunk a Sarmiento csúcsára feljutni. Az ég hirtelen ismét beborult, csak keleten maradt egy

derős, világos sáv. Hanem nem térünk vissza, a túlfeszített, várakozásban elkínzott idegeink előre hajtanak, hiszen ilyen változékony éghajlat mellett soha nem lehet tudni, hogy milyen időt hoz a következő pillanat. Hallgatagon rójuk a már olyan sokszor hiába megtett utat. Amikor a Monte Conway gerincére vezető meredek lejtőn kapaszkodunk felfelé, a hegyet beburkoló ködből finom eső kezd szitálni.

Mászás a Schiaparelli-gleccser szakadécai közt.

Hiábavalónak látszik a további mászás, de nem akarunk ugyanazon az úton visszatérni, ahol jöttünk, tehát átvágunk a gleccseren, hogy a szemben levő lejtőt megismerjük. Innen szerettünk volna felmászni a Fekete-toronyra, ahonnan azután a kompasz segítségével befejezhattük volna méréseinket a gleccser és a Monte Sarmiento lábai körül. Nem akartuk összefűzni egymást kötéllal, hogy a jégbástyák közt akadálytalanul mozoghassunk. Érdekes vándorlás volt ez a fényes, szinte fémesen csillogó jég-

falak között. Guglielminetti szédítő lépcsőket vág a jégcsákánnyal. Az éles, hegyes gerinceken nagy nehézségek árán jutunk csak át, mert a szűk helyen nem lehet egyensúlyt tartani, tehát lovagló-ülésben kúszunk tovább és kezünkkel kapaszkodunk meg a húsz-harminc méter hosszú jéggerinceken. Azután megint tátongó mélységbe kell leereszkednünk. Leereszkedés közben, bizony térdrel és könyökkel kell a falak között megkapaszkodnunk, hogy ismét megszabaduljunk az örvényből, míg végre merész, szédítő lépcsőfokokon sikerült kijutnunk.

Ilyen tornamutatványok közt két órába telik, amíg a gleccseren átvergődünk, pedig ezen a helyen csak három kilométer széles. Amikor a morénához értünk, megáll a szél és a szélcsendben szétoszlanak a felhők a hegyek közül és még a Nap is ki-kicsillanik. A Feketetorony csúcsát félóra alatt könnyen elérjük. Alig van hét óra. A diadalmas Nap majdnem teljesen eloszlatta a felhőfoszlányokat. Váratlanul pompás kilátásban van részünk. Keleten a háttérben részben párától takartan a Monte Sarmiento emelkedik, gerincei és csúcsai olyan élesen látszanak, mintha metszve volnának. Lábaik alatt tizenkét kilométer hosszúságban a Schiaparelli-gleccser kanyarog. Végig lehet látni attól a meredek lejtőtől kezdve, ahol ered, egészen a homlokfaláig. Szomorúan nézzük a Sarmiento csúcsát, hiszen ezúttal is félrevezetett bennünket. Két órát időzünk a Feketetoronyon, megmérjük a közelfekvő csúcsok magasságát és lefotografáljuk a gleccsert.

Reggel kilenckor leereszkedünk a déli gerincen, agyagos, füves lejtőn a morénák mellett elérjük a Kék-tavat (Lago Azur), ahol egy hete jártunk.

Már közel vagyunk a parthoz, amikor hirtelen fütty harsan fel. A «Jelcho» hajó jött Punta Arenasból, hogy élelmiszereket és híreket adjon le számunkra. Remeteéletünkbe ez egy kis változatosságot hoz. Ha sikerült volna megmászni a Sarmientot, most átvinne az Admiralty-fjordba, de a célt még nem értük el, tehát kitoljuk 26-áig az indulást, amikor a kis «Jupiter» kutter jön majd értünk.

Januárius 18—20. — Az idő kiderül, erős déli szél fúj és

eloszlatja a felhőket. A barometer észrevehetően emelkedik, a levegő szárazabbá válik, sátrainkat és az átnedvesedett ruháinkat a szabadban, a napon szárogathatjuk.

Januárus 21. — Délután szünni kezd a szél, a felhők elvonulnak s a Nap fényesen, csodálatos színpompával nyugszik le. A barometer nagyon magasan áll, meg vagyunk győződve róla, hogy állandóan szép időnk lesz néhány napon át.

Januárus 22. — Hajnalban kettőkor azzal az erős elhatározással hagytuk el a sátrakat, hogy ma, vagy soha! A sötétkék, felhőtlen égbolton sziporkáznak a csillagok, az éjszaka félsötétjében különösen csillognak a körülfekvő hegyek a csatorna tükörsíma vizében. A természet békés csendje valami soha nem érzett örömteli, vidám érzéssel tölt el bennünket is.

A megszokott úton megyünk felfelé. A kedves, kis tó a gleccser homlokfalánál vékony jégkéreggel van borítva, azután a morénák mentén már négy óra tájban a Monte Conway szikláinál vagyunk. E közben az eddig még tiszta égbolt északon hirtelen beborul és a hegyeken is egyes felhőfoszlányok jelennek meg. Nem nagyon törődünk vele, mert délen derűs marad az ég és az a jó idő legbiztosabb jele. A kapaszkodás közben félig felhőbe burkoltan megjelenik a Monte Conway mögött a Monte Sarmiento rózsaszínű fényben csillogó csúcsa. Mintha ma kedvesebb volna, mint máskor, mintha csalogatna, hogy menjünk, oldjuk meg már az utolsó titkot is, amit még eddig rejtegetett előlünk.

A Conway-gerincen gyors léptekkel végighaladva elérjük azt a keskeny, meredek sziklafalat, amely a gleccserre vezet le. Ebben a pillanatban gyúlnak ki a Nap első, vöröses sugarai a Clarence-sziget hegycsúcsain.

Négy órakor már túl vagyunk a sziklagerincen és a Schiaparelli-gleccser áll előttünk. A gerincen nem megyünk tovább, hanem a gleccser mellett igyekszünk a lehető leg-rövidebb úton elérni a völgyet. Innen kezdve havon vezet az út, tehát felkapcsoljuk a kötelet és előkészülünk a keserves áthaladásra. De nagy változásokat észleltünk utolsó ittjártunk óta. Míg alább a szakadékok mélyebbek és hosz-

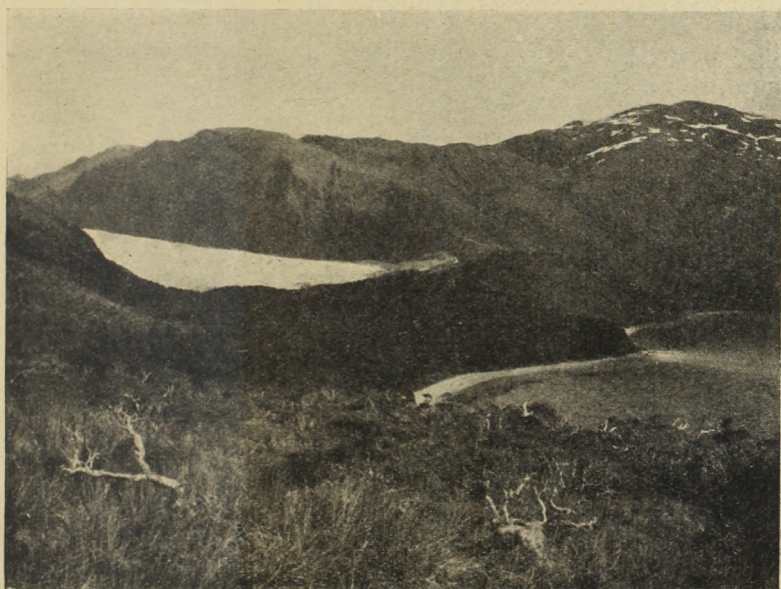
szababbak lettek, 800 méteren felül mindent kitöltött a frissen hullott hó. Itt tehát minden csapadék hó alakjában hullott le s így ebben a magasságban még nyáron sem esik soha más, mint hó. El lehet képzelni, milyen nehéz volt az előretűnés a friss hóban, mert néha derékig is belesüppedtünk. Nem jutottunk még nagyon messzire, amikor friss északeleti szél sűrű ködbe borít körülöttünk mindent, úgy, hogy látóhatárunk néhány méterre zsugorodik össze. Néha megritkúlnak a felhőtömegek s ilyenkor felcsillanik a Sarmiento egy gerince, vagy egy csúcsa s ez az útmutatónk.

A havas fennsíkon, túl a Sarmiento végnyúlványára kapaszkodunk felfelé. A hó itt már egészen kemény és a nagy harántrepedések teljesen hóval vannak kitöltve, a feljutás tehát nem olyan nehéz, mint amikor első ízben itt jártunk.

1400 méter körül a Nap szokatlan hevességgel sütött ki. Félnyolckor elértük a nagy völgybe vezető dombocskát, ahová 17-én eljutottunk. A frissen hullott hó megpuhult a napsütésben s ez még jobban megnehezíti az utat. Az első meredek lejtő leküzdése után a Sarmiento csúcsai teljesen szabadon, minden akadály nélkül pompáznak előttünk. Végre meg van oldva a titok! A csúcsok fenségesen és borzalmasan emelkednek ki az ég sötétkéék háttéréből; vakító fehér jég és hótakarója szikrázik a napsütésben. Hosszasan megbámuljuk a pompás látványt, hiszen olyan már ez az óriás, mint a mi Alpjaink! A két csúcs alatt ered az a széles völgy, amelyet már említettünk. Hatalmas, szabálytalan tömegekbe verődő jégbástyák borítják. Jobbra az a gerinc halad el mellettünk, amely délnyugatra hajlik át. Felfelé két hatalmas lépcsőt alkot, amelyek a nyugati csúcs alatt végződnek. Ezalatt a csúcs alatt mély szakadék tátong. A vezetők egy szempillantás alatt megállapítják, hogy ilyen egyedül álló alakulattal szemben minden alpinistatapasztalat csődöt mond. Az egyetlen, némi reménnyel kecsegtető út az lett volna, hogy fel kellett volna a második lépcsőig mászni a gerincen, azután innen az említett kis halmot megmászni. Hanem innen azután semmi látható út sem vezetett felfelé. A keleti csúcsra még kevésbbé tudtunk volna felkapaszkodni.

Az a nehézség, amit a friss hóval fedett falak leküzdése jelentett, elvették a reménységünket még attól is, hogy azt a kis előhalmocskát megmászhatjuk, nemhogy a csúcsra feljuthatunk. A forró napsugarak a havat mindenütt megpuhították, a falakon hatalmas jégtömegek függtek és minden kapaszkodást megakadályozott a sziklákat borító vé-

Őserdő a Lovisato-gleccser végénél.

kony jégkéreg. Majdnem bizonyos volt, hogy áthidalhatatlan szakadékokra is találunk.

Eltekintve ettől, elhatároztuk, hogy a gerince a második lépcsőig felhatolunk, hogy legalább az út járhatatlanságáról bizonyosságot szerezzünk. Miután kízó éhségünket és szomjunkat csillapítottuk, a felesleges ruhadarabokat leraktuk. A hőmérő a napon 26° -ot mutat,* nem hit-

* Alapjában semmit sem jelent ez a szám. Ha a hőmérő gömbje kormozott, még sokkal magasabbra is felemelkedik a higanyoszlop. A magasság pedig nem vesz el semmit a napsugarak hőhatásából, sőt a su-

tük, hogy ilyen magasban és ennyire délen ilyen meleg lehet. Eleinte lankásan emelkedik a lejtő, azután hirtelen egy jéggel borított sziklánál meredekebbre válik. A napsugarak heve itt is, ott is nagy jégtömböket választ le a jégpáncélból s ezek azután szörnyű robajjal hullanak le a mélységbe. Szedjük is a lábunkat, amikor egy torony alatt kell végighaladni. 9 órakor 1875 méter magasban fenn vagyunk a második lépcsőt borító nagy hókúpon. Mellette nagy jégtömeg függ a mélység felett. Innen még jobban látszik az elődombig vezető út veszélyessége. Mintha csak bennünket akarna inteni, a csúcsról leválik néhány jégtömb és dübörögve, mennydörgő robajjal rohan le a mélybe. Kétszáz méterrel távolabb a harmadik lépcsőfok emelkedik. Egy kis gerinchajlaton át könnyen megmászható volna, hanem a célhoz úgy sem vezetne közelebb, tehát elállunk a mászás folytatásától.

A pompás kilátást, amit innen élvezhattunk volna, 1400 méter magasságban sűrű, az egész láthatárt köröskörül betöltő ködtenger zárja el. Csak a legmagasabb masszívumok emelkednek ki a fehér mozgékony síkságból. Keleten a Buckland-piramis és távolabb egy sor éles gerinc látszik. Havas hát, havas hát mellett, amelyeket csak gigantikus csúcsok szakítanak meg és mindezen diadalmaskodik előttünk a Monte Sarmiento csúcsa. Úgy tetszett, mintha ebben a tiszta hó- és jégvilágban, az ég kék kárpitja és a fehér felhő síkja között a menyország nyílt volna meg előttünk, ahonnan minden emberi kicsinyesség, a földi élet minden salakja messzire elmaradt.

Alig vesszük észre, hogy elnyertük jutalmunkat az elmúlt hónap makacs, rossz időjárásának minden szenvedéseért. Örültség lett volna ebben az időben és ilyen atmoszférikus viszonyok mellett az utolsó nehézségek leküzdésével próbálkozni. Fél óra hosszat még sütkérezünk a fényözönben, azután délelőtti nyomainkat követve, megkezdjük a leereszkedést.

gázró meleg a ritkább és tisztább levegőben feltétlenül akadálytalanabbul terjed, mint a mélyebben fekvő régióban.

Fordító.

Lejjebb ismét körülvesznek a sűrű ködfoltok és három-órai menetelés után délután egy óraker a Conway-gerince-hez érünk. Kevéssel ezelőtt szétfoszlanak a felhők. A körülöttünk fekvő hegyeket és völgyeket sápadt, barátságtalan fénnel világítja meg a bujdosó Nap. Annál keservesebb most ezt látni, mert órákat töltöttünk a Sarmiento pompás napsütésében. 4 óra körül a sátraknál vagyunk. A sza-

Az őserdő páfrányai a Monte Sarmiento lábánál.

kács hinni sem akarta, hogy milyen magasra jutottunk, hiszen az eget egész délelőtt sűrű felhők borították.

Januárius 23—30. — A következő hol esős, hol napsütéses napokat a helyrajzi és fényképfelvételeink kiegészítésére használjuk. 30-án reggel megérkezik a «Jupiter»-kutter, hogy az Admiralty-fjord belsejébe szállítson. Ott a Parry-fjordot szeretnénk megnézni s azután befejezzük az expedíciót.

HATODIK FEJEZET.

A Monte Buckland. A Martinez-fjord és
De Agostini-fjord felfedezése.

Amikor a Sarmiento körül két hetet hiábavaló várakozással töltöttünk el és felkerestük utána a Labyrinthus-szigeteket, hajónk 1913 februárius 6-án a Keats-sund felé fordult. Ki akartuk kutatni a Sarmiento-tól megszakítás nélkül kelet felé húzódó hegyeket, mert közülük a térképre csak az állítólag 1220 méter magas Monte Buckland van berajzolva.

A Keats-sund kelet felé ágazik ki a Magdalena-csatornából és tizenöt kilométer hosszan húzódik el magas meredek hegyek közt. Északi falát mély szakadékok darabolják össze, bennük gleccserek függenek. E felett sok hegycsúcs és torony emelkedik, sok olyan szabadon és merészen, hogy az utas figyelmét az első pillanatban magukra vonják.

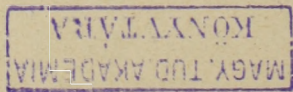
Amíg ezek a pompás hegyek elvonulnak a szemünk előtt, a hajócska elvitt bennünket egy jó óra leforgása alatt a Keats-sund legvégéhez.

Az általunk is használt angol tengerészeti térképen az öböl déli partja csak szaggatott vonalakkal van berajzolva. Valószínűleg csak a bejárattól vették fel.

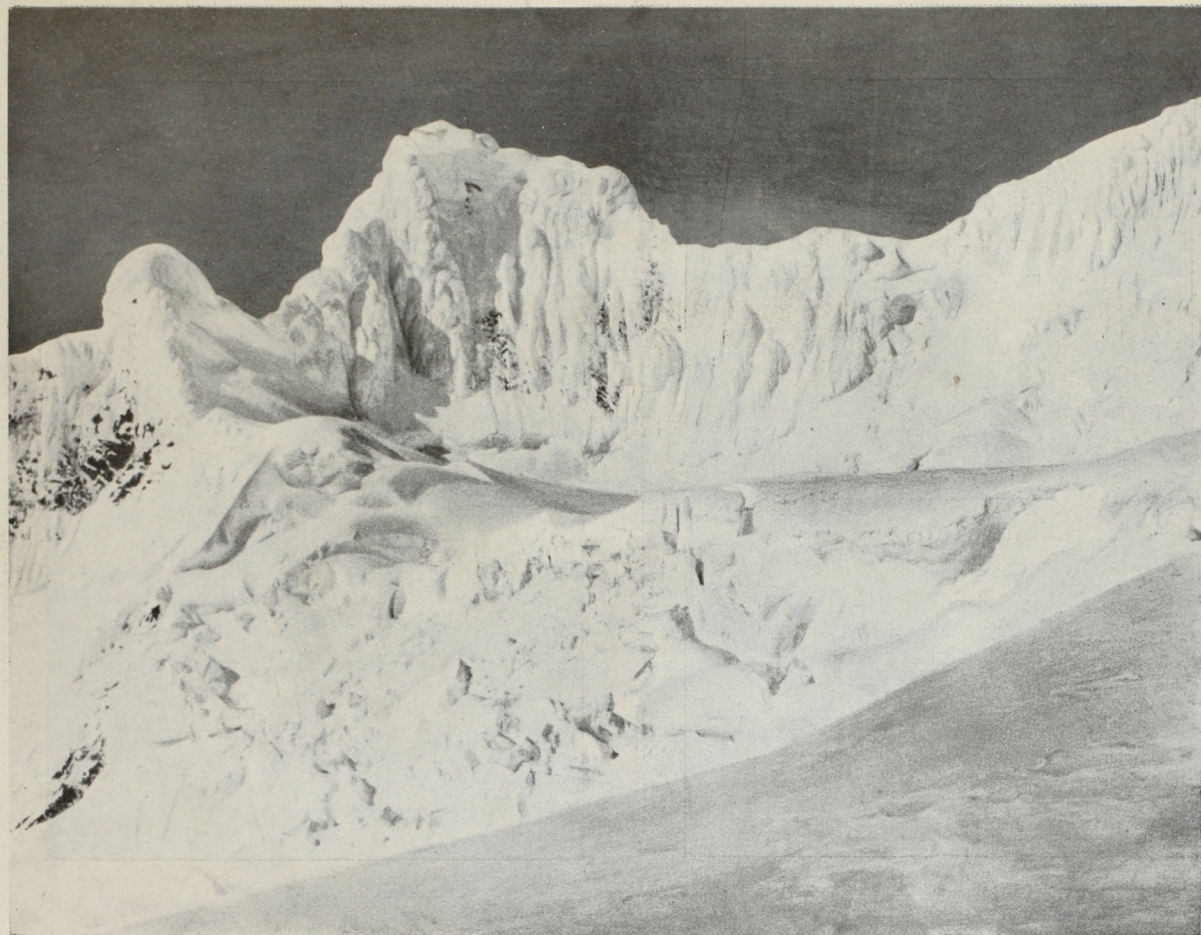
Kikötőhely után kutatva, messzelátóval kémleljük a partokat. Jobbkézre mindinkább kiderül a láthatár és egy földnyelv mögött hatalmas tengerág válik láthatóvá. Láthatólag sok kilométer távolságra húzódik el a magas, éppen kikutatásra váró hegyláncok között.

Az új tengeri út felfedezésétől meglepve hatolunk bele és azonnal látjuk, hogy két ágra oszlik, két mély bevágásban nyomul be a hegyek közé. Az egyik ág délnek tart, a másik valamivel hosszabb és szélesebb, kelet-délkeletnek. Nagy élvezettel nézzük a fjordokat, amelyeket eddig a hegyóriások féltékenyen takartak el az ember szeme elől.

Az ég ismét beborul, minden csúcsot és tetőt eltakar, csak alant enged bepillantást a szűzies látvány nagyszerű-

A Monte Sarmiento csúcsa és északi lejtője.

VI. TÁBLA.

Monte Buckland és Monte Sella a De Agostini-fjord bejárója mellett.

A Cerro Cono hegyesúcs a Martinez-öböl mélyén.

ségeibe. A tompa, homályos fény elmosódottá teszi a körvonalakat és a látóhatár titokzatos sötétségbe borul. Majdnem merőlegesen szakadnak le a hegyek lejtői a tengerig, fekete gerincük olyan haragosan pillant le ránk, betolakodókra, a felhőrészeken keresztül, mintha vissza akarnának ijeszteni. Mély szakadékokból olyan gleccserek tekintenek alá, amelyek meredek esésben a tengerig érnek le.

A déli fjord mellett balról elhaladva, a keleti ágba hajózunk be, mert onnan könnyebbnek gondoljuk a tervbe vett hegymászások megkezdését.

Annak idején ezt a tengerágot annak az olasznak a tiszteletére, aki Magelhæst kísérte a csatorna felfedezésekor Pigafetta-fjordnak neveztük el. Öt hónappal később a «Porvenir» felderítő hajó tisztjei megváltoztatták ezt a nevet és De Agostini-fjordnak, a déli ágot pedig Martinez-fjordnak nevezték el. Ezzel a hajóval második utat is tettem ide, hogy megállapítsam, vajjon ez az első alkalommal csak félig bejárt fjord nem függ-e össze a Beagle-csatornával. Ezt a déli ágot Oscar Ferrari hajóskapitány térképezte. Meredek hegyek közt 37 kilométer hosszúságban nyúlik el délnek és alacsony halmok előtt végződik, amelyeken át a Beagle-csatorna egészen közel fekvő partjai gyalogszerrel könnyen elérhetők. Már a Martinez-fjord bejáratától látható és jellemző alakjáról azonnal felismerhető a Cerro Cono. A partokon mindkét oldalon hatalmas gleccserek nyomulnak le. Három nagy jégár a Monte Sarmiento keleti nyúlványairól, három másik a keleti part hegyeiről, amelyek itt fokozatosan magas lánczá válnak. Minden gleccser előtt sűrű erdővel borított végmoréna áll s így egyik sem éri el a tengert.

A Martinez-fjord felfedezése kiderítette, hogy a Monte Sarmiento izolált masszívum, a Tűzföld magas Kordillerájától teljesen el van különítve. Eddig úgy gondolták, hogy a Sarmiento a nyugati sarokpillére ennek a láncnak. Csak délnyugat felé csatlakoznak nagy kiterjedésű hegyvonulatok a Sarmiento-hoz. Ezt a hegységet is sok fjord szabdalja össze. Ezek részben a Magdalena-, részben a Cockburn-csatornából ágaznak ki.

A De Agostini-fjordban megtartjuk irányunkat. A tengerág itt kb. öt kilométer széles. A déli parton mind több gleccser válik láthatóvá s közülük sok leér a tengerig.

A világnak ebben a távoli zugában mélységes csend honol, csak nagynéha hat a fülünkig valami tompa zaj, a leomló jégglavinák moraja. A gleccser feltartóztathatatlanul nyomul előre s amikor a meleg meglazította, a nehézkedés nagy jégtömegeket szaggat le végeiről. A tenger színéig érő gleccserekről lehulló hatalmas jégtömegek olyan hullámozást idéznek elő a tengerben, hogy komoly veszedelmet jelentenek kisebb hajók számára.

Az ismeretlen szorosokon és tengeröblökön való utazás nemcsak a gyakori viharok miatt veszedelmes, hanem a sok vízalatti sziklazátony is nagyon megnehezíti. Még az a szerencse, hogy ezeket a tengeralatti sziklákat a «Kelp» (*Macrocystis pyrifera*) nevű tengeri alga felismerhetővé teszi. Ez a nagyon mélyen — Darwin szerint hatvan rőf mélységben — gyökerező alga az ilyen zátonyok felett sűrű foltokban jelentkezik s teljes bizonyossággal elárulja a veszedelmes helyet. Kis kutterünk sokkal kevésbé volt kitéve mindennek a veszedelemnek, mint a mélyebb járatú hajók. Már csak e miatt is alkalmas a kis hajó ezeknek a szigeteknek és öblöknek az átkutatására, de azután könnyebb alkalmas horganyzó-helyet is találni számukra a kis, sekély öblökben.

Kilenc kilométer után az északi part földnyelve mögött amfiteatrális völgyben végződő, mély, félkör alakú öböl nyílik. Közelebb megyünk, aztán másik sziklás földnyelv mögött, újabb félkör alakú öbölre bukkanunk. Hatalmas, az előbb említett völgyet lecsapoló patak ömlik itt a tengerbe. A déli széltől keskeny, magas hegyhát védelmezi ezt a völgyet.

Az öböl négy kilométer hosszú. Majdnem a legbelső végéig hatolunk és a patak közelében, iszapos fenéken vetünk horgonyt. Megérkezésünkkor az ottani apró sziklaszigetről temérdek kormorán repül fel. Ezek egészen fekete úszómadarak, csak a mellükön van egyetlen fehér folt. Elragadtatva szemléljük a gyönyörű vidéket, hiszen Európa legsebbebb pontjaival felveheti a versenyt. Az öblöt Mese-öböl-

nek (Puerto Encanto) nevezzük el. A parton mindenféle vadállat tűnik fel. A legkisebb félelmet sem mutatják jövetelünkre. Majdnem mind madarak, a tűzokok és ludak rokon-ságából. Utóbbiak között gyakori a «gőzhajókacsa» (pato a vapor), nagyon érdekes, röpködni nem tudó madár. A tengerben szárnyaival csapkod, olyan sebesen, mint valami gőzhajó lapátjai. Körülbelül libanagyságú állat, teljesen szürke. A parti füvek közt fészkel, négy-hat tojást tojik és apró, a tengeri algák közt tanyázó csigákból él. A parttól soha nem távozik tíz kilométernél messzebb. A tengeri kacsa valamivel kisebb és mindig kis csapatokban vadászik. Az édesvízi kacsa a lagunákban tartózkodik és főként a mocsaras talaj rovarai adják táplálékát. Szárnyai végén égszínké sáv megy végig és 15—20 darabból álló csapatokban repül.

A tűzokok három faja él itt. Az egyik a tengerparton, különösen a csatornák partjain él és azokat a finom algákat legeli le, amelyeket a chileiek luche-nak neveznek. A hím fehér foltos, fekete alapon. Rendesen párosával láthatók, csak néha követ egy hímét két nőstény.

A másik két faj a szárazföld belsejében él. Táplálékukat füvek és dudvák teszik. Az egyik fekete alapon, fehér foltos, a másik rozsdabarna alapon félkör alakú fekete foltos, csak a fejük és nyakuk szürke. Ezek a fajok is párosával élnek. A pampas-zónában gyakoribbak, ahol 50 és még több állatból álló csapatokat is lehet találni.

Februárius 7. — Horgonyzóhelyünkről másnap egy nagyon szép, az öböl hátterének északkeleti oldalán uralkodó, toronyszerű hegyre akarunk feljutni. Ha az idő egy kicsit kiderül, innen nagyon jól fogjuk a Monte Buckland helyzetét és magasságát láthatni, ami eddig még nem volt tisztázva.

A déli lejtőn kapaszkodunk felfelé eleinte szivacsos, mocsaras talajon, azután erdőbe jutunk, amely annál sűrűbb és törpébb, minél magasabban emelkedünk. Nehezen megy az előrehatolás.

800 méter magasan minden vegetáció elmarad és jó kilátás nyílik az öbölre és az észak felé látszó hegyláncre,

amelyet részben felhők takarnak. A Gabriell-csatorna kis része egy távoli völgy széles nyílásán át mégis látható. Északnyugat felé három, fokozatosan emelkedő hatalmas hegypiramis látszik. Nem messze tőle egy szakadékon túl egyedülálló, magas csúcs emelkedik. Bár részben felhők borítják, bizonyos, hogy nem a Monte Buckland. Sem a helyzete, sem a magassága — 1800 méterre becsüljük — nem felel meg az angol térkép adatainak. Már-már el akartuk keresztelni a hegyet, de azután kisült, hogy bizony az angol térkép téved és a csúcs a Monte Buckland csúcsa. Az angol térképek hibái megbocsáthatók, mert Fitzroy és a «Beagle» tisztjeinek felvételei alapján készültek s azok kizárólag hidrográfiai célokat szolgálnak.

A Tűzföldet járó hajósoknak és kutatóknak máig sem okozott sok gondot a Kordillerák csúcsainak pontos helyzete. A felvétel a magas hegyek közt nagyon nehéz és lassú munka, annál is inkább, mert lehetetlen megfelelő mászások nélkül.

Teljesen tiszta időben a Monte Buckland a Monte Sarmiento-tól valamivel keletre Punta Arenasból is látszik. Függőleges sziklafalait nyáron át is hó és jég borítja. Déli falán, a csúcshoz közel kis gleccser van beágyazva. Erről az oldalról a mászás valamivel könnyebbnek látszik, bár éppen elég merész innen is.

A magaslaton töltött néhány óra alatt csak ritkán láttuk a Monte Bucklandot, mert majdnem állandóan felhők borítják. Ezzel szemben a Monte Sella, az a nagy torony, amelynek a gerincén voltunk, teljesen szabadon áll előttünk. Quintino Sella olasz államférfiú nevére neveztek el. Nyugodt, állandó időben ezt a tornyot igazán érdemes volna megmászni.

Amikor estefelé a hajóra visszatértünk, az alsóbb lejtőket már vékony rétegben borította a frissen hullott hó. A következő napon pedig olyan kellemetlen idő volt, hogy megghiúsult minden kísérlet, hogy tovább tanulmányozzuk a Monte Buckland környékét.

Februárius 9-én reggel a hegyek csúcsa láthatóvá válik. Mindegyiken friss hó csillog. Későbbben a Nap is kisüt és az

ég teljesen barátságossá válik. Elhagyjuk az Encanto-öblöt és tovább utazunk kelet felé, hogy a még ki nem kutatótt fjord eredetét megismerjük.

A teljesen kedvezőre fordult idő megengedi, hogy a pompás panorámákat teljes mértékben élvezhessük. A fjord mindkét oldalán magas hegyek emelkednek. Az északi lejtőkön 500 méterig pompás, buja növényzet borít be mindent. E felett azonban kísérteties, megszakgatott gerincek,

Napnyugta az Agostini-fjordban.

félelmes csúcsok emelkednek, amelyeket ezúttal először lát emberi szem. A legmegkapóbb a Monte Sella 1400 méter magas gerince. Tíz kilométeren át követi a fjord partjait, ott aztán hirtelen elvégeződik.

A déli partot hó borítja. Csak helyenkint szakítja meg az egyenletes fehér takarót egy-egy benyomakodó gleccser. Ezeket mindenütt buja erdő köríti a jég vakító fehérségével gyönyörű ellentétben.

A bejáratától 30 km távolságban a fjord ismét két, kisebb ágra oszlik. A szélesebbik megtartja keleti irányát,

a másik eleinte délnek halad, aztán az is keletre kanyarodik.

A déli ágba hatolunk be, ahol a déli hegláncból hatalmas gleccser ereszkedik le az öbölbe széles hasadékon át. A gleccserről leváló jégtömbök olyan sűrűn úsznak a tenger vizében, hogy néha haladásunkat meg kell lassítani. Az öböl mind szűkebbre válik s a meredek hegyek nagyon komorrá teszik. Öt kilométer után a déli parton szép, széles völgy nyílik. A völgy fenekét virágos gyepszőnyeg borítja és szétosztottan művészi csoportokban bokrok tarkítják. Ezt a völgyet «Tündérvölgy»-nek (Valle delle Fate) neveztük el.

Ez szakítja meg a Martinez ellentengernagy-fjordnál kezdődő és Beagle- és De Agostini-fjordok közt elnyúló, hóval borított hegláncot. Innen aztán tovább folytatódik s a Darwin-hegyben, mint valami nyelvben végződik.

Az 500 méter széles fjordban tovább folytatjuk az utat, még az északi part egy kis öblében horgonyt vetünk éppen szemben a másik part egyik hatalmas gleccserével.

Februárius 10-én újra tovább hatolunk. A csatorna enyhe görbülettel délkeletnek fordul és négy kilométer után egy hatalmas gleccser homlokánál végződik. Visszafordulunk és a másik ágba hajózunk be. Nemsokára láthatóvá válik, hogy ezt az ágot is két nagy gleccser rekeszti be. Nem is mentünk végig ezen az öblön, mert így 5—6 kilométert megtakaríthattunk.

Ennek a tengerágnak északi partján az a gyönyörű, glaciális völgy jön le a tengerig, amelyet 1923 nyarán látogattam meg. Egy sor apró dombocska emelkedik benne s ezek közt kis folyócska kanyarog addig az öbölíig, ahol horgonyt vetettünk. A völgy kétoldalán magas hegyek emelkednek. Ezek nyugat felé a Monte Sella láncával egyesülnek, kelet felé pedig a nagy Darwin-láncba mennek át. Ezen a részen emelkedik ki az az 1600 méter magas csúcs, amelyet Monte Giordano-nak nevezünk el.

A fjordban 12 gleccsert számoltunk meg s ezek közül nem egy a tengert is eléri.

Estefelé ismét az Encanto-öbölben voltunk s pompás naplementében volt részünk. Sehoh nem láttam a Tűzföl-

dön olyan kis helyen egyesítve annyi szépséget, fenséget, pompát, buja életet és buzgó erőt, mint ebben a széles fjordban. A tengerág teljes szépségét csak egészen derős napokon élvezhetjük igazán, amikor a Sarmiento, Buckland, Sella, Giordano és még ki nem kutatott csúcsok és tornyok megjelennek a látóhatáron. Ilyen időben valósággal felébred a természet hosszú álmából, amelyben majdnem egész évben elmerül. Mintha csak azért törülne le a fellegeket a havas hegycsúcsokról, hogy nagyritkán örömteli mosolygás is símogassa az arcát. Ilyenkor minden kedves és barátságos és minden résztvesz az alkotó dicséretében.

HETEDIK FEJEZET.

Az Admiralty-fjord.

Az Encanto-öbölben való tartózkodásunk alatt is állandóan üldözött a rossz idő, úgy, hogy a Monte Buckland megmászására minden kísérlet hiábavaló volt. Így fájó szívvel februárius 11-én elhagytuk a mesésen szép Encanto-öblöt és az Admiralty-fjord keleti végéhez siettünk. A Keats-csatornában kemény vihar akadályozta az előre nyomulást. Hajónk nem alkalmas a viharral való küzködésre és ezért egy kis öblöcskébe menekülünk a Punta Luz alá, hogy ott várjuk be a rossz idő végét.

A következő napon (februárius 12-én), bár a tenger még nagyon nyugtalan, folytatjuk az utat, míg végül a Clarence-sziget közelében teljesen nyugodt vízre érünk. Dél felé körülhajózzuk a Punta Anxious-t s ezzel a Gabriel-csatornába jutunk, hogy sokat dicsért szépségét megcsodálhassuk.

Ez a keletről nyugatra haladó, egyenes, 45 km hosszú csatorna 1—3 km széles. Nyugati részén még olyan részlet is akad, amelynek a szélessége alig haladja meg a 200 métert. Majdnem egész hosszában függőleges, alig megmászható sziklafalak kerítik. Az északi falat rendszeren sűrű erdő borítja a még meredekebb déli fala kopár és a teteje

majdnem végig állandóan hóval van borítva. A fehér takaró sok helyen fenyégetően függ a fekete, összeszabdalt sziklák felett s rajtuk mint ezüstös szalagok folynak le a kis patakok a tenger vizébe.

A nagyobb mélyedésekben, ahol gleccservíz gyűlhet össze, nagy gleccser-patakok omlanak le, gyakran pompás vízeséseken. Hófehér, habzó vizük világít az erdő háttéréből, amint zúgva, csobogva zuhog le a falon.

A csatorna keleti részének angol neve «Cascade Reach» (Vízesés-szakasz). Ezt a nevet a sok aláhulló vízeséstől kapta. A csatorna első részén a Dawson-sziget hegyes lejtőjén nagy földcsuszamlás 200 m szélességben letarolta az erdőt. Az ilyen régibb vagy újabb csuszamlások a meredek lejtőkön elég gyakoriak, különösen ott, ahol a talajt a hó vagy gleccser olvadéka nagyon sok vízzel telíti.

A sűrű, de gyengén fejlett fákból álló bükkös laza, atmoszférikus elmállással keletkezett talajon, vagy régi morénák törmelékén áll. A kopárrá vált területeket csak hamar benővi a fű és moha s ezek nyomán nemsokára buja erdőség sarjad.

A partok mentén hemzsegek a halászó sirályok, kacsák és tűzokok.

Körülbelül 15 kilométerre a bejárattól a csatorna hirtelen összeszűkül s az erősen áramló tengervíznek olyan sodra támad, mint valami nagyeresű folyónak. Az áramlás magával ragad bennünket is, szerencsére éppen jó irányban, mert ellene nehéz volna haladni, hiszen dagály idején a víz sebessége eléri itt a 8—9 kilométert óránként.

A tűzföldi archipelaguson a dagály és apály meglehetősen erős, különösen a Magelhães-út keleti bejárájánál, mert ott újhold és telihold idején az apály és dagály szintkülönbsége 13 métert tesz ki. Délfelé a különbség mindig kisebb s egészen délen két méterig apad.

Ez a nagy szintkülönbség a csatornában heves áramlást okoz és pedig annál gyorsabbat, minél keskenyebb csatornán halad át. A Magelhães-csatorna első szűkületénél (Primera Angostura) a víz sebessége 15 km óránként. E miatt aztán a kisebb hajóknak nagyon szem előtt kell

tartani a dagály és apály állását, az áramlás irányát, mielőtt az áthatolást megkezdénék.

Estefelé gondoskodnunk kellett, hogy valahol az éjszákára megfelelő menedékhelyet találhassunk. Az Isla-öbölben húzódtunk meg a Dawson-sziget déli partján, nagyon alkalmas, védett helyen. A madarak nagy számából és a parton látható sok elhagyott alakaluf-indiánus kunyhóból

Szél-nyeste fák az Admiralty-csatorna partján.

arra következtetünk, hogy a víz halban nagyon gazdag. Az öbölben nagy meglepetésünkre a Labyrinthus-szigetekhez hasonló szép kis szigetekre találunk. Sűrű bükk-, magnolia- és ciprus- és egyéb fákból álló erdő borítja őket. Itt is minden olyan művésziesen van elrendezve, hogy első pillanatban önkénytelenül kertész kezére gondolunk.

Az erdőkben, mint ahogyan a Labyrinthus-szigetek erdeiben, néhány pikkelyes-cédrust (*Libocedrus tetragona*) is látunk. Ez a Magelhães-út környékén a leggyakoribb,

aztán dél felé a nagy Tűzföld-szigeten és a Beagle-csatornától délre eső szigetekeken mindig ritkább lesz.

Naplementekor délfelé megjelenik a Monte Buckland gigantikus fala. Innen sokkal messzebb levőnek tetszik, mint az Encanto-öbölből, mert a Gabriel-csatornától még két hegylánc választja el.

A következő napon (februárius 13) abban a reményben folytatjuk az utat, hogy az Admiralty-fjord keleti végét egy nap alatt el fogjuk érni.

A Gabriel-csatorna bejáratánál fokozatosan szélesedve nyílik meg előttünk délen a Fitton-öböl. Ez két kisebb, egyenkint 9 km hosszú öbölre bomlik. A nyugati öbölben több gleccser, azokról a hegyekről jönnek, amelyek keleten a Monte Bucklandhoz csatlakoznak. Helyenkint éles gerincek, mély szakadékok bukkannak elő, buja erdőkből zúgó vízeséseken kis patakok iramodnak le a lejtőkön.

Mindkét öbölben jártam egyszer a Dawson-sziget északi partjára rendezett kirándulás alkalmával, még a múlt évben. Akkor a Puerto Harris-i szaléziánus misszióból indultunk, de a rossz idő és az előrehaladott évszak miatt akkoriban semmi komoly munkát vagy mászást nem végezhattünk.

Nagyon élénken emlékezem még arra a nagy veszedelemre, ami a Fitton-öbölbe tett első utazásunk alkalmával fenyegetett. Kicsiny, kevés tonnatartalmú vitorlás kutteren hajóztunk. Az a két tengerész, aki a hajócskát vezette, nem ismerte még a csatorna minden csínját-bínját, hiszen a csatornák közt eladdig soha nem jártak. A kutter kifeszített vitorlákkal haladt egyik parttól a másik felé. A tenger csendes volt, csak néha rohant ránk egy-egy fenyegetően felhős hegyoromról néhány szélroham.

Amikor egy nagy gleccserrel kitöltött szakadékkal szemben állottunk, hirtelen nagyon kellemetlen sebességgel közeledő hótölesért láttunk nekünk rontani. Egy szempillantás alatt megragadott bennünket. A vitorlázat csikorgott, minden ereszték nyögött, a hóvihar pedig azonnal elfogta az egész kilátást s a hajó abban a szempillantásban átfeküdt az oldalára. Nehéz perc volt. Emlékezem rá, hogy a tenger-víz a fedélzet felét megtöltötte s még az arcomba is jutott

belőle. Sohasem fogom annak a tengerésznek a kétségbeesett arckifejezését elfelejteni, aki a végső elkeseredés bátorságával bevonta a fővitorlát s így idején megmentett a bizonyos pusztulástól. E közben a rettenetes szélroham tovább vágatott s boszorkányos hóuszályát a csatorna vizén láttuk tovalebbenni.

Ez az intő példa tanított meg arra, hogy a Tűzföld csatornáin nem szabad csupán vitorlákra bízni magunkat.

A Gabriel-csatorna déli oldala.

A hegyek között, a nézővel szemben hatalmas glaciális teknővölgy látszik.

Hány szerencsétlenség, hány hajótörés okozója volt egy-egy ilyen vad szélroham, hisz ezekkel szemben a motor nélküli hajó teljesen tehetetlen.

A Fitton-öblön túl a széles Admiralty-fjordba akarunk behajózni, de az erős hullámjárás megmutatta, hogy a mai napon «tilos a bemenet!». Nemsokára az egész látóhatár elborult és zuhogó eső kíséretében mindig erősebb északi szél támadt. Tehát még egyszer kellett menedéket keresnünk a Dawson-sziget partjain. A Punta Turn mellett

mély öblöt találtunk, amelyet az angol tengerészeti térképen hiába kerestünk. Tükör-öbölnek (Bahia Espeja) neveztük, mert megérkeztünkkor tükörsíma víz fogadott benne.

Estefelé elült a vihar s amikor másnap felszedtük a horgonyt, az ég is kiderült.

Délre haladunk el a Brenton-öböl mellett. Ez a Wickham-sziget déli oldalán nyúlik és a festői Owen-fjordban folytatódik. Az Owen-fjord 15 km mélyen nyúlik be a Dawson-sziget belsejébe s vizében számos, gazdag állatélettől lakott kedves szigetcske tükrözik. Északi végét keskeny, lapos földnyelv választja el a Magelhães-úttól kiágazó Lomas-öböltől. Az alakalufoknak hajdan ez volt legkedvesebb tartózkodó helyük, mert itt mindig gazdag halászs és vadászásákmányra találtak.

Tűzokok, gőzhajó- és lagunakacsák járkálnak a partokon. Éppígy nagyon gyakori a «Fil-fil»-nek nevezett osztrigahalász-madár (*Hæmatopus palliatus*). Ez teljesen fekete, kivéve klárispiros csőrét és lábát. Egy fehér faja különösen a Hoorn-fok szikláin él. Bizonyos évszakokban, különösen nagy hóesések után, az erdőkből egész rajokban jönnek le a rigók a tengerpartra. Ezek azután egészen feketék, még a csőrük is szénfekete. Nagyon könnyű elejteni őket, mert egyetlen lelőtt madár kiáltására az egész raj odarepül. Sok más énekes madár is találkozik s a madárfütty teszi hangossá az erdőt. Még a szürketollú zogalt (*Turdus magellanicus*) és a Lloica-nak vagy Pecho coloradonak nevezett madarat (*Sturnella militaris*) emlitem meg. A hím melle pompás skarlátpiros és ez gyönyörűen válik el egyébként szürke tollazatától. A két speciális magellanikus növény a *Philesia buxifolia* és *Fuchsia magellanica* virágai felett néha látni lehet egy kolibri-fajt, amint pollent gyűjtve, röppenik egyik virágról a másikra.

A patakok és mocsarak mentén gyakran látható a gyögyörű égszínkék és vörös tollakkal ékes jégmadár, a kis halakra és rovarokra vadászgató Martin-halászmadár (*Megasceryle torquata*).

Az öblökben előforduló halak számtalan fajtája közül csak példaképen említjük a legnagyobb és legjobbízű halat,

a szálkátlan pejerrey-t (peje-rei, *Atherinichthys nigricans*). Több válfaja él. Felemlítjük még a róbaló-t (*Eleginus maclovinus*), a merluzzo-t (*Merluccius Gayi*), a ráját (*Raya brachyura*) és a szardiniát (*Clupea fuegensis*). Az utóbbi néha olyan tömegben fordul elő, hogy sokat partra vet közülük a hullám.

A páncélos állatok közül egy nagyon jóízű, finomhúsú rákot a centolla-t (*Lithodes antarctica*) és egy kicsi, de kitűnő langusztát említünk meg.

Tavasszal az említett rákok nagy tömegben gyűlnek össze a parton. Ilyenkor aztán, különösen szélesend idején, könnyű elfogni őket, hosszú, végén villás rúddal, mint ahogyan a bennszülöttek teszik. A rákászat az utóbbi években nagyjelentőségű lett. Nagy hálókka fogják az állatokat október és januárius közt. Punta Arenasban azután konzervnek dolgozzák fel őket s így nagy tömegben exportálják.

Nagyon sok puhatestű él a fenéken. Mondhatjuk, hogy ezek szolgáltatták a tűzföldiek főtáplálékát. Mindenfelé, ahol a bennszülöttek hosszabb ideig tartózkodtak, hatalmas kagylóhalmok gyűltek össze. Említést érdemelnek a mejillón (*Mytilus*), mert itt sok nagy faja ismeretes, a tányérkagyló (*Patella*) és a fésűskagyló (*Pecten purpuratus*). — Az apály idején a szirteken olyan tengeri tüskést lehet gyűjteni (*Echinus* sp.), amelyet jóízű húsa miatt nagyon kedvelnek.

Mialatt a Dawson-sziget megszaggatott pontjaitól eltávozzunk, szemünk alig tud betelleni a hihetetlenül sűrű, nagykiterjedésű erdőkkel borított lejtők és völgyek szemlétével. Ezekben az erdőkben is sok a hajdani faktóriákról elszabadult s most vadon élő szarvasmarha és sertés. Amikor a szabadságukat valahogyan megszerezték, a legáthatalmatlanabb vadonba vették be magukat és hihetetlenül elszaporodtak.

Amikor az Admiralty-fjordba behajóztunk, mindnyájunkát meglepett az atmoszféra hirtelen megváltozása. A hátunk mögött sűrű nehéz felhők borították az eget s előttünk az északi és keleti láthatárról derűs ég mosolygott felénk. Ez a hirtelen változás világosan mutatja, hogy

milyen nagy változáson megy át a Csendes-óceánról jövő páratelt levegő a Kordillerák felett. A havas tetők felemelkedésre kényszerítik s e miatt bőséges eső és hó alakjában kiejtik csapadékukat, azután így megtisztulva, az Atlanti-óceán partjain már mint heves, de száraz szelek mutatkoznak.

A felhős egő, viharos és esőverte vidéken eltöltött négy hét után úgy tetszett, mintha valami másik, jobb világba kerültünk volna, ahol a lelkünk újra vidám lehet s ismét örülhetünk az életnek.

Az Admiralty-fjord a Whiteside-csatorna déli végénél kezdődik és délkeleti irányban 83 km mélyen nyúlik be a Tűzföld-sziget belsejébe. A középtájjig kb. 13 km széles, azután fokozatosan elkeskenyedik és a végén egy 5 km széles ágban végződik. A kevésbé öblös északi part majdnem egyenesvonalú és egyhangú; a parton beljebb magaslatok váltakoznak a fjordra nyíló völgyekkel (cañadones).

A déli part arculata egészen más, sokkal változatosabb. A háttérben hatalmas csúcsokkal, nagy gleccserekkel tarkázott magas hegylánc húzódik, a hegyek alatt pedig a partvonal változatosan kanyarog és sok, jórésztben még ki nem kutatott fjord nyílik belőle.

Három nagy bevágódás nyílik ezen az oldalon, a Brookes-, Ainsworth- és Parry-öblök. Hosszuk 15—30 km.

A Brookes-öböl a Fitton-öböltől északkeletre fekszik. Apró szigetekkel eltakart bejáratától nem lehet a végét látni, mert könnyed kanyarulattal elfordul. A magas Kordillera-masszívumról sok gleccser jön le idáig. Nem állunk meg emellett az öböl mellett, mert utazásunk célja a 22 km-rel tovább keletnek fekvő Ainsworth-öböl.

Útközben kiderül az ég és a csillogó napsugarak életet és fényt árasztanak a tájakra. Friss nyugati szél segíti az utazást. Majdnem végig kísérnek a delfin-rajok (toninas). Egészen közel úsznak a kutterhez és sok gyönyörűségünk telik ügyes mozdulataikban és csodálatos ugrásaikban.

Hirtelen gőzoszlopok kötik le figyelmünket. Előttünk a tenger színén tűnnek fel, azután, amikor közelebb jutunk, fekete tömegek válnak a felhőcskék alatt láthatókká. Bál-

nák voltak, amelyek az északi parton velünk szemben úsztak és nemsokára eltűntek szemünk elől. Néhány év előtt még nagy számban voltak, de azután főként a «Sociedad Ballenera de Magallanes» kíméletlen vadászata nagyon megritkította őket.* Még mindig lehet azonban párosával is látni őket, különösen szardinia-rajok mögött. A delfinek (*Delphinus gladiator*) és a kardorrú cápák (*Orca magellanica*) sokszor súlyos sebeket ejtenek rajtuk s ilyenkor a partra menekülnek, de ott azután kiszenvednek. Az ilyen hullák a bennszülötteknek hosszú időre jó táplálékot adnak.

11 óra tájban az Ainsworth-öböl bejáratához érünk. Nyugati partjain sziklás előhegység zárja el a kilátást, de azután e mögött, amint tovább hatolunk, láthatóvá válik a Marinelli-gleccser. Ez a Darwin-hegységben ered, homlokfala már a tengerbe nyúlik. Micsoda pompás látvány a hatalmas, fehérén csillogó jégtömeg! Minél közelebb érünk, annál jobban kiszélesedik az öböl, a jégtömeg meg hátrálni látszik, mint valami délibáb, azután lassanként eltakarja a Darwin-láncot és homloka hatalmas jégfallá alakul át.

Öt kilométerre a bejáratától horgonyt vetettünk a nyugati part egy kis félszigetének déli oldalán. Hamarosan bekaptuk az ebédet, azután a gleccser lábához hajózunk, hogy a pompás időben a környékre kis kirándulást tegyünk. Az utat az úszó jég nagy tömege nehezíti meg. Csak nagyon lassan jutunk célhoz, mert a veszedelmes összeütközéseket minden áron el kell kerülni. A gleccser homlokfala merőlegesen szakad le a tengerre, kivéve a nyugati és keleti szélét, mert ott morénák csatlakoznak hozzá. Ezeken a helyeken a jég valósággal kifényezte a sziklákat.

A gleccserpatak torkolatánál kötöttünk ki és a balparton mászunk felfelé. Az út látszólag a közeli hegy csúcsára vezet. Feltesszük, hogy onnan egész hosszában beláthatjuk a gleccsert és ponarámafelvételt készíthetünk róla. Két kilométer után elhagyjuk a patak sík partjait s mély,

* A társaság egyik emlékirata szerint pl. 1906 júniusától, 1908 januáriusáig, tehát nem is egészen két esztendő leforgása alatt az Anguila-öbölben, Punta Arenastól délre székelő társaság 449 bálnát ejtett el.

gránittömbökkel teleszórt szakadékon haladunk felfelé. A szakadék a hegy előugrására vezet, ahol aztán meredek füves lejtőkön és sűrű Calafates- és Motillabozóton át kell az utat törni. A mocsaras és helyenkint bozótos lejtő után végre valóban a hegytetőn vagyunk. A gleccser és a Darwin-lánc teljes pompájában látható körülöttünk.

A Darwin-kordillera hatalmas hegytömbökből és sok, még ezideig ki nem kutatott, 2000 m-t meghaladó magas csúcsból áll. Nemi könnyű dolog az angol térképen helytelenül berajzolt Darwin-csúcsot megtalálni. A hegység nyúlványairól nyomul le az alattunk elhúzódó gleccser. Ezt a híres olasz geográfusról Giovanni Marinelli-gleccsernek neveztük el. A tűzföldi Kordillerák közt ez a legnagyobb, hossza 15 km, szélessége pedig 5 és 7 km közt ingadozik.

A gleccser felső felében kettős szikla emelkedik ki a fehér jégmezőből. Nyugaton a Darwin-láncot magas gleccserekkel, hómezőkkel, alább pedig sűrű erdővel borított hegytömeg fedi el: pompás hely a Darwin-lánc és Beagle-csatorna kikutatására szervezett kirándulások kiindulópontjának.

Ennek a csoportnak nyugati vége és a Darwin-lánc közt szép hegycsúcs emelkedik. Ehhez a csúcshoz dél felé kisebb hegylánc csatlakozik.

A kétágú szikla alatt éri el a Marinelli-gleccser legnagyobb szélességét. Lefelé nyomulása közben minden oldalvölgyet és bevágódást kitölt. A nyugati völgyek egyikeben majdnem teljesen kiszáradt moréna-tóra bukkanunk, benne a gleccserről levált sok jégdarab úszkált.*

Mielőtt a Beagle-csatornát kikutatták volna, elterjedt még a tudósok közt is az a hit, hogy a Tűzföldön nagy gleccserek nem fejlődhetnek ki, mert ehhez túlságosan meredek a hegylejtők. Az Admiralty-fjordban tett utunk bebizonyította, hogy ez a felfogás teljesen téves. A lejtők itt nagyon lankásak s így igen kedvezőek nagy gleccserek

* A következő év nyarán, amikor Guglielminetti és Piana vezetőikkel a Parry-fjord felkutatására indultunk, ismét meglátogattuk a Marinelli-gleccsert. Akkor ez a tó nagy bámulatomra, majdnem egészen tele volt vízzel.

kialakulására, amint ezt a Marinelli-gleccser példája bizonyítja.

A gleccserpanoráma lefotografálása után és miután de Gasperi néhány vázlatot csinált és szögmérést végzett, leereszkedtünk a moréna-tóhoz. A bükkösben az egyik vezető hatalmas uhu-baglyot (*Bubo magellanicus*) fedezett fel. Jöttünkre megriadt és az erdő mélyébe menekült s ott olyan sűrűbe vette be magát, hogy Abele, a vezetőnk nem tudja puskavégre kapni. Ennek az éjjeli ragadozónak több válfaja van. Vannak egészen fehérek és vannak sárgán tarkázott, fehér alakok köztük. Itt valamennyit «Lechuzas»-nak hívják. A Tűzföldön a denevéreket csak a Vespertilionemzetség néhány faja képviseli. Sötétedéskor ismét primitív horgonyzóhelyünkön voltunk. A következő napon szeretnénk a gleccser felvételét befejezni és fényképeinket kiegészíteni.

Nyugalmas, mesés éjszaka következik. Alighogy besötétedett a Darwin-kordillerák csúcsai felett, a tiszta, felhőtlen égen megjelent a Hold. Fénye köröskörül úszó jégtömbökön csillog. Órákon át lebegnek ezek mozdulatlanul és olyan nagy tömegben veszik körül kis hajónkat, hogy szinte úgy tetszik, mintha hirtelen valami sarki tengerbe kerültünk volna. Ennek a különös, havas, sziklás világnak a holdsugarak olyan álomszerű, szinte túlvilági arculatot adnak, hogy nincsen méltó toll pompájának leírásához.

Februárius 15-én reggel pompás napsütés sarkal a korai munkára. Amíg de Gaspari az öböl nyugati partján a gleccser felmérését befejezi, addig én Agostinóval, a vezetővel a gleccser végéhez hatolok, hogy homlokfaláról panorámafelvételt készítek.

Hosszú, keskeny homokpadon kötünk ki, közepén nagy gleccser-patak kezdődik, innen mintegy száz métert a gleccser homlokfalával párhuzamosan folyik.

A negyven méter magas, függőleges, sok helyen mélyen aláásott jégfal igazán pompás látvány. A homokpad mentén véges-végig jégtömegeket vetettek partra a hullámok. Itt igazán vigyázni kell, hogy illő távolban maradjunk a gleccser homlokfalától. hogy a leomló jég maga alá ne

temethessen. Nemsokára valóban tanui voltunk egy ilyen jégomlásnak. Először recsegés hallatszik a gleccser belsejéből, azután mintha valami láthatatlan kéz rázná meg, az elülső jégoszlopok ingadozni kezdenek, nagy jégtömböket ragadnak magukkal és félelmes dörgéssel omlik össze az előbb még szilárdnak látszó tömeg. Hihetetlen erővel zuhanak a sok ezer tonnás tömbök a vízbe és néha percekig tart, amíg a dörgő robaj elhal. A víz felcsap a hatalmas súly alatt, bömbölő hullámok szökkennek fel és rohannak örült iramban a partra, s ott lerakják a jégtömböket.

A panoráma lefotografálása után 11 óra tájban visszatérünk a fedélzetre. Közben az ég ismét beborult. Délután megismételjük a tegnapi kirándulást abban a reményben, hogy valamivel tovább juthatunk és befejezhetjük a gleccser helyszínrajzának felvételét. De alighogy de Gaspari a kitűzött helyen belekapott a munkába, hatalmasan zuhogó zápor gyors visszavonulásra kényszerít. Mialatt a parton a csolnakra vártunk, Abele négy gyönyörű tűzokot ejtett el, amelyek a morénákon gyanútlanul legelésztek. Húsuk nagyon jó kiegészítése lesz, birkahús helyett, erősen leapadt készleteinknek.

Februárius 16. — 8 óra tájban felszedtük a horgonyt abban a reményben, hogy még aznap este elérhetjük az Admiralty-fjord végét. Amikor a fjordot nyugatról elkeskenyítő földnyelvet körülhajóztuk, nagy hullámok rohantak felénk, a csatorna közepetájáról jönnek; ott a felcsapó hullámok fehér habja nehéz tengerjárásra vall. Mindamellett folytatjuk az utat, bár a vad délnyugati szél 70 km távolságról a Dawson-szigettől olyan hullámokat hajt felénk, hogy a kutter hánykolódása igazán nagyon kellemetlenné válik. A vezetők nem igen bírják a hullámzást. A hegyóriások borzalmi nem riasztják meg őket, hanem a mozgékony elem számukra nagyon keserves valami.

A vihar két óra múltán még jobban erősödik s így le kell mondanunk az út folytatásáról. Az Ainsworth-öbölbe menekülünk. Ez 18 km-rel keletre fekszik s egy összeszabdalt sziklás félsziget védelmezi. Az öböl belsejében összeomlott kunyhó romjaira találunk. Köröskörül minden, a

bükkös és füves lejtő, csak nem régen elmúlt tűzvész nyomait viseli magán. Amint a hajósok mondják, néhány hónappal ezelőtt itt állattenyésztés, főként juhtenyésztés céljaira majort építettek, mert kelet felé nagyon szép, gazdag legelők terülnek el. A pásztorokat a kecsegtető nagy haszon olyan partokra csábítja, ahol azelőtt ember alig fordult meg. De az aztán elég gyakran meg is esik, hogy egy-egy keményebb tél egész nyájakat megsemmisít.

A partnak ezen a biztos pontján töltöttük a nap hátralévő részét és az éjszakát. Reggelre a vihar elmúlt s így folytattuk az utat, majd a Tres Mogotes szigetszoportnál kötöttünk ki.

Nagyon szerettem volna a szigetszoporttól nem messze délre fekvő Parry-fjordot felkeresni, de le kellett róla mondanom, mert az évszak már nagyon előrehaladt és így minden pillanatban nagy hóesés indulhatott meg. A hó pedig semmivé tehetné volna azt a tervemet, hogy az Admiralty-fjordtól a Fagnano-tó mellett, Ushuaia-ba menjek. De amit most elmulasztottam, a következő nyáron Guglielminetti és Piana vezetőikkel a Monte Sarmiento-tól jövet, kipótolhattam s így ezen a helyen csatolhatom a Parry-fjord rövid leírását.

A festői, mély fjord bejáratát sok apró sziget zárja el. Maga az öböl két ágra oszlik: a déli ág 30 km hosszan magas hegyek között nyúlik el s végül a hatalmas Darwin-kordilleránál végződik. A délkeleti ág rövidebb és olyan völgyben végződik, amelyen nagy gleccser-olvadék vize folyik végig. A völgyet «Dalla Vedova»-nak neveztük el. Ez a gleccser is a Darwin-kordillera keleti részeiből ered.

A déli ág kétségtelenül az Admiralty-fjord legszebb öble és egyben a legpompásabb fjordok egyike az egész Tűzföldön. Az ellentétek és meglepetések leírhatatlanok: az azurkék tenger felett emelkedő hatalmas hegyek, végtelen gleccserek, vízesések, buja erdők, minden együtt olyan nagyszerű harmóniában, hogy az ember fantáziája felmondja a szolgálatot.

A kis kutter nemsokára két nagyszerű meredek hegy-csúcs alatt suhan el. Olyan, mintha birkóznának egymással s azért kapaszkodtak volna össze.

A bejárat után 15 km-rel úszó jég közé kerülünk. A kisebb-nagyobb jégtömegek a fjord végét elzáró gleccser homlokfaláról omladoznak a vízbe. Csak nagy elővigyázatossággal jutottunk át rajta. Két oldalt merész, függőleges sziklafalak vesznek körül: a magas hegyek minden szépsége egyesítve van ezen a kis helyen. A képen a legkiválóbb pont a hatalmas, a tengerig lenyúló gleccser és a felette emelkedő 2000 méter magas havas csúcs. Úgy a gleccsert, mint a hegycsúcsot «Luigi di Savoia»-nak neveztük el. A fjord délnyugati oldalán kb. négy kilométer mély öblöske nyúlik előre, de a gleccserjég itt olyan sűrű volt, hogy nem tudtunk átjutni rajta.

A keleti oldal egyik homokpadja mögött második, keskeny kb. 5 km hosszú tengerág nyílik. Kétoldalt meredek hegyek emelkednek s a sziklafalak nyílásában gleccserek függenek. A főgleccser a kis fjord végén a tenger színéig nyúlik le. Ezt a pompás mellékfjordot Cuevas ellentenger-nagy nevééről kereszteltük el, mert ő, mint Punta Arenas tengerészeti állomásának parancsnoka, sok szolgálatot tett nekünk. Végighajóztunk ugyan a tengerágon, de nem sokáig tartózkodhattunk benne, mert féltünk, hogy a szél majd úgy hajtja az úszó jégtömböket, hogy a kijáratot elzárják.

Mivel a nyugati parton nem találtunk biztos kikötőt, a Luigi di Savoia-gleccserrel szemben vetettünk horgonyt. A következő napokon olyan kedvező volt az idő, hogy a parti hegyekre néhány kirándulást tehettünk. A parttól nem messze guanako-csapásokra bukkantunk. Ezek azután a mászásokat nagyon megkönnyítették. Az állatok jelenlétéből arra következtettünk, hogy ez a vidék már sokkal kevésbé nedves és az ég is derültebb itt, mint nyugat felé. Ahol a guanako meg tud élni, ott a civilizált ember is megtalálja az életfeltételeket nemcsak azért, mert a klíma elviselhető, hanem mert a talaj is elég termékeny ahhoz, hogy nagy nyájak bő legelőt találhassanak. A magaslatokról nagyon szép kilátás nyílik az előhegységre, a fjordra és a Darwin-kordillerára. Innen látszott talán a legjobban, hogy a főcsúcsra és jégmezőre a legkönnyebb út a Marinelli-gleccseren át vezet.

Visszatértünk a hajósok pompás hal-lakomával leptek meg. Az éjszaka kitett hálók a legjobb halakat, az itt ott-honos Makrélát, a róhalat és sok kitűnő rákot ejtettek zsákmányul. Ebben a nyugalmas öbölben olyan sok hal él, hogy még Punta Arenából is ide csábítja a halászokat, de a nagy távolság miatt csak télen keresik fel, mert a zsákmány nyáron nagyon hamar megromlana. Tengerészeink közül ketten már halásztak itt az elmúlt télen, de nem tudtak nagyobb távolságra előrehatolni, mert a fjord déli fele teljesen be volt fagyva.

A tenger csupán a legvédehetőbb öblökben fagy be, ott, ahol a beömlő bővizű gleccser-patakok a sótartalmát nagyon leszállítják. A tengervíz közepes hőmérséklete 7.5° fok, maximuma 16° februáriusban és minimuma 3° áprilistól szeptemberig.

Mivel ebből a fjord-ágból nem tudtuk a nyugati part majdnem függőleges sziklafalait megmászni, a Parry-fjord délkeleti ágába hatoltunk be, abban a reményben, hogy onnan a Darwin-kordillera valamelyik keleti csúcsára felmászhatunk. De itt nem sikerült alkalmas kikötőhelyet találni s így a keleti parton nagyon kedvezőtlen fekvésű kis öbölben kellett horgonyt vetnünk, pedig ide szabad bejárása volt az uralkodó WNW szélnek. E miatt csak rövid kirándulást tehattünk ahhoz a gleccserhez, amely a «Dalla Vedova»-nak elnevezett déli magas hegyláncról lefelé vezető nagy völgyet kitölti. Öt kilométer után a homlokmoréna tetejére jutottunk és innen a fjordra lejtő völgyre és a benne folyó, sokfelé elágazó gleccser-patakra kitűnő kilátásunk nyílt.

Ez a hely is nagyon alkalmas kiindulópont volna a Darwin-kordillera keleti végének kikutatásához és a völgy felett emelkedő magas csúcsok megmászásához. A guanako is nagy csordákban él itt s így még a jó, friss hús sem hiányozna soha. Így ez a nem megvetendő előnyünk is meg volna ezen a helyen, hogy nem kellene nagy tömeg élelmi-szert cipelni. Valószínű, hogy jól kitaposott guanako-csapásokon innen egészen könnyen el lehetne érni a keleti dombokon át a Lapataia-völgyet és innen a Beagle-csator-

nát. Ezt a feltevésemet még megerősítette a Fagnano-tó mellett nyugatról Ushuaia-ba tett utam, attól eltekintve, hogy már ekkor is sok ilyen irányba vezető csapást láttam. Erről az útról szól a következő fejezet s ebben újra felvesszük a Parry-fjord közbevetett leírásával elejtett útleírás fonalát.

NYOLCADIK FEJEZET.

Az Admiralty-fjordtól a Valdivia-láncon át Ushuaiába.

A Tűzföldet járó hidrografusok és kutatók sokszor felvetették azt a fontos kérdést, hogy vajjon az Admiralty-fjordtól a Fagnano-tó mellett nem lehetne-e áthatolni a Valdivia-láncon keresztül a Beagle-csatornáig. Ezt a feltevést az erősítette, hogy a Parry-fjordtól keletre a Darwin-kordillera sokkal alacsonyabbá válik, megszűnnek azok a jégmezők is, amelyek a Sarmientó-tól idáig megszakítás nélkül húzódnak és a hegyek itt egészen más arculatúak, mert széles völgyek szabdalják össze őket.

Úgy gondolták, hogy a Lapataia- és a Gentegaia-völgyeken át a Kordillerák két lejtője közt kényelmes út nyílik. Ezt a feltevést támogatja az is, hogy a bennszülöttek akkoriban, amikor még nagyobb számban éltek ezen a vidéken, gyakran használták ezt az utat, hogy más törzsekkel összeköttetést teremtsenek és hogy változatosabbá tegyék vándoréletüket. E mellett állítólag csak két nap kellett volna ahhoz, hogy az utat megtegyék és a közlekedésre két kényelmes, jól járható hágóval elválasztott völgyet használtak volna. A hágó magaslatán haladt át a feltevés szerint a Kordillerák vízválasztója.

Ezek a bizonytalan híresztelések sok kutatót és Ushuaia-beli telepest arra indítottak, hogy vagy a Lapataia-völgyön vagy a Gentegaia-völgyön felfelé haladva, az átkelést megkíséreljék. De a folyók, sűrű erdők, mocsarak olyan kemény akadályokat állítottak az átkelők elé, hogy minden próbálkozás csütörtököt mondott. Csak 1892-ben sikerült

Tomás Zurueta argentinai fregattkapitánynak és utána 1922-ben Rockwell Kent amerikai turistának itt valóban át is kelni.

Az Admiralty-fjord felől induló expedíciók jobban fel voltak szerelve s így bár vállalkozásuk nem sikerült, sok értékes oro-hidrográfiai eredménnyel tértek vissza. Elsősorban a chile-argentinai határbizottság expedícióját kell

Az állandó viharok hatása minden magányos fán meglátszik.

említeni. Azért küldték ki őket a Fagnano-tóhoz, hogy ott a két állam közt határkövet állítsanak fel. Bár nem egészen pontosan, de mégis térképezték az átszelt területet. Így pl. a Löwenburg-tó lefolyását a Lapataia-völgygel hozták összeköttetésbe, ez azután annak idején utunktól nagyon eltérített.

A második nevezetes utat Otto Nordenskjöld tette, 1895 februárius 24-én érkezett az Admiralty-fjordhoz, azzal a szándékkal, hogy innen átkel majd a Beagle-csatornához.

Csónakon próbált a Fagnano-tó lefolyásán, a Rio Azopardon felfelé hatolni. Eleinte minden jól ment, hanem a második napon már nehezebb lett az út. Minél magasabbra haladt, annál meredekebbek lettek a szinte áthatolhatatlan bozóttal fedett partok. A folyóban mind gyakrabban bukkantak bezuhant fatörzsekre. Ezek aztán félig elkorhadva, mohával, zuzmóval benöve, nagyon megnehezítették a továbbjutást. A csónak légénysége kimerült. Ennek ellenére is három napon keresztül kitartottak, amíg végre egy nagy vízesésen nem tudtak átjutni. Vissza kellett térniök. Nordenskjöld azután felmászott a Kordillerákra, hogy a magasból a Beagle-csatornához elláthasson. A hegyhátról mély völgyet pillantott meg. Ebben folyik a Rio Betbeder, a Fagnano-tó egyik befolyása. De a Beagle-csatornát nem látta s így Nordenskjöld visszavonult, pedig ő maga kísérőit hátrahagyva, egy még magasabb csúcsra kapaszkodott fel, ahonnan éppen olyan mély völgy nyílt, mint a Betbeder.

Ez a nagy érdeklődés, amit az átkelés széltében keltett, bennünket is arra indított, hogy a Marinelli-gleccser megvizsgálásával kapcsolatban az átkelést megkíséreljük.

1913 februárius 19. — Korán reggel elhagytuk kikötőhelyünket a Tres Mogotes-szigetek mellett, ahol az előző nap nagyon rossz idejét kihúztuk és a fjord végéhez hajóztunk, hogy a Kordillerákon való átkelést még aznap megkezdjük. Erős áramlás segítségével fél óra alatt a Rio Azopardo torkolatánál voltunk. Az erős hullámverés miatt a folyóba való behajózást nem tartottuk tanácsosnak s így egy kis sziget védelmében a déli parton szállottunk partra. Reggel 7 óra volt.

Elbúcsúztunk a tengerészekről, akik egy hónapon át készségesen megosztottak velünk minden küzdelmet. Jó kedvvel vágunk neki az útnak, hiszen az utazás módjának megváltozása és az ismeretlen megkettőzik erőnket, bár nagyon jól ismerjük az efféle utazás nehézségeit és fáradalmait. Csomagunk csak éppen a legszükségesebb és az egész alig nehezebb egy métermázsánál. A terhet felosztottuk négyünk között, de a legnagyobb részét mégis a vezető herkulesi válla cipeli.

A Marinelli-gleccser homlokfala előtt. A gleccserről levált jégdarabok úszkálnak a tengeren.

Ainsworth-öböl a Marinelli-gleccser előtt. Az öbölben erdővel borított, vásott-szikla sziget. Homoktúrzás köti a parthoz.

Az állandó viharok hatására elgömbült fa.

Az állandó viharoktól földre-gyömösölt élő fa.

Alig haladtunk néhány száz métert, amikor utunkat rohanó hegyipatak zárta el. Torkolatánál nagyon mély és sebes volt, jó darabon fel kellett mennünk mellette, hogy átgázolhassunk rajta s csakugyan, kis hideg lábfürdő után sikerült is a túlsó partot elérni.

Odaát nyomorúságos, hitvány sövénnel bekerített kunyhóra bukkantunk, lépteink zajára néhány juh menekült előlünk. A távollévő tulajdonosok ezzel az első elfoglalással szerezték meg a Föld törvényes tulajdonjogát.

Útitervünk szerint a Rio Azopardo partján akartunk felkapaszkodni a Fagnano-tóhoz, hogy azután nyugati partján át a Betbeder-völgyön hatoljunk előre. Úgy gondoltuk, hogy innen egy a chilei térképre berajzolt hágón át a Lapataia-völgybe juthatunk és ezen át elérhetjük a Beagle-csatornát.

Eleinte gyorsan haladunk a lankásan emelkedő völgyfenéken. A talaj agyagos. Mindenütt gyönyörű, fátlan rétek terülnek el. Ezután a pompás «vega» (fátlan síkság) után tözezes, bükkerdővel benőtt földre jutunk.

A széles völgy nyugati oldalán emelkedik a Monte Hope közvetlenül az Admiralty-fjord mellett. Északra tőle a Rio de Beer és délre a Rio Azopardo folyik.

A Rio Azopardo balkézről fut mellettünk, de semmit sem lehet belőle látni, mert sűrű parti erdőség borítja azt a szakadékot, amelyben folyik.

Időnkint mélyen bevágódott patakok hátráltatják az előrehaladást. Ezek a hegyekből folynak ki és a Rio Azopardóba ömlenek. A bevágódások lejtőin sűrű bozótban kell leereszkedni és újra felkapaszkodni. A meredek lejtő ugyancsak próbára teszi izmainkat.

A hol egyenkint, hol csoportokban álló bükkfák mind-egyikén nagyon meglátszik az állandó, uralkodó délnyugati szél hatása, mert az ágak mind a szél irányában vannak elhajlítva. A Tűzföld nyugati partjain épp ilyen hatások látszanak a fákon, különösen a völgyekben, mert ott a megszoruló szél ereje megkétszereződik. Néha az ágak görcsösen egymásba vannak akasztva, máskor kacskaringósan össze-vissza vannak csavarodva, mutatva, hogy

a fáknak milyen kemény küzdelmet kell itt folytatni a létért.

Két órai kapaszkodó után hosszúkás halom tetejére jutottunk s onnan a távoli láthatáron már a hegyek közé zárt Fagnano-tó ezüstös tükrét láttuk csillogni. Sietve ereszkedünk le a hosszú lankás lejtőn s ezúttal először kerülünk érintkezésbe a Rio Azopardóval. Eddig elkerültük, hogy egyenes úton haladhassunk. Hatalmas kanyarodókkal folyik itt végig a majdnem sík völgyfenéken, részben zöld erdőfoltok mögé rejtőzködve. Mindig nagyobb nehézségek közt követjük a folyó kellemetlen kanyarulatait. Hol bizonytalan lápos talajon, hol sűrű bozótban kell előrehatolni, míg végre szerencsére guanako-csapásra akadunk. Ez azután a parton művésziessen kanyarogva, nagyon megkönnyíti az előrejutást. Egyszer aztán alig tíz méterre tőlünk, elő is bukkanik egy a sűrűből. Csodálkozva nézte a szokatlan vendégeket, azután egy szökkenéssel az erdőben termett. Egyik vezetőnk ugyan hiába küldött utána lövést.

A Guanako (*Lama huanachus*) a tevék rokonságába tartozó kérődző. 1·10 m magas, karcsú, magasra emelt nyakán bájos kis fejecske tekintget nagy, fekete szemével a világba. Sűrű, selymesen puha bundája szép vörössárga színű, csupán a hasa fehér.

A gondviselés mintha külön a tűzföldieknek teremtette volna ezt az állatot. Bundája puha és meleg takarót ad a hideg és eső ellen, húsa pompás táplálék. Egyetlen védelme lába gyorsasága, mert hihetetlen könnyűséggel győz le minden akadályt. Fiatal korában könnyű megszeliđíteni s az ember mellett nagyon kedvesekké és bizalmasokká válnak. Nyájakban, csoportosan élnek és nyáron át rendszeren a hegyek közt tartózkodnak, amikor azonban az első hó lehullik, lehúzódnak a völgyekbe és a síkságra. Páráruk tavasszal következik be, azután a nemek elválnak. Mikor a hímek ismét visszatérnek a nyájhoz, a kicsinyek már önálló életet élnek. Az a magános állat, amit a csapáson láttunk, vagy a közelben legelő nyáj előőrse volt, vagy pedig a közösségből kivert semmiházi.

Pontosan 12 órakor értük el a Rio Azopardo mellett a Fagnano-tavat s ott félórát pihentünk.

A pihenő után a tóparton folytattuk az utat, néhol sűrű bükkösön keresztül, de szerencsére elég gyakran akadunk guanako-csapásra. Két óra múltán annak a hegynek a lejtői mögött, amelyiknek most a lábánál haladunk, láthatóvá válik a hasonlónevű folyó ezüstszalagjával a széles Betbeder-völgy. Nemsokára a nagy Fagnano-tavat is végig beláthatjuk. Köröskö-

rül hegyek veszik körül s ezeket alul mindenütt sűrű erdő borítja. Leereszkedtünk a Rio Betbeder torkolatáig, mert szeretnénk a tulsó oldalon tovább menni, hanem gázlót nem tudunk találni. A zavaros víz olyan mély, hogy a kísérletezést azonnal fel kell adnunk. A Betbeder völgy síkja annyira át van itatva vízzel, hogy az előrejutás nagyon keserves, sőt sokszor nagyon veszélyes is.

Rengeteg tömegben élnek itt a virágtalanok. Ezek adják ezután a tőzegképződéshez a legbőségesebb anyagot. A legelterjedtebb az *Astella pumila* nevű tőzegmoha. Ennek fiatal hajtásai mindig újabb leveleket hajtanak, míg az alsó, öregebb részek elhalnak és kusza tömeggé fonódva, elkorhadnak.*

Guanako (*Lama huanachus*).

* Guido Bonarelli, az argentinai kormány megbízásából a Tűzföld tőzegkészletét igyekezett kikutatni s az argentinai területen, az Államok szigetét is beleértve, 500 km²-re becsülhető tőzegest mutat ki. Egy km², mint minimum 250,000 tonna száraz tőzeget tartalmaz, kalóriákban ez 138,000 tonna szén fűtőértékének felel meg. Bonarelli szerint azonban a termelést csak a tőzegesek és tőzegek nagyon alapos és részletes kémiai, geológiai és technikai megismerése után szabad elkezdni.

Ezek az új nehézségek arra kényszerítettek, hogy az északi lejtőkön haladjunk s így amennyire lehet a sík völgyfenék mocsarai felett haladva, kevésbbé nedves talajon gyorsabban juthassunk előre.

A folyó nagy ívvel a völgy közepéről a hegyek meredek északnyugati lábához közeledik. Itt folyása rohamossá válik és szakadékok és sellők közt szeli át a sűrű bükköst. A parton mindenfelé kémlelődünk, hogy vajjon nem akad-e valami ledőlt fatörzs, ami kisegítő hídként szolgálhatna. De hiábavaló minden keresgélés, s így hogy a folyó kanyarodói mentén ne töltsük az időt hiába, elhatározzuk, hogy az erdőn egyenesen déli irányban átvágunk, abban a reményben, hogy az egyik kanyarodónál csak rábukkanunk a kívánt átjáróra.

Az erdő olyan sűrű és áthatolhatatlan, amilyennel még nem találkoztunk. Mindenfelé hatalmas, kidült fatörzsek hevernek, folytonosan megcsúszunk a síkos talajon a hátunkon cipelt teher súlya alatt. A kidült faóriások felett új, buja erdő sarjadt, mintha a szülők így halálukban is táplálnák utódaikat. A gyér világításban az erdő olyan titokzatosnak tetszik, hogy szinte várjuk, mikor tűnik fel valami kobold vagy boszorkány. Ha valaki bennünket látott volna a sötétben bukácsolni, bizonyára túlvilági lelkeknek nézett volna. Szeretnénk is kinn lenni már az erdőből, de hiába nézelődünk világosabb hely vagy kék ég után. Az előrehaladás is lassú minden igyekezetünk mellett is. A mély szakadékokba le kell ereszkednünk, a folyó kanyarulatai is elébünk vágnak néha és sehol nyoma sincs gázlónak, ahol megszabadulhatnánk.

Végre mégis az erdő szélére jutottunk. Az égen a felhők megszakadtak s a lenyugvó Nap megaranyozza a völgy déli részén emelkedő, magas csúcsokat. Hanem azért abban nagyon csalódtunk, hogy innen kezdve síma és könnyű utunk lesz. A síkság legnagyobbbrészt víz alatt van és világosan fel lehet ismerni a folyó tavaszi árvízének határait.

A magas fű eltakar előlünk mindent s így gyakran megesik, hogy térdig süppedünk az iszapos vízbe. A mezőn túl ismét a folyó mellett haladunk. Partján nagy fatörzse-

ket, ágakat, temérdek giz-gaszt halmozott össze az árvíz. A Nap nyugovóra hajlik. Szomorúan kell megállapítanunk, hogy attól a halomtól nagyon messze kell sátrat ütnünk, ahová el akartunk jutni. Minden szívósság és kitartás mellett nem tudtuk bejárni azt az utat, amit magunk elé tűztünk, mert a terep túlságosan késleltette a haladást. De legalább azzal vigasztaljuk magunkat, hogy majd másnap kipótoljuk azt, amit ma elmulasztottunk.

Betbeder-völgy a Fagnano-tó nyugati végénél.

Hat óraker üttünk tanyát az erdő szélén a folyópart közelében. Rövid vacsora után lobogó tűz mellett szárítottuk átnedvesedett ruháinkat és facsaró vizessé izzadt fehérneműinket.

A kép innen a köröskörül emelkedő hegycsúcsokkal igazán pompás. A lenyugvó Nap utolsó sugaraiban minden orom aranyos-rózsaszínű fényben csillog.

A mély völgyekben lassankint minden sötét árnyékba merül. A sötét azután mintha felkészna a meredek lejtő-

kön és falakon a tetőkre. A kék, most már felhőtlen égen a csillagok ezrei ragyognak, különösen csodás tisztasággal fénylik a déli kereszt.

A tűz lassankint utolsókat pislog s a nagy magányosságban nem akar álom jönni a szemünkre. Köröskörül halotti csend van, csak a folyó mormogása hatol el hozzánk. Mintha mindenfelől titokzatos hangok kezdenének beszélgetni, úgy tetszik, mintha a föld, az erdő mélye, a folyó beszélgetnének egymással a beálló csendben.

Csak nagy sokára tudtam elaludni, pedig elég fáradt voltam. Hajnalban aztán nagy szélrohamok ébresztettek fel. Az este olyan szépnek induló idő teljesen megváltozott. A távolban tompán bömböl a vihar és egészen tisztán ki lehet venni a közeledő eső zúgását. Nemsokára zuhogó zápor tör át a fák lombján és ömlik a sátrakra. Kellemetlen meglepetés volt, mert újabb nem várt akadály tornyosult ezzel az utunk elé.

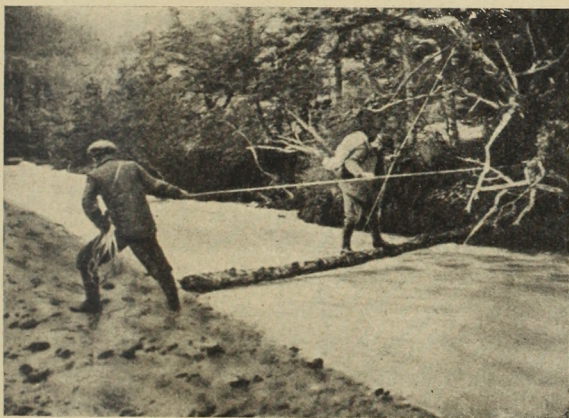
Februárius 20. — Amikor a sátrakból kilépünk, a közeli hegyeket is lomha, szétszaggatott felhőrongyok borítják. Szünet nélkül dül az eső és még kilátás sincsen rá, hogy az idő egy kicsit megjavuljon. Újra tüzet gyújtunk s amennyire lehet reggelizés közben kiszárítjuk a sátrakat. Hét órakor jókedvűen felkerekedünk és folytatjuk az utat a folyó partján, abban a reményben, hogy hamarosan sikerül valami használható átkelést találni. Nemsokára bőrig ázunk s a csomagunk is mindig súlyosabb lesz, mert mintha nem volna elég a szakadó zápor, még a fákról is minden lépésnél újabb zuhanyt kapunk, amint a rengetegben áttörtetünk.

Két órai út után végre a folyó egy keskenyebb szakaszához érünk. A túlsó parton a folyó vizébe nyúló gyökérrizzettel majdnem teljesen áthajló bükkfa áll. Itt úgy találjuk, sikerrel kecsegtet az átkelés. Habozás nélkül kivágunk egy 10 m hosszú törzset az erdőben, amelyet a túlsó partig átfektetünk, olyan módon, hogy a mászókötelet az egyik végéhez kötjük, aztán a behajló bükkfa egyik ágán átvetett kötéllal nagy óvatosan áthúzzuk. Az ágak fölött kifeszített kötél segítségével sikerül is minden baj nélkül elérni a túlsó partot.

Ennek az akadálnak legyőzése után keletre fordulunk és meredek lejtőt mászunk meg. A lejtő valóban olyan, mint valami puha szőnyeg az átnedvesedett mohok takarója alatt. Néha térdig belesüppedünk ebbe a szivacsos tömegbe. Nemsokára glaciális mélyedésbe jutunk. A hajdan az egész völgyet kitöltő gleccser vájta ezt is ki, nyomait élénken mutatják a szinte fényesre csiszolt sziklafalak.

A bükkfák csodálatos buján pompáznak itt. Bokrokat alig lehet látni, mindenfelé hatalmas törzsek merednek

Rögtönzött híd a Betbeder-patakon át.

nyílegyenesen felfelé. Milyen kincset érne mindez, ha utak volnának s ha a Rio Azopardo hajózható lenne.

Az erdő csendjében gyakran hangzik fel a csapatosan röpködő papagájok éles kiáltozása. Az állatok galamb-nagyságúak, testük zöld, fejüket vöröses-sárga üstök díszíti. A bennlakók «Cotorra» vagy «Loro»-nak nevezik őket. Gyakran lehet valami harkályféle, erős kopácsolást hallani. Ez a «carpintero» (=ács, *Picus magellanicus*). Majdnem egészen fekete, csak a fején van pompás vörös bóbita. Ragadozó madarak sem ritkák. Ezeket itt «Caranchos» néven foglalják össze. Három faja van, az egyik fekete, kopaszfejű, a másikat az onák «karkai»-nak nevezik, ennek fehér foltok vannak fekete tollazatán és a fején bóbitát hord. A leg-

gyakoribb a harmadik faj, ez sötétsárga. Zsákmányuk madarakból és halakból áll, sőt az északi síkságon gyakran ragadnak el bárányt is. Táplálékuk megszerzésében nagyon ügyesek és mindig arra törekednek, hogy éles csőrágásokkal az áldozat nyaki ütőerét felszakítsák.

Még gyakrabban lehet sólymokat látni. Ezek közül néhány olyan vérszomjas, hogy valóságos réme a madaraknak. Sok apró madár rebbenik föl, vagy nézegeti kis csapatunkat az erdő mélyében, le egészen a kis, virágok fölött lebegő kolibriig.

Amikor délben kis tisztásra jutottunk, ahonnan pompás kilátás nyílik az egész völgyre, a felhők megszakadtak s az eső is elállt. Innen nagyon jól át lehet tekinteni annak a vidéknek a felépítését, ahonnan jöttünk s jó darabon lehet látni a követendő utat is. A nagy Betbeder-völgy a déli felében, kevéssel átkelésünk felett két ágra oszlik. Az egyik ág nyugat felé halad és a Darwin-kordillerából eredő, gleccserekkel borított magaslatnál végződik. A másik kisebb völgy keletnek fordul és kilátóhelyünkről nem lehet végigtekinteni, mert az a hegyhát takarja, amelyiken éppen álltunk. Az említett magaslat közelében indulnak ki a Lapataia és Gentegaia-völgyek. Innen vezetett volna a leg-rövidebb út a Beagle-csatornához, de a chilei határbizottság térképe ezúttal félrevezetett, mert e szerint a keleti ágból a Monte Svea-tól keletre kényelmes hágó visz át a Lapataia-völgybe. Így aztán a keleti ágon indultunk útnak.

Nagyon szerettünk volna az erdőből kijutni, hogy így az előrehatolás kevésbé fárasztó legyen és ezért északnak csaptunk, abban a reményben, hogy az elvesztegetett időt majd a gyorsabb előrehaladással behozzuk. Hanem amikor az erdő szélére értünk, vettük csak észre, hogy kétszáz méter szélességben, köröskörül földresimuló sűrű bükkfaboazót övezi a rengeteget.

Ez a bozót az erdő és a fátlan sziklák közt szintén bükkfa-fajtából áll (*Nothofagus pumila*), de magassága alig üti meg az egy métert. Az ágak egészen a tőben indulnak ki és a földhöz simulva, vízszintesen nőnek tovább. A magassabban levő ágakat meg a szél kényszeríti egy szintbe,

mintha ollóval nyírták volna le. Alatta nem lehet átkúszni, ahhoz meg túlságosan magas, hogy fölötte lehetne áthatolni. Így a középutat választjuk s ágról-ágra ugrálva, minden erőnket összeszedve, törtetünk előre. Hanem minden óvatosság mellett is lépten-nyomon elveszítjük az egyensúlyt és olyankor azután éppen elég dolgot ad megint feltápáskodni. A vegetáción sokhelyt lavinák nyoma látszik, de a sűrű bozótot ez sem tette tönkre, legfeljebb laposra nyomta. Végre egy ilyen, részben még friss hóval fedett csíkon keresztül sikerült a sziklákat elérni. A lejtő minden kis mélyedésében apró tavacska csillog.

Sietve kapaszkodunk felfelé, hogy feljussunk egy sziklás halomra, mert elzárja előlünk a kilátást a túloldali völgybe.

Két óra tájban érünk a tetőre. Előttünk van a Betbeder-völgy egész felső része. A völgyet keleten másik hegygerinc zárja el. A gerincen át délkeleten egymáshoz egészen közel két hágó vezet; valószínűleg ezek lesznek a chilei térképen feltüntetett és állítólag a Lapataia-völgybe vezető nyergek.

700 méter magasan vagyunk. Alattunk lankás, bujazöld mező húzódik lefelé. Ebédeltünk s ebéd közben néhány száz méternyire békésen legelésző guanako-nyáját pillantottunk meg. Az állatok belül vannak a lőtávolon s nekünk húsrá van szükségünk. Abele Pession óvatosan 100 méternyire kúszik és egy bokor mögött meglapulva, az egyik állatot leteríti karabélyával. A helyett, hogy menekülnének, a többiek először a dörrenéstől megriadva megállnak, azután kíváncsian néznek körül. Egészen bizonyosan ez volt az első lövés, amit életükben hallottak. Csak amikor a vadászt észreveszik, akkor ad az egyik előőrs intő jelet s abban a pillanatban az egész nyáj menekülni kezd.

Kb. 50 méter után ismét megállapodnak. Egy állat néhány másiktól követve, kiválik a nyájból és nagyon óvatosan közeledik ahhoz a helyhez, ahol halott bajtársuk fekszik. Abele ismét céloz és a legelőll álló állat halállal fizeti meg kíváncsiságát. Ilyen módon tovább folytathatta volna a mészárlást, de az útra elegendő húsról volt, tehát abbahagyta az ártatlan állatok üldözését.

A dél felé levő első hágóhoz a legrövidebb út a völgyön vezetne keresztül. De nem nagyon szeretünk sűrű erdőben járni s így inkább az erdőktől keletre jól kitaposott guanakocsapáson haladunk tovább.

Estefelé az égen ismét fenyegető fellegek jelennek meg, nemsokára heves délnyugati szél támad és a hó is hullani kezd. De hiába néztük át az egész környéket, sehol egyetlen száraz foltra sem tudunk akadni. Ebben a magasságban maga a Föld is állandóan nyirkos és a nyomorúságos бүкк-bozót még a szél ellen sem véd meg.

Kénytelenek vagyunk engedni a szükségnek és sűrű hóesésben itt ütjük fel sátrainkat. A vacsorával hamarosan elkészülünk, azután kiki visszavonul, de az alvás nem nagyon sikerül, mert sietségünkben fekvőhelynek a nedves бүккfabozót lombjából szedtünk össze s ez nem valami kellemes derékalj.

Az előző este kedves hangulatának, az erdő és folyó suttogásának nyoma sincsen. Ma bömböl a vihar, üvölt a szikla s a szélvész ádáz rohammal vágat a tetőkről a völgybe alá. Minden pillanatban attól remegünk, hogy a szél elkapja a fejünk fölül a sátrat, mert olyan erősek a szélrohamok, hogy hiába takarózunk be a guanako-bőrökbe, csak úgy vacogunk a hideg szélvészen.

Februárius 21. — Öt óra tájban mindnyájan talpon vagyunk, félig megdermedve és megmeredt tagokkal. Nagy meglepetésünkre köröskörül a legteljesebb nyugalom uralkodik. A rossz idő elvonult, csupán a fákon és a sziklákon maradt emlékül vakítóan fehér hólepel. Keleten a Nap derült égbolton kel s első sugarai a Monte Svea csúcsait festik égő bíborvörösre.

Az utat a tegnap megkezdett irányban folytatjuk, hanem a frissen esett hó alatt nem lehet többé a guanakocsapást felismerni. Hogy az erdőt elkerülhessük, nagyon erősen, egészen a Fagnano-tó irányába kitérünk keletnek. Valóban néhány óra múlva egy kis halmon túl meg is csillanik a tükre. Valószínűleg ez az a halom, ahová a chilei határbizottság felmászott, hogy onnan topográfiai felvételt készítsen.

Leereszkedünk a Betbeder-völgy végső ágába s a szembenlevő, meredek, sziklás hegyoldalon felkapaszkodunk a hágóhoz, amelyet a Lapataia-völgy bejárójának tartottunk. Délben érjük el a magaslatot. Messze délen a látóhatáron bonyolult hegyrendszer emelkedik, hófödte csúcaival, fehérén csillogó gleccsereivel az égnek, míg viszont a lábunk alatt keskeny völgy végződik. Alul a völgy fenekén bájos, zöld bozóttal körülövezett tó tükre csillámlik.

A szűk völgy nyugat felé nyúlik, fenekén a tó lefolyása, kis patak kanyarog. Vajjon ez a völgy a Lapataia-völgybe vezet? A chilei térképek szerint ez a «Löwenburg-tó», másnak legalább is nem lehet tartani. Csak az a kár, hogy a chilei topografus itt csak találomra rajzolt be mindent a térképre, a nélkül, hogy a vidéket valóban ismerte volna. A tó partjától nem messze pompás ebédet készítünk, főtt és sült guanakohús van bővíben. A guanako húsa nagyon jóízű, a mellett az elejtett állat nem lehetett egy évesnél idősebb és végül étvágyunk is igen jó volt.

Már egy óra óta követ bennünket egy túlmerész guanako. Amikor egy-egy kiugró magaslaton állva kíváncsian szemlél bennünket, igazán nagyon hasonlít az Alpok zergéjéhez.

A tóhoz érve, nagyon kellemetlen vadonba kerülünk megint. De át kell mennünk rajta, mert a patak medrében akarunk lefelé hatolni, hogy azután felmászhattunk a szembenlevő lejtőre és azután ott folytathassuk az utat.

Két órai kétségbeesett küzdelem után sikerült áthatolni a törpe-bükk szívós sáncán és a szemben levő lejtőn gyorsabban haladhatunk, mert gyakran szakítják meg tisztások a bozótot. Felfelé egyre ritkább lesz a bükkös. Mindenfelé pompás, buja zöld mezők terülnek el, de a talaj a felülről lefolyó hólétől nagyon nedves.

Még csak délután öt óra van és világos nappal, de elkínzott csontjaink nagyon követelik a pihenést. El is határozzuk, hogy itt ütünk tanyát.

Három napja járunk már és még mindig ismeretlen vidéken vagyunk. Hanem ma már reménykedünk, hogy holnap lakott vidékre jutunk. A nagy Lapataia-völgy már nem lehet messze.

A kényelmetlen fekvőhely ellenére kitűnően aludtunk és a következő reggel megerősödve, frissen folytatjuk a fáradságos utat.

Februárius 22. — A vegetáció határa fölött a völgyet követve haladunk tovább. Egy idő múlva azután észrevettük, hogy a völgy kelet és délnyugat felé, mindkét oldalon magas erdővel borított hegyek között még 15 km hosszan folytatódik. Tehát nem a Lapataia-völgyben vagyunk. Feltehető ugyan, hogy SW felé is a Lapataia-völgybe jutunk, de mégis inkább keletnek megyünk, hogy a kényelmetlen erdőket lehetőleg elkerüljük. Az északi hegylejtő háttamögött, a Löwenburg-tavon túl másik keskeny völgyet pillantunk meg. Ennek a végét is kis tó foglalja el s ebből kis patak folyik le nyugat felé.

Amíg a déli lejtőn az utat kémleljük, hosszú guanakosor tűnik fel. Sietve haladnak felfelé a lejtőn. Elől mennek a kicsi, néhány hónapos állatok, azután következnek a kifejlettek és öregek. A legtapasztaltabbak egy kicsit oldalt haladnak, hogy a visszavonulást fedezzék. Folyvást nyugtalanul tekintgetnek jobbra-balra és minduntalan felhangzik egy-egy figyelmeztető nyerítés. Kétségtelenül miattunk nyugtalanodnak. Rövidesen felérnek a nyeregbe, ahonnan úglátszik a másik völgybe lehet átjutni. Azután hirtelen eltűntek szemünk elől. Ebben a pillanatban két kondor-keselyű (*Sarcorhamphus condor*) jelenik meg fejünk fölött. Ez a királyi madár az Andokban él, de gyakran ellátogat a Tűzföldre is. Ha rendes táplálékát, az állati hullákat nem tudja megszerezni, még birkákra is vadászat.

Ezenkívül még egy nagy keselyűfaj, a kopaszfejű «buitre» (*Cathartes atratus*) is él itt. Gyakran olyan sokat zabál, hogy képtelen felrepülni s ilyen állapotban könnyen elejthető zsákmány.

A völgyön a tó érintésével kelünk át s azután a guanák nyomában felkapaszkodunk a nyeregbe, onnan dél-keletre vivő völgyet pillantunk meg, de a végét nem tudjuk kivenni.

Eleinte tanakodunk egy kicsit, hogy vajjon leereszkedjünk-e a völgybe, ahol esetleg megint keserves őserdei úton

kell előre törtetnünk, vagy pedig maradjunk idefenn a vegetáció határán felül? Mindkét útnak vannak nehézségei, mert gyakran az utóbbi is időrabló kerülgetésekre kényszerít, de az orográfiai formák innen mindenesetre áttekinthetőbbek. Végül mégis a völgyet választjuk. Eleinte a

Második tanyánk a Monte Svea közelében.

szörnyű törpebükkel ugyancsak meggyűlik a bajunk, hanem aztán minél jobban közeledünk a völgyfenékhez, annál könnyebb lesz az út a magasabb fák között. Csak időről-időre nehezíti meg haladásunkat egy-egy korhadó, ledőlt faóriás.

Nemsokára több guanakocsapás még jobban megkönnyíti dolgunkat. De hosszabb szakaszon ezeket sem lehet követni, mert hol hegynek föl, hol le a patakhöz tér-

nek el irányunktól. Mindjobban távolodunk a magas Darwin-kordillerák esős zónájától. Határozottan fel lehet ezt ismerni a flóra és általában a vegetáció típusának megváltoztán.

A fák között az itt helytelenül «Robles»-nak nevezett bükkfa különböző fajtái uralkodnak (*Nothofagus antarctica*), magas, egyenes törzsük homokos száraz talajon nőtt. Az erdőben alig van aljnövényzet. A chileiek az ilyen erdőt «monte limpio»- (szabad erdő)-nek nevezik, mert a Kordillerák nyugati, esőben gazdagabb zónájában olyan buján tenyésző moha, páfrány, zuzmó-szőnyeg itt hiányzik belőlük.

A napsütötte, kissé tisztás helyeken néha három méter magasra is megnőnek a *Fuchsia magellanica* bokrai. A nyári hónapokban telidesteli vannak vérvörös virággal. A nedvesebb helyeken, a patakok partján és a hegyi réteken a *Senecio candicans*, az aggófű egyik faja pompázik szagatlan nagy fehér virágaival.

Itt-ott kis tisztások szakítják meg az erdő egyhangúságát. Ezeken a helyeken azután zöld gyepek és tarka virágok borítják a talajt. Ezek közt elsősorban kell említeni az ibolya egy sárgászöld virágú, nagy tömegben élő, enyhébb éghajlra emlékeztető fajtáját (*Viola maculata*). Nyílt helyeken éppen olyan gyakori az aprólevelű, hosszú indákkal tarkított szeder (*Rubus geoides*). Eperre emlékeztető jóízű termése a levelek alá és a földbe van rejtve.

Nagyon száraz helyeken él a «mata negra» (*Chilobotrium amelloides*). Ennek a bozótja tavasszal hófehér virágpompájával szinte hómezőnek látszik.

Négy óra óta vándorolunk folyvást a sötét erdőben a végtelennek tetsző völgyön lefelé. Mellettünk a kis mellékágtól helyenként megerősödő patak csacsog.

Öt óra tájban közvetlen előttünk magas, nyugatra áthajló hegyet pillantunk meg. A folyvást megfigyelt barométer láthatóan emelkedett s így elárulta, hogy nem lehetünk magasan a tenger színe felett. Így a céltől sem lehetünk nagy távolságban. A reménység újra felélénkíti lépéseinket s amint nagy sietve törtetünk előre az erdőben, az

előttem haladó örömrivalgása állít meg. Hatalmas kivágott és több darabra fűrészelt fatörzs hever a földön. Tehát lakott vidéken vagyunk. Hanem hol? A Lapataia-völgy alsó részét ismertem, mert már néhány évvel ezelőtt a Beagle-csatorna felől jártam benne, de itt sehogyan sem

Virágzó Seneciók (*Senecio candidans*, Ualtata stb.)
a Darwin-kordillerában.

tudtam kiigazodni. Hanem amikor azután egy másik szélesebb, északnyugati irányban elnyúló völgybe jutottunk, azonnal felismertem, hogy a nagy Lapataia-völgy bejárójánál vagyunk egészen közel a Roca-tóhoz. Minél tovább haladunk, annál gyakrabban bukkanunk olyan erdei utakra, amelyeken a vidék szokása szerint ökrökkel szokták a fát

kivontatni az erdőből. Ezek közül az utak közül az egyik a Roca-folyó partján fekvő, durván ácsolt faházikóhoz, ú. n. rancho-hoz vezet, ahol már megelőző utak alkalmával is töltöttem néhány éjszakát.

Reméltük, hogy embereket is találunk a kunyhóban, de már láthatólag régen lakatlan volt. Sátrainknál minden-esetre kényelmesebb és szárazabb szállásnak ígérkezett.

Csak most tudunk pontosan számot vetni a megtett útról. Megállapítjuk, hogy az a két völgy, amelyet az utóbbi napokban átszeltünk, a nagy Lapataia-völgygel párhuzamosan halad! A Löwenburg-tónál kezdődő első völgy a Lapataia mellékvölgye. Ez aztán, mint ahogyan gondoltuk, ezzel keletről félúton egyesül. A második völgy két hegyhát közt teljesen izoláltan fut le addig a pontig, ahol ebben a pillanatban állunk. A Lapataia-völgynek tehát messzebb nyugat felé kell erednie és pedig az említett hágónál a Betbeder-völgy nyugati ága fölött.

Megérkezésünkkor egész szűnyogsereg esik nekünk. A folyómenti pocsolyák áldása ez s nem is hagytak addig nyugodni, amíg hatalmas máglyát nem raktunk.

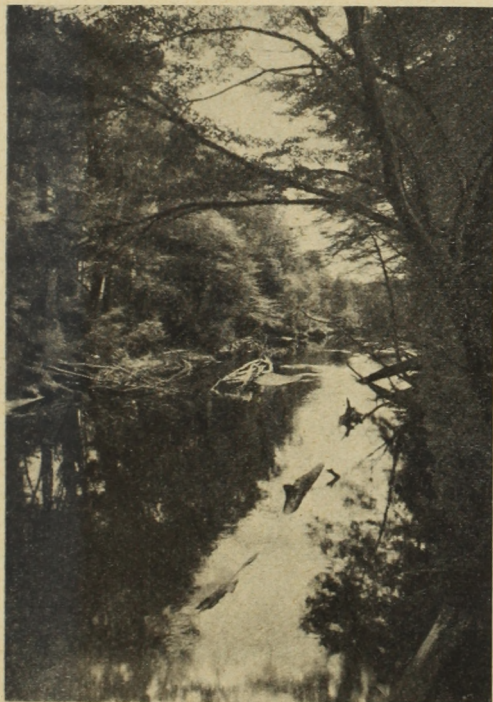
Ezen az estén kellemesebb hangulatban vacsoráztunk, mint máskor. A sikeres átkelés gondolata nagy örömmel töltött el. Néha útközben elfogott a kétségbeesés, ha szokatlan akadályok állták utunkat, hanem mindezt elfelejtettük most, amikor a Rancho belsejében az eddiginél jóval kényelmesebb ágyakat találtunk.

Februárius 23. — Reggel hatalmas viszketésre ébredtünk fel. A szűnyogok és bögölyök kihasználva mély álmunkat, kezünket és arcunkat össze-vissza csipkedték.

Bár már ismert vidéken visz az út, a nehézségek csak nem akarnak megszűnni. A Rio Roca balpartján megyünk lefelé. A nedves, agyagos talajon sok a mocsár és kellemetlen kátyú. Amennyire lehet, igyekszünk átvágni a sok időt rabló kanyarodókon és 11 óra tájban a nagy Roca-tó partjára érünk, ahol ökörcsorda legel. Ez arra vall, hogy favágók közelében vagyunk, mert ezt az állatot használják a fatömbök bevontatásához. Nemsokára a tó keleti partján alig néhány kilométerre tőlünk, gyenge füst száll fel az

erdőből. Arra felé tartunk. Amikor különös úti felszereléssel az erdőből kiléptünk, ugyancsak elbámult az itt összegyűlt kis munkás-csapat. Azonnal felvilágosítottam őket az útról, de nem kellett sok szót vesztegetnem, mert csakhamar felismertem az egyiket, akit már korábbi utaimon

Álló víz a Roca-folyó mentén.

gyakrabban láttam ezen a helyen. Nagy sajnálattal hallottuk, hogy az a kis vontatógőzös, amely a fát szokta innen Lapataiába vontatni, néhány órával ezelőtt ment el egy «bolsa»-val (=tutaj) s csak két nap múlva tér ismét vissza. Nem maradt más hátra, gyalog kellett a tó keleti partján át a folyóig hatolni. Rövid pihenő után tehát újra folytattuk az erdőn keresztül a nehéz utat, mert a keskeny,

néhány évvel ezelőtt készített ösvényt a hegycsuszamlások és kidült fatörzsek majdnem teljesen hasznavehetetlenné tették.

Öt óráig tart az út a tó déli végéig, ahol a Rio Lapataia kifolyik. Itt már argentinai területen vagyunk. A határ a Lapataia-öböltől néhány kilométerrel nyugatra fut, a Roca-tavat majdnem középen szeli ketté, áthalad a Valdivia-hegységen és a Fagnano-tó nyugati végétől mindig egyenes irányban keresztezi a termékeny Pampa-zónát az Espiritu Santo-fokig.

A rövid Rio Lapataia a Roca-tó irányát folytatja. Délkeleten buja bükkös kíséri, bár sok helyen a magas árvizek miatt sokat kell a fáknak szenvedni. A folyó aztán a Lapataia-öbölbe, a Beagle-csatorna kis öblébe ömlik.*

Lapataia az argentinai és chilei parti hajózás fontos támpontja. Évek óta nagy fűrésztelep dolgozik itt s a közeli erdők feldolgozott faanyagát innen viszik ki Ushuaia-ba és a Tűzföld más pontjaira, sőt még Buenos-Airesbe is.

Este a fűrésztelep igazgatójának, John Lundbergnek voltunk vendégei. Szíves házigazdánk nagyon élénken érelődött utunk iránt.

Februárus 24. — Nyolc órakor indulunk útnak. Ez az út hatodik napja, de kétségtelenül a legrövidebb s a legkevésbé fárasztó valamennyi között. A végcélig, Ushuaiaig még kb. 20 km utat kell megtennünk. Az egész úton az erdön át kényelmes *pricada* (írtás) vezet. Déltájban a Martial-lánc nyugati lejtője már mögöttünk van s feltűntek az Ushuaia körülvéő hegyek. Az erdő is elmarad. Egy órakor az Ushuaia-öböl nyugati partján vagyunk. A parton szépen sorakoznak egymás mellé a Föld minden lakott tájától olyan távoleső városka házai. A háttérben a Monte Olivia pompás piramisa emelkedik. Hegyes csúcsa máris kísértetbe visz, hogy megmászását megkíséreljük.

Hat nap alatt 130 km-t tettünk meg, ebből 100-nál több-

* A Lapataia-öböl és Roca-tó glaciális völgy végén vannak. A Roca-tavat a tengertől morénatörmelék és vásott sziklák (*roches moutonnées*) választják el. Nyilvánvalóan az egész a Darwin-kordillerákból eredő nagy jégkorszakbeli gleccser munkájának az eredménye.

bet erdőben. Ennek ellenére valamennyien egészségesek vagyunk s nem is merültünk ki túlságosan.

KILENCEDIK FEJEZET.

Ushuaia és a Monte Olivia.

Ushuaia, a Tűzföld argentinai részének fővárosa, az amerikai kontinens legdélebben fekvő helyisége. Csak egy foknyira van a Hoorn-foktól s onnan már az antarktikus-óceán egyhangúsága kezdődik.

Ushuaia alapítása 1868-ig nyúlik vissza, amikor a szép hegyek közt Thomas Bridges protestáns missziója ezt a helyet választotta ki a letelepedésre. Nemsokára bennszülöttek csatlakoztak hozzájuk s így a telep csakhamar megnövekedett.

1883-ban Argentína berendezte a területiális kormányzatot s az argentinai Tűzföld székhelyül az akkor még csak 150 lakost számláló Ushuaiát szemelték ki. Rá egy évre kikötői szolgálatot léptettek életbe.

Tizenöt év múlva katonai különítmény érkezett ide. Ezt azután hamarosan polgári hatósággá alakították át. Ezeknek a feladata az argentinai elítéltek őrzése, mert az ottani bíróságok sok bűnöst deportálnak ide, hogy rendesen életfogytiglan tartó büntetésüket ezen a helyen [szenvédjék el.

Az elítélteket majdnem kivétel nélkül megfelelő munkával látják el. Részben a fogház tágas műhelyeiben, részben erős felügyelet alatt a szabadban dolgoznak, fát váganak, utakat, házakat építenek. A fogház még nincsen készen. Jelenleg 500—800 rabot őriznek benne, de amikor elkészül, 3000 elítéltnak lesz itt helye.

Ushuaiát nemcsak természeti szépségei, hanem kintűnő, szélvédett kikötője is ismertté teszik. Az uralkodó nyugati szelek ellen pompás védelem az előreugró félsziget, míg északon a hófedte, erdőborította hegycsúcsok bástyája veszi körül.

A házak legnagyobbrészt fából vannak s részben a

parton, részben pedig a hegylejtőn épültek, mert az erdőt nagy erdőégések erősen megritkították. Ki kell emelni a kormányzóság (gobernación) épületét, a territorium kormányzójának székházát, a nemzeti bank épületét, a kis szaléziánus templomot s a kereskedők elegáns villáit.

Ushuaia 600 lakosának legnagyobb részét a fogházi alkalmazottak s ezek családja teszi. Az élelmiszerek behozataláról egész sereg kereskedő (almacerenos) gondoskodik. A behozatal cikkei közt elsősorban a szeszes italok szerepelnek, mert ezek hihetetlen tömegben fogynak itt. A városka növekedése és életképessége majdnem kizárólag a fogházi alkalmazottak számától függ. A legeltetésnek és erdőgazdaságnak nincsen jelentősége. A talaj nem alkalmas a legeltetésre és a legjobb fafajtákat már kiirtották. Sokkal több nyereséggel kecsegtet a puhatestűek fogása és különösen az ívás idején tömegesen fellépő szardínia halászata. Az ilyen irányú kísérletek azonban csődöt mondtak, valószínűleg a próbálkozók nem értettek a dologhoz. Újabban ushuaiai kereskedők újra kezdenek ilyen irányban tapogatózni.

A kikötőben halászbárkák és chilei meg argentinai kereskedőhajók kötnek ki, különösen a Punta Arenasi Menendez Behety társaság hajói. Ushuaia az argentinai állam három pontjával: az Observatorium-szigettel, Puerto Golondrinával a Rio Grande torkolatánál, az atlanti parton a Virgenes-fokkal szikratáviróval van összekötve. A klíma nem olyan kellemetlen, mint amilyennek a hely szélességéből gondolhatnánk, mindenesetre sokkal enyhébb, mint a nagy Tűzföld-sziget keleti partja a megfelelő szélességen. Ushuaiában a kellemetlen délnyugati szelek ellen védenek a hegyek és az erdők. Az eddigi maximum itt 25°C februáriusban és a minimum 12°C júliusban. A nagy ingadozás ellenére az általános eset, hogy a higanyoszlop nem emelkedik 16° fölé és nem száll le -6°C alá. A nyár középhőmérséklete 10.5° , a tél középhőmérséklete 1.6° .

Nyáron nagyon szép Ushuaia fekvése és kellemes hely is, különösen mikor nyugati szél fúj. Utána rendszeren nyugalmas, szép napok követik egymást, amikor csak enyhe

északi szellő fujdogál. A jövőben kétségtelenül még nagy szerepet fog játszani az argentinai hajóforgalomban.*

Ushuaiából kellemes sétákat lehet tenni a környéken, különösen a Harberton felé épülő országúton a Beagle-csatorna északi partján.

A rabok az utóbbi években a Fagnano-tóhoz is építettek utat. Ez eleinte a Rio Olivia völgyében vezet, azután hosszú darabon követi a Carbajal-völgyet egészen az

A Roca-folyó és Roca-tó.

A folyó kanyargásai és épülő deltája feltűnőek.

Alvear-kordillera egyik könnyű hágójáig. A hágón túl már a Fagnano-tóhoz ereszkedik le az út kis major felé és nem messze a harbertoni út is érinti a tavat. Eredetileg kocsisútnak szánták, hanem nagyon rosszul van építve és így egyelőre csak lovaglásra lehet használni.

A legérdekesebb és a legszebb a Martial-hegység és a

* 1922/23. és 1923/24-ben a Hamburg—Délamerikai hajóstársaság «Cap Polonio» nevű gőzöse már luxusjáratokat tartott Buenos-Airesből a Tűzföldre, s útjain, a többek közt Punta Arenasban és Ushuaiában is kikötött. A járatokat ezentúl minden nyáron megismétlik.

Monte Olivia környéke. Néhány évvel ezelőtt az őserdő még nagyon nehezézte tette az utat a hegységben, most azonban a favágók ösvényei nagyon megkönnyítik az áthatolást.

A Martial-hegységet innen lehet a legkényelmesebben elérni. A legmagasabb csúcs egy gleccser felett emelkedő sziklapiramis. Alatta széles völgy terül el.*

Ezt a csúcsot kétszer másztam meg minden nagyobb fáradtság nélkül. Tíz kilométerre van Ushuaiától s az erdőn is könnyű áthatolni, mert egyhangúságukat sok helyen tűzeges mezők, ú. n. «vega»-k vagy «pampita»-k szakítják meg.

A magaslatról észak és kelet felé szép kilátás nyílik a Valdivia-láncre. Délen a Beagle-csatorna szaggatott partjait, a Navarin- és Hoste-sziget hegyeit lehet látni s ezek mögött a távoli látóhatáron már a Csendes-óceán tűnik fel.

Nyugaton néhány előhegy mögött a Monte Bove masszívuma emelkedik. Minden más hegy felett uralkodik magasságával és fehéren csillogó gleccsereivel. A Martial-hegység mögött, majdnem párhuzamosan másik hegylánc fut. Kisebb és alacsonyabb, de egyenletesebb magasságú. Legmagasabb pontja a nyugati részén emelkedő, 1400 m magas, merész Tonelli-csúcs.

Északnyugaton a Fagnano-tó partjával párhuzamos hegyvonulatok húzódnak. A sok kiemelkedő pont között a legimpozánsabb a Monte Vinciguerra (1500 m). Ennek csúcsán kisebb gleccser nyomakodik lefelé.

Bár a hegylánc nem magasabb 1400 méternél, olyan szép és változatos, hogy csúcsait a magasból tekintve, a valóságnál magasabbra becsüljük.

A Martial-lánc főcsúcsától keletre fekvő részt három nagy nyereg darabolja fel. Ezek a Valdivia-lánc belsejéből jövő völgybe vezetnek. Ezen a völgyön át folyik a Monte

* 1923 nyarán meglepetéssel láttam, hogy a gleccser 1910 óta majdnem $\frac{1}{3}$ -dal megrövidült. Éppígy visszahúzódnak a szomszédos hegyek gleccserei is. Ennek a meleg nyár, és különösen az erdők irtása, és az erdőtüzek pusztításai az oka. (A csapadék mennyiségének időszakos csökkenése az oka. Az erdőknek a csapadékra nincsen befolyása!! Fordító.

Vinciguerrától délkeletre eredő és Ushuaiától keletre a Beagle-csatornába ömlő Rio Grande.

A Martial-láncon túl az alacsony, de széles Monte Cortés vagy Monte Nero ékelődik a Rio Grande völgye és a Rio Olivia közé. A Rio Olivia völgye északon a Monte Olivianál kezdődik és délen a Monte Cinco Hermanos határolja. Az «Öt testvér» nevet a hegycsúcs onnan kapta, hogy csúcsán öt sziklatorony emelkedik egymás mellett.

Kocsiút Ushuaiából a Beagle-csatorna partja mentén.

A Monte Olivia és a Cinco Hermanos közt kis völgy nyílik. Ez félköralakban halad felfelé és a Monte Carbajal lábánál végződik. Ezt a hegyet 1914 nyarán másztam meg és Lino Carbajal szaléziánus misszionárius nevéről neveztem el, mert neki nagy érdemei vannak Patagonia és a Tűzföld geográfiájának felderítésében. A hegytől nyugatra kényelmes hágón minden fáradság nélkül átjuthatunk a Carbajal-völgybe.

Ezt a hosszú völgyet előttünk még senki sem kutatta ki. A Martial-lánctól északra fekvő hegyekből indul és a

Fagnano-tóval párhuzamosan halad és attól csupán egyetlen magas lánc választja el, amelyet mi Argentina elnökének tiszteletére Alvear-kordillerának nevezünk el. A völgy fenekét végig mocsarak és vöröses színben játszó tőzegmohok borítják.

Az Alvear-kordillérákból sok patak fut le ide. Ezek azután a síkon a Monte Olivia lábánál a Rio Oliviává egyesülnek. Az Olivia innen délnek fordul és a Beagle-csatornába folyik be.

Az Alvear-kordillera sok völgye közül némelyikben tengerszem csillog. Ezek közül az Alvear-tavat kell felemlítenünk, mert a legnagyobbak közül való s mert kékes, tejszerűen zavaros vizét messziről fel lehet ismerni. Kifolyása nem a keleti völgybe fut le, mint ahogyan várni lehetne, hanem éppen ellenkező irányban a Rio Oliviába ömlik.

Az Alvear-tóhoz egészen közel, kelet felé kis völgyet fedeztem fel. Ennek a végén két magas, részben gleccserek borította csúcs között kisebb halom emelkedik, rajta keresztül a Fagnano-tó partjaihoz lehet jutni.* Ebben a völgyben ered a gleccserek és hómezők vizéből a Rio Lasifashai (a térképen Larsiparchac). A folyó a síkságon délkeletnek fordul, hosszú útján sok mellékpatakot vesz fel s a Gable-szigettől keletre, a Beagle-csatornába ömlik.

Nagy kedvünk lett volna ezen a bonyolult hegyvidéken tovább hatolni, hogy pontosabban kikutathassuk, de olyan előrehaladott évszakban értünk Ushuaiába, hogy csupán a Monte Olivia régen tervbe vett megmászását tudtuk végbevinni.

A hegy különös szépsége és a lakott helyekhez való közelsége már nagyon régóta csábította az európai kutatókat, hogy a csúcsát meghódítsák. De a legmagasabb, hegyes

* 1923 januáriusában ezen az úton keresztül egy nap alatt eljutottam Ushuaiából a Fagnano-tóhoz. Az új úton lovagoltunk egy «Péon» (útépítő) társaságában a Monte Olivia északkeleti lejtőjéig, ahol a rabok éppen az út továbbépítésén dolgoztak. Innen aztán gyalog folytattuk az előrehatolást, öt óra alatt fenn voltunk az 1000 m magas dombon, s onnan guanako-csapáson egy óra alatt a tónál voltunk.

torony elöl mindig meghátráltak a nélkül, hogy újra próbálkoztak volna. 1902-ben az ottani sportvilágban nagyon jó hírnévnek örvendő Lucas testvérek és William Bridges nagy szívóssággal fogtak a feladat megoldásához.

Sok nehézség leküzdése után elérték a meredek hómezők felett a déli lejtő legmagasabb pontját, körülbelül 300 méterrel a csúcs alatt. Hanem a csúcs ezen az oldalon majdnem függőleges, törékeny sziklából alkotott falai őket is visszariasztották és a csúcsot megmászhatatlannak mondták.

Ezen a vidéken tett korábbi útjaimon én is arra a meggyőződésre jutottam, hogy a toronyra nem lehet feljutni még akkor sem, ha a sziklamászás minden akrobatafogásának ismeretével vágunk neki, mint ahogyan az aostavölgyi vezetők nekiindulnak.

Az a hír, hogy a mászást meg akarjuk kísérelni, hamarosan elterjedt a lakosok körében és mindenfelé élénk érdeklődést váltott ki. Olyan megközelíthetetlennek tartották a hegyet, hogy sokan egyáltalán nem bíztak vállalkozásunk sikerében.

Abele és Agostino Pession, a két vezető kíséretében néhány teherhordóval februárius 28-án hagytuk el Ushuaiát. Barátaink és a hatóságok szerencsét kívántak és ünnepélyesen átadtak egy argentinai zászlót, hogy azt, ha a csúcsot sikerül elérni, kitűzhessük.

Az első nap csak a vegetáció határa fölött a déli szikla-lejtő alját akartuk elérni, mert úgy találtuk, hogy ez az oldal kevésbé meredek. De Gaspari ezalatt az idő alatt a Navarin-sziget és a Beagle-csatorna keleti kijárata körül tett kisebb tanulmányutat, mert olyan szerencsés volt, hogy a Braun & Blanchard cég rendszeres parti szolgálatot teljesítő kis hajója éppen néhány nap előtt kötött ki Ushuaiában.

Az út a Rio Olivia balpartján favágóösvényeken vezet felfelé. De az ösvények nemsokára elvégződnek és ettől kezdve sűrű bükkösben kell előretörni. A lejtőn és az erdő belsejében is hatalmas erdőtüzek nyoma látszik. Eleinte a bennszülöttek gyújtották fel az erdőt, most pedig a fehérek

igyekeznek ilyen módon legelőhöz jutni. Ezeken a helyeken az elszenesedett fatörzsek rettenetes összevisszaságban, kopaszon állnak a megégett ágak, bokrok egész khaoszában. A helyenkint még egyenesen álló faóriásoknak csak a kérge hiányzik, mintha a szörnyen vigasztalan képet tarkítani akarnák a halál után is felfelé meredő törzsükkel.

A Monte Olivia lábánál, azon a helyen, ahol a hasonló nevű folyóba a Cinco Hermanos felől keskeny völgyön átfolyó mellékpatak torkollik, keletnek fordulunk. Keserves küzdelmet kell vívni a sűrűben minden lépésért; gyakran a lavinadöntötte fák egész torlaszokban emelkednek előttünk.

Néhány kilométer után tisztásokhoz érünk, ezekről már könnyű a sziklafalakat elérni. Úgy döntünk, hogy itt ütjük fel a sátrakat. Dél van és mi 265 m magasan vagyunk a tenger színe felett.

A vezetők délután a kellemes időt felhasználják arra, hogy az emelkedésekről a csúcsra vezető legkényelmesebbnek látszó utat kikeressék messzelátóval.

A ránk váró feladat nehéz és veszedelmes. Meredek hómezőkön, azután a csúcs sziklatornyán kell feljutnunk. De mindnyájan izzó türelmetlenséggel várjuk, hogy a feladatnak nekivághassunk és szembenézzhessünk már minden veszéllyel. Korán lefeküdtünk, bízva, hogy másnap meghódíthatjuk a csúcsot.

Hajnali három órakor már talpon vagyunk. Az éjszaka ismét esősre fordult az idő. A csúcsot lomha fellegek takarják. Ilyen időben nem lehet elindulni.

Öt óra tájban mintha valami varázslat hatalmas kézzel szétszaggatta volna a felleget, hirtelen kiderül az ég. A hajnalpír rózsaszínű fénye megvilágítja az alattunk csillogó öblöket és lassan áthatol a hegy árnyékain is. Ismét reménykedni kezdünk, hogy mégis nyugalmas, derűs időnk lesz.

Hamarosan bekapjuk a reggelit és hirtelenében ellátjuk magunkat a legfontosabb hegymászó felszereléssel, jégcsákányokkal, kötelekkel és némi étellel. Félhatkor hagyjuk el a tábort és lassan mászunk felfelé a fák zónája felett húzódó füves lejtőn.

Jó óra multán elérjük a Monte Olivia délkeleti lejtőjén lenyomakodó gleccser homlokmorénáját. 850 m magasan vagyunk: előttünk a Nap első sugarai a Monte Olivia csúcsát aranyozzák meg.

Ezen az oldalon a Monte Olivia 600 m magas, majdnem függőleges fallal szakad le a gleccserre: csak a gleccseren keresztül vezethet pedig olyan út, amelyen át a csúcsra juthatunk. A vezetők gondosan vizsgálgatják a már előző

Ushuaia és a M.-Olivia nyugatról nézve.

napon kiszemelt utat és részben ellentétes eredményre jutnak. A gleccser előtt felerősítjük a kötelet és megkezdjük az átkelést a jégmező túlsó, felső partjára.

Ezen az akadályon hamarosan túlvagyunk s utána a nagy csúcsnak mintegy alapjául szolgáló sziklaterraszra érkezünk. Itt jutottunk először érintkezésbe a hegyet fölépítő közzel. Nagyon morzsolódó és szerteszaggatott, a legkisebb mozdulatra is töredezik és így nincsenek biztos fogások rajta. Fél óra multán a sziklaterraszt is elhagytuk

s a csúcspiramis lábát burkoló meredek, jeges hómezőn kezdünk felfelé mászni.

Agostino, az előlmászó, a csákánnyal ás fogásokat és lépéseket a hóba s nekünk azalatt tehetetlenül kell várakoznunk, amíg ismét néhány lépéssel feljebb haladhatunk. A fehér hómező újabb félóránkba kerül, pedig csak alig néhányszor 30 m marad így mögöttünk. Alattunk mindjobban kitágul a csatorna és a körülfekvő hegyek panorámája.

A hómező felső széle közvetlenül határos a Monte Olivia tornyának falával. Agostino nagy elővigyázatossággal halad felfelé a jeges gerincen, kezével a sziklákba kapaszkodik. Egy pillanatig támaszkodhatik rám, de azután ez az egész segítség, amit az egész úton neki nyújthattam. Ennek a jégperemnek nyugati szélén mindhárman olyan kéménybe szállunk be, olyan hasadékba, amely ferdén visz felfelé a piramis oldalán.

Itt kell aztán lassan mászni és minden idegünket összeszedni! Minden támasztópontot gondosan megvizsgálunk, hogy le ne csússzunk vagy a leomló sziklák a mélységbe ne rántassanak. Hirtelen tíz méter magas, függőleges fal áll előttünk! Az előttem járó vezető minden ügyességét előveszi, de a törékeny sziklán csődöt mond valamennyi. Abele jó segítségére. Elhalad mellettem, eltűnik felettem és eléri bajtársunkat. Egy előreugró szikla alá húzódok be és ebben a kis odúban várom be kutatásaik eredményét. A halálfélelem pillanatai ezek; kemény haragos szavak hallatszanak le fennről, amelyeket Agostino a csalóka sziklával való kétes harcban zihál, azután ismét Abele nyugodt szava hangzik, amint Agostinónak segíteni igyekszik. Egy levált kődarab fejbe talál, azután mély csend áll be. Nemsokára bizonytalan léptek hangzanak. A két vezető tér vissza azután hallgatva, gondtelt arccal állnak meg előttem. Minden erőfeszítés hiábavaló, meg kell fordulnunk. Vajjon másik oldalon kell a mászást megkísérelni? Agostino nem akarja megadni magát. Látom, amint egy, a gleccser felé leszakadó kiálló szikla felé közeledik, hogyan hajol meg, azután beerőszakolja magát egy elrejtett kis

mélyedésbe, kémlelődik mindenfelé, azután hirtelen eltűnik.

A kötél, amit óvatosan utána engedünk, lassankint véget ér. Aggodalmas pillanatok ezek, szinte lélekzeni sem merünk. Végre elhat hozzánk a hangja: kövessenek! Ez első sorban rám vár. Habozva lépek az ösvény széléhez.

Hegyvidéki tájék a M.-Olivia oldalán.

A kőzet elég szilárd, de nincsen sehol egyetlen támasztó pont sem.

Eleinte csak megy a dolog, mert az út vízszintesen vezet. Agostino valahonnan kiabál, hogy milyen irányban kell haladnom. A baloldali falról át kell dőlnöm a jobb-oldalira a gleccser széthasogatott hófehér jege felett. Nyugodtan és hidegvérrel szedem össze minden erőmet, érzem, hogy valami belső kényszerűségből szorosan átkulcsolom a

szemben levő falat. Néhány lépés és a csendesen mosolygó Agostino mellett állok. Nemsokára Abele is mellettünk van s így mindhárman a keskeny sziklapárkányon állunk.

Egészen közel nyílik egy második szűk és nagyon meredek kémény. A falak hajlataiban megálló hó olvadozó leve csepeg benne lefelé. Agostino lassan odalép hozzám, szinte megfagy a vér bennünk, amint mozdulatait nézzük.

A legnehezebb a legelső rész, mert ott több méter magasan merőlegesen kell felfelé kapaszkodnunk. Látjuk, amint a bátor vezető megtapogatja a sziklát, fogás után kutat, azután acélizmaival felfelé húzódkodik és a meredek falon úgy tapad meg, mintha mágnes vonzaná. Amikor felért, megfeszíti a lábát a sziklahasadékokban és nyugodtan bevárja, amíg mi is felérünk hozzá. Nemsokára kis párkányon vagyunk, ott rövid pihenőt tartunk és hirtelen kis uzsonnát kapunk be.

Féltíz van. A mászás sikerén még mindig aggódunk, de kitartunk. A sziklával való kemény küzdelem csak megerősíti az akaratot, a helyett hogy elijesztene. Szeretnénk kijutni ebből a vápából s a kivezető utat meg is leljük. Harmadik, még meredekebb és veszedelmesebb kémény visz felfelé, a végét jég és csalóka puha, frissen esett hó borítja.

Ismét kínos nyugtalansággal várakozunk. Agostino nehéz küzdelem után mégis meghódította a jeges, halálos sziklát; nem látjuk ugyan, hanem a hangja ismét felhangzik, «kövessenek». Végre mi is túl vagyunk a hosszú kéményen és nagy boldogan állapítjuk meg, hogy a csúcs nem lehet messze, olyan nagy darabot másztunk. Előttünk szédítő meredeken több sziklalap emelkedik felfelé. A szikla szilárd és megbízható. A magas régiókban még sokkal hevesebben tomboló viharok minden könnyen leváló kődarabot leszórtak róla. A falon nagyobbacska rés tátong, ezen szeretnénk eljutni a Monte Olivia szemben levő északi lejtőjéhez vezető gerincre.

Az eddig derült ég hirtelen elborul. Felhőrongyok takarják el a látóhatárt. Hideg, heves északnyugati szél-rohamok támadnak.

Az újabb akadály lehangol ugyan, de nem adjuk fel

a küzdelmet. A vezetők kemény arcáról vasakarat sugárzik. Most már nincsen visszatérés, a győzelemnek a mienknek kell lenni. Agostino megkezdte a mászást a hasadékon felfelé. Hol eltűnik, hol ismét felbukkanik, azután megjelenik egyenesen, mozdulatlanul a gerincen. Ott azután a bámulattól és meglepetéstől hangosan felkiált. Feltétlenül valami újat, különlegeset kellett látnia. És valóban, amikor

Erdőégés Ushuaia környékén.

mellette állok, én is megpillantom a Carbajal-völgyet a meredeken lezuhanó sziklafalak alatt s a völgyfenéken ott csillog a Rio Olivia kígyózó szalagja. Óvatosan haladunk a keskeny gerincen felfelé, néha egészen laza, már-már leomló törmeléken, köröskörül tátongó szakadékoktól körülvéve. Néhányszor harminc méter után feltűnik előttünk egy orom. Eleinte ezt tartjuk az Olivia csúcsának, hanem mögötte azután nemsokára egy második, magasabb emelkedik: kétségtelenül a Monte Olivia csúcsa.

Az öröm reszket végig rajtunk ; csak most szabadulunk meg a nyomasztó aggodalomtól, csak most vagyunk biztosak győzelmünkben.

Néhány lépéssel az első torony tetején vagyunk, onnan lassan mély hasadékbba ereszkedünk le, hogy azután a szemben levő falon újra felkapaszkodva, végre a csúcson álljunk. Fél 11 van. Elfelejtettünk minden gondot és erőfeszítést, amibe a győzelem került. Bensőségesen üdvözljük távoli hazánkat, megemlékezünk a nemes argentinai népről : zászlaja nemsokára a merész tornyon fog lobogni.

A vezetők nagysietve nagy sziklatömböket görgetnek össze, hogy a zászlórudat megfelelően megtudják erősíteni. Félóra multán felhúzzuk a lobogót, azután megebédelünk és kissé pihenünk a fáradalmak után.

Az előttünk elterülő kép igazán pompás, fenséges komolyságában, csak az a kár, hogy csak a szélhajtotta fellegek hasadékain át élvezhetjük.

Ezen a néhány négyzetméter területű csúcson valóssággal lebegünk az ürességben. Köröskörül mindenütt tökéletes nyugalom uralkodik. Csak itt-ott emelkedik ki a felhőkből a Monte Olivia nyugati és keleti gerincén egy-egy sziklatorony.

Távolabb nyugatnak Ushuaia játékszerhez hasonló házikói látszanak, azon túl a Beagle-csatorna csillog és a Csendes-óceán sötétkéék vizének háttéréből a Navarin és Hoste szigetek hegyei emelkednek ki.

Északon és keleten ismeretlen, hófedte hegyek csúcsai emelkednek. Csak a mindegyiknél magasabb Monte Cornut ismerjük fel. Ez a Valdivia-lánc keleti végén álló hatalmas csúcs.

Másfél óra hosszat időzünk a csúcson. 12 órakor felkerekedünk és óvatosan megkezdjük a nehéz leereszkedést. A leghosszabb és legmeredekebb kéménynél a kötelet 50 méter hosszúúra toldjuk ki. Agostino összehajtja s egy szilárd sziklacsompóba akasztja be. Azután megragadjuk a kettős kötelet s lassan ereszkedünk lefelé.

A legutolsó szűk kéményeken még jobban kell vigyázni. Végre túl vagyunk a torony törekeny közetén és

Monte Oiivia az őserdőből.

a hómező jégfalán járunk. Az út meredek és csalóka, de az igazi nehézségek után könnyűnek és biztosnak tetszik. Rövidesen a hómező alján vagyunk, baj nélkül traverzáljuk a kiugró sziklát s a gleccseren járunk, ahonnan az elégtétel

érzetével tekintünk vissza a Monte Olivia meghódított piramisára. Fejünk fölött emelkedik s az ólomszürke égről komoran és barátságtalanul tekint utánunk.

Öt órakor a táborban vagyunk s az éjszakát ott töltjük. Következő reggel indulunk vissza és délben már Ushuaiában vagyunk. Ott már tudtak vállalkozásunk sikeréről, mert az «Almirante Broce» páncélos a kikötőben horgonyzott s ennek fedélzetéről messzelátóval követték utunkat.

A pompás időben, délután folyamán és még több nap mulva is, a lakosok büszkén tekintettek a Monte Olivia eddig meghódíthatatlannak hitt csúcsán kitűzött argentinai lobogó felé.

A Monte Olivia megmászásával elértük célunkat s így a két vezető visszament Punta Arenasba, hogy onnan hazájukba térjenek vissza.

TIZEDIK FEJEZET.

A Beagle-csatorna és a Darwin-Kordillera.

A tűzföldi magas kordillerák déli lábát végesvéig a Tűzföld legnevezetesebb csatornája, a festői Beagle-csatorna szegélyezi. A csatorna délen majdnem teljesen egyenes vonalban húzódik végig, míg északi végén sok öböllel, fjorddal nyúlik bele a szigetek belsejébe.

A csatornát 1830 április 14-én Fitzroy fedezte fel. Mint a «Beagle» hajó parancsnoka az újonnan felfedezett tengerárat hajójáról nevezte el. Nemcsak természeti szépségei, hanem a Punta Arenasból kiinduló és Ushuaiába tartó hajójáratok is ismertté tették.

370 km hosszúságban a Brecknock félszigettől a Cap San Pioig nyúlik. Északi partján a Tűzföld-sziget magas, meredek hegyei emelkednek, délfelé pedig a pacifikum hullámai ellen a Tűzföld déli végének archipelagusa védelmezi.

A tájkép változik az egész úton végig, a lejtők hol lankásak s ilyenkor kis öblöcskék tekintenek a hajósra,

hol meredek sziklafalak komor pompája tükrözik a vízben. Mindenfelé mesés, pompázó szépség.

A Monte Olivia megmászásának útvonala.

De sehol nincsen talán olyan kis helyen olyan pazar szépség összezsúfolva, mint a Darwin-lánc déli lábánál levő keskeny szakaszon. G. Bove kapitány a San «José» hajón tett útja után ennek a helynek szépségeit a következő szavak-

kal ecseteli: «Bár fel lehet tenni, hogy a nagy Tűzföld-sziget nem olyan gazdag szép tájképekben, mint a Clarence-sziget vagy a Monte Sarmiento, de az bizonyos, hogy a Teano-fjord* és az Ueman-Asciaga éppen elég turistát tudna elcsalogatni ide, a messze dél távolosó zugába. A Tűzföldön nem láttam egyetlen ennél szebb részletet sem. A legavatottabb festő ecsetje is csak halvány mását tudná adni a gleccserek, vízesések, hómezők és sűrű erdők pompás képének s a természet fenségét és összhangját még megközelíteni sem tudná.»

A sokat dicsért vidék szépsége csábított és emellett a Darwin-kordillera orografiai viszonyait szerettem volna néhány mászással kissé behatóbban ismerni s ezért 1914 nyarán elhatároztam, hogy bejárom ezt a vidéket. Ide könnyen el is juthattam a Punta Arenas és Ushuaia között közlekedő gőzhajóval. Így a megfelelő előkészületek után 1914 december 26-án útnak indultam két kísérvél Punta Arenasból. Az «Armando» — a Braun és Blanchard-cég kis gőzöse — vitt a kutatások színhelyére. 14 naponként közlekedett a két város között s így visszajövet is felszedhetett bennünket.

Az út Ushuaia felé 600 km hosszan végig festői és nagyrészt ismeretlen vidéken vezet. Épp ezért nagyon érdekes és szép, különösen kedvező időben. A csatornák folyvást kanyarognak és a partokon hol fjordok és öblök, hol kedves szigetekeskék és buja erdők váltakoznak, hol meredek, sötét sziklafalak kísérik az utast.

Az út első részét a Magelhães-úton és a Magdalena-csatornán keresztül már leírtuk. Innen a hajó a Cockburn-csatornába fordul.

Ez a nagyon szétdarabolt csatorna a Clarence-sziget délkeleti sarkán, a Cap Turn-nál ágazik ki nyugat felé. Ushuaia felé rövidebb út lenne a Magdalena-csatorna déli folytatása a Brecknock-félszigeten keresztül. Éveken át azt gondolták, hogy ilyen csatorna valóban van is. De hiába

* Ezen a Beagle-csatorna északnyugati ágát érti. Ezt a részt mi Darwin-csatornának nevezzük.

kutattak a kormány erre a célra kivezényelt hajói, a remélt utat nem sikerült felfedezni, pedig jó néhány kilométer megtakarítást jelentene és e mellett így el lehetne kerülni a félelmes nyílt óceán érintését. A sok hiábavaló keresés alapján ma már körülbelül bizonyos, hogy ilyen irányú csatorna nincsen.

Kis tengerszem a Martial-hegységben.

A Cockburn-csatorna vége felé a kezdetben magas, sűrű erdővel borított partok ellaposodnak és kopárrá válnak. Nagy homokkőből és gránitból való vásott sziklák mutatják a glaciális jégtakaró nyomait. Itt különösen világosan látszik a jég munkája, mert a vegetációt a nyugati szelek lehetetlenné teszik.

Nyugat felé nyílik a kijáró a Csendes-óceánra a Cockburn-csatorna végével.

Délkeleten a félelmes Brecknock-csatorna látszik. Csak néhány kilométer hosszú, de teljesen ki van téve az óceán

hullámainak. Gyakran olyan iszonyú nyugati és délnyugati orkánok dühöngenek itt, hogy a hajóknak néha hetekig kell valamelyik öbölben horgonyozni, amíg a csatornán átkelhetnek.

A partok kopárak és üresek. Hihetetlenül nyomasztó, sivár kép ez. A meztelen sziklák tornyokká, sziklafalakká szaggatva, komoran és a tompa fényben élettelenül meredezve emelkednek ki a szürke háttérből, mert a látóhatárt majdnem állandóan felhők takarják. A Brecknocksund bejárájánál az óceánon két szigetcsoport, a Keleti- és Nyugati-Furiasszigetek látszanak. Partjaikat ellepik a fókák s ezek ordítása összeolvad a hullámok morájával. Nyugat felé a part és a hatalmas, toronyszerű sziklával végződő Isla Negro (=feketesziget) közt a tenger sziklazátonyokkal van telehintve. Ezek azután a tenger tombolásával és a nyugati szelek dühöngésével egyesülten hihetetlenül veszedelmessé teszik ezt a helyet. Egyetlen hajó sem mer ott áthatolni. A fókák és pinguinek háborítatlan birodalma ez. A fókavadászok megpróbálják ugyan néha ezeket a szirtet megközelíteni, de a vakmerő útról a legtöbben nem térnek többé vissza.

A partnak ezt a részét Milky Way (=tejút)-nak nevezik, mert a tenger színéig emelkedő sziklákon a hullámok folyvást fehér tajtékot hányva törnek meg. Ez a részlet és a délebbre fekvő Bravapart még a legbátrabb és legtapasztaltabb tengerész lelkét is félelemmel tölti el.*

Darwin azt írja ezekről a partokról, hogy aki a tengert nem ismeri, nyolc napig álmodik hajótöréssel, szenvedéssel és halállal, ha ezeket a partokat látta. Igazán szörnyű látomásnak gondoljuk ezt a képet, hiszen az elemek tomboló harca már évezredek óta folyik s a kegyetlen, kétségbeesett küzdelmet egy pillanatnyi mosolygó békesség sem enyhíti.

* A megtörő hullámok itt valóban félelmesen magasra csapnak fel. Így az Evangelista-szigeten, a Magelhães-út nyugati bejáratánál, a hullámok néha olyan magasra csaptak fel, hogy az 56 méter magas szigetet elárasztották. Hogy a szigeten álló világító-torony személyzete édesvíz nélkül ne maradjon, a ciszternákat külön gátakkal kellett megvédeni.

Hasonlóan vigasztalan és szomorú az egész nyugati part a Pilar-foktól a Hoorn-fokig. S. Narborough méltán nevezte a «tenger zord vadonjának.»*

A Brecknock-csatornán túl a Beagle-csatorna csendes vize fogad. Északon a Brecknock-félsziget csupasz, sziklás partjai emelkednek, délnek kopár, hegyekkel borított szigetek védelmezik a tengerágot az óceán dühöngő hullámai ellen. Útközben keresztezzük a Desolada-öblöt. Ezt nyugaton a Basket-sziget déli foka, a Desolation-fok és a Stewart-sziget nyugati foka, a Brava-fok közt 11 km szélesen nyúlik el. A Csendes-óceán partjai itt is megdöbbszentően komorak. Ameddig a szem ellát, kopár szigetek, jégsúrolta sziklák, az óceán megtörő, tomboló hullámainak fehér habja.

A Desolada-öböltől kezdve a Beagle-csatorna déli partját a nagy Stewart-, Londonderry-, Gordon-, Hoste- és Navarin-szigetek jelölik ki.

A Desolada-öböltől kezdve 55 km-es szakaszon a Beagle-csatorna nagyon széles és ezt a helyet Ballenero-csatornának (Whaleboat-Sound) nevezik egészen az O'Brien-szigetig. Ezen a részen mély öblök nyúlnak be a Monte Sarmiento felé, de ezek még nincsenek pontosan felkutatva. A csatorna kijárója körül az eddig kopár lejtőkön lassanként megjelenik a növényzet. A sötétzöld foltok élénken emelkednek ki a sziklák hamuszürke háttéréből.

Az O'Brien-sziget a Beagle-csatornát két keskeny ágra osztja. Az északi a Pomar-, a déli az O'Brien-csatorna. Ehhez csatlakozik azután a Bahia Tres-Brazos (Három-Ágú-öböl)-ig a Darwin-csatorna.**

* Ezek a partokon végződött, amint Julius Popper, Goyet kapitány bizonylata alapján megírja, az osztrák János Szalvátor főherceg, helyesebben Orth János és feleségének Milly Stubelnek a tragédiája. A Pilar-fokot akarták körülhajózni a «Santa Margherita»-val, s e közben a vad orkán a Desolación-sziget partjaihoz sújtotta őket, s ott a hajó minden emberével együtt nyomtalanul elsüllyedt.

** Az O'Brien-csatornától nem messze keletre, a Tűzföld-sziget déli partján egy keskeny fjord belsejében elég nagy gleccser nyúlik le a csatorna színéig. A hegyek úgy eltakarják, hogy innen nem lehet látni. Ezt a gleccsert a «Belgica» expedícióján Arctowski fedezte fel, részben át is kutatta és «Nagy-gleccsernek» nevezte el abban a hitben, hogy a Tűzföld egyik legnagyobb gleccserét látja maga előtt.

Ettől az öböltől a Gordon-sziget keleti végéig a Punta Divide-ig 50 km hosszúságban meredek hegyek közt húzódik a Beagle-csatorna. Az angol tengerészeti térképek ezt a részt északkeleti ágnak nevezik. A víztükör itt csak 2–5 km szélességű.

Ez a víziút legfestőibb és legérdekesebb része. Mindkét oldalon pompás bükk-, fahéjfa- és babérerdők borítják a lejtőket. Ezek felett sárgás és barnás mohaszőnyegek csötrötenek át kis vízesésekben az ezüstös patakok. A tetőket makulátlan csonthó-takarók borítják s apró hófoltok tarkázzák az alább emelkedő sziklákat.

Említésre méltó, hogy mindenki, aki a csatornán áthalad, nagyon alacsonyra becsüli a hegyek magasságát. Erre már Darwin maga is rámutat. Szerinte a hegyek alakja volna a csalódás oka, mert minden közbeeső előhegység nélkül egyenesen a szemlélő előtt emelkednek s e miatt lehetetlen a távolságokat helyesen megítélni.

Útközben a hegylejtők mögül váratlanul hatalmas gleccserek bukkannak elő. Ezek közül négy leér a tengerig. Homlokfalukról egyre-másra szakadoznak a jégtömbök. A leváló jégdarabokat az áramlás azután szerteszórja s a fehér úszó jég különös ellentét az erdő buja zöldjével.

A legelső hatalmas jégár a Roncagli-gleccser. Így nevezem az olasz Földrajzi-Társaság érdemes titkáráról, aki a Bove-expedícióban is résztvett. Ez a 15 km hosszú jégóriás a beljebb emelkedő hatalmas hótömegekkel borított hegyekből tódul ki s útközben csak kisebb gleccser csatlakozása növeli. A tenger színén nyugvó homlokfala 5 km széles, de részben elfedi a homlokmoréna buja bükkössel benőtt darabja.

Utána a szembenlevő part hasonlónevű öble után Romanche-gleccsernek nevezett gleccser következik. Egyik, különösen meredek pontján hatalmas rés tátong a hófehér tömegen s ott a gleccserpatak szépen kicsillanik, amint csinos vízeséssel bukik le a meredek küszöbön.

De egyik gleccser sem olyan impozáns, mint a kevéskeletre fekvő Italia-gleccser. 1000 méter magasból ered s egy kilométer széles homlokfaláról folytonosan óriási jégtö-

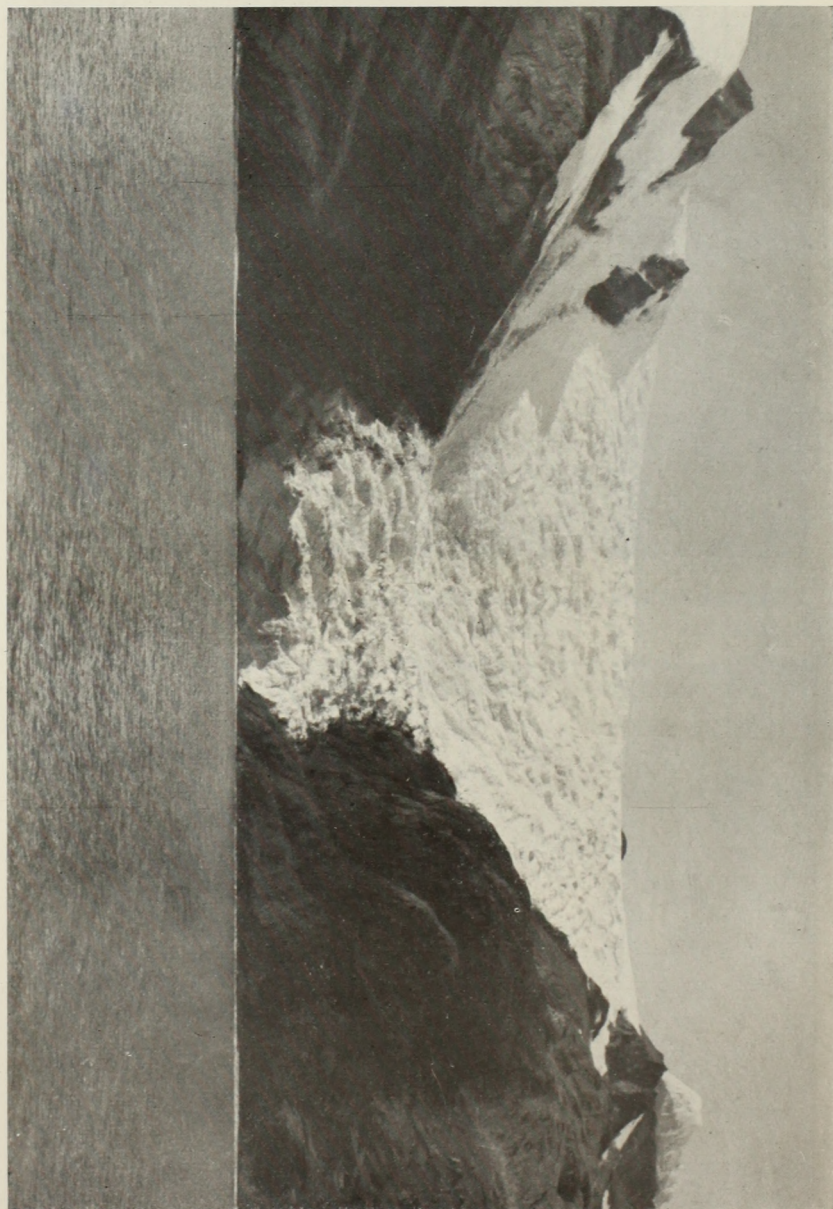
A Monte Olivia és az őserdő. Az őserdő fái a szél hatása látszik.

Cinque Fratelli (Öt-testvér)-hegy a M. Olivia lejtőiről nézve.

Italia-gleccser a Darwin-esatoma partján.

megek válnak le. Két oldalon két magas csúcs, a Monte Italia és a Monte Francés emelkednek; mindkettő 2300 m fölé emelkedik. Ezek zárják be a Darwin-kordillerákat.

Innen szerettem volna a Kordillerák belsejébe néhány kirándulást tenni. A gleccser mellett kis földnyelven alkalmas táborhely kínálkozott. Itt is tett partra bennünket 1914 december 28-án a kis «Armando».

Ushuaia holdfényben.

Ez a nagy gleccser Darwin csodálatát is felkeltette. Ő 1833 januáriusában ki is kötött itt, hogy megvizsgálja. E közben majdnem áldozatául esett egy szerencsétlenségnek. Darwin ezt az esetet a következőképen írja le:

«Mindkét csolnakunkat a partra vontattuk, hogy nyugodtan ehessünk. Csodálkozva bámultuk az előttünk alig félmérföldre emelkedő jégfalat. Hirtelen zúgással nagy jégtömbök válnak le és rémülten vesszük észre, hogy erre hatalmas hullám gördül a part felé. Gondolkodás nélkül

ugrottak a tengerészek, hogy a nagy veszedelemben forgó csónakokat megmenthessék. Egyiküknek sikerült a kötelet megragadni éppen abban a pillanatban, amikor a hullám a parthoz ért. A kötél földrerántotta ugyan, de semmi baja sem esett. És bár a ladikok kétszer összekoccantak, egyáltalán nem történt bajuk. Nagy szerencsénk volt ez, hiszen a «Beagle»-től 100 mértföld választott el és élelmiszerek meg lőfegyverek nélkül okvetlenül el kellett volna pusztulnunk.»

Igazán rémes elgondolni, mi lett volna Darwinék sorsa, ha nem sikerül a két csónakot idejében biztonságba helyezni.

Ez az eset élénken emlékezetünkben volt, azért olyan gyorsan raktunk ki mindent, amilyen gyorsan csak lehetett. Az erdő szélén ütöttük fel a sátrakat olyan magasra, hogy oda már semmiféle hullám sem érhetett föl. A közelben nagy, bükkösborította régi moréna végződik. Összekarcolt, legömbölyített gránit- és csillámpala tömbjeit még akkor hordhatta össze, amikor a mainál sokkal nagyobb méretű volt.

Délután rövid időközökben fel-felhangzik a jéglaavinák dörgő robaja. Olyan kemény recsegés, dörgés töltötte meg a levegőt, mintha száz tüzerüteg egyszerre ágyúzott volna. Másutt a tenger színéig érő gleccser homlokfalánál sem hallottam ilyen borzalmas hangokat. Később, amikor megállapítottam, hogy a gleccser 1200 m magasról jön le, megértettem, hogy hatalmas nyomásnak kell támadni a jégtömegben különösen a meleg nyári napokon. Ez a nagy nyomás azután egyszerre 20—30000 m²-t is le tud szakítani a gleccser homlokfalának jégéből.

Felejtethetlen látvány volt a hatalmas jégfalak ingadozása és összeroppanása, hiszen a víz színe fölé helyenkint 50 m magasra is felemelkednek. Úgy tetszett, mintha a gleccser darabonkint a mélybe akarna omlani.

A zuhanás után csend támad. Ilyenkor a jégtömbök a víz alá merülnek, azután ismét felmerülve, magas hullámot keltenek. A víztömeg vad rohammal iramodik a partra és minden zugot megtölt a tájtékozó hab.

Az első roham után második, harmadik szaladt a

partra. A víztömeg hatalmas jégtömböket hajított a fővényre s azután rohant kifelé a csatornába, hogy ott fokozatosan felmorzsolódjék. Ha más hullámokkal találkozta, bõmbölõ tarajok keletkeztek s az úszó jégrögök dörögve vágódtak egymáshoz. Az ilyen hullámverésben menthetetlen volna a betévedõ csónak.

A Beagle-csatorna felszakadó kôdben.

A jégglavinák zajába az elsõ napokban a gleccser közelében levõ vásott sziklákon heverészõ fókák és rozmárok üvöltözése is vegyült.

Mintha a Földnek ezen a távoli pontján minden természeti erõ összejátszott volna, hogy az embert megörjítse és visszariassza. Eleinte egyáltalán nem tudtunk éjszaka aludni. A kisebb-nagyobb jégglavinák robaja, a hullámmorajlás olyan rémületes volt az éjszaka csendjében, hogy képtelenek voltunk a szemünket lehúynyi.

De azután egészen hozzászoktunk ehhez a pokoli hangversenyhez. Kellemetlen volt, de amint tapasztaltuk, teljesen veszélytelen. A fókákat is sikerült puskalövésekkel

elriasztani a szirtekről. Csak néha lehetett aztán egy-egy öreg állatot ott látni. Bizonyára megszokták ezt a pontot és nem tudták nélkülözni.

Az első héten olyan rossz időnk volt, hogy egyetlen mászást sem végezhattünk. Nehéz délkeleti viharok sűrű fellegeket hoztak és olyan hó esett, hogy a fákat és sátrakat úgy beborította, mintha télen lennénk. Éjszakánkint a hőmérő 3°-ra szállott le.

Így csak az erdő mélyébe hatolhattunk be s a parton tehattunk néhány kisebb utat. Ebben az időben a fák ágain, különösen a fiatal bükkfákon, nagy számban láttunk egy élősködő gombafajt. Az indiánusok «ter»-nek hívják s a természetvizsgálók a *Cyttaria Darwinii* néven ismerik. A indiánusoknak ez a legkedvesebb növényi tápláléka. Csak egészen érett állapotban eszik, amikor már kocsonyás és édes. Alakja kerekded, színe sárgás, átmérője 1—6 cm. Ahol nagyobb tömegben jelenik meg, hatalmas csomók keletkeznek az ágakon. A csomók lekérgezett és megfelelően pácolt fájából csinos asztalkákat, székeket, konzolokat, ráamákat készítenek. A vidéken megforduló turisták nagyon szívesen vásárolják.

Itt-tartózkodásunk második felében az ég kiderült egy kicsit s így néhány nagyobb kirándulást tehattunk részben a hegyekbe, részben csónakon a csatorna partjai mellett.

A hegyi túrák közül csak a Monte Francés és Monte Italia környékének felderítésére irányulókat említem. A Monté Francés csúcsának közelébe úgy lehet a legkönnyebben feljutni, hogyha átvágjuk az Italia-gleccser előtti öblöt, azután a hegy nyugati nyúlványain hatolunk felfelé. Ilyen módon könnyen feljutottunk az Italia-gleccser keleti lejtője felett emelkedő, elég magas, magányos hegy-csúcsra. Ez a csúcs a Monte Francéstól délfelé mint valami előhegy emelkedik, tehát a tetejéről kilátásnak kell lenni a Kordillerák belsejébe.

A leomló jég miatt nem teljesen veszélytelen az 1000 m széles öblön való átkelés. A reggeli órákban azonban alig mozdult valami a gleccser homlokfalán. Tehát elhatároztuk, hogy reggel fogjuk az utat megpróbálni.

Négy óra tájban hagytuk el tanyánkat, gyönyörű, szélcsendes időben és húsz perc alatt már elértük a szembenlevő partot. Innen meredek dombokon halad az út. A mocsaras talajt részben mohok és sűrű motilla-szőnyeg borítja s csak helyenkint zöldel egy-egy erdőfolt. Két óra múltán 700 m magasán vagyunk. Közben az ég megint beborult.

Hirtelen a hegy peremén fiatal guanako jelent meg. Bájos állásban figyelt ránk, azután, mintha inteni akarna, nyertett egyet, majd egy darabig előttünk szaladt. Azután

Romanche-gleccser a Darwin-csatorna partján.

eltűnt a sziklafal mögött, a nélkül, hogy mégegyszer láthatuk volna.

Amikor a csúcs lábánál állottunk, az út a gleccserrel összefüggő hómezőn át vezetett. A havon nagy meglepetésünkre friss guanako-nyomokat láttunk. Valószínűleg ilyen magasra vetődött, azután át akart kelni a gleccseren, de azután az első akadály előtt vissza kellett fordulnia.

1200 m magasán a gleccser lejtője lankásabbra válik. Azon a helyen, ahol a lejtőszög megváltozik, nagy repedések tátonganak. Még magasabban a Monte Francés és Monte Italia közt a gleccserjég nagy, széles medencét tölt ki.

A kis hómező után laza törmelékre jutottunk és 11 órakor a hegytetőn voltunk, elneveztük Belvedere-nek. A barométer szerint a csúcs magassága 1270 m.

Széles, érdekes panoráma tárult elénk.

A Monté Francés sokkal messzebb feküdt tőlünk, mint ahogyan a tengerparton gondoltuk. Nem lett volna nehéz innen a hómezőkön át a csúcs alá eljutni, hanem a csúcs maga ezen az oldalon teljesen megmászhatatlannak tetszett. Hatalmas hótömeg függ a jeges falak fölött.

A Monte Italia keleti oldala könnyen megmászhatóan látszik. Az egész, sok repedéstől összeszabdalt hátton egészen a csúcsig megszakítás nélkül hótakaró nyúlik végig. A csúcs három részre szabdalt gerincnek látszik. A legmagasabb valószínűleg a legészakibb kiemelkedés. Szép volt a kilátás a csatornára, a délen és nyugaton húzódó hegyekre, bár a csúcsokat borító hótakaró egyhangúvá tette. Alattunk látni lehetett azt a földnyelvet és erdőt, ahol tábort ütöttünk. De mindez olyan kicsinek és jelentéktelennek látszott, hogy alig akartunk hinni szemünknek.

Délben, amikor visszatértünk, az ég ismét kiderült és minden forró napsugárban fürdött. A hegy lábánál felgyújtottuk a nagykiterjedésű motilla-bozótot. A növény (*Pernettya mucronata*) gyantás és könnyen gyullad s így a forró napsugárban a lángok csakhamar az egész lejtőn végigszaladtak. Hatalmas füstfelhők emelkedtek felfelé s ezekre feleletül a Beagle-csatorna partján másutt is füstoszlopok szálltak az ég felé. Valószínűleg a Jahgan-indiánusoktól eredtek, mert ők ilyen módon tudatják egymással jelenlétüket.

Négy óra tájban értünk a partra és nagy megdöbbenéssel állapítottuk meg, hogy az öböl vize telidesteli volt úszó jéggel.

Emellett folyvást újabb lavinák omlottak le. Rémes hullámvész követte mindegyiket. A nap melege gyorsította meg ennyire a gleccser mozgását. Egy óra hosszat szalagáltunk le-fel a parton, a nélkül, hogy el tudtuk volna magunkat határozni. De az a gondolat, hogy az éjszakát védelem és élelmiszer nélkül az innenső parton töltjük, arra

sarkalt, hogy az átjutást még a dagály előtt megpróbáljuk, mert dagálykor még sokkal veszedelmesebbé vált volna a vállalkozás.

A nélkül, hogy csak egyetlen pillanatot is vesztegettünk volna, törékeny ladikunkat a vízbe toltuk és a jégtömbök közt maradt keskeny csatornán teljes erővel evezünk az öblön át. Ha valamelyik hullám szírtéhez vág, bizonyosan

Uszó gleccser-jégdarabok az Italia-gleccser előtt.

vége a csónaknak, pedig egyesegyedül ez menthetett meg bennünket.

Néhány perc múlva az öböl közepén voltunk. A jég körös-körül összezáródott körülöttünk s így csak lassan tudtunk előrehaladni. Az akadályok növekedtek.

Ekkor hirtelen hatalmas, 300 m széles jégfal szakadt le a gleccserről. Ritkán láttam ekkora jégtömeget egyszerre lezuhanni. Azonnal tudatában voltam a fenyegető veszelemnek. Még a szabad mozgás lehetőségétől is meg vol-

tunk fosztva s így remegve vártuk a közeledő hullámot. Hanem azután átszaladt alattunk az első víztömeg. Megragadott, mint valami dióhéját vagy szalmaszálat és mégis elmaradt a félelmetes recsegés. A csónaknak semmi baja sem történt. Annak köszönhattük megmenekülésünket, hogy az öböl közepén voltunk kinn a mély vízben és hogy köröskörül gleccserdarabok úszkáltak s enyhítették a hullám erejét.

A hullám elvonultával megnyílt előttünk az úszójég s mi minden erőnket összeszedve, szélesebesen eveztünk a part felé s pemsokára szerencsésen meg is érkeztünk.

Mialatt kikötöttünk, a szembenlevő partról indiánusokkal megrakott csónak evezett át. Kétségtelenül azok voltak, akik tüzünkre feleltek.

Egy másik derűs, kellemes napon a Monte Italiára másztunk fel. Korán indultunk, a tanyánk mellett levő kis erdőn átvágtunk és kopár, meredek és mégis mocsaras talajú dombokon át két óra alatt lapos, tavakkal borított magaslatra értünk, a Monte Italia egyik előhegyére. A Monte Italia és Monte Francés teljes pompájával vált el előttünk a tiszta kék égről. Pompás táborhely volna ez s róla a Monte Italiát könnyen meg lehetne mászni s más a hegyek belsejébe tett kutatóutak számára is kitűnő kiindulópont volna.

Ettől a magaslattól nyugatnak fordultunk és kényelmes, bár sok helyen törmelékkel és hóval fedett gerincen át fokozatosan emelkedő, magánosan álló hegyre jutottunk. Reméltük, hogy fentről áttekintést nyerhetünk.

Alig volt nyolc óra, amikor már a 980 m magas csúcson állottunk. A panoráma innen igazán gyönyörű. Egyetlen felhő sem látszott az égen. Nyugaton és délkeleten a csatorna csillogott, mintha sötétkék, fénylő szalag fonódnék a hófedte, jég- és hómezőkkel tarkázott hegyek lábai köré.

Északon vakító csúcsok, jeges gerincek tömkelege emelkedik. Csak terjedelmes hómezők szakítják meg a hegyek komor fenségét. Ezek a mély szakadékok mentén vadul összehasogatott jégbástyákban végződtek, mintha földrengés pusztította volna el őket.

Északkeleten, hozzánk egészen közel, a Monte Italia és Monte Francés emelkedik ki a jégmezők fölé. Hómezők a csúcsokon túlhajolva, a mélységbe omolnak. A Monte Italia nyugati lejtőjén, annak a hegynek a lába körül, ahol most állottunk, kis kerek tavacskát vettünk észre. Vízét

A Beagle-csatorna és az Italia-gleccser vége a Monte Belvedereről nézve. Feltűnő a háttérben a csúcsok egyenletes magassága. Ez fölemelt tönkfelületre vall.

majdnem teljesen beborították az úszó [jégtömbök, mert az egyik oldalon egy gleccser homlokfala egészen a tóig nyúlik.

A kitűnő idő és az aránylag korai napszak arra ösztönzött, hogy megpróbáljunk tovább haladni s esetleg egy magasabb pontról a Kordillerák belsejére és az Admiralty-fjord felé elnyúló északi lejtőre egy pillantást vetni.

Kísérőm, a derék, fiatal matróz, nagyon bizalmatlan volt a hegyekkel szemben s ezen az úton nem is mert követni. Így egyedül kellett nekiindulnom.

Kis völgyecskeben ereszkedtem le, ez választotta el a most említett hegyet a Monte Italiától. Eleinte törmeléken, azután keményre fagyott havon keresztül a csúcsra vezető gerincire értem. Az út mindig nehezebbé vált, amíg végül hasadékok hálójába keveredtem. A repedéseket helyenkint teljesen eltakarta a frissen esett hó s így nem lett volna okos dolog egyedül nekivágni, pedig egyetlen kíséreléssel könnyen átjuthattam volna ezen a helyen. Fájó szívvel bár, de viszsza kellett fordulnom. 1320 m magasságig jutottam el és még alig volt 10 óra délelőtt. Ha hegyvezető kíséretében indulok útnak, alig két óra leforgása alatt a csúcson lehetek. A hó ugyanis olyan kemény és ellenálló volt, hogy a kapaszkodásnak semmi különösebb akadály nem állott volna útjában.

Különös klimatikus viszonyok uralkodnak ezen a vidéken. Határozottan meg lehet különböztetni egy nedvesebb, s egy enyhe szelek járta, szárazabb zónát. A két zóna határa a Monte Francés-tól keletre van. Ezért a Darwin-kordillerák végének sokkal enyhébb az éghajlata, mint a Tűzföld más pontjaié.

Mindenekelőtt a Monte Italiát volna érdemes megmászni és kikutatni. Közel is van a parthoz, csúcsára is könnyű feljutni és emellett a kilátás csodálatos szép róla a Darwin-lánc vége felé. A csúcsról valószínűleg az Admiralty-fjordot és elágazásait is lehet látni. Innen tisztázni lehetne a Darwin-lánc orográfiáját és a még mindig bizonytalan hidrográfiai viszonyokat is.

A legjobb kiindulópont volna a Francés-gleccser aljától néhány kilométerrel keletre fekvő Olla-öböl, mert ott kisebb hajó teljes védelmet találhat és kényelmesen horgonyozhat.

Ha a gleccser szélét követjük, mivel ezek korántsem olyan meredek, mint az Italia-gleccseréi, minden fáradság nélkül elérhetjük a Monte Francés keleti gerincének legutolsó nyúlványát. Az itt emelkedő kis dombon túl a hatalmas hómezővel fedett Monte Bove emelkedik. Ehhez keletről kisebb, meredekfalú hegycsúcsok csatlakoznak.

Ezt a hatalmas masszívumot a Parry-fjordnál emelkedő magas láncoktól mély, hóval borított völgy választja el és helyzete is olyan, hogy nem lehet összefüggésben a Monte Darwinnal sem. Ezért neveztem el külön Monte Bove-nak. Derűs napokon Ushuaiából is egészen jól látható, sőt sikerült egy alkalommal le is fotografálnom.

Tengerszem az Italia-gleccser déli oldalán.

Eszközeink olyan korlátozottak voltak, hogy csupán ezt a néhány mászást vihettük végbe, azalatt az idő alatt, amíg a megbeszélés szerint a kis «Armando» gőzös visszatért, hogy Punta Arenasba szállítson. Négy hét telt el ebben a magánosságban. Volt néhány keserves, gonddal és aggodalommal telt percünk, de voltak ünnepélyes, szent békével és mesés poézissal teli pillanataink is ebben a vad, szűzies világban.

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

A Hoorn-fokon.

A Navarin-szigettől dél felé, a Hardy-félszigettel szemben van a Wollaston- és Hermite-szigetcsoport. Az utóbbi végződik a félelmes Hoorn-fokban. A Wollaston-csoportot északon a Nassau-öböl, délen a Franklin-öböl határolják. Négy nagyobb sziget van, köztük a Wollaston-sziget, a Freycinet-sziget délkeleten, északnyugaton a Grévy- és Bayly-szigetek. A Hermitákat az előbbiektől a Franklin-öböl s egy ebből kiágazó csatorna választja el. Ezek öt szigetből állanak, a nyugaton fekvő főszigetből, a Hermiteből, a keletre fekvő Herschel, Deceit és Barnevelt szigetekből és a Herschel-szigettől kevésse délnek fekvő Hoorn-szigetből. Ennek a végén van a sokat emlegetett hasonló nevű fok.*

Ezt az elhagyott földet majdnem állandóan nedves, szürke köd borítja. Alig egy fokkal van a nagy Tűzföld-szigettől délre, de a klimatikus viszonyok mégis egészen mások itt, mint amott.

A Wollaston-szigetek is, meg a Hermiták is teljesen lakatlanok. Néhány évvel ezelőtt, amikor még nagyobb számban voltak, a jahgan-indiánusok minden évben rendszeresen felkeresték, mert a partravetett cápahullák, fókák, puhatestűek és hajóroncsok könnyen biztosították táplálékukat. Tüzeik füstje rendszeren annyira megrémítette a part zátonyain szerencsétlenül járt hajósokat, hogy inkább nyomorultul elpusztultak, semhogy az indiánusoknál kerestek volna segítséget, mert emberevőknek tartották őket.

Hihetetlen, hogy még a legutóbbi években is történtek hasonló esetek ezekkel a békeszerető indiánusokkal szemben. A tengerészek tudatlansága és Darwin néhány helytelen megfigyelése az oka ezeknek a szomorú eseteknek.

A Hoorn-fok partjain állami hajó is csak akkor fordul meg, ha valamilyen szerencsétlenség híre hatol el a váro-

* Spanyolul Cabo de Hornos.

sokig. De a segítség a legtöbbször későn jön és a tenger zúgása, a sziklás partok döbbenetes némasága örökre el-takarja az itt szerencsétlenül jártak szörnyű szenvedéseit, amelyekről csak a halál váltotta meg őket.

Néhány évvel ezelőtt a Hoorn-fokon vagy a délnyugat felé fekvő Diego-Ramirez-szigeteken mentőállomást ter-veztek, hanem ez úgy látszik manap feledésbe merült. Igazán a felebaráti szeretet megnyilatkozása volna az állo-más felszerelése.

Meg akartam ismerni ezeket a rettenetes partokat s így két utazást tettem ide. Az utak eredményét a következők-ben foglalom össze.

Első utam az Ál-Hoorn-fokhoz vezetett. 1912-ben a «Garibaldi» kutter szállított el ide. Ez a kis tizennyolc-tonnás gyorsvitorlás már hárompróbás veteránja volt a viharos vizeknek s vezetője, Fortunato Beban, talán még tapasztaltabb tengeri medve, mint a hajója. Beban, dalmata származású ember, éppen letelepedett 1893-ban Punta Arenasban, amikor híre járt, hogy a déli szigeteken hatalmas aranymezőket fedeztek fel. Így hajójáratokat kezdett Ushuaiába, a Lennox- és Isla Nueva-szigetekre és a Slogget-öbölbe, mert ott mindenütt sok száz aranyásó dolgozott. A «Garibaldi» egyesegyedül végzett ebben az időben rend-szeres járatokat, póstát, élelmiszereket és utasokat szállí-tott. Bebant húsz évi tapasztalata minden veszéllyel szem-ben megedzette, minden veszélyből megtudta menteni a bőrét és nem akadt olyan eldugott zuga az archipelagus-nak, ahol jó ismerős ne lett volna.

Mennie kellett, akármilyen volt az idő, s éppen ez az, ami megacélozza az embert. Félelmet az ilyen tengeri medve nem ismer, nélkülözésekhez hozzá van szokva, semmi sem hiányzik neki. A veszedelmekkel szemben pedig hihetetlen szívóssággal és hidegvérűséggel veszi fel a har-cot. Csak az tudja megbecsülni ezeket az embereket, aki maga is ismeri ezt a majdnem állandóan viharos tengert, a hirtelen támadó ködöt, az áramlások szeszélyes járá-sát. Több ilyen kapitányt volt alkalmam megismerni. Nevük híres a környéken. Ezek közt a tengeri medvék

közt forgolódva, önkénytelenül a hegyi vezetők jutottak eszembe.

A parti hajók kapitányai és kormányosai rendszeren európaiak, főként dalmaták, skandinávok, dánok és spanyolok, néha akadnak genovaiak is. A legénység rendszeren chilei, főként chiloták a Chiloé-sziget lakosai, mert ezek nagyon ügyesek és edzettek.

Hideg délután indultunk útnak Ushuaiából, abban a reményben, hogy még besötétedés előtt elérhetjük Wualaia kikötőjét, mert ott akartuk az éjszakát tölteni. Eleinte átlósan vágtunk át a Beagle-csatornán, azután a Navarin- és Hoste-szigeteket elválasztó Murray-csatornán. Ettől délre nyílik a Hoste-sziget belsejébe 15 km hosszan benyúló Ponsonby-öböl. Ennek a szigetnek a partjai előtt hajóztunk végig. Mély öblök előtt visz az út. Az említésre legméltóbb közülük a Tekenika-öböl, a hajdani jahgan-indiánusok lakta vidék középpontjában. A sok tengerág, a kedves zöld szigetek és a hóval borított hegyek képe, különösen derült napfényes időben, igazán annyira szép és bájos, hogy senki nem gondolná, hogy a Hoorn-fok vigasztalan partjai milyen közel vannak ide. De éppen a meglepetések és ellentétek olyan gyakoriak a Tűzföldön!

Ötven évvel ezelőtt még temérdek kanu népesítette be a vizeket, füstfellegek emelkedtek az ég felé és az ember nyomai mindenfelé életet varázsoltak. Ma minden csendes és elhagyatott. Csak néhol legelészik a fátlan partszakaszokon egy-egy juhnyáj. A Navarin-szigeteken a tisztán juh-tenyésztést űző majorok, a Wualaia és Rio Douglas a civilizált ember első kísérletei, hogy hasznát vegye ennek a területnek.

1859-ben Wualaiában véres dráma játszódott le. Nyolc éve volt, hogy Allen Gardiner, akiről még beszélni fogunk, olyan tragikus véget ért, amikor egy a Malouinákról (Falkland-szigetek) jövő hasonló nevű hajó kötött ki, hogy missziót alapítson. A legénységet a bennszülöttek barátságosan fogadták, egy nap azután, amikor a parton voltak, orozva legyilkolták őket. Nyolc ember esett a mészárlás áldozatául: a kapitány, egy misszionárius, két hajóstiszt és négy

matróz. Csak a hajón maradt szakács menekült meg és hozott hírt a vérfürdőről.

A Tekenika-öböl után a kis Packsaddle sziget vonja magára a figyelmet. Két kis halom emelkedik rajta s a halmokat összekötő gerinc a szigetet valóban egészen nyereg-alakúvá teszi. Nevét is alakjáról kapta.

Kilenc km-rel délebbre az Orange-öböl nyílik, itt volt 1883-ban a Romanche-expedíció főhadiszállása.

Hullámverés a Hoorn-fok szikláján.

Innen kezdve a Hardy-félsziget mindig szegényesebb, kopárabb lesz, bár hegyes jellegét teljes mértékben megtartja. A növényzet majdnem teljesen eltűnik, csak a szakadékokban és a szélről védett lejtőkön tenyészik minden buján.

A messze óceánon feltűnnek a Hermite-szigetek.

A «Garibaldi» erős északi széllel, teljes vitorlázattal, 15 km-es sebességgel haladt. Szerettük volna estefelé a Lort-öblöt elérni, mert közel volt az Ál-Hoorn-fokhoz és jó horgonyzó hely is volt.

Hanem azután a szél hirtelen megerősödött s kitört a vihar. Ez a réme minden hajósnak, aki a Hoorn-fok körüli vizeken jár. Szerencsére a fővitorlát elég idején behúzták, mert a következő pillanatban már heves WSW szélrohamok korbácsolták fel a tengert. A szélrohamok a Hardy-félsziget felhőrongyokkal takart hegyei közül rohantak ránk s olyan erővel ragadták meg a kuttert, hogy már aggódtunk, hogy felfordul s elnyelik a hullámok. A víztükör nemsokára valami boszorkány forrongó, kavargó üstjéhez hasonlított, míg délről a nyílt tenger hatalmas hullámai hömpölyögtek be a szigetek közé. Szerencsére a Lort-öböl nem volt messze, nemsokára megpillantottuk a bejáratot jelölő kopár, fekete sziklát. Kicsi, de derék hajónk mindig közelebb bukdácsolt a kikötőhöz. Amikor nyugatnak kanyarodtunk, hogy szél ellenében az öbölbe befuthassunk, olyan erős szélroham ragadott meg, hogy a helyzet komolyra fordult.

A kanyarodóban olyan erősen oldalt feküdt a hajó, hogy a fedélzet felét elborították a hullámok és úgy tetszett, hogy bárkánk sohasem fog ismét talpraállani. És mégis, néhány másodperc múlva félig víz alatt már helyes irányba fordultunk az egész hajótörzsszel.

Jahgan-indiánus pilótánk ügyességét s a vitorlakezelésben való jártasságát csodáltuk. A kötélzetbe kapaszkodva, a legkritikusabb pillanatban is egyenesen állt a hajó orrán és mindig habozás nélkül mondta be a kormányosnak az irányt, bár első ízben járt itt a lappangó zátonyok és hínáros algasűrűségek között. A folytonos tengeri élet s a törékeny csolnakok az indiánusokat utólérhetetlen hajósokká tették. Ismerik a tenger minden veszedelmét és nagyon jól ismerik a módját, hogy hogyan lehet azokat elhárítani.

Végre sok aggodalom és kínlódás után elértük az öböl végét s ott biztos helyen mindkét horgonyunkat kivetettük. Ezen az estén igazán éreztem, hogy milyen gyönyörűség jól befűtött szobában pihenni, miután a természet erőivel küzdöttünk: biztos menedékből hallgatni az elemek tombolását.

Az éjszaka s a következő napon át a vihar hihetetlen

erővel dühöngött tovább. Estefelé csillapodott s az utána következő éjszakán teljesen elcsendesedett.

A viharok időtartama nagyon különböző. Rendesen hajnalban kezdődnek s estig vagy másnap hajnalig tartanak. De gyakran megesik, hogy éjszaka éppen nem gyengül, hanem még inkább erősödik a szél. Az is megesik, hogy rövid szünet után újra feltámad éppen olyan hevesen, mint addig és így viharra vihar következik esetleg heteken, hónapokon át.

Hullámverés az Ál-Hoornfok szikláin. A sziklák lepusztulása szembetűnő.

Amikor a harmadik nap az idő kiderült, a Lort-öböltől 15 km távolságban fekvő Ál-Hoorn-fokhoz mentünk. A jahgan-indiánus kitűnő gyalogló is, ő kísért el. Korán indultunk, elértük a meredek hegylejtőt s egy óra alatt kiizzadva, nekimelegedve már a Hardy-félszigeten végighúzódo gerincen voltunk.

400 m magasságban pompás tájkép tárult elénk, különösen a sziget nyugati lejtőire. Az Ano Nuevo-öbölnél végződött a kép.

A gerincen mentünk a fokig. A tetőn olyan kényelmes az út, mintha kikövezett országúton járnánk. Állandóan lejt, azután az Ál-Hoorn-foknál lankás lejtőben fut ki. Az utolsó szakaszon nagyon lassan juthattunk csak előre, mert az utat mocsarak és iszapos tócsák zárják el a tözeges, nedves mohával benőtt talajon. Négy órai út után elértük a földnyelv végét, de a fokot magát nem láthattuk, mert 50 m magas, a tengerre merőlegesen leszakadó sziklafalak mögé van elrejtve.

Amint a part felé haladtunk, mindig erősebben hallhatóvá vált a hullámok dübörgése. Amikor a part peremén voltunk, hatalmas magasságig szökkent fel a sziklákon megtörő hab.

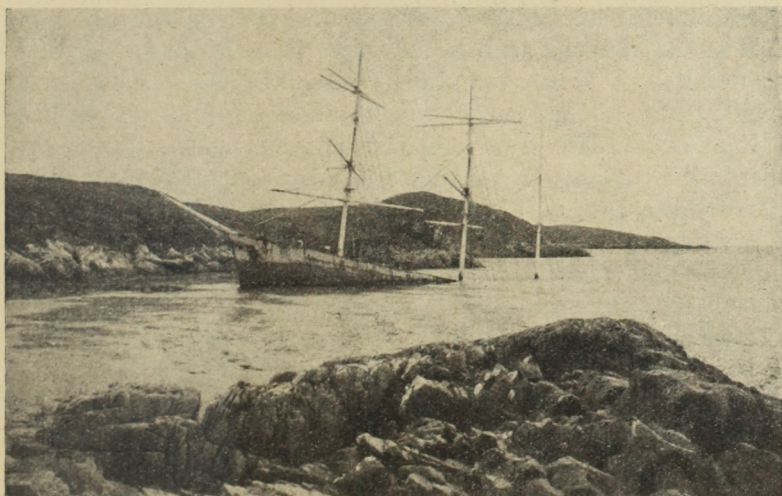
Szellő sem lebbent: az óceánon mégis meglátszott a legutóbbi vihar nyoma. Hosszú, kék vízhegyek rohantak állandóan a partnak, mind magasabbra és magasabbra emelkedtek, azután dörögve szökkentek fel a sziklákon, mintha valami óriási fenevad utolsó lehellete szállna el nagy harcok után.

Az egész parton végig ugyanez a látvány. A hullámok minden útjukba álló sziklát szertemarnak. Csak a kemény gránit tud ideig-óráig ellentállni s a gránit obeliszek és tornyok feketén és fenyegetően, szinte kísértetiesen emelkednek ki a kavargó vízből. Sötét szakadékba ereszkedtem le. Itt a borzalmas szépség hatása megkettőződött. Olyan aggodalom fogott el, hogy csak nehezen tudtam magamon uralkodni. Köröskörül tömbök és barlangok és előtttem a hullámverés pokoli színjátéka. A megtörő hullámok dübörgése vésztióslóan visszhangzott a barlangokban.

Amint tovább haladtunk, majd minden lépésre hajóroncsokra akadtunk. Összezúzott árbócok, korhadtt vitorlák, elrothadt hajótörkékek heverték össze-vissza. Némelyik olyanforma volt, mint amilyen azoké a karavelláké lehetett, amelyek évszázadokkal ezelőtt elsőnek jelentek meg ezeken a vizeken. Most azután itt hevernek távol a világtól, porladoznak ismeretlenül, szétszórta, mint valami csatatér hullái és romjai és mégis nagy némaságukban beszédes tanui a sok ismeretlenül maradt küzdelemnek, szenvedésnek és bizonyára hősiességnek is.

Amíg a parton jártunk állandóan kísért egy kis, sötét-tollú madár (kuposcsőrű). Folyvást körülöttünk ugráltak, kedvesen tekintettek ránk mosolygó szemükkel s olyan közel jöttek, hogy elérhettük volna őket. Kétségtől ünnepélyes hangulatban voltak, hiszen végre más, bár idegen élőlényeket is láthattak ezeken az elhagyott partokon. A szélvédette helyeken Veronica-bozót (*Veronica elliptica*) virít. A kecses, finom növény kellemes illatú hófehér virágai meglepően ellentétesek a fekete, kopár sziklákon.

Az «Indian-Empire» hajó roncsa a Hermite-sziget partján.

Északabbra, a Sud-öböl mentén másnap fordultam meg, ott élénkebb az állati élet. Itt a szárazföldön tyúkfajták és tűzokok élnek, a parton sok a gőzhajó-kaeca. A sík s a száraz nyugati szeleknek jobban kitett talaj nem olyan mocsaras s így az említett madarak megtalálják főtáplálékukat, a különféle füveket.

Az öböl sziklás partján járva, olyan nagy fóka (*Lutra felina*) riadt fel előttem, amekkorát igazán nem vártam volna a Tűzföldön. A jahgan-indiánus biztosított, hogy ezeken a partokon nagyon sok van belőlük és sokkal fejlettebbek,

mint a csatornák közt élő fajtársaik. Drága prémjük miatt nagyon keresettek és egyik fontos kiviteli cikke a vidéknek.

Ezután a kirándulás után, tehát ötödnapon, visszatértünk Ushuaiába s két nap alatt szerencsésen meg is értékünk.

1915 április 26-án indultam másodszor útnak a Hermiták és a Hoorn-fok felé.

Az «Indian empire» zátonyra futása adta az alkalmat az utazáshoz. Ez a Hermiták északi partján járt szerencsétlenül és az Explorador nevű kis kereskedelmi hajó rendszeresen felkereste, hogy értékes szénrakományát megmentse és Punta Arenasba szállítsa. A hajónak 2000 tonna Cardiff-szenet kellett volna Valparaisóba szállítania. A Hoorn-fok megkerülése közben a Diego Ramirez-szigetek közelében hatalmas orkán érte el és döntötte le az árbócat. A kapitány megpróbálta, hogy a megmaradt vitorlázattal a nyílt tengerre juthasson, de a vihar erejének nem tudott ellentállni s rövid gondolkodás után a Hermiták partjainak fordult, hogy ha már a hajó el is pusztul, legalább a legénységet megmenthesse, valóban sikerült is néhány veszedelmes sziklazátony elkerülése után egy kis öbölben simán a partra futnia. A hajó orra a parti zátonyokon volt, a fara víz alá merült. A legénység szerencsésen partra jutott, sőt élelmiszereket és néhány sátrat is meg tudtak menteni.

Amint a tenger egy kicsit nyugodtabb lett, a kapitány hét matrózzal csónakon indult útnak, hogy segítséget hozzon. Háromnap keserves út után teljesen kimerülten és félig megfagyva érkeztek Ushuaiába. Szerencsétlenségre egyetlen hajó sem volt a kikötőben, mert a «Piedrabuena» argentinai szállítóhajó éppen az Államok-szigetén volt. A hajó azonnal távirati rendelkezést kapott az argentinai hatóságoktól, hogy siessen a szerencsétlenek segítségére.

Éppen mint utas a «Piedrabuena» fedélzetén voltam. A rettenetes idő miatt a Cook-kikötőben horgonyoztunk. A hajó igyekezett azonnal átjutni a Le-Maire-úton, hanem a viharos tengeren maga is veszedelembe került és kénytelen volt Puerto Cook-ba visszatérni. A «Piedrabuena» legénységének ebben az időben sokat kellett nélkülöznie, mert az

élelmiszerek nagyon mecsappantak. hanem aztán mégis szűnt a vihar és sikerült Ushuaiába vitorlázni. Megérkezünkkor közölték velünk, hogy a fogház kis gőzbárája az «Indian Empire» kapitányával és néhány önkéntes ushuaiai matrózzal már úton van a szerencsétlenség helye felé. A bárka két nap múlva vissza is tért a legénység ottmaradt részével. Szegényeknek 16 napon át kellett nyomorogni a parti sziklák közt felállított sátrakban.

Az «Esplorador», amelyen a Hermiták és a Cap Hoorn környékére akartam utazni, a hajdani «Emil Krsanac» bálnavadász hajó volt. A hajó elsőrangú, nyílttengerre épített, hatvan tonnás, gyorsjáratú gőzös. Hajdani fókavadász és kitűnő tengerész volt a parancsnoka.

A hetek óta tartó hóviharok nem kedveztek valami nagyon éppen a Hoorn-fokra tervezett utazásnak. Ezenfelül hallottuk Oreste Granditól,* egy másik tengeri medvétől, hogy a Hoorn-foknál két hétig kellett horgonyoznia, a nélkül, hogy a Diego Ramirez szigeteket elérhette volna, pedig ide egy északamerikai természetvizsgálót kellett volna szállítani. Azt állította, hogy ilyen vihart még azon a vidéken is ritkán ért meg.

Ilyen kedvezőtlen előjelek mellett indultunk útnak Ushuaiából. Délután 2-kor szedtük fel a horgonyt és még besötétedés előtt szerettük volna elérni a hajóroncsot. Ebben az időben csendesedni szoktak a viharok s így az út az Ál-Hoorn-foktól a Hermitákig nem olyan veszedelmes.

Ha a Murray-öbölben jó időt találunk, óránként 10 tengeri mértföldes sebességünkkel este kilenc óra tájban az «Indian Empire»-nél lehetünk, hiszen mindössze 130 km utat kellett odáig megtenni.

A tenger nem volt nagyon hullámos. Gyakran kisebb viharos szélrohamokkal (chubascos) vegyes északnyugati szél fújt. A barométer hirtelen 720 mm-re zuhant, az ég beborult s az ólomszürke lomha felhők nagyon nehéz időt jósoltak.**

* Oreste Grandi 1920-ban a Navarin-szigeten zátonyra szaladt s fiával és egy matrózzal együtt nyomorultan elpusztult.

** Ezen a vidéken 737—757 mm-es barométer-állás a normális. 747-re

A szél mégis csillapodott és amikor hat órákor befutottunk a Nassau-öbölbe, teljesen meg is szűnt. Később az Ál-Hoorn-fok közelében még a felhők is megszakadtak s nem-sokára az egész égbolt derűs kékjében pompázott. A Hold éppen felbukkant a látóhatáron. Leírhatatlanul szépek voltak a partok, a háttérben a Hardy-félsziget magas hegyei a Hold ezüstös fényében.

A víztükör szélén ködbeveszve emelkedett az Ál-Hoorn-fok. Mintha óriások építettek volna hullámtörőt, hogy a Csendes-óceán tomboló vízhegyei elé gátat vessenek. Keleten hosszú sorban a Wollaston- és Hermite-szigetek csipkés háta emelkedik. Mintha halottak szigetei lettek volna. A holdfény mellé még a csillagok pompás ragyogása járult. A tenger békés volt, csak délről gördültek elő nagy, lapos, de széles hullámok és szelíden ringatták hajónkat.

Bármilyen nyugalmas is volt ez a kép, lelkünk mégis szomorú maradt. Hiszen azok a vonalak, partok, hegyek hány száz és száz hajótörés tanui voltak!? S ezek a most olyan szelíd hullámok milyen gyakran törtek halálthozó, ádáz dühvel! Minden aggodalmat megéreztem ezen a csendes éjszakán, amit itt a szerencsétlenül járt hajósok átéltek. Hiszen milyen gyakran történt meg, hogy a nyugalmas tengeren váratlan áramlás, vagy hirtelen támadt vad szél-vihar vágta a tenger utasait a szirtekhez.

A Hermitákhoz közeledtünk. Előttünk rajzolódott az égre a hegyes, fantasztikus Monte Oeste. A lábánál a parti szirteken megtörő hullámok zúgása elhallatszott hozzánk. Egészen közel kellett lenni a partrafutott hajónak. Lassan, óvatosan haladtunk, amíg végre az «Indian Empire» körvonalai feltűntek.

Gőzösünk hosszú füttyel üdvözölte a ronscot. A sípolásra a hajó orrában fény támadt, emberi hangok hatoltak el hozzánk. Ennek a különös háznak a lakosai voltak. Ki tudja mennyire újjongtak a nyomorultak, hiszen kerek egy hónapja éltek itt, hogy egy bűvár segítségével a színen

tehető a közepes légnyomás. A szélső értékek 770 és 720 mm. Általában feltétlenül elő kell készülnie a viharra, ha a barométer higanyoszlopa 735 mm-ig süllyed.

megmenthessék. A kölcsönös üdvözlés után közölték velünk, hogy a rettenetes idő miatt nem tudtak egy hajórakományra való szenet kihordani. Két-három napig várunk kellett. Ez éppen elegendőnek látszott ahhoz, hogy a Hoorn-fokhoz tervezett utunkat megtegyük. Az éjszaka első óráiban még néhány tonna szenet felvettünk, hogy készleteinket kiegészítsük.

Hajnali négy órakor néhány hatalmas szélroham ébresztett fel. Néhány pillanat múlva pokoli koncertté növekedett az orkán bömbölése. Sejtelmem valóra vált. A tegnapi északnyugati szél hirtelen délnyugativá vált s az első néhány szélroham után teljes erővel kitört a félelmes vihar.

Néhány szaktekintély véleménye* ellenére is megállapítható, hogy ezen a vidéken a barométer egészen bizonyosan megjósolja a vihart és a szép időt. E mellett azonban meg kell figyelni a hőmérsékletet, a levegő páratartalmát, a szél erejét és irányát és az ég színét. Ha a barométer és hőmérő süllyed, a hygrométer néhány fokkal a közép alá esik, az eget egyenletes, szürke fellegek borítják, csak néha a réseken lopakodik át egy-egy napsugár és néha futó, változékony, gyenge szellő támad, egészen biztosan lehet számítani WNW—SSE irányú viharra.

A röviddel ezelőtt még olyan nyugalmas tengeren mind magasabbra csaptak a tajtékzó hullámok. Hová lett a tegnap este pompája? Sötét felhőkből zuhogott a jég. A látóhatár eltűnt. A legfőbb ideje volt kijutni a nyílt tengerre. Hanem amíg az este abbahagyott szénhordást befejeztük, a felépítményt és vitorlázatot megfelelően biztosítottuk, bizony nyolc óra lett. Ezalatt az idő alatt a tenger félelmes forrongásba jött. Ennek ellenére felszedette a kapitány a horgonyt és nemsokára teljes gőzzel künn voltunk a tengeren.

* A Tűzföldet járó legkiválóbb hidrografusok véleménye ezen a ponton kicsit különbözik. Fitzroy megbízható időjósna mondja a barométert, King, Mayne és Warton ellenben megállapítják, hogy gyakran igen alacsony barométerállás mellett épen a legsodálatosabb, csendes idő van. Ilyen esetet én is láttam, de olyan ritkán, hogy pusztán kivételnek tekinthető. Az ellenkező vélemények magyarázata az, hogy egyedül Fitzroy végzett a Tűzföld külső partjain megfigyeléseket, ahol szárazföldek, szigetek nem befolyásolják a szeleket, mint pl. a Magelhães-úton.

A Franklin-csatornán keresztül akartunk a Hoorn-fokhoz jutni s így, hogy a parti zátonyok hullámverését elkerüljük, néhány kilométert kellett a kavargó, felszökkenő hullámok közt haladnunk. Azért volt nehéz dolog, mert a szörnyű hullámok így oldalba kaptak. A szirteken túl olyan volt a tenger, hogy a legmerészebb tengerészt is borzalommal kellett eltöltenie. Az egymásnak rohanó sötétzöld víztömegek, a fehéren tajtékzó hullámhegyek szerteföccsenve örvénylettek keresztül-kasul és bömbölve törtek meg. Félelmes örvények nyíltak meg. A vihar pedig mindig vadabbul tombolt.

Az első, árbócunknál magasabb hullámok olyan vadul rontottak ránk, hogy a hajó nyögve feküdt az oldalára s jó ideig szembe kellett fordulnunk a széllel, hogy valamelyik hömpölygő víztömeg a mélységbe ne rántsón.

A fedélzet alatt, szűk helyen meghúzódva, az ablak závárába kapaszkodva, félelemmel és bámulattal néztem a hullámokat. A legfélelmesebb az a pillanat volt, amikor a víztömeg a hajónk közelébe jutott és 8—10 m magas fala előttünk meredezett, mintha el akarna nyelni bennünket. Másodpercekig szinte gondolkodni látszott a hajó. Megállt, mintha csodálkozna a félelmetes tömegben, megrázkódott, azután felemelkedett az orra, mint valami ágaskodó paripa. Merész emelkedővel száguldott felfelé, azután kis habozás után, kimerülten rohant le a hullámvölgybe. A lélekzetem is megállt a félelmes látványtól. Alighogy a hullámvölgybe értünk, minden oldalról nekivadult hullámok rohantak ránk. Víz alá merült a fedélzet elülső része, utána a hajó farát öntötte el a hullám. A fedélzetről lerohanó víz azután mindent magával ragadott, ami nem volt acélszilárdan leerősítve.

Közvetlenül a hullámok felett, a hullámok futását követve, albatroszok lebegtek, mintha kedvük tellene a természet erőinek dühöngésében.

Fél óra telt el ebben a pokoli hánykolódásban, amíg végre hátulról kaptuk a hullámzást s három óra alatt el is értük a Franklin-csatorna bejáratát. Délen a Hermite- és Herschel-szigetek közt feltűntek a sötét Ördögsziklák (Cloven Cliffs), mintha megingathatatlan őrei lennének a viharos tengereknek.

Az Ál-Hoorn-fok

A Clowen-szirt a Hoorn-szigettől délre, Előtte elpusztult sziklapartok csonka maradványai. (Ördög-sziklák.)

Itt újra küzdelembe kerültünk. A tenger délről rohant felénk, elárasztotta a szirteket és mély szakadékokat és még a csatornába is behatolt s így két áramlás találkozott. Három oldalról kaptak közre a hullámok ; előlről, hátulról s oldalról. De a hajónak sikerült teljes gőzzel áttörni a veszélyes ponton. Lehetetlen leírni a partok képét az elemek tombolása közben. Süvítve bögött a vihar és megszűnni soha nem akaró dübörgéssel örvénylett a víz a keskeny csatornában. Mindkét oldalon kopasz, meztelen szikla, felettünk sötét, szinte fekete ég, rajta csak itt-ott tudott egy-egy fénysugár áttörni. Olyan félelmetes kép volt, hogy úgy tetszett, mintha a föld szerte akarna szakadni.

Feladtuk még a gondolatát is annak, hogy ezen a napon közelítsük meg a Hoorn-fokot és a Herschel-sziget északi partján levő, a Piedrabuena-öböltől nem messze fekvő kis öbölbe menekültünk. Várakozás ellenére a vihar az éjszaka folyamán s a következő napon (április 27 és 28) változatlan erővel tombolt. Ehhez járult a sűrű hóesés. A hegyek helyenkint a partig hóval voltak borítva.

29-én és 30-án a nélkül, hogy gyengült volna, a szél délről keletivé változott. Kilátástalan volt tehát, hogy a Hoorn-sziget északi partjára juthassunk. A következő nap (május 1) délután a nyílt tenger hullámai begördültek már menedékhelyünkre is és bizony sok dolgot adtak a horgonyláncnak.

A rossz idő mellett is rászántuk magunkat, hogy horgonyzó helyünket megváltoztassuk. Reméltük, hogy a sötétség beállta után, mint rendesen, ma is csillapulni fog a szél ereje, különösen, mert már két nap óta állandóan ugyanebből az irányból fújt. Sajnos, másképpen történt.

Éjszaka egy óra tájban a hajógerinc nagy lökésére riadtunk fel álmunkból. Röviddel erre második még erősebb ütés érte a hajót. Szörnyű sejtelen nyilalt belém : a horgony engedett a nyílt tenger hullámainak ! Valóban így volt. A fedélzeten teremtem. A víz bömbölése a fülembé vágott. Mintegy tíz méterre előttem fantasztikus sziklák meredeztek az éjszaka homályában. Szabadon úszunk ! A kapitány félig felöltözve rohant ki kabinjából a hajó

orrába. Rövid, energikus parancsok csattannak fel. Végre működik a vasmacska, megvagyunk mentve. Minél jobban felsavarodik a horgonylánc, annál messzebb kerülünk a szirtektől. Kétszer súrolta őket derék cethalászhajónk, a nélkül, hogy komolyabb baja történt volna. A gépet is működésbe hozták s így nemsokára visszatérhettünk első horgonyzó helyünkhöz. A kapitány lebocsátotta mindkét horgonyát és az éjszaka hátralévő részében maga őrködött, mert hogy hajótörés veszedelme fenyegetett bennünket, azt annak köszönhattuk, hogy az őrtálló matróz elaludt.

Szürkületkor a Wollaston-sziget déli partján levő kicsi de kitűnő Puerto Grandi-ba megyünk át. Az angol hidrografusok figyelmét elkerülte, azután az akkoriban a kapitányunkkal együtt fókákra vadászó Orestes Grandi fedezte fel.

A jó horgonyzóhely kérdése mindenkit foglalkoztat, aki ezeken a viharos tengereken hajózik, részben, hogy a viharok ellen menedéket találjanak, másrészt meg, hogy az éjszakát biztonságban tölthessék. Nem minden öböl alkalmas erre a célra, némelyikben veszedelmes sziklazátonyok vagy homokpadok leselkednek, máskor meg partjai túlságosan meredek. Az utóbbi esetben, ha a szél megfordul, a hajó nagyon könnyen kerül szárazra, mint ahogyan az velünk majdnem megtörtént.

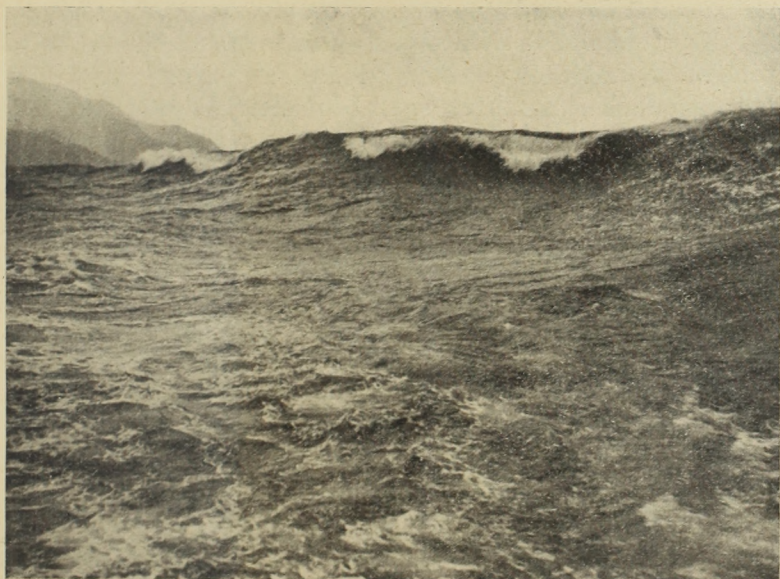
A Hoorn-fok és a Tűzföldi szigetszoport délnyugati partjai körül a tenger általánosságban nagyon mély. Még a parthoz közel is csak 100—200 m mélyen ér a mélységmérő ólom feneket. A keleti partok alakulása annyira más, hogy még a parttól öt tengeri mértföldnyire sem igen mérnek többet 80 m-nél.

Május 2-án a vihar még mindig olyan erővel tombolt, hogy átkeléskor a hajót egészen az oldalára fektette. 3-ára virradó éjjel még erősödött, úgy, hogy a szemünket alig tudtuk behunyni. A horgonylánc csörömpölése mindig felriasztott. Úgy tetszett, hogy a lánc elpattanik a vihar nyomása alatt s bennünket menthetetlenül a sziklákhöz vág. El sem lehet képzelni, milyen félelmetes és borzalmas hang volt a megtörő hullámok bömbölése, a vihar süvítése és üvöltése a visszhangzó hegyek közt.

A következő napon (május 3) a szél ereje engedett és finom tartós eső indult meg. Ez azután hamarosan elolvastotta az elmúlt napokon esett havat.

A Hoorn-fok környékén ritkák az északnyugati szelek. Csak ősszel jelentkeznek ilyen irányú orkánok. Rendszeresen nem tartanak sokáig vagy hirtelen nyugati vagy délnyugati irányúvá változnak.

Hullám a Brecknock-úton.

A 3-áról 4-ére virradó éjszaka teljesen szélcsendes volt. Ki sem lehet mondani, milyen kellemes, sok nyugtalan éjszaka után egyszer végre nyugodtan aludni. 4-én reggel csendes és derült volt az idő. A Nap szépen, tisztán kelt fel. Több mint egy hete nem láttuk és fénye most új erővel töltött el mindnyájunkat. A hajó kifutott az öbölből és a Hoorn-sziget felé tartott.

Amikor megelőző kikötőhelyünk, az Arquistade-öböl előtt elhaladtunk, észrevettük, hogy a nyílt tenger még min-

dig nyugtalan és nagy, hosszú hullámok gördülnek felénk délkeletről. Mindemellett folytattuk az utat a Déli-tenger-szoros felé (Paso South Sea). A csatorna előtt néhány apró sziget helyezkedik el. Ezen a keskeny csatornán túl dél felé hat km-rel emelkedik a Hoorn-sziget. Innen csak tompa sárga foltnak látszik az óceán végtelen kékjében. Messziről azt lehetne gondolni, hogy füves rétek borítják, de amint ezeken a szigeteken mindenütt, itt is csak mohaszőnyeg takarja a sziklát, a talaj pedig a sok eső hatására erősen tőzeges.

Továbbhaladva a Deceit-sziget meredek partjainak folytatásaként sziklasor emelkedik ki. Olyan egyenes vonalban helyezkednek el a szirtek egymás mellett, hogy a tengerbe épített töltés tartó pilléreinek tetszenek. Ezek a szirtek a fókák legkedvencebb tanyái. A tenger hullámaival sodortatják magukat a sziklákra s így a fókavadászok is gyakran felkeresik őket. A Deceit-szigeten szokták felütni sátrukat, azután nyugodt időben csónakon közelítik meg a szirteket, hogy az állatokat megkaparintassák.

A Hoorn-sziget elég tűrhetően megközelíthető északi partjához közeledve, le kellett mondanom arról, hogy csónakon a partra menjek. Olyan erős volt a hullámverés az elmúlt vihar annyira felkorbácsolta a vizet, hogy igazán könnyelműség lett volna a partraszállást megkockáztatni. E mellett az eddig derült égbolt északi oldalán vészes fekete fellegek emelkedtek. Így meg kellett elégednünk a sziget körülhajózásával. A parton néhány évvel ezelőtt elhagyott, egészen jó állapotban levő kunyhóromot láttunk. A bennszülötteknek hasonló nyomát a Piedrabuena-öböl partjain is láttuk, a Herschel-sziget északi lejtőjén. Csodálatos, hogy a száanalomraméltó vadak milyen nagy és veszedelmes utakra vállalkoztak, hogy a betevő falatot megszerezhessék. Nem annyira a halászat, mint inkább a déli partokon tömegesen előforduló fókák és pinguinek csalogatták ide őket. Ezeket a partokat a szigetek ellenkező oldaláról gyalog közelítették meg. A madaraknak és emlősöknek kövér húsa volt kedves eledelük, különösen amikor már bomlásnak kezdett indulni.

Az északi part mentén hajóztunk s éppen a San-Francisco-öbölbe akartunk befutni, amikor közvetlenül előttünk

felbukkantak a hirhedt Ördög-szirtek. Két szarvhoz hasonlító, oldalra dőlt gránitpiramis ez. A déli parton is egyik különös, fantasztikus sziklaalakulat a másik után tűnt fel előttünk. Némelyik gótikus kapuhoz, mások ívekhez és függőhidakhoz hasonlított s alattuk a hullámok rohantak keresztül. Hogy az ilyen képződmények körül gyakran előforduló sziklazátonyokat elkerüljük, a nyíltabb víz felé irá-

A Hoorn-fok csendes időben.

nyitottuk a hajó orrát s nemsokára pillantásunk a Hoorn-fokra esett a sziget délkeleti végén.

De ennek a meredek, félelmes sziklának borzalmasságát csak akkor láttam, amikor a délkeleti oldalával kerültünk szembe. Ez az oly sok hajótörést látott szörnyeteg ezen az oldalon 300 m magasan, függőleges falakkal emelkedik ki a tengerből. Mintha mindig valami gonosztetten törné a fejét, olyan gyilkos haraggal tekint le a szürkeségből. Hogy megmutassa milyen hatalmas hullámok törnek meg lábá-

nál még csendes időben is, a fok körül többszáz méter széles hullámok fogadtak. A Föld kerekiségén sehol nem észleltek akkora hullámokat, mint a Hoorn-fok körül. Érdekes volna pontosan mérni tudni ennek a viharos tengernek hullámain, mert a szobatudósok csak mosolyognak a tengerészek észleletein és adataikat túlzottaknak mondják.

A hullámok magasságáról már sokat írtak. A kutatók véleménye szerint 30 (Dumont d'Urville) és 8 méter (Arago) közt ingadozik. Az észleletek nagy különbsége a megfelelő kényelmes, észszerű és biztos mérő-módszer hiányából magyarázható. Valószínűleg a két határérték közepe adja a valóság leghűbb képét. A «Magenta» olasz gőzkorvetta a Jóreménység-foka körül 12 m magas hullámokat mért.

Fitzroy tengernagy, egyike a legnagyobb szaktekintélyeknek, úgy találta, hogy a hullámok a Hoorn-fok és a Jóreménység-foka körül a legmagasabbak, mert itt 60 láb (=18—21 m) magas, egymástól 450 m távolságban gördülő hullámokat is látott. A hullámhegy és hullámvölgy közti különbséget mérte meg a hegy legmagasabb pontjától a völgy legmélyebb pontjáig.

A tapasztalt tengerészek véleménye és a magam észleletei alapján nagyon valószínűnek tartom, hogy a Hoorn-fok körül a hullámok a hetekig, sőt hónapokig eltartó nehéz viharok alatt könnyen elérhetnek 15 m magasságot is.*

A 171. oldalon közölt hullámot közepes viharban a Brecknock-csatornában fotografáltam. Magassága nyolc méter volt. Nehéz viharban magassága könnyen megduplázódhatik, amint a Hermitáknál becslés alapján meg is állapíthattam.

A sziget körülhajózása után a mindig sűrűbbre váló felhőzet gyors visszautazásra kényszerített. Estére a Hermite-sziget északkeleti végén a Puerto Maxwellben vetettünk horgonyt. Az öblöt néhány sziget is védi a hullámjárással szemben. Másnap korán indultunk és néhány óra múlva már az «Indian Empire»-nél voltunk.

* Gerhard Schott Fizikai tengertanában azt állítja, hogy a 8—9 m magas hullámok már ritkák. Kivételesen hihetőnek tartja a 12 m magasságot, de szerinte 15 m felett minden adat túlzás.

Mialatt a hajó szenet rakodott, a Hermite-sziget keleti végén az Oeste-fokra mentem. A part éppen olyan meredek, mint az Ál-Hoorn-fok partjai s mindenfelé ennivalót kereső tűzokokkal és gőzhajó-kacsákkal találkoztam. Amikor megpillantottak, riadtan menekültek. A talaj tőzeges. Széltől védettebb helyeken bozót borít be mindent.

A Navarin-sziget egyik öble.

Május 7-én a szénrakományt felvettük. A kapitány parancsot adott, hogy szedjék fel a horgonyt. A tenger nem látszott nagyon nyugtalannak, hanem mikor a nyílt vízre értünk, úgy megtáncoltatott, hogy azt hittük, minden lehetőség határán vagyunk. Két óra hosszat tartó boszorkánytánc következett s teljesen kimerülve futottunk be két óra múltán a Hardy-félsziget mögé, ott azután mind csendesebb lett a víz. A Tekenika-öblön túl napfény és teljesen tiszta égbolt örvendeztetett meg, míg mögöttünk a Hermite-szigeteket sűrű köd takarta el.

Igazán megkönnyebbültem, amikor megint biztonságban éreztem magam és mindinkább távolodtam a vad tengertől, hiszen a tengerészek szerint itt minden összeesküszik, ami a természetben borzalmas és félelmetes.

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

Az Államok-szigete.

Az Államok-szigete a Tűzföld keleti folytatása. Az archipelagus többi szigetétől a Le Maire-út választja el.

1884 április 17-én vette hivatalosan birtokba az argentinai kormány részéről Augusto Lasserre ezredes expedíciója. Ugyanekkor a sziget keleti végén a San Juan de Salvamiento-öbölben világítótornyot, mentőállomást és tengerészeti alprefekturát állítottak fel. A buenos-airesi büntetőhatóság tíz rabot bocsátott a munkálatokhoz az expedíció rendelkezésére, közülük néhánynak itt kellett büntetését kitölteni. 1899-ben helyőrséget is rendeltek ide, de ezt három év múltán, 1902-ben a tengerészeti prefekturával együtt, Puerto Cookba helyezték át s 1906-ig maradt ott. Ebben az időben a fegyencek közt lázadás tört ki. Legnagyobbbrészt el is menekültek egy fókavadász-hajóra. Erre a szigetet mindenki otthagytá elviselhetetlenül nedves, ködös éghajlata miatt.

1902-ben a világítótornyot az Obszervatórium-szigetre tették át. Ez az Újév-szigetek (Islas Año Nuevo) legkeletibb és legnagyobb szigete. Itt kedvezőbb helyzete van részben, mert fénye nagyobb kört világít meg, másrészt, mert bár kis távolságban van az Államok-szigetétől, klímája mégis sokkal enyhébb és szárazabb. Ugyanitt nagy rádióállomást és meteorológiai és földmágnességi obszervatóriumot is szerveztek. Az argentinai tengerészet egy gőzöse minden két-három hónapban megfordul a szigeten, hogy a személyzet élelmezéséről gondoskodják.

Ezeknek az utaknak egyikét használtam fel, hogy az érdekes szigetet megismerhessem. 1912 februárius elején szálltam hajóra a kedvező időben egy hónapig tartó útra.

A következő években alkalmam volt az utat megisméltetni és így a Beagle-csatorna keleti részét is megismerni. Ma gyakran fordulnak meg ott a parti hajók, hogy a majoroakat felkeressék.

A Beagle-csatorna Ushuaiától keletre is megtartja egyenes irányát és partjain végig hegyek emelkednek, de fokozatosan alacsonyodnak és mély, széles völgyeket zárnak közbe. A partok mellett kicsiny, buja legelőkkel borított síkságok sorakoznak.

A klíma itt sokkal enyhébb és szárazabb, mint nyugáton, a levegő tisztább és derültebb. Ezért a talaj sem olyan mocsaras, jó fűvegetáció borítja s a rétek nagy nyájakat táplálnak. A tájképek nem olyan félelmesek és hatalmasak, mint a csatorna nyugati felében, hanem kedvesek és barátságosak, valószínűleg, mert az ember keze is segített, az erdőt kiirtotta és a partok mentén bájos házikókat épített. Az első házak, amelyeket érintettünk, a Lawrence testvérek Remolino-estanciájához tartoztak. Majdnem a legelső telepesek voltak; még abban az időben jöttek ide, amikor ezeket a gazdag partokat csak a jahgan-indiánusok keresték fel.

A kijárat közelében a Beagle-csatornát a Gable-sziget osztja két ágra. A Tűzföld-sziget mellett vezető ág keskeny és csak kicsiny hajók járhatják, a déli ág, a Paso Mackinlay két km széles, nagyon mély és erős áramlások nehezítik meg benne a közlekedést. A hat kilométer hosszú Gable-sziget pompás legelőjén több ezer juh él. A szigeten túl nyílik a Tűzföld-sziget partján a Harberton-öböl a hasonnevű kikötővel. A kikötő és a partok a Bridges-testvérek tulajdonai. Apjuk, Thomas Bridges, elsőnek telepedett meg ezen a gazdag területen. A majorépületek a parton húzódnak meg a kedves terrasz lejtőin felfelé s ott buja zöltség- és virágágyak pompáznak. Köröskörül bájos, parkhoz hasonló vidék terül el. A hajnal és az alkony itt a legszebb az egész archipelágusban.

Harberton az utolsó nagyobb telep és az utolsó kikötő a Beagle-csatorna északi partján. Az Aquirre-öbölíig lehet ugyan a parton majorházakat látni, hanem ezek nem valami

jelentékenyek, mert az éghajlat itt ismét nedvesebb, esősebb, tehát a talaj is tözegesebb.

Harberton mellett az út mellett fekszik, amelyik Ushuaiából a hegyeken a Fagnano-tó mentén vezet át. Ezen egy nap alatt el lehet érni a Rio Fuegót és Rio Grandet az Atlanti-óceán partján. A Beagle-csatorna keleti részén gyakran tapasztaltam, hogy egyes zivatarokat, amelyek délnyugatról jönnek, olyan heves elektromos jelenségek kísérik, mint amilyeneket a Tűzföldön másutt észlelni nem lehet. Általában a zivatarok ritkák az archipelagusbán. Nyoma sincs sem a szájhagyományban, sem a feljegyzésekben, hogy villám valaha emberben vagy állatban kárt tett volna.

Nyáron nagyon szép szivárványokat lehet errefelé látni. Némelyik párosívú, de gyakran hármas ívben hidalja át a fekete felhőket. Emellett a levegő olyan tiszta, hogy a szivárvány színei is ragyogóan szépek.

Szélcsendes, melegebb napokon az egész szigetvilágban gyakran lehet légtükrözést látni. A víz színéhez közel levő alacsony területek megfordítva emelkednek, meg lebegnek látszólag a levegőben.

A Beagle-csatorna déli partja Ushuaiától a keleti végéig a nagy Navarin-sziget. Magas hegyek emelkednek rajta, tehát néhány apró parti folt kivételével erdő borítja s így nem igen akad megfelelő legelő. Érdekes, hogy a guanako itt is előfordul, pedig ezenkívül csupán a nagy Tűzföld-szigeten él. Ebből azt következtetik, hogy ez a sziget csak újabban vált el a főszigettől.

A Navarin-szigettől csupán hat km széles csatorna választja el a szintén buja erdők borította Picton-szigetet. Ennek északi partján a kis Garden-sziget mögött húzódik meg a festői és szélcsendes Banner-öböl. Ebben egyszer szörnyű tragédia játszódott le.

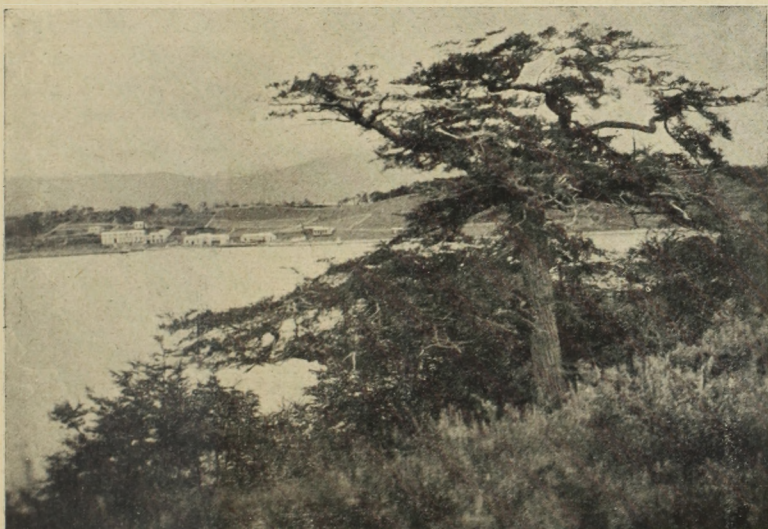
Fitzroy és Darwin expedíciójának jelentései Allen Gardiner korvetkapitány figyelmét a bennszülöttek nyomorúságos, szenvedéssel teli életére terelte. Elhatározta, hogy minden erővel segítségükre siet.

1850 szeptember 7-én indult útnak egy misszionárius-

sal, egy orvossal és négy segéddel az «Ocean Queen» fedélzetén Liverpoolból. Egy hónap múltán az említett öbölben vetett horgonyt s ott missziót és a Hoorn-fok körüli viharok áldozatai számára mentőállomást rendezett be.

Az «Ocean Queen» két cethalász-csónakot, félévre való élelmiszert, fegyvereket és lőszert hagyott hátra számukra s megígérte, hogy későbben majd másik gőzhajó fog jönni, hogy a további szükségleteket elhozza. Gardinerrel szemben

Port Harborton a Beagle-csatorna keleti végénél.

a mindig nagyobb számú jahgan-indiánus fenyegetően lépett fel, az élelmiszerkészlet is nagyon leapadt, néhány hónap múltán elhatározta, hogy a szigetet elhagyva, nyugalmasabb helyet keres, ahonnan könnyebben érintkezhet a vidéken áthaladó hajókkal. Összeszedte a maradék élelmet s a nyolcvan kilométerrel keletre, a Tűzföld-sziget déli partján fekvő Aguirre-öbölbe evezett. Itt azután kezdetét vette az éhség s ezzel együtt minden egyéb fajta szenvedés. Az öböl nyugati bejárójánál rakódtak ki, de azután későbben jobbnak látták a Puerto Espanolba átmenni a szárazföld bel-

sejéhez közelebb. Mielőtt ezt a helyet elhagyták volna, Gardiner esetleges mentőhajó számára egy sziklára a következő szavakat írta fel:

DIG BELOW
Go to Spaniard Harbour
March, 1851.*

A szikla lábánál levelet ásott el. Kétségbeesetten figyelmeztette a mentőhajót: «Ha a parton másfél mért-földet mentek, megtaláltok bennünket a második csónakban. Ez a folyó torkolatánál, az öböl végén, a déli oldalon van kikötve. Ne késlekedjete, az éhhalál vár ránk!»

Csakhog az élelmiszerek nagyon hamar elfogytak, lőszer nem volt, hogy vadászhattak volna s így 1851 szeptemberben a szerencsétlenek skorbutban elhullottak. Néhány hónap múlva megjelent a dráma színhelyén az angol «John Davison» hajó és a «Dido» angol csatahajó. Mindkettő további készletet szállított a szerencsétleneknek. Elolvasták a feliratot s azután siettek a mondott helyre. De ott természetesen csak azt találták, amit egyedül várni lehetett: a hősök holttetemeit.

Néhány mértföldnyire a Banner-öböl után délnek, a Lennox-sziget és az Új-sziget (Isla Nueva) tűnik fel. Itt is szörnyű katasztrófa játszódott le, amikor Popper mérnök ezeken a szigetekén az aranytartalmú homokot felfedezte. 1888–94 közt az aranyásók ezrei tódultak ide. A fém levelekben és poralakban fordul elő, a hegyi patakok csak igen ritkán mosnak ki egypár nagyobb rögöt a kvarcitból. A pacifikus partokon, de különösen az említett két szigeten nagy tömegben fordul elő az aranytartalmú homok. A tengerhullámok valósággal aranymosó munkát végeztek, mert a könnyebb homokszemeket elmosták s legnagyobbbrészt csupán a nagyobb fajsúlyú aranyat hagyták meg.

Az első kutatóknak könnyű dolguk volt. 14 osztrákból álló kis szövetkezet 27 munkanap alatt 115 kg aranyat

* Áss itt, én a Puerto Español-ba megyek. — 1851 március.

szedett össze. Mások a sziget belsejében ástak és 9 m mélységben aranytartalmú rétegre bukkantak. Az első napokban 14 kg aranyat mostak ki. Természetesen nem mindenki volt ilyen szerencsés, de a munka kifizetődött. Nagy akadály volt a munkának: a rettenetes klíma, hiszen a szűkös táplálkozás mellett nyáron át is csak a legerősebb bírta ki. Idővel az arany mennyisége jelentősen apadt. Ma azután

Vancouver-öböl az Államok-szigetének déli oldalán.

teljesen otthagyták az aranyásók a szigeteket, mert a mosás az utazás és élelmezés költségeit alig fedezi, nem is beszélve a szörnyű erőfeszítésekről. Legújabbán azután juhokat kezdenek itt legeltetni olyan jó eredménnyel, hogy ma már több ezerre tehető a számuk.

Az Isla Nueva északkeleti csúcsa, a Punta Waller és a Tűzföld-sziget déli oldalán fekvő Cap San Pio jelölik a Beagle-csatorna végét. Innen délnek a Pacifikum végtelen vizére láthatunk, míg északon továbbra is hegyek kísérik az utast. Ezek a Tűzföld-szigetet nyugatról kelet felé szelik

át. Kopárák és barátságatlanok. Meredek, fekete parti szikláikon a fókák és rozmárok százai pihennek.

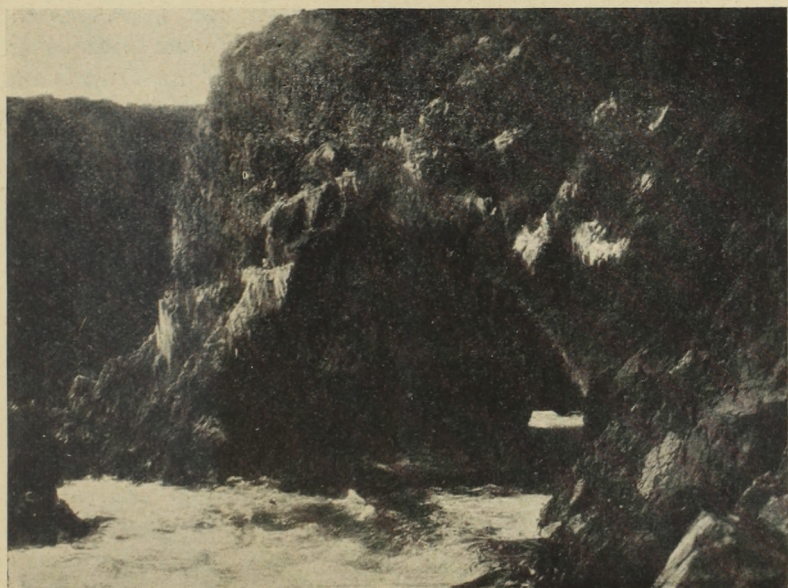
A Cap San Pio után 30 km-re nyílik a Slogget-öböl. Itt Popper felfedezése után szintén sok aranymosó fordult meg. Ebben a délkeleti szeleknek kitett öbölben szenvedett hajótörést Giacomo Bove olasz expedíciójának «San Josué» nevű hajója. Kedvező WNW szél mellett hajózott be, de amikor az öblöt el akarta hagyni, teljes szélszend állott be s így horgonyt kellett vetnie. Már amikor az öbölbe behatoltak, tapasztalták, hogy délkeletről szelid hullámok gördülnek be. Ezek azután a harmadik napon olyan erőssé váltak, hogy a folytonos rángatás a baloldali horgonyláncot elszakította. A hajó amúgyis el volt veszve, ezért a kapitány elhatározta, hogy legalább az embereket megmenti azzal, hogy hajóját a partnak vezeti. Bove a következőképpen írja le a drámai jelenetet:

«A partok képe kétségbeejtően szomorú volt. Amennyire az árbocokról meg lehetett állapítani (ez az ítélet később helytelennek bizonyult), Punta Jesse és Punta Maria közt az egész partvonalat háborgó sekély víz fogta körül. A szárazföldtől még távol voltunk. A túlságosan korai zátonyrafutás a bizonyos halált jelentette.

A dagály három órakor kezdődött, tehát ezt az időt választottuk ki tervünk keresztülvitelére. Ezalatt az emberek kis tutajt tákoltak össze s néhány hordó kétszersültet és sózott húst hoztak fel a fedélzetre, hogy ha netalán a hajó nem érné el a partot, a szerencsétlenséget túlélők ne maradjanak teljesen készlet nélkül. A legénység ebben a rendkívül nehéz helyzetben kitűnően viselkedett. Minden rendelkezést a legnagyobb készséggel teljesítettek. Amikor parancsot kaptak, hogy szedjék fel a horgonyt, úgy manőverezett a hajó, mintha gyakorlaton lenne s nem életre-halálra menne a küzdelem. Howard matróz önkénytelen a kormányhoz kötötte magát. Mellette két kés volt elhelyezve, hogy ha a munkája már hiábavaló volna, a köteleket átvághassa. Soha nem fogom a derék Jemmyt elfeledni, amint szemeit a parancsnokra függesztve, ismételte szószerint a parancsokat. Más viszonyok közt egy szempillantás alatt a parton

lettünk volna, most szinte örökkévalóságnak tetszett ez az idő. A bizonytalanság elviselhetetlen volt. Minden pillanatban el voltunk rá készülve, hogy sziklára futunk. Hanem a legnagyobb bámulatunkra már két hullámverésen átjutottunk a legcsekélyebb súrlódás, a legkisebb zökkenő nélkül. A part közelében láttuk, hogy a hullámok közvet-

Kormorán-fészkek az egyik hullámmarta barlang fölött az Államok-szigetén.

lenül a part magas szikláin törnek meg. Már lemondottunk minden reményről, amikor éppen a hajó irányában a sziklák előtt feltűnt egy keskeny homokos sáv. Erre szaladtunk fel. A homlokvitorla csak néhány centiméterre állt a sziklafaltól. A «San Josué» baloldalára feküdt, egy része összetörtött, a fedélzetről minden megmozdítható tárgy lerepült. Mielőtt azonban új hullámok csaptak volna fel, mindannyian egy kiálló sziklára menekültünk.

30 km-rel keletre az Aquirre-öböl szakítja meg az egy-

hangú partokat. További 15 km után a Valentin-öböl következik. Ez a Tűzföld-sziget déli oldalának utolsó nagy bevágódása; kevéssel a Cap Buen Suceso után a viharos La Maire-út kezdődik.

Ebben a 30 km széles csatornában a Tűzföld és az Államok-szigete között az áramlások olyan hevesek, hogy a hajózás ezek miatt veszedelmes. Délnyugati szélben az apály kezdetén olyan sebes apály-áramok (tide-rips) keletkeznek, hogy a magasra szökkenő fehér tajtékot messze földre meg lehet látni. G. Bove kapitány is belekerült az áramlatba és bizony gyakran a hullámok képtelen káoszából még a legerősebben épített hajó is csak alig tud megmenekülni.

Különösen vitorlás hajók vannak nagy veszedelemben, amikor északi széllel jönnek az Atlanti-óceán felől és itt hirtelen szélcsendbe kerülnek. Ilyenkor feltétlenül ki kell térniök eredeti irányukból, mert az áramlás az Államok-szigetének a «hajótemető» melléknevet méltán viselő sziklái felé sodorják.

A «Piedrabuena» legénységéből még sokan emlékeznek a «Swanilda» katasztrófájára. A hajó szénrakománnyal indult Cardiffból Antofagasta felé, hatvanhárom napi út után ködben ért a La Maire-csatornába, a nélkül, hogy pontosan tudta volna helyzetét. A kapitány, mint kormányos már többször megtette ezt az utat, most éppen nászúton volt fiatal feleségével. Erős északnyugati széllel hajóztak, amikor néhány száz méterrel előttük feltűnt az Államok-szigetének sziklás partja. Hiába volt minden küzdelem, az áramlás és szél a parthoz verte a hajót s a mentőcsónakok egyike is megsemmisült, éppen amelyikben a kapitány ült fiatal feleségével. Rettenetes küzdelem után néhányan elérték a bennülők közül a partot, de a kapitány fiatal feleségét a hullámok halva vetették ki. A szerencsésen megmenekült első csónak vad küzdelmek árán eljutott az Observatórium-szigetig, onnan azonnal telegrafáltak az éppen két nap előtt felállított szikratávíróval Ushuaiába a Piedrabuenáért, hogy a szerencsétlenek megmentésére siessen. Hanem a hajó már csak három embert talált életben, a kapitányt is megölte a hideg, röviddel partrajutása után.

Piedrabuena és Bove kapitányok a partokon talált romokból arra következtetnek, hogy évente legalább nyolc hajó pusztult el az Államok-szigetének partján. Szerintük csak ritkán menekülnek meg azok, akiket szerencsétlen sorsuk erre a szigetre vetett. A nagy hajók nem merik a partokat megközelíteni s a szerencsétlenek nyomorultan pusztulnak el a kietlen partokon. A «Brigandello» is itt futott partra. A megmenekült matrózok egyike hajót pilantott meg, de hiába adtak jeleket, a hajó nem közeledett. Csónakba ültek, de alig voltak félmérföldre a hajótól, amikor az felhúzta vitorláit s otthagya őket, bár a hajótörötteket látnia kellett. Az volt a szerencse, hogy a vitorlás hirtelen szélcsendbe került. Az évezősök rövidesen el is érték őket, de a hajósok nem voltak hajlandók megmentésükhöz segédkezet nyújtani. De sikerült a fedélzetre jutniok és ott formálisan leverték a hajó legénységét, kényszerítették a kapitányt, hogy őket is felvegye. Eleinte a megmentettek kapitánya parancsnokolt, de amire Valparaiso-ba értek, megint a legális kapitány vezette a hajót s a szárazra érve, meleg barátságban váltak el.

Lassan közeledünk a sziget felé. Fantasztikus körvonalai fenyegetően emelkednek a láthatár keleti részén. Évről-évre köd borítja a hegyeket, csak nagyon ritkán szakadnak fel a fellegek. Valami mondhatatlanul kísértetiesen az egész vidéken.

Az egész szigeten nincs olyan partszakasz, ahol egy csónak nyugodtan kiköthetne. Mindenütt szirtek, hegyek, csúcsok fantasztikus összevisszaságban. Igazán csak a szél és hullám küzdenek egymással évezredek óta s nincs egy folt síkság, egy parányi békesség sehol. A hegylánc nyugatról keletre 50 km hosszúságban nyúlik el. Ügylátszik, az Andok utolsó, részben elsüllyedt ága.

A Lemaire-út után a partok mentén vezet az út. A sziklák közt keskeny, mély öblök nyúlnak be a szárazföld belsejébe. Ezek közül az első fontosabb a Puerto Roca a San Antonio- és Colnett-fok között. Az angol térképeken Port Porry néven van feltüntetve. Innen könnyűnek látszik felkapaszkodni a sziget legmagasabb csúcsára, a 915 m magas Monte Buckland-ra.

A Puerto Roca-tól nem messze a Colnett-fokon túl kezdődnek az Ano Nuevo-szigetek. Ezek közül a legkeletibb a legnagyobb, az Observatórium-sziget. Ezt az argentinai postagőzösök elég gyakran felkeresik, hogy az itt berendezett állomásokat élelmiszerekkel lássák el. A sziget délkeleti, nagy tűzegesekkel borított végén lapos sziklás földnyelv, a Punta Pajaro nyúlik előre. Ezen a kormoránok és pingvinek ezrei fészkelnek.

Hegyvidék az Államok-szigetének belsejében.

A sziget nincsen kellőképpen védve az uralkodó szelek ellenében s így a hajók az Államok-szigetének északi partján 13 km-rel délkeletre fekvő Puerto Cookban vetnek horgonyt rakományuk partrátétele után. Ez az Államok-szigetének legjobb kikötője. A hajósok szívesen keresik fel, mert az állandóan dühöngő viharral szemben itt biztos védelmet találnak.

Az öblöt keleten és nyugaton egyaránt 700 m magas hegyek veszik körül, délen ellenben alacsony hát választja

el a Vancouver-öböltől. A partokhoz közeledve, meglepő a bükkösök s a Tűzföldön mindenütt elterjedt bokorfajtákból álló bozótok bujasága.

A rossz idő miatt a «Piedrabuena» napokig kénytelen volt ebben az öbölben horgonyozni s így sikerült a környékbeli hegyek közül néhányat megmászni s ezekről a sziget belsejéről áttekintést szerezni. A völgyek fenekét és a lej-

Cook-öböl az Államok-szigetének északkeleti oldalán.

tők fátlan részét mindenütt tőzeg borítja. Az ilyen helyeken sokféle moha és zuzmó pompázik. A talaj rendkívüli nedvességéből, a virágtalanok nagy tömegéből és az erdők bujaságából joggal következtethetünk az évenként lehulló csapadék hihetetlen tömegére. A Cap San Juan és a Puerto Cookban végzett mérések alapján a csapadék mennyisége átlagosan 3000 mm-t tesz ki. A klíma nagyon hasonlít a Tűzföld nyugati részeinek klímájához. Éppen olyan nedves, változékony és óceánikus, a hőmérséklet télen ritkán

sülyed 6 fok alá, nyáron gyakran emelkedik néha jóval 10 fok fölé.

G. Bove vezetése alatt 1880-ban itáliai-argentínai expedíció kutatta át a szigetet. Ebben a kutatásban vettek részt Lovisato, Spegazzini, Vinciguerra professzorok és Roncagli tengerészhadnagy. Kirándulásaik kiindulópontja a Puerto Roca volt s innen két hónapon át kutatták a sziget belsejét. A nehéz és veszedelmes hidrográfiai munkát Roncagli végezte. Az addig megmászhatatlannak tartott hegyek közül harmincnak a magasságát pontosan megmérték Fortin-barométerekkel és aneroidákkal. A geológus-kalapácsot egyik sem kerülte el. A Richardson, Forster, Genova, Buenos-Aires, Roma, Buckland és Fitton csúcsokon még ma is meg lehet látni az olasz expedíció nyomát.

G. Bove kapitány és Lovisato professzor két nehéz gyalogutat tettek. Egy alkalommal a Puerto Rocából mentek át a Puerto Cook-ba, másodszor innen vágta át a Puerto San Juan-ba.

Kisératükben az ilyen utakra alkalmas Charles és Iglesias matrózok voltak. Mindkét úton nehéz akadályokat kellett legyűrniök, különösen mocsarakat és sűrű törpebükk-bozótokat.

A legnagyobb részében hegyekkel borított, tűzeges erdőfedte talajú, nedves, hűvös klímájú Államok-szigetén sehol nincsen takarmányfüveket termő s így legeltetésre alkalmas rét. Az emlősök közül csupán fókák és rozmárok, továbbá egy kis rágcsáló, a tukotuko (*Ctenomys magellanicus*) fordulnak elő. Utóbbi egész Délamerikában el van terjedve és csodálkozni lehet rajta, hogy hogyan került el erre a távoli szigetre is, hiszen úszva csak nem juthatott át a Lemaire-csatornán.

Annál többféle madár él ezen a tájon. Sirályok, kormoránok, pinguinek, albatroszok, szirti galambok, kacsák és ragadozómadarak tömege röpköd, úszik, szalad, vadászgat mindenfelé. De a legtöbb a fóka és pinguin, ezeknek a sziget valóságos paradicsoma. A fókák kizárólag két fajhoz tartoznak: egyik faja az egyszerű szőrözetű *Otaria jubata*, a másik a kettősprémű *Arctocephalus australis*.

Oroszlán-fókák (*Otarion jubata*).

Az egyszerű prémű fókát rendszeren tengeri oroszlánnak nevezik, mert a hímnek sörénye van. Hatalmas példányok vannak köztük, némelyik 3 m hosszúra is megnő. Amikor a sziklákon hevernek, felsőtestüket elülső lábukkal megtámasztva, fejüket az egyik oldalra hajtják. A hím nagyon gyengéd mindig körülötte heverésző családjával szemben. Féltékenyen vigyáz nőstényére és hihetetlen vadással védelmezi. A hímek között ilyen okból rendszeren halálosvégű, de mindig mély sebekkel végződő harcok folynak. Majd minden hím bundáján látni a behegedt, mély sebek nyomát.

A tengeri oroszlán prémje nem nagyon értékes. Több hasznót biztosít a húsából nyerhető olaj és zsír. A nap melegebb óráiban a parton és a síma szélről védett sziklákon az ú. n. «roquerias»-on fekszenek. Éjjel a partok mentén a Sargassumok sűrűjében vadászatnak.*

A fókák hallása kevésbé fejlett, de annál érzékenyebb a szaglásuk. A vadászok nagyon vigyáznak is, hogy mindig a széllel szemben haladva, közelítsék meg őket.

Gyakran lehet a fókacsapatban egy-egy a vihartól elvert tengeri elefántot vagy tengeri leopárdot látni. Egy alkalommal az Isla Nueva déli partján ötszáz fóka közt magam is láttam egy hatalmas tengeri elefántot (morunga, *Macrorhinus proboscideus*). A fókák ugyancsak respektálták hatalmas agyarait, tiszteletteljes távolságban heverték tőle. Agyarai alakját csak akkor lehet látni, ha az állat felemelkedik. Erre a mozdulatra néhány revolvergolyóval sikerült rávenni, de a lövések egyébként nem nagyon zavarták.

A kettősprémű fókát finom, értékes bundája miatt vadásszák. Kisebb és finomabb alkatú, mint a másik fajta és hímjének nincsen sörénye. Ez a fóka már nagyon megfogyott, mert a vadászok még a kíméleti idő alatt is kegyetlenül pusztítják. Emiatt az argentinai és chilei kormány szigorúan megtiltotta vadászatukat s a tilalom áthágóit

* A fókavadászok (loberos) azt állítják, hogy a fókák nagy, a hullámtól gömbölyűre csiszolt köveket nyelnek el, hogy könnyebben merülhessenek el. Punta Arenasban, a szaléziánus múzeumban van is egy ilyen kerek kövekkel teljesen teletömött fókagyomor.

súlyosan büntetik. A kettősprémű fókák rendszeren különálló csoportokban élnek és a déli, viharos partokat kedvelik. Emiatt az Államok-szigetén vannak a legnagyobb számmal.

A fókavadászat nagyon érdekes és veszedelmes. Az előkészületeket a hajók tulajdonosai Punta Arenasban teszik meg, bár nem ritkán európai vagy amerikai orvvadászhajók is megjelennek ezeken a vizeken. Azok közt a matrózok közt, akik ezekre a vakmerő utakra vállalkoznak, gyakran akadnak kalandorok, kétes alakok stb. Szolgálatukért nem kapnak fizetést, hanem ellátják őket élelemmel és municióval, s azután az elejtett fókák prémjének értékéből osztalékot kapnak. Hónapokra való élelmiszerrel látják el magukat s a Cap Pilar-tól az Államok-szigetéig minden fókatelepet (roquerias) átkutatnak.

A roqueriák közelében a hajók vízre bocsátják a külön erre a célra épült fókavadász-csónakokat s a csónakokba szálló loberókat ellátják élelemmel és municióval.

Nehéz partraszállni a meredek, sziklás partokon, mert itt a legnagyobb szélszélben is van hullámverés. A bárka bevárja azt a pillanatot, amikor a hullám a szirttel egy magasságba emeli. Ebben a pillanatban kiugranak a loberok s a velük jött útítársak ellenkező irányban eveznek, hogy a csónak a sziklákon szilánkokra ne zúzódjon. Egy pillanatnyi habozás, egy elhibázott lépés és a meg gondolatlan máris a tengerbe zuhan és onnan nem mindig sikerül megmenteni, mert a hullámok könnyörtelenül a sziklához vágják.

Ha a loberok partrajutottak, körülállják a fókákat és hangtalanul kúsznak a széllel szemben feléjük, hogy visszavonulásuk útját elvágják. Amikor az állatok a vadászokat észreveszik, már késő menekülni, mert a legbátrabbakat a loberok winchesterei valóságos golyózáporral fogadják. Amikor ezek elesnek, a többiek gyáván visszahúzódnak. Ekkor azután valóságos vérfürdő támad. A két legjobb lövő a parton marad, hogy azokat az állatokat leterítse, amelyek a vízbe akarnak menekülni. A többiek botokkal mennek neki az áldozatoknak. A fejükre mért ütés biztosan

halálukat jelenti. Az öldöklés után azonnal a nyúzáshoz fognak. Ezt a mesterséget a loberok tüneményes sebességgel tudják elvégezni.

Amint annyi prém együtt van, hogy a bárka teljesen meg van rakva, azonnal a fedélzetre viszik, zsírtalanítják, besózzák és hordókba csomagolják őket. Néhány út után a fókavadász-csónak befejezte munkáját.

Hanem a roqueriák nem mindig a horgonyzóhelyek közelében vannak. Ilyenkor a hajó partrateszi a loberokat s azután 2—3 nap multán visszajön értük. Megesik az is, hogy a rossz idő miatt csak hetek, hónapok multán térhetnek vissza. Ilyenkor bizony fókahúst kell enniök és ha még ivóvizet sem tudnak találni, bizony a szegény loberok a bizonyos halál áldozatai.

A pinguinek is éppen olyan nagy számmal élnek az Állam-sziget északi partjain, mint a fókák. Ez a madár a patagóniai szigetek és a tűzföldi archipelagus faunájának karakterisztikus állata. Hétféle, színben, nagyságban különböző faja él itt, közülük a leggyakoribbakat felemlítjük.

A sziklapartokon, az ú. n. roqueriákon sok fehérhasú és kékesfeketehátú pájaro niño (szó szerint a. m. madár-gyerek) él. Sziklamélyedésekben 10 cm magas iszapdombocskákat épít, ezeknek tetejét kimélyíti s oda rakja tojásait.

A leggyakoribb a csíkos pinguin (pingoine rayado vagy de las cuevas). Ez valamivel nagyobb a pájaro niño-nál s abban különbözik tőle, hogy a nyakán köralakú, mellén keskenyebb fekete sáv húzódik. Mély lyukakba rakja tojásait a szigetek és előhegyek partjain.

Szép tolla miatt a legtöbbre becsülik a király-pinguint. Kizárólag az Államok-szigetének bizonyos pontjain él és ma már meglehetősen ritka, mert olaja és értékes bundája miatt a vadászok félig-meddig kiirtották. Ez a legnagyobb pinguin néha 120 cm magasra is megnő. A melle fehér, háta szürkés-kék. Fekete fején sárga, kék és fehér tollakból álló bóbitája van.

Az Államok-szigetétől északra, különösen az Obszervatórium-szigeten a Pájaro-foknál más pinguinek közt lehet aranysárga bóbitás állatokat is találni.

A pinguinek életük legnagyobb részét a vízben töltik, csak október közepétől március elejéig vannak szárazföldön, hogy fiókáikat kiköltsék és felneveljék. Ezalatt az idő alatt a nőtény 5—6 kékesfehér tojást tojik. A tojások a tyúktojásnál valamivel nagyobbak, de csupán a sárgájuk ehető, a fehérje nagyon szilárd, kellemetlen és emészthetetlen.

A pinguinek húsa sokkal rágósabb a fókahúsnál s erősen rothadt halra emlékeztető ízű. Csak a Jahgan- és Ala-

Kormoránok az alámosott partok szakadéka fölött.

kaluf-indiánusok eszik, de ők is a megölt állatot legalább egy hétig állni hagyják, azután sűtik meg.

Különös kép a pinguincsapatokat megfigyelni, amint csatarendben felvonulnak, s mintha parancsszóra tennék, csavargatják jobbra-balra a fejüket.

Vadászatuk nagyon egyszerű, mert repülni nem tudnak. Utánuk szaladnak s dorongokkal agyonverik őket. Fészkük védelmében nagyon ügyesek, csőrükkel fájdalmas, nehezen gyógyuló sebeket tudnak hasítani. Ha a csapat lejtőn tartózkodik és a legfelső állatok leesnek, magukkal

rántják az alattuk levőket is, úgy, hogy mint valami lavina rohannak le a völgybe. Ha a lakóhelyük közelébe érünk, már messziről lehet elnyújtott, hangos lármájukat hallani. Közelebb érve éles guano-szag üti meg orrunkat: az egész talajt körös-körül ez a trágya fedi.

Kormorán-fészkek.

A pinguinek egy évben egyszer, költés után vedlenek. Ilyenkor nagy csoportokba verődnek a partokon és a csőrükkel szedik ki egymás tollát.

A pinguinek mellett gyakoriságuk miatt fel kell említeni a «shag»-okat vagy kormoránokat. Több fajuk él erre-felé, a leggyakoribb a fehérhasú, feketehátú és feketefejű fajta. A nagyobb roqueriákon, előhegyeken és különösen a kisebb szigeteken fészkelnek s ott ezrével lehet őket látni.

Fészküket a régi guano-rétegekre rakják. Ezekbe a fél méter magas cilindrikus halomhoz hasonló fészkekbe novemberben 5—6 tojást raknak. Az Államok-szigetén és a

Magelhães-út mentén néhány szigeten nagyon sokan élnek. Leggyakoribbak az Isla Negra-n, a Brecknock-félszigettől nyugatra és a Diego Ramirez-szigeteken a Hoorn-foktól délre és ott a pinguinekkal együtt hihetetlen tömegben fészkelnek.

Ezeknek az állatoknak a nagy számából el lehet képzelni, hogy az évek hosszú során át milyen tömegben halmozódott fel az említett helyeken a guano. De a majdnem állandó eső annyira kilúgozza ezt az egyébként értékes trágyát, hogy talajjavításra nitrogéniumban való szegénysége miatt, aligha alkalmas.

A kormoránok valóságos parádés felvonulást tartanak, csupa mulatságból. Marta-sziget, Magellán-út.

A Hoorn-fok körül, néha a csatornák közt is lehet a nagy fehér albatroszt (*Diomedea regia*) látni. Szárnya kifesztítve 3 m széles. Viharok elől nagy magasságba emelkedik, de szélcsendben, különösen a vihar kitörése után, közvetlenül a hullámok felett lebeg. Más vihardarak csak a szélvészekben jelennek meg s áldozatukat a hullámozó vízből ragadják ki. Ezek közül mindenekelőtt egy sárgászöld csőrű, fekete albatrosz a legfeltűnőbb. Olyan falánk, hogy gyakran órákon át úszik a vízen s ragadják magukkal a hullámok, mert annyit zabál, hogy evés után hosszú ideig képtelen felrepülni.

A partok mentén mindenütt sok és sokféle sirály él. Vannak feketék, szürkék és fehérek. Ritkábbak az egészen

fehér vagy néha feketével tarkázott tengeri fecskék. Egy rózsaszínű fecskefaj 15—20 m magasról lecsap a tengerre s alámerül a habokba.

Csodálatosak a tengeri galambok. Ezek közt hófehér, hamuszürke és különös, feketefehéren tarkázott fajták vannak. Különböző nagyok, van köztük egy olyan kicsi és könnyed faj, hogy könnyen fecskének lehet nézni.

TIZENHARMADIK FEJEZET.

Rio Grande és Porvenir.

A Tüzföld északkeleti atlantikus és délnyugati pacifikus oldala között meglepő különbségek vannak. A különbség különösen akkor feltűnő, ha a keskeny nyugati csatornákból jövünk, mert ott felhők és hegyek fogják el a láthatárt s az eső majdnem állandóan hull s azután hirtelen kijutunk a száraz, napsütétes, egészséges pampák hatalmas síkságaira. Az Atlanti-óceán felé mintegy varázsütésre eltűnnek a gleccserek és hómezők. A hegyek alacsonyabbá válnak s észak felé sűrű erdőkkel borított bájos dombokban folytatódnak, még végül keleten ezek is elmaradnak s helyettük a fátlan, enyhén hullámos pampák kitűnő legelői következnek.

Ez a terület geológiailag is egészen más, mint a nyugati zóna. Gneisz és gránit helyett a dombok és síkságok agyagból és homokból vannak. A lerakódások a Kordillerákból származnak. Az általános denudáció kopadéka itt gyűlt össze az évezrek folyamán s mindenféle eső nyomát magán viseli.

A part ezen az oldalon az Inutil-öböltől az Espiritu Santo-fokig és azután délnek a San Diego-fokig teljesen egyenletes és nincsenek meg rajta azok a keskeny és mély bevágódások, amelyek a másik oldalon olyan jellemzőek. A hullámok itt nem képesek öblöket vájni s ha valahol a partot meg is támadják, a kimosott anyagot a parton végigteretetik s így nem igen akad alkalmas kikötőhely sehol az egész szakaszon. Ez a körülmény meglehetősen vissza is

tartotta a hajósokat attól, hogy az északi és keleti partokat megközelítsék, mert senki sem akarja az életét kockáztatni a partrafutás veszedelmével. Ma már másképpen áll a helyzet, mert Fitzroy munkálatai és a chilei és argentinai hidrográfiai felvételek a partokon való hajózást nagyon megkönnyítették.

A vidék kereskedelme és hajózása *Rio Grande*-ban és *Porvenir*-ben összpontosul. Előbbi helyiség az Atlanti-óceán partján argentinai területen van, az utóbbi chilei területen a Magelhães-csatorna mentén Punta Arenastól keletre fekszik.

A Tüzföld legnagyobb és leghosszabb folyóját Ramon Lista 1886-ban fedezte fel és Rio Grandenak vagy Rio Pellegrininek nevezte el. Nagy mellékfolyókat, a többek közt a Rio Moneta, Rio Menendez és Rio Candelariát, veszi fel.

A dagály a folyó torkolatánál 4—5 m magas,* és a folyón felfelé 9—10 km-ig érezhető. Ezen a darabon kicsiny hajókkal fel lehet hatolni, de apály idején a hajók megfeneklenek. A folyó torkolata a Sunday-fok (Cap Domingo)-tól 20 km-rel délkeletre nyílik. A torkolattól egy mértföldre a bal parton van Golondrina kikötőhely. Ez a helység az argentinai kormány hasonnevű hajójáról kapta a nevét, amely O'Connor fregattkapitány és Vicente Montes tengerészhadnagy vezetése alatt elsőnek futott be a Rio Grande torkolatába, hogy a folyó futását felmérje és a partokat tanulmányozza.

Ramon Lista és O'Connor rövid expedíciói után Monsignore Fagnano, a rettenthetetlen misszionárius hatolt a Rio Grande-n felfelé és a folyó partján telepedett le. Fagnano a szerencsétlen ona-indiánusokat akarta védelmezni, mert ezeket északról az európaiak mauzerjei kiverték. Önzetlen cselekedete sok telepest vonzott arra a vidékre,

* A dagályhullám az Espiritu Santo-fok és a San Diego-fok között a parttal párhuzamosan fut. A dagály magassága nagy eltéréseket mutat. A San Diego-foknál csak 3 m magas, északnak mindig magasabb s az Espiritu Santo-foknál eléri a 13 m-t. A patagoniai partokon Santa Cruznál van a maximum: 14 m.

ezek a pompás legelőterületeket elfoglalták s intenzívus állattenyésztést kezdtek. 1893 június 9-én indult az «Amadeo» gőzösön Punta Arenasból. Hajója azonban cserbenhagyta attól való félelmében, hogy a homokban fennakad és a helyett, hogy a folyó torkolatába futott volna be, a San Sebastian-öbölben tette ki minden felszerelésével együtt. Nem tudott másik gőzhajót szerezni s így kénytelen volt a «Maria Auxiliadora» vitorlást megvenni, ezzel azután még ugyanabban az évben kikötött a Rio Grandeban. Bebizonyította ezzel, hogy a Rio Grande esztuárium a kereskedelmi hajók számára biztos kikötőhelyet nyújt. Később a sziklák közti manőverekre nem nagyon alkalmas vitorlást a «Torino» gőzössel cserélték fel. Ez azután a Rio Grande és a Dawson misszióknak gyorsabb és biztosabb közlekedést biztosított. Fagnano az onák lelkiéletének szentelte napjait. Ezalatt a folyó két partján egyik telep a másik mellett keletkezett. A chilei és argentinai kormány későbbben hatalmas parcelálásra bontotta a területet s nevetséges áron adta el a telepeseknek. Ezeknek a földeknek az ára ma hihetetlenül felemelkedett, olyan jövedelmező lett a juhok tenyésztése. 1890-ig néhány száz állat legelt ezen a területen, ma már két milliónál több birka, és tízezernyi ló és szarvasmarha legel itt.

Rio Grande az észak, dél és nyugat felé vezető utaknak és táviróvonalaknak csomópontja. A gyapjú és az estanciák egyéb termékeinek kiviteli középpontja és a legkényelmesebb élelmező és felszerelő középpont. Az estanciák közül a leggazdagabb a Menender-család tulajdona. A Rio Grande majdnem egész környéke ide tartozik az atlanti partoktól a Fagnano-tó környékén emelkedő előhegyekig. A nagy gazdaság főépületei Puerto Golondrina közelében vannak. Ezek legnagyobbbrészt raktárak és az intézőszemélyzet és munkások lakásai. Néhány év óta a Compania Frigorifico Argentina de la Tierra del Fuego hűtőháza áll a folyóparton, mert ott nyáron át 500 munkással igyekeznek a juhtenyésztés termékeit a pusztulástól megóvni. A nagy ipar és a kikötő forgalma kereskedők és vendéglők letelepedését vonta maga után és minden jel

arra vall, hogy Rio Grande nemsokára a legfontosabb és legnépesebb város lesz a Tűzföldön.

A folyó balpartján van az alprefektura, a komisszariátus, a rádióállomás, ahonnan a városka a Cap Virgenes-szel, Ushuaiával és az Ano Nuevo-szigetekkel áll összeköttetésben. A Rio Grande határolja el az északi pampazónát a déli Kordillera-zónától. Az északi rész végtelen síkság, kicsiben teljesen olyan, mint patagoniai folytatása. Ez a vidék teljesen fátlan, helyenkint néhány hullám vagy széles terraszh emelkedik, északnak pedig a Magelhães-út felé a Boquerón és Balmaceda hegyek szakítják meg a síkságot a nélkül, hogy az egyhangúságot enyhítenék. A kis völgyekben (canadones), különösen ahol valami kis vízfolyás is van, a leggazdagabbak a legelők.

A vidék hőmérséklete nyáron nagyon kellemes, télen azonban, különösen déli szelek idején, nagyon hideg van, a hőmérő néha -25°C -ig leszáll. A nagy hidegek soha nem tartanak sokáig. Néhány nap alatt megjön az enyhe északeleti szél s ez mindig nagy hóesést okoz, különösen a partokon, ahol a birkák télen-nyáron megtalálják a szabadban is táplálékukat.

A Rio Grandetól délre és keletre hatalmas erdők és pompás rétek váltakoznak. A termékeny, kedves völgyek fölött a dombokon sűrű ősvadon, közöttük mindenütt tavak és patakok, igazán mint valami természetes parkban. Az északon szabadon nyargalászó szeptet itt az erdők fel-fogják és megtörik.

A legelők itt nem olyan nagyok, mint északon, hanem sokkalta kövérebbek, mert mindenfelé sok korhadó növényi anyag trágyázza az északnál sokkal nedvesebb talajt. Ha nem is a legfestőibb ez a terület a Tűzföldön, kétségtelenül a legkedvesebb és legkellemesebb. A Mitre-félsziget körül a legeltetés már csak a part mentén lehetséges a San Pablofoktól délre és keletre, aztán teljesen eltűnnek a mezők. A vidék hegyes-völgyessé alakul s a partok mentén nagy lagunák, a hegyek közt hatalmas tözegesek fedik a talajt, mert a klíma itt már sokkal nedvesebb, esősebb.

Rio Grandéból jó lovon egy nap alatt el lehet érni a

Fagnano-tó keleti végét s innen a második napon már a Beagle-csatorna mellett fekvő Puerto Harbertonban lehetünk. Ez az út a Tüzföld belsejében lehető legkényelmesebb és legszebb út. Az utazást az argentinai kormány az itt letelepedett majortulajdonosokkal karöltve jó utakkal könnyítette meg. Nemsokára annyira ki akarják építeni, hogy autókkal is jár hassanak rajtuk. Az északi, szárazabb és szilárdabb talajú területen ez a közlekedő eszköz ma már úgyszólván általánossá vált. Az út eleinte az Atlanti-óceán partján visz végig, a Penas-fok után a Bridges-család nagy majorját érinti. A Rio del Fuego közel van ide, ezért a majort magát is így nevezik. Az említett család egy kis ona-indiánus telepet is foglalkoztat. A Rio del Fuego után kb. 25 km-re az út délnek fordul és termékeny, a Kordillerákból leereszkedő völgyekben vezet tovább. A kép minden kanyarodónál változik az erdők, tisztások, rétek közt. A háttérben a Kordillerák panorámája varázsolja még szebbé az amúgy is felejthetetlenül szép képet. Télen a hatalmas parkot végtelen hótakaró fedi. Ilyenkor a hegyek közül sok guanako-nyáj ereszkedik le ide s az erdőben keresi a táplálékát.

Kevésbé festői, de éppen ilyen érdekes északon a pampa-zóna. Itt több út köti össze a majorokat s vezet a tengerpartra, ahol a gypjút behajózzák. A legfontosabb útvonal Rio Grande és Porvenir közt visz végig. Ezen az úton néhány év óta majdnem hetenként rendszeresen közlekedő postautójárat van. Ezen a kereken 350 km hosszú úton megcsodálhatjuk a vidék fejlődését és növekvő életképességét, pedig éppen ez a terület néhány évvel ezelőtt még teljesen ismeretlen volt. Az út a San Sebastian-fokig az Atlanti-óceán partján vezet végig. Hét kilométerre Rio Grande után érinti Rio Grande szaléziánus missziót. Itt a misszionáriusok immár 27 esztendeje dolgoznak a bennszülöttek érdekében.

Kevéssel tovább a 75 m magas, függőlegesen a vízszínre lebukó Domingo (Sunday)-fok zárja el a partot. Ez annak az alacsony hegységnek a nyúlványa, amely a Sierra Carmen Silvával fut párhuzamosan és abból is indul

Hóesés után a Fugeo-folyó mentén.

ki az Useless-öbölnél. A fok régibb harmadkori márgákból van felépítve. A felső rétegekben nagyon sok a kövület, közöttük egy nagyon jól megtartott csigahéj. Ezt az onánök nagy előszeretettel gyűjtik és nyakékeket készítenek belőle.

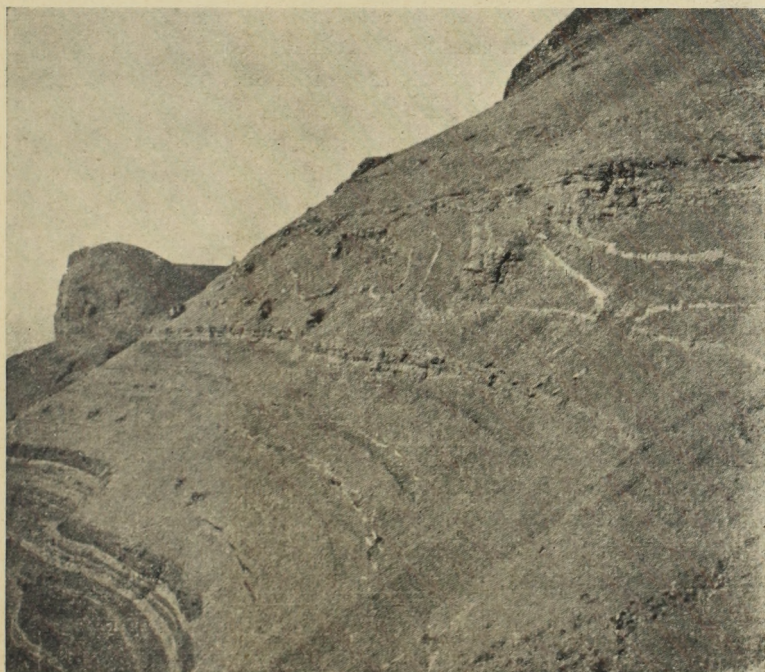
A Domingo-foktól északra ömlik a tengerbe a Rio Carmen Silva. Ezt itt Rio Chiconak hívják és csak a térképeken van az említett névvel jelölve. A fokról kitűnő kilátás nyílik köröskörül. A vidéken ugyan egyetlen fát sem lehet látni, hanem a nagy távolság a végtelenség varázsával hat. Dél felé magasabb dombok enyhítik a síkság egyhangúságát s ezeken túl a Darwin-kordillerák hófedte csúcsai övezik a látóhatárt.

Ameddig a szem ellát, sehol egyetlen fát vagy bokrot sem lehet látni. Csak helyenkint lehet egy-egy ágas-bogas «mata-negra» bozótot észrevenni. Ennek a bokornak a fáját a pásztorok (estancieros) nagyon keresik, mert az egyetlen tüzelő az egész vidéken.

A juhok nagy csoportokban teljesen felügyelet nélkül legelnek. Összeterelésüket, ha az állatokat meg kell jelölni vagy meg kell nyírni, néhány jó kutya segítségével lovaspásztorok (ovejeros) végzik. Ahol a legzsengőbb a fű, a libanagyságú és kitűnő húsú tűzokok legelésznek. A pásztorok, abban a hitben, hogy a nyájak elől lelegelhetik a füvet, nagyon üldözik őket, de mindamellett nem apadnak, mert nagyon óvatosak és finom érzékszerveik jó előre figyelmeztetik a bajra. Tavasszal 5—7 tojást raknak a fűbe, a nélkül, hogy fészket építenének. A tojások olyan nagyok, mint a pulykatojások és majdnem olyan jóízűek, mint a tyúk tojásai. Az onák egyik kedvenc csemegéje a parázson vagy forró hamuban sütött tűzoktojás. A tűzokok mellett nagyon gyakoriak a kacsák (patos). Ezek százával élnek az állóvizek és nagyobb folyók mellett. Sok különböző színű és nagyságú fajtája van. Gyakran hallani a távolból egy kócsagfajta, a banduria (*Ibis melanops*) hangját. Ezeket mindig párosával lehet találni. Jellemző még egy másik, fekete, a tengerpart mentén élő gázlómadár, a fil-fil. Helyenkint sok száz méteren keresztül betűszerinti

értelemben fedi a talajt. Gyakran meglepi az utast a teru-
tero (*Vanellus cayanensis*) különös hangja. Ez az érdekes
állat hangos kiabálással jelzi a rablómadár, ragadozó vagy
idegen ember jöttét s így még a pásztoroknak is hasznos
szolgálatokat tesz. Ez a ravasz madár kitűnően el tudja
rejtetni a fészket és el tudja tüntetni nyomait.

Domingo- (Sunday)-fok a Tűzföld-sziget északkeleti oldalán.
Kövület-tartalmú rétegek.

Ezeknek a hűvös, antarktikus síkságoknak legszebb
madara a feketenyakú hattyú és a skarlátvörös flamingó.
Rendszeren a tél kezdetén vándorolnak ide Patagoniából.
Néhány hónapon át a sziget északi partján végighúzódo
lagunákban, különösen Porvenir környékén, tanyáznak.

Pompás látvány, amikor a flamingók csapata, mint
valami lovasezred mozdulatlanul áll. Mintha lángolna a

tollazatuk, amikor napsugarak vetődnek rájuk. Nem messze tőlük a hófehér testű, de fekete nyakú hattyúk úszkálnak a kék vízen. Az örök egyetlen jelére az egész csapat felrepül, a hattyúk nehéz szárnycsapásokkal a nyomukban. A flamingók háromszögalakú csoportban vonulnak s ilyenkor rendszeren távolabb fekvő, nyugodtabb vizeket keresnek fel.

Az állatok rendszeren a lagunákban és mocsarakban alusznak. Ilyenkor a lábuk rendszeren egyharmad részig a vízben van. Nem ritkán megtörténik, hogy a víz éjszaka befagy s ilyenkor aztán csak reggel veszik észre az állatok, hogy elveszítették szabadságukat. Csapkodva igyekeznek menekülni, de ha éppen az éjszaka a fagy keményebb volt és a napsugarak nem jönnek mindjárt segítségükre, nem ritkán a vadászok kész zsákmányai lesznek.

A nagy madárgazdagság magyarázata, hogy ezek az állatok az év minden szakában találhatnak itt megfelelő táplálékot.

Néhány évvel ezelőtt még az egész vidéket coruro vagy tukotuko (*Ctenomys magellanicus*) lyukak aknázták alá. Az estanciák megtelepedésével azonban ezek a kellemetlen és lovasokra veszedelmes járatok eltűntek, mert a juhok a lyukakat összetaposták. Az indiánusok nagyon szeretik ennek a kis rágsálónak a húsát. Különösen hamuban sütve volt kedves csemegéjük.*

A San Sebastiano-fok környékén a síkság dombokba és terraszokba megy át, ezek pedig kelet felé, az Atlanti-óceánra lejtnek. Ezek a Sierra Carmen Silva utolsó nyúl-ványai. Az első néhány bokorcsoporttal tarkított völgyek egyikében fekszik a nagy, Sara Braun venezuelai asszony tulajdona, az Estancia La Sara.

A San Sebastiano-foknál, ennél a magas, meredek előhegységnél nyílik a nagykiterjedésű hasonnevű öböl. Kerülete kör és sok kilométer átmérőjű. Északon délnek kifutó

* A hüllők nagyon ritkák a Tűzföldön. Két kicsiny teknősbékafaj (*Ptygoderus pectinatus*, *Proctotretus magellanicus*) ismeretes csupán. Az emberi paraziták közül fej-, ruha- és nemeztetűk és a rühatka (*Sarcoptes scabiei*) ismeretes. Majdnem minden pásztorra átragadt. A bolha nem bírja el az éghajlatot és azonnal elpusztul, amint idekerült.

földnyelv zárja el. Ennek a földnyelvnek az északi vége és a Nombre-fok közt fekszik a ma már elhagyott El Paramo-telep. Ezt Julius Popper alapította azzal a szándékkal, hogy majd itt fogja beolvasztani és amalgamálni azt az aranyat, amit munkásai a parton mostak. Popper emléke változatlanul él még az első telepesek nevei közt. Bátor, intelligens kalandor volt, aki értett ahhoz, hogy hogyan

Domingo- (Sunday)-fok a Tüzföld-sziget északkeleti partján.

kell az embereket megnyerni. Hanem a munkásai egy részével olyan hihetetlenül rosszul bánt, másrészt olyan ember-telenül üldözte az ona-indiánusokat (pl. úgy fotografáltatta le magát, amint fegyverrel a kezében vadászik ezekre a szerencsétlenekre), hogy mint rettenetes és vérszomjas ember maradt meg az emlékezetben.

Oláh születésű, buenos-airesi lakos volt. 1885-ben indult el a Tüzföldre, amikor kevéssel azelőtt felfedezték az első aranyleleteket: aranytartalmú homokot a Virgenes-

fok és Espiritu Santo-fok környékén a Magelhães-út keleti bejáratánál. Ezen az első útján egy csapat gazfickó volt a kísérete, akiknek segítségére kellett volna lenni. Eleinte szerencséje volt, Páramóban és a San Sebastiano-öbölben gazdag aranytartalmú üledékeket talált. Kincsei gyarapodásával bizonyos nagyzási mánia fogta el: egyik oldalán guanako-képpel, másik oldalán indiánus-alakkal díszített aranyérmeket veretett és letelepedése után saját postai értékjegyeket adott ki. Mindkettő nagy értéket képvisel

San-Sebastiano-öböl. Ménes indul a legelőre.

ma a gyűjtők szemében. A Sebastiano-öbölbe az aranyelet hírére sok munkás tódult ide Punta Arenasból. Ezeknek azonban Popper megtiltotta a letelepedést. Lovak hátára kötözött, uniformisba bujztatott szalmababákkal riasztotta el őket, hogy nagyobb hatalmat mutasson, mint amennyivel a valóságban rendelkezett.

Akkor azután az aranyásókhoz ment, elszedte tőlük az aranyat az utolsó szemig és minél gyorsabb távozásra szólította fel őket. A feltűnő lovasok megtették a többit, a parancsot mindig haladéktalanul teljesítették.

Ezek a dolgok felkeltették az elűzött munkások haragját, hiszen Poppernek semmiféle joga sem volt a területhez.

1888 augusztus 9-én Punta Arenasban még nyilvános gyűlés elé is került a dolog. Popper Rio Grande-ből több fel-fedező utat tett a szárazföld belsejébe; egy alkalommal átszelte keletről nyugatra a nagy sziget belsejét egészen a Beagle-csatornáig, felkereste a Slogget- és Aquirre-öblöket s itt megtalálta a már említett aranymezőket.

A San Sebastiano-öböl környékén különféle házcsoportok, így a többek közt komisszáriátus és egy kis vendéglő emelkednek. Az út a San Sebastian-foktól Porvenir felé

Porvenir a Tüzföld-sziget nyugati oldalán.

nyugatnak, az Inutil-öböl irányába fordul. Több út vezet innen északnak a Magelhães-út mentén fekvő faktóriákhoz. Azon a lapos, 70 km széles földsávon az Inutil- és San Sebastiano-öblök közt sok glaciális eredetű teknő helyezkedik el. A jégkorszakban az Altos de Boquerón és a Sierra Carmen Silva közt végighúzódó völgyet egyetlen, hatalmas gleccser töltötte ki. Ennek a gleccsernek emlékét hirdetik az Inutil-öböl északi és déli partján látható vándorkövek.

Az Inutil-öböl közelében a vidék veszt egyhangúságából. A Sierra Carmen Silva lejtőin bükkösök jelennek meg. Az Inutil (= Useless)-öblöt északon a Boquerón-fok, délen a Nariz-fok határolja. Kerülete 140 km. Partjai

nyugaton meredekék és magasak, a belseje felé mindinkább alacsonyodnak és az öböl keleti végénél lapos, sík vidékbe mennek át.

A keleti part közelében van a Sociedad Explotadora de la Tierra del Fuego székhelye, az Estancia Bahia Inutil. A sziget nyugati fele az 54. szélességi foktól a Magelhães-útig 1.300.000 hektár kiterjedésben ennek a társaságnak a tulajdona. Mint mintagazdaságot emlegetik s a legnagyobb a Tüzföld hasonló intézményei közt. A szarvasmarhákon és lovakon kívül kereken 500.000 birkája van csupán a főszigeten, modern berendezései vannak a nyersgyapjú feldolgozására, ezenkívül vágóhídja, konzervgyárai és tenyésznyájai vannak.

Innen az út az északi part mentén vezet végig egészen a Caleta Discordiáig. Itt kis vendéglő áll s vége van a síkságnak, a Boquerón magaslatok kezdődnek s elérik az 500 m magasságot is. Keletnyugati irányban húzódnak, a vízválasztójuk északon fekszik. Folyói közül a legnagyobb a Magelhães-öböl déli partján a San Felipe-öbölbe ömlő Rio del Oro. Az «Aranyfolyó» nevet Ramon Serrano Montanertől kapta, mert 1878/79. évi expedíciója alkalmával a kíséretében levő katonák sok aranyrögöt találtak a partján. 1905-ben a Stuphen-társaság a folyó medrében úszó aranymosót állított fel, hogy így hamarabb menjen az arany nyérése. Amikor azután kiderült, hogy a mosás költségei sem térülnek meg, hamarosan ismét abbahagyták a munkát.

Az Altos de Boquerón magaslatáról szép kilátás nyílik a Tüzföld lagunákkal fedett északi részére, a Magelhães-útra és a Brunswick-félszigeten túl a Punta Arenas körüli partokra.

A kedves magaslatokról nagy kanyarodókkal visz le az út a síkságra. A síkságra leszállva, az eddig kopár, köves talajt buja legelők, szép rozs- és krumpliföldek borítják be. Néhány évvel ezelőtt a Sociedad Explotadora de la Tierra del Fuego Porvenir környékén ötvenezer hold földet parcellázott és adott át a telepeseknek. Ezen a módon szaporodott a népesség, a földet jobban megmunkálták és a takarmány, zöldség és konyhakerti növények termelése úgy

Jellemző, alámosott partok és fokok a S. Pablo-fok táján, a Tűzföld-sziget északkeleti oldalán.

Téli zúzmara a Fuego-folyó mentén.

Rio Grande szaléziánus misszió Tűzföld-szigeten.

Maria-Auxiliadora nővérek oktatják fonásra-szövésre a civilizált ona-indiánus nőket.

megnövekedett, hogy ma már a tűzföldi archipelagus szükségletét fedezi. Ezek közt az enyhébb éghajlatú tájakra emlékeztető földek között jutunk el Porvenirhez, a hasonló nevű öböl mellett fekvő kis telephez. A helyiségnek ma 800 lakosa van, mert Ramon S. Montaner híradására tódultak ide az aranyásók Chile északi részéből, ők azután a gyors meggazdagodásban bízva, ezt a helyet «Porvenir» (= jövendő)-nek nevezték el. A következő években jelentékenyen emelkedett az aranykeresők száma és amikor baggerekkel (= kotrók) kezdtek dolgozni, elérte a legnagyobb számot. Akkoriban még a legkétkedőbbeket is elfogta az aranyláz s a gazdagság igazi alapját, az állattenyésztést elhanyagolták. Még a legkisebb birtokos is Krózusnak képzelte magát, ha úgy gondolták, hogy a területe gazdag aranytartalmú. Aranytartalmú folyókról és partokról ezrével mentek a jelentések a hatóságokhoz, úgy hogy azok nem is tudták valamennyit ellenőrizni.

Némelyik, eredetileg nevetséges összegért vásárolt terület lehetetlen áron kelt el. Buenos Airesben és Chile északi részében társaságok alakultak, hogy az aranymezők kiaknázásához szükséges pénzt előteremtsék. Vettek és eladtak, spekuláltak, banketteztek, mulattak, egyik pezsgős vacsora a másikat követte, az alkohol kódében nagy beszédekben méltatták az eljövendő gazdagságot s azt a szerencsét, ami mosolygott szerintük természetesen a szegény munkásra is.

Hanem azután minden úgy történt, ahogyan történnie kellett.

Az aranymezők egy része csak az örültek és spekulánsok képzeletében tartalmazott aranyat, a másik részében pedig volt ugyan arany, de olyan kevés, hogy kiaknázása nem fizetődhetett ki. Képzett mérnökök sem akadtak. Így aztán a társaságok papirosai esni kezdtek, nagy vagyonok roskadtak össze, míg végül egy nap meg kellett a munkát szüntetni. Kétségtelenül vannak az archipelagusban, különösen a nagy Tűzföld-sziget északi oldalán olyan telepek, amelyeket megfelelő tőkével, észszerű termelés mellett érdemes volna kiaknázni s amelyeket a jövőben sem szabad

figyelmen kívül hagyni. 1906-ban Punta Arenasban több ujság közölte azt a statisztikát, hogy az 1903—1905. években hatszáz kilogramm aranyat vittek ki a Tűzföldről, nem számítva azt a jelentékeny mennyiséget, amit ellenőrzés nélkül vittek ki. Nem lehet feltenni, hogy az arany forrása egyszerre elapadt volna.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET.

A Tűzföld lakosai.

Nem volna teljes a Tűzföld képe, ha lakóinak nem szentelnék egy fejezetet. Hiszen ezek az emberek évezredek óta egyedül voltak urai a szigeteknek és minden tekintetben összhangban voltak a szigetekkel, a szigetek klímájával és szűzies természeti szépségeivel.

Régebben tévesen a Tűzföld lakosait egyszerűen tűzföldieknek nevezték. Csak amikor a múlt század végén misszionáriusok hatoltak be a bennszülöttek közé és megismerték szokásaikat és nyelvüket, akkor kezdtek világosabban látni. Ez tette lehetővé, hogy ma három törzset különböztessünk meg, az *alakaluf*-, *jahgan*- és *ona-indiánusokat*.

Az alakalufok és jahganok az archipelagus nyugati és déli részein élnek. Az előbbieket Patagonia nyugati tenger-szorosai, a Maghelhães-út és a Brecknock-félszigettől délre fekvő Stewart-sziget közt élnek, míg a jahganok a Beagle-csatorna és az ettől egészen a Hermitáig délre fekvő szigeteken otthonosak. Az onák — szárazföldi indiánusoknak is nevezik őket, hogy megkülönböztessék a tengeren majdnem állandóan kanukban élő, említett két törzstől — a nagy sziget legészakibb és középső, az Admiralty-fjordtól a Beagle-csatornáig terjedő részén a Brecknock-félsziget és a Harberton-öböl közt laknak.

A partok mentén látott bennszülöttek már az első idevetődött hajósok érdeklődését is felkeltették.

Juan Ladrillero már 1558-ban leírja a Maghelhães-csatorna mentén abban az időben még elég nagy számban

elő bennszülötteket. Ezek a ma alakalufnak nevezett törzshöz tartoztak. Azután a Magelhães-csatorna keleti bejárához hatolva, megismerte a patagonokat vagy tehuelceket. Megbámulta hatalmas termetüket, magas értelmi képességeiket és sokkal többre becsülte őket, mint a nyugati csatornák lakosait.*

Az ona-indiánusokat Pedro Sarmiento de Gamboa (1580) fedezte fel a Tűzföld-sziget északi partján a Magelhães-út mellett. Mindkét úti jelentésében jellemzi ezeknek az őslakóknak rendkívüli erejét és magasságát s állandóan mint «Gente grande» (= magas nép)-ről beszél róluk. Azt az öblöt, ahol először látta őket, Bahia Gente Grande-nak nevezte el s ez a név máig megmaradt.

John Narborough (1670) részletesen leírja egyik hajónaplójában a vadak származását. A Magelhães-út partjain és néhány délebbre fekvő szigeten ismerte meg őket, hanem hiába várta, hogy majd aranyat fog náluk találni, bár gazdagon megajándékozta őket.

Egy évszázaddal később (1765—1769) a francia Antoine de Bugainville érdekes adatokkal gazdagította ismereteinket a Tűzföld bennszülötteiről. Bugainville gyakran megfordult a Tűzföldön, hogy a Falkland-szigeteken (Malouinák) alapított gyarmatát fával lássa el.

John Byron, Samuel Vallis, Philipp Carteret egyidőben a csatornát tanulmányozták s a meztelen, igénytelen és mindig éhes bennszülötteket tartották a Föld legszármazásosabb teremtményeinek.

A későbbi utasok is elég pontosan leírták a bennszülöttek alakját, táplálkozását, fegyvereit és eszközeit, hanem a nyelvükről, erkölceikről és szokásaikról nem tudtak semmit.

A Magelhães-út mentén élő indiánusokról a spanyol «Santa Maria de la Cabeza» fregatt gyűjtötte össze a legjobb adatokat Don Antonio de Córdoba parancsnoksága

* A patagonok vagy tehuelcek a pampák vad vándornépe a Magelhães-út és a Rio Negro közt. Magasságukat a régebbi utazók, pl. Pigafetta és a spanyolok nagyon túlozták, a hollandusok már a valóságnak inkább megfelelően írják le őket.

alatt. A jelentést lapozgatva, az indiánusok szokásai és erkölcsi akkor is éppen azok voltak, mint ma s így kultúrájuk egyáltalán nem fejlődött.

A XVIII. század végéig tehát hiánytalan leírások birtokában vagyunk az indiánusok szokásairól, hanem mind-
eddig sem antropológiai, sem filológiai tanulmányokat nem folytattak náluk.

A legelső utalást a különböző törzsekre Fitzroynál találjuk. Kétségtelenül ő állott a bennszülöttekkel a leg-hosszabb ideig összeköttetésben (1831—1836) s így adatai ha nem is tökéletesek, figyelemre mindenesetre méltók.

A bennszülötteket négy csoportra osztotta, a Tekehniká, Alikhulip, Ön és Pescheräh törzsekre. Fontos tanulmányokat végzett a törzsek nyelvére, kulturális különbségeire és antropológiai viszonyaira vonatkozóan.

Darwin maga is beutazta a Tűzföld egy részét, de mellőzte az ethnikai beosztást, sőt súlyos tévedésbe esett, mert a bennszülötteket kannibáloknak tartja.

Schol sincsenek, talán Sarmiento kivételével, pontos adatok az ona-indiánusokról, pedig akkoriban még nagy számban éltek a Tűzföld-sziget keleti részén. Legfeljebb Fitzroy gondolhatott rájuk, amikor az oens-oens emberek-ről megemlékezik. Megjegyzi róluk, hogy fizikailag a többi törzsnél fejlettebbek és sok tekintetben hasonlítanak a patagonokhoz. Ennek a fontos törzsnek elhanyagolása abban leli magyarázatát, hogy az onák hazáját, a Tűzföld-sziget keleti oldalát, minden hajó messzire elkerülte, részben, mert a hajók nem találtak alkalmas kikötőhelyet a zátonyos, viharos partokon, részben, mert félték a bennszülöttektől.

Először 1850-ben, Fitzroy buzdítására telepedtek le anglikánus misszionáriusok a déli szigeteken. Ők foglalkoztak azután az indiánusok nyelvével és szokásaival s ezen az alapon a bennszülötteket alakaluf, jahgan és ona törzsekre osztották fel. Ez a tagolás még mai napig is fennmaradt.

Az anglikánus misszionáriusok csak azokat az onákat ismerték meg, akik a Beagle-csatorna mentén Harberton közelében éltek. A sziget belsejében lakó, sokkal nagyobb

számú ona-indiánus ismeretlen volt előttük, mert a sziget belsejébe soha egyetlen utazó sem merészkedett be.

Egy kevésbé becsült chilei kutató, Serrano Montaner kapitány volt az első, aki 1879 januárius és februáriusában nagyobb utat tett a szárazföldön. A Bahia Gente Grande-től az Inutil-öböl mellett a San Sebastiano-öbölíig szelte át a sziget északi részét. Az ona-indiánusok sehol nem viselkedtek ellenségesen vele szemben. Eleinte azonnal mene-

Ona-indiánusok.

külni kezdtek tőle, amint megpillantották, hanem azután barátságosan közeledtek hozzá, úgy hogy szokásaikat kényelmesen megismerhette. Úti jelentésében megállapítja a kapitány, hogy az onák nagyon hasonlítanak a patagónokhoz, csak hogy az izmaik fejlettebbek, a testük arányosabb. A patagónok sokat veszítettek fajtájuk szépségéből, amióta lovasnéppé váltak.

A második argentinai expedíció Ramon Lista vezetésével 1886-ban a Tűzföld keleti partjait kutatta ki a San Sebastiano-öböltől a Thetis-öbölíig. Sok érdekes adatot hozott

haza az ona-indiánusokról, megerősítette Serrano megállapítását, hogy az onák különbek az alakaluf és jahgantörzseknél és végképen eloszlatta azt a téves felfogást, hogy az onák állatiasan eldurvult barbárok.

Ehhez az expedícióhoz csatlakozott, mint tábori lelkes Giuseppe Fagnano. Az ő neve későbbben, mint az indiánusok jóltevője és apostola vált ismeretessé.

A San Sebastiano-öbölbe érkeztek után néhány nappal kisebb kiránduláson nagy csapat bennszülöttel találkozott. Lista azonnal üldözőbe vette őket, hogy elfoghassa a csapatot. Amikor a vadak észrevették az üldözést, természetesen védekezni kezdtek és néhány nyílat röpítettek a betolakodók felé. A kapitány ezt elegendő oknak találta arra, hogy fegyveréhez nyúljon s lemészároltatta az egész csapatot. 28 halott és sok sebesült, köztük több asszony és gyermek maradt a vérengzés színhelyén. Fagnano megmutatta az ő bátorságát és jó lelkét ezúttal is, mert élete kockáztatásával is a szemébevágta Listának a véres gyilkosság elhibázott és okatlan voltát.

Ezeknek az expedícióknak jelentései a szigetekre terelték a nyilvánosság figyelmét. Az eladdig terméketlennek tartott sziget százával vonzotta a kalandorokat. Mindenfelé aranyásók és állattenyésztők telepedtek meg, s ezeknek minden eszköz jó volt, hogyha valamit elakartak érni. A bennszülöttek nem ismerték a modern civilizáció törvényeit, hogy feltétlenül az erősebbnek van igaza, s így hamarosan kénytelenek voltak elhagyni őseik földjét. A majdnem állandó üldözés dél felé szorította őket, ott az áthatolhatatlan magelhäesi őserdő és a sok veszedelmes mocsár a civilizált ember előhatolását lehetetlenné teszi. Az a sok embertelen kegyetlenség, barbár bestialitás, amit ezzel a jobb sorsra méltó, ártatlan, életerős néppel szemben véghezvittek, örök szégyenfoltja marad a civilizációnak.

A kutatók, állattenyésztők és katonák egyaránt, gondoskodás nélkül lötték le az elébük vetődő indiánust, mintha valami vadállat, ártó fenevad volna. Könnyűület nélkül elragadták az asszonyokat és lányokat a férjektől és apáktól s a legbecstelenebb gaztetteknek szolgáltatták

ki őket, azután elhurcolták idegen földekre, s ott, mint az emberi nem legsóbbrangú képviselőit mutogatták őket.

Hogy ezeket a szörnyetteket mentegessék, a bevándorlók mindenféle ostoba rémmesét találtak ki és néhány megtörtént jelentéktelen esetet a végtelenségig felfűjtak. A bennszülöttek ravasz támadásairól, alattomoságáról, rémes vérfürdőkről és rablásokról meséltek. A valóságban soha nem voltak az onák harciasak, csupán földjüket, vagyonukat és családjukat védelmezték.

Sajnos az ostoba meséknek a hatóságok hamarosan hitelt adtak, s katonákat küldtek ki, hogy az indiánusokat rabszolgaságba hajtsák. Egész törzseket vettek üzőbe, körülfogták őket, aztán Punta Arenasba hurcolták. Azt mondták, hogy csupán a nyomorúságtól akarják őket megszabadítani és élelemmel és ruhával akarják ellátni őket. Annyira ment a betolakodók gyűlölete az őslakókkal szemben, hogy minden pár beszolgáltatott indiánus-fülért egy font sterling jutalmat adtak. Az onák éhségükben kénytelenek voltak a mezőn elhullott állatokat megenni, tehát az európaiak, a kultúra hordozói sztrichninnel mérgezett húsdarabokat tettek ki s azzal ölték rakásra a bennszülötteket. Mások, mint valami érdekes állatra vadásztak rájuk, úgy hogy ona-koponyákkal lehetett London múzeumait felékesíteni.

A szegény indiánus minden bűne az volt, hogy nem tudott különbséget tenni a guanako és a birka között, s az volt a nézete, hogy minden állatot lelőhet, amelyet a földjén talál. Vérszomjas vagy kegyetlen soha sem volt. Csak amikor az európai gazságait megismerte, fizetett a szörnyettekéért hasonlóval.

Ébben az időben egyetlen ember emelte fel szavát a szegény indiánusok érdekében. A valódi kultúra nevében védelmébe vette javaikat és igazságukat, igyekezett a rettenetes üldözés elé gátat vetni és a szegény, halálra üldözött indiánusok számára biztos menedékhelyet alapított. Guiseppe Fagnano volt ez, aki már Lista-nak is szemére vetette a kegyetlenségét. Egyesült benne a vasakarat, megtörhetetlen kedély, nagy jólelkűség és izzó

felebaráti szeretet. Hogy nemes célját elérhesse, nagy, nehéz utakat tett, hol a nagy sziget belsejében, hol az összeszabdalt partokon, hol a viharos csatornákon fordult meg, mindig azzal a céllal, hogy a szerencsétlen bennszülötteknek testi és lelki segítséget vigyen.

Így lassanként az egész szigetcsoportot beutazta, a Magelhães-csatornától a Hoorn-fokig mindenütt megfordult s így mindhárom indiánus-törzset megismerte.

Világos képet alkothatott magának az indiánusok életszükségeiről, számukról és tartózkodó helyükről, így ki tudta választani a legalkalmasabb helyet, ahová missziós centrumát felépíthette. A csatorna közepe táján fekvő Dawson-szigetre jutott a választása, ennek a helyzetét találta a legkedvezőbbnek már csak azért is, mert Punta Arenastól nincs messzire.

A chilei kormány átengedte húsz évre Fagnanonak a szigetet. A misszionárius azonnal hozzá is fogott a munkához és a sziget keleti oldalán, Puerto Harrisban kápolnát, iskolákat s a bennszülöttek számára apró házakat épített. Amint a missziót megnyitották, azonnal özönlöttek ide az onák, alakalufok és jahganok, mert a fehérek üldözései elől menekülve, bizalommal fordultak a misszióhoz. Tudták, hogy ott irgalmat, védelmet és táplálékot találnak. Rövid idő alatt több százra emelkedett a számuk. El lehet gondolni, hogy mekkora összeget emésztett volna fel a szerencsétlenek élelmezése és bizony rövidesen keserves helyzetbe került volna anyagilag, ha nemeslelkű adakozók nem sietnek segítségére.

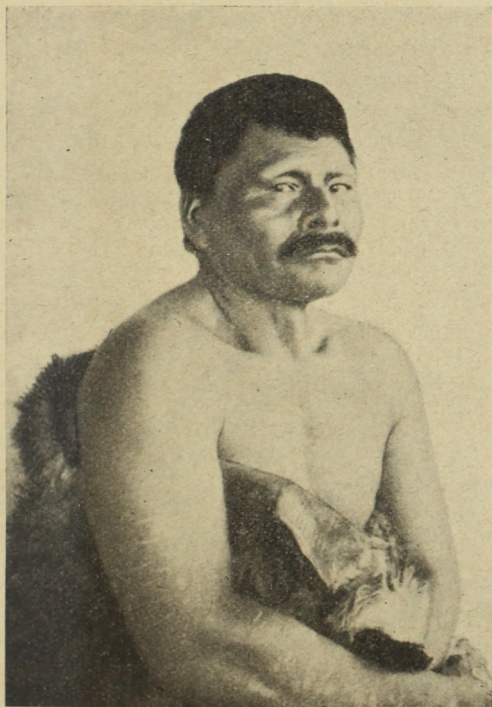
Nemes munkájában néhány más misszionárius és egy csapat Maria-Auxiliadora-rendi apáca támogatta. Ezek nagyon sokat tettek a bennszülött nők testi és lelki jóléte érdekében. Fagnano nehéz küzdelmeinek legszebb jutalmát abban találta, hogy a bennszülöttek felvették a kereszténységet.

1893. elején a Tüzföld-sziget keleti partján Rio Grande mellett nagy nehézségek közt másik missziót alapított. Ennek a missziónak az épülete, amelyet néhány év múltán tűzvész semmisített meg, a Domingo-foktól délre emel-

kedett és mint az első állomáson, itt is két iskola, műhelyek és apró lakóházak csatlakoztak melléje.

A misszionáriusok áldásos munkája nemcsak megvédte az indiánusokat, hanem szabályszerű munkára is nevelte őket. A férfiak gazdasági munkákkal foglalkoznak,

Alakuluf-indiánus.

különösen mint pásztorok nagyszerűen megállják a helyüket, az asszonyok pedig az apácák vezetésével házimunkákban, különösen gyapjúszővésben képezik ki magukat. A gyermekek kézimunkákkal és játékkal töltik idejüket. Néhány óra tanulás is a napi munkák közé tartozik s ez láthatólag örömet szerez nekik. Írni és számolni könnyen megtanulnak.

Bámulatos könnyen tanulják az idegen nyelveket. A zenéhez is sok hajlamuk van s a misszionáriusok nem-sokára kis zenekart állítottak össze. Még Punta Arenasban is játszottak abban az időben, amikor még nem volt ott semmiféle zenei intézmény.

A szaléziánusok misszióiról minden utazó csodálattal és dicsérettel nyilatkozik. Így a többek közt Otto Nordenskjöld mondja, hogy olyan emberbaráti intézmények ezek, amilyenek bizony másutt is elkelnének.

A chilei kormány 20 éves határideje folytonos munkában érkezett meg. Az indiánusok száma úgy megapadt, hogy a missziót 1912-ben végképen feladták s azt a néhány bennszülöttet, akik még a missziótelepen laktak, átköltöztették a Rio Grande mellé. Jelenleg itt és a Fagnano-tó melletti telepen találnak ápolást és védelmet az indiánusok, míg lassankint az egész törzs kihal.

A tűzföldi bennszülöttek száma ijesztő gyorsasággal apad.

1883-ig háromezer emberre becsülték a jahganokat. A «Romanche» expedíció szavahihető adatai szerint akkor már csak ezer lelket tettek ki. Thomas Bridges 1884-ben 945 jahgan egyént talált egészen pontos számlálás alapján. Két évvel később nagy kanyarójárvány tört ki köztük s akkor számuk felényire apadt. Évről-évre apadtak, ma alig hetven jahgan él.

Nehezebb az alakalufok számát megállapítani, mert félnek a fehérektől és a járatlan és veszedelmes nyugati csatornák mentén tartózkodnak. Thomas Bridges számukat 1880-ban háromezerre, 1900-ban ezerre becsülte. Jelenleg, amint az ezen a vidéken rendszeresen megforduló halászoktól tudom, nincsenek többen kétszáznál.

Az onák is nagy számmal éltek itt a fehérek betelepése előtt. 1880-ban Bridges szerint még 3600-an voltak, 1891-ben Popper csak kétezer lélekre becsülte őket, ma már csak kétszázhetven egyen él.

Ezeknek a népeknek a kipusztulását tisztán fehérekkel való érintkezés okozta, hiszen a kemény éghajlat alatt is évszázadokon át fenn tudták magukat tartani. Először a

jahganok és alakalufok érezték meg a civilizált európaiak kártékony befolyását, mert a tengerszorosok mentén laktak, ahol a hajóközlekedés lebonyolódott. A fehér ember behurcolta a tuberkulózist, kanyarót, himlőt s ezek aztán megdöbbenően pusztították az indiánusokat. A civilizáltak hozták be az alkoholt is. Ez aláasta az egészségüket, megtörte erkölceiket s nagyra nevelt minden bűnös szenvedélyt bennük.

Ona-indiánusok kunyhójuk (toldó) előtt.

A leggonoszabb kalandorok, aranyásók, fókavadászok hallatlan gaztetteket vittek rajtuk véghez, s azután egy golyóval intézték el számadásukat.

Az onák gyors kipusztulásának oka a pásztorok konok üldözése. Gazdáik jól megfizették őket, minden elejtett bennszülöttért, hogy egyedüli urai legyenek ezeknek a földeknek, s ezek azután valóságos hajtóvadászaton lötték őket halomra vagy sztrichninnel mérgezték őket rakásra, mint a kutyákat.

Ez a szörnyű hajsza arra kényszerítette az onákat — amennyiben nem tudtak a szaléziánus missziókra menekülni — hogy a délen levő hegyek őserdeibe húzódjanak vissza. Itt aztán sokan pusztultak el a bánattól, elrablott, leölt, tönkretett családjuk miatt, s a honvágtyól hazájuk után, ahonnan kiüldözték őket, de sokan pusztultak el éhen is, mert új hazájukban kevés volt a vad.

Ezek mellett a főokok mellett tagadhatatlanul siettette kiveszésüket a táplálkozásukban, ruházódásukban és lakásukban beálló hirtelen változás, amikor a civilizáció hatása alá kerültek. Kóborlók mindannyian s így képtelenek hirtelenében a rendszeres élethez alkalmazkodni.

Itt néhány szóval megemlékezünk az egyes törzsek ethnológiájáról, amennyire a könyv keretei megengedik.

Az alakaluf és jahganok a szó legvalószínűbb értelmében tengeri indiánusok, mert életük legnagyobb részét csónakjukban töltik. Élelmüket halászáttal szerzik meg. Alakjuk és szokásaik meglehetősen megegyeznek, hanem nyelvük és jellemük egészen más.

Az alakaluf-indiánusok termete kissé magasabb és fejlettebb, mint a jahganoké, mert néha hatalmas gyalogutakat is tesznek, sőt guanakóra is vadásznak. Vérszomjas, zárkózott, fékezhetetlen jellemük mindig távoltartotta őket a fehérektől, velük csak a legszükségesebb csereviszonyt tartják fenn, amennyiben vidrabőrökért élelmiszereket, szeszesitalokat és dohányt cserélnek.

Mindkét törzs valószínűleg a Patagonia nyugati csatornáiban otthonos chonos-indiánusokkal rokon. A chonosoktól elég régen különváltan élnek s délnek vándorolva, előbb vetődtek a Tűzföldre, mint az onák.

Valószínűleg nincsenek olyan nyomorúságos és siralmas benszülöttek még a Földön, mint az alakalufok és jahganok. Nem lehet csodálni, hogy az első idevetődött tengerészek a legötétebb színben tüntették fel őket.

A jahgan (Thomas Bridges adta nekik ezt a nevet, ők jamana-nak hívják magukat, ami nyelvükön embert jelent) alacsony, 144—164 cm magas termetű. Válla és felső teste szépen fejlett, de a lába vékony, görbe, járásuk

hihetetlenül esetlen. Testük hátsó végtagjai azért nincsenek kifejlődve, mert majdnem állandóan kanukban élnek és a futásban sem igen van módjuk gyakorolni magukat, a mellük és karjuk azonban az evezésben szépen kifejlődik.

Nagy fejükön hosszú, fekete, gondozatlan haj omlik le s ez adja a széles, bronzszínű arc keretét. Pofacsontjuk kiálló, ajkuk vastag. Fekete, élénk szemükben álnokság és sunyiság csillog alacsony homlokuk alatt. Az alakalufok majdnem teljesen ilyenek, csak hogy gyakran nagy utakat tesznek meg, ezért lábuk és altestük fejlettebb.

A jahgan- és alakaluf-indiánusok minden ruházata egyetlen foka, vidra, esetleg guanakobőrből áll, ezt húrral a nyakára köti föl és szabadon csüng le testére. Amióta rendszeresebben érintkeznek európaiakkal, gyakran kapnak európai ruhadarabokat s ez az ősi viseletet helyenkint kiszorítja. Néhol a legképtelenebb maskarákat lehet látni.

Az asszonyok nagyon kedvelik az ékszereket. Madarak csontjaiból, színes kagylókból nyakláncokat és fókabőrökből vagy halbelekből szoros karpereceket és bokaszorítókat készítenek.

Lakásuk még ruházatuknál is nyomorúságosabb. Köröskörül a földbe szúrt ágakból készítik kunyhóikat olyan módon, hogy felül nyílás maradjon a füst elvezetésére, mert a sátor belsejében állandóan ég a tűz. Erre az alig két méter magas vázra egy réteg ágat, gallyat borítanak, néha néhány összevarrt fókabőrrel is letakarják. A bejáró a szél irányával ellenkező oldalon van.

Ezek a kunyhók bizony meglehetősen nyomorult menedéket nyújtanak a folytonos eső és szél ellen. Nem is szolgál állandó lakásul, hanem csupán addig használják, amíg vándorlásuk közben az illető helyen tartózkodnak.

Egy marék fűvön töltik az éjszakát, a kutyákkal békés egyetértésben, csillagalakban helyezkednek el s mindenki arra törekszik, hogy a tűzhöz minél közelebb kerüljön. Némelyikük ilyenkor szörnyű égett sebeket kap, sokszor egész életén át meglátszik rajta.

Mint afféle halásznépnek, a halászathoz varsáik, horgaik és szigonyaik vannak. Ezeket használják fegyver

gyanánt is, ha valamelyik szomszédos törzsszel háborúba keverednek.

Az alakalufok ezenkívül íjat és nyílakat is használnak. Utóbbiak rövidebbek és nem olyan egyenesek, mint az onáké.

Az asszonyt rabszolgának tekintik, a halászat és a puhatestűek gyűjtése majdnem teljes egészükben őket terheli. Gyakran derékig be kell gázolnia a vízbe, hogy a szirtek közt puhatestűek után kutassanak, mert a kagylókat a bennszülöttek nagy tömegben eszik.

Az asszonyok gyakrolt úszók és gyakran sokáig tartózkodnak a csatornák jeges vizében, mert a hideggel szemben majdnem érzéktelenek. A férfiak ezzel szemben nem tudnak úszni. Majdnem hihetetlen ez, hisz életük nagyobb felét a vízen töltik.

A csónakok vezetésével is az asszonynépnek kell törődnie. A csónakban leguggolva eveznek rövid evezőkkel, amíg a férfiak nagy nyugalommal táplálják a tüzet. A tüzet a csónak közepén is állandóan fenntartják homok vagy agyagrétegen. A csónakban halmozzák fel a vadászszákmányt és eszközeiket is.

Puhatestűek, halak, a parton megdöglött fókák és bálnák húsa a fő táplálékuk. A vízi madarakat is szívesen veszik, különösen a félig elrothadt pinguinhúst szeretik.

Azok a szörnyű emberevések, amelyeket Darwin leír, a mesék birodalmába tartoznak. Sem a misszionáriusok, sem az évekig köztük élő utazók nem tudták ezt az állítást egyetlen valóságos esettel sem bizonyítani.

A morális érzés és a családi szeretet ezek közt a bennszülöttek közt nagyon kevésbé van kifejlődve. Általános a soknejűség, mert egy nő nem tudja ellátni a kanut és minden más munkát.

Semmiféle kötelék sem tartja össze a törzseket vagy a törzs kisebb csoportjait. Nincsen vezérük sem, mindenki a legteljesebb szabadságot élvezi. Több család csak azért szokott együtt tanyázni, mert az ilyen közös életnek sok meglehetősen hasznos oldala van.

A jakomus-nak nevezett varázsló vagy kuruzsló tekintélye a legnagyobb a családfő tekintélye mellett.

Nyilazó ona-indiánus.

Életük keserves ugyan a viharos, rettenetes éghajlat alatt, de nem szabad azt gondolnunk, hogy a nálunk kényelemnek tekintett berendezkedésekből valami sokat

csinálnának. Életmódjuk keserves volta sem ok még arra, hogy kicsiny intelligenciájúaknak tartsuk s ezért lenézzük őket. Nyelvük, materiális kultúrájukkal ellentétben gazdag és fejlett. Thomas Bridges kiadta a jahgannyelv nyelvtanát és szótárát s ebben több ezer szavat sorol fel.

Az olyan nép, amely a legnagyobb könnyedséggel tanulja meg az idegen nyelveket, írni, olvasni hamarosan tud, tehetsége van a zenéhez és a kézimunkákhoz, jobb bizonyítványt érdemel, mint amilyent Darwin és más utazók kiállítottak róluk. A megvetés helyett sokkal inkább helyénvaló lenne a részvétel és a segítség.

*

Az ellentétek a Tüzföldön a bennszülöttek közt még talán meglepőbbek, mint a klimában és geológiai felépítésben. Az onák* a csatornák mellett lakó indiánusokkal állandó érintkezésben vannak s azoktól alakjuk, nyelvük és szokásaik mégis teljesen különböznek.

A jahganok és alakalufok csúnya alakúak, gyengék és rachitikusak, az onák ellenben magas, erős testalkatúak. Tagjaik arányosak s míg azok borongósak, rosszkedvűek, az onák mindig derűsek és vidámak, természetük nyílt, bizalmat keltő s így az európaiak is rövidesen megszeretik őket.

Az onák származásáról sokat írtak. Jelenleg a tehuelcsek leszármazottainak tekintik őket, mert nemcsak külsejük, hanem szokásaik és nyelvük is meglehetősen megegyezik. Egyesek azt következtetik ebből, hogy az onák még a Magelhães-út kialakulása előtt költöztek a Tüzföldre, mert soha a hajózáshoz nem értettek. Hanem ennek az elméletnek nem adhatunk igazat, hiszen Nordenskjöld szerint a Magelhães-út feltétlenül régibb, mint az ember ezen a vidéken.

Valószínűbb az a feltevés, hogy az onák véletle-

* «Ona» jahgan-nyelven északot, északi szelet jelent. Mivel az onák északon laknak, a szó értelmét rájuk is átvitték. Th. Bridges megtartotta a jahganok elnevezését. Az onák önmagukat *shelk'enan-nak*, azaz «ember»-nek nevezik.

Ona-harcos.

nül, talán kíváncsiságból, alakalufcsónakokon jöttek át a csatornákon, s aztán járműveik valamilyen módon elvesztek. A fátlan északi partokon új kanukat nem tudtak építeni, s így a szigeten kellett maradniok, ott azután akklimatizálódtak.

Két törzsre, az északi és déli onákra bomlottak. A választóvonal a két csoport közt a Rio Grande és a Sierra Carmen Silva volt. Ezek azután ismét kisebb egységekre bomlottak, s a szerint, hogy a síkságon, a hegyek közt, az erdőben vagy a partokon laktak, különböző nevük is volt. Az egyszer elfoglalt lakóhelyet feltétlen tulajdonuknak tekintették és csetepaté lett a következménye, ha valami más törzs a lábát oda betette.

Az egyes ona-törzsek nyelve nagyjában ugyanaz maradt. Olyan kis dialektikus különbségek voltak köztük, hogy azokat minden törzs megértette.

Az ona-indiánus az első szempillantásban feltűnik férfias alakjával, izmai erejével és tagjainak arányosságával és nyugalmasságával. Fizikai szépségének kifejesztéséhez nagyban hozzájárult a jó táplálkozás és izmai gyakorlása a folytonos vadászatokon, de sokat tett az is, hogy a nyugaton lakó alakaluf és jahgan törzseknél sokkal egészségesebb, szárazabb területen tanyázik.

Az onák rendkívül magasak, 190 cm magas férfiak nem ritkák. A férfiak közepes magassága 175 cm, az asszonyoké 170 cm.

Bőrük barnás. Gyakori az egészséges piros arc. Ez a fiataloknak valami kedves bájt ad.

Hajuk fekete, sűrű és vastagszájú. Fekete, kissé ferde szemük a mongoloidákra emlékeztet. Pofacsontjuk kissé kiáll, homlokuk és orruk szabályos. Széles, mosolygós szájukban pompás, egészséges, vakítóan fehér a foguk. A hajukon kívül az onák semmiféle szőrzetet sem tűnnek testükön. Hiúságuk ráviszi őket még a szemöldökük kiszaggatására is. Ez arcukat nagyon fiatalossá teszi, koruk megítélését pedig nagyon meglehezíti.

Mindkét nemben akadnak olyan egyének, akiket nyugodtan lehet modellként odaállítani, olyan kedves arcúak és szép testalkatúak.

A férfi általában testileg fejlettebb, mint a nő, hiszen, hogy a szükséges táplálékot megszerezhesse, majdnem állandóan vadászatot van. A sok járás, mozgás azután a testüket nagyon ügyessé, hajlékonyá és felette szívóssá teszi. Az asszony anyai kötelességei és a nehéz házimunkák csakhamar tönkreteszik a bájos vonásokat.

Az onák is, éppen úgy, mint szomszédaik a jahganok, majdnem mezítelenül járnak. Egyetlen guanako- vagy rókaprémekből összevert takaró borítja testüket, válluktól le a lábszárukig. A testükön egyáltalán nincsen megerősítve, csupán karjukkal tartják össze.

Az asszonyokon az említett takarón kívül még egy puhaszőrű, guanako-bőrből készült kötényszerű alsóruha is van. Ez a mellüktől a térdükig eltakarja testüket s derekuk körül bélhúrral van átkötve. Derekuktól lefelé háromszögletes bőrdarab védi altestüket.

Azt gondolhatnánk, hogy ez az egyszerű ruha nem védi meg a bennszülötteket kellőképpen a hideg ellen, hiszen különösen télen nagyon alacsony hőmérsékleteket kell kiállaniok. De a megszokás a bennszülötteket a hideggel szemben majdnem érzéktelenné tette. Ez teljesen világos az egyik ona-indiánus válaszából. Az egyik szaleziánus misszionárius megkérdezte az egyik onát, hogy hogyan lehetséges, hogy olyan kemény hidegben, mint amilyen azon a napon volt, könnyű ruházatában sem fázik. A nélkül, hogy sok szót vesztegetne, az indiánus a misszionárius arcára mutatott és megkérdezte: «hát ön mért nem fázik itt?» «Mert hiszen ez az arcom!» felelte a szaleziánus. «Nos nagyon helyes! Nálunk az egész testünk arc!» felelte az ona.

A fiatalok rendesen egészen mezítelenül szaladgálnak. Sokszor látni őket a hóban játszani, sokáig hempergőzni a legnagyobb fagyban a nélkül, hogy a fázás legcsekélyebb jele látszana rajtuk.

Az onák lábbelije (tamangos) egyetlen darab guanakóbőr, ezt bélhúrral bokájuk fölött kötik a lábukra.

Kalapot vagy más fejfedőt nem viselnek. Csak a vadászatot vagy háborúban ékesíti fel az indiánus a homlokát guanako-bőrből készült háromszögalakú, az állat

homlokát borító bőrből kivágott, sötétszínű, szépen sodrott bélhúrral megerősített homlokpánt.

A kuruzsló (kon) homlokpántja helyenkint fehér prém-ből van.

Az asszonyok, akár a jahgar- és alakaluf-nők, kagyló- és csontnyakláncokkal meg bőrből való csukló- és lábszárkarikákkal ékesítik magukat.

Az ona-asszony toalettje nagyon egyszerű. Szépsége megóvására megolvasztott zsíradékkal dörzsöli be bőrét és haját. Így fényes és puha lesz a teste, amit nagyon szépnek tartanak. Fésűnek a fiatal tonhalak állkapcsát használják, mert abban a fogak kicsik és egyenletesek s így erre a célra kiválóan alkalmasak.

A férfi és nő egyaránt hosszú haját hord. Hajuk simán megy le a fejükön a vállukig s azon túl. Az asszonyok szemöldökük fölött gyakran vízszintesen levágják.

A fehérekkel való érintkezésben kezdik a hosszú hajviselet szép szokását feladni, hogy alacsonyabbrangúaknak és leigázottaknak ne látszanak.

Az onák legfontosabb dísze, amire különösen a férfiak adnak sokat és naponta bizonyos időt fordítanak, az a test befestése. Ehhez vörös és fehér, a sziget belsejében emelkedő hegyekből származó agyagot és fekete növényi kormot használnak. Ezeket a színeket zsírral keverik s így kenik különösen arcukra. A különféle rajzok és színek örömet, bánatot, fájdalmat, békét és háborút jelentenek. Az így eltorzított arcú, homlokpánttal, fegyverekkel és óriási természetüket borító guanako-prém-mel felszerelt alakok valóban félelmesek, hiszen inkább valami démonnak látszanak, mint embernek. Nem lehet csodálni tehát, hogy Spegazzini és asszisztense, Reverdito, lemondtak az életükről, amikor váratlanul egy csapat hasonlóképen felszerelt indiánusra bukkantak.

Majdnem minden onának a karján van néhány vékony fekete vonás. Ezek az elhalt rokonokra vagy jó barátokra emlékeztetnek, akikről többé nem szabad beszélni. Ezeket úgy állítják elő, hogy éles kőszilánkkal felhorzsolják a bőrüket s a karcolásba faszénport dörzsölnek be.

Lakóhelyüket folytonosan változtatniok kell, hogy a megfelelő táplálékot megszerezhessék és ezért lakóhelyük nyomorúságosan egyszerű. Nagy, szőrétől megfosztott guanako-bőrökből összevarrott sátorlapok ezek. Zsírral kevert, vörös agyaggal dörzsölik be. A lapok méretei $4 \times 2\frac{1}{2}$ m. Ezt a takarót körülbelül tíz, félkörben letűzött, villás ágra erősítik fel a lapra varrt bőrgyűrűk segítségével. A karók kissé ferdék, hogy a sátor belsejét az esőtől megvédelmezzék.

A táborhely változtatásakor a terheket az asszonyok cipelik. Ők hordozzák széles vállukon a villás ágak közé felcsavart sátrat s ezen a hosszú tekercsen kívül azt a kevés háziszerszámot, amelyek közé még a kisebb gyerekeket is be kell számítani.

A férfiak ezzel szemben csak az íjat és nyilakat viszik, nem mintha félnének a munkától, hanem hogy útközben teljes erővel szentelhessék magukat a guanakova-

dászatnak s a családot táplálékkal láthassák el. Ha az út céljához érkeztek, az asszonyok felütik a sátorfát. Ebben a munkában nagy ügyességre tesznek szert. Nagyon vigyáznak, hogy a sátor nyílása az uralkodó szélről elfordított irányba kerüljön. Akkor azután belül, köröskörül 20—30 cm mély árkot ásna, ezt fűvel és levelekkel töltik ki és néhány guanako-bőrral terítik le. Ez az onák egész fekvőhelye. A sátor közepén szünet nélkül ég a tűz. A lángok nemcsak a hideg ellen védenek meg, hanem a nedves talajt is ki-

Öreg ona-indiánus.

szárítják. Ha a család nagyon nagy, vagy ha több rokoncsalád lakik együtt, a sátrat még néhány guanakobőrrel megfelelően kitoldják.

Néha kényszerűségből, vagy valami kitűnő tanyahe-lyen hosszabb ideig tartózkodnak s ilyenkor szilárdabb kunyhókat építenek. Ilyenkor gyenge ágak helyett erős, egyenes cölöpöket használnak, amelyeket köröskörül, kúpalakúan befelé hajolva vernek a földbe úgy, hogy fenn a füst kivezetésére megfelelő nyílás maradjon. A cölöpök közeit földrögökkel és iszappal töltik ki vagy a vázat egyszerűen guanakobőrökkel teregetik be. Az északi onáknál, ahol kevés a fa, ezeket a kunyhókat nem ismerik. Csak délen, különösen a tél folyamán lehet őket látni, mert ilyenkor ha bőviben van a vad, az indiánus néha hónapokig egy helyben marad.

Egy ilyen kunyhó felszerelése a guanako- és rókabőrök, vadászfegyverek és halászfelszerelés mellett néhány háztartási tárgyból állanak, amelyeket a fekvőhely bőrei közt vagy a falakra függesztve helyeznek el. Ezek között vannak a különböző nagyságú bőrtáskák. A nagyobbakat guanakobőrből készítik, zsíros agyaggal bedörzsölik és vízhordásra használják, a kisebbik róka-, foka-, vakondok-, sőt madárbőrökből készülnek, s ezekben tartják az értékesebb tárgyakat, a test befestésére szolgáló festékeket, az asszonyok ékszereit, a tűz csiholásához szükséges köveket s az íjak és nyilak előállítására szükséges szerszámokat.

Ha a család az új táborhelyen berendezkedett, az asszony a háztartás dolgai, a férfi pedig a vadászat után jár. Érthető, hogy a tűzföldi bennszülöttek majdnem minden gondolata a szükséges hús megszerzése körül forog és majdnem az egész életét vadászattal és halászattal tölti, hiszen ezen a vidéken növényi táplálékhoz nem igen juthat hozzá, de ehető állat bőven akad. A legjobban a guanakót szeretik, mert nem csupán táplálékot, hanem bőrt és prémet is ad.

Guanakovadászatra rendszeren két-három férfi együttesen indul el. A vidék felkutatására jól idomított kutyákat visznek magukkal. Amint legelésző állatokra akadnak, azon-

nal a földre vetik magukat és lassan a nyáj felé kúsznak. Minden kis mélyedést, minden bokrot felhasználnak fede-

Ona-indiánus leányka és öccse.

zetnek, míg végül sok óvatos várakozás és lassú kúszás után nyíllövésnyi távolságba érnek.* Akkor azután meg-

* Serrano Montaner kapitány feljegyzi, hogy a sok mászásban az onák térde, különösen a jobb térde erősen megduzzad.

feszítik az íjat és rendszeren teljes biztonsággal halálos helyen találják el áldozatukat.

Olyan erős karjaik vannak, hogy ötven méter távolságból is keresztül tudják lőni az állat testét. De a guanako még halálra sebezve is gyakran nagy távolságokra elszalad. Ilyenkor a kutyákat uszítják a bennszülöttek az állat nyomába, ezek aztán a fején és a szemén ejtenek halálos sebeket.

A guanako után a tukotuko (*Ctenomys magellanicus*) a legkeresettebb vadászszákmány. Ez az állat a Tűzföld északkeleti részén nagyon gyakori. Földalatti járatokban tartózkodik s így az onák hegyes karókkal a bejáratoktól a fészekig kitapogatják az alagutakat. Ha a fészket megtalálták, a földet elkaparják majdnem a járat boltozatáig, azután visszahúzódnak s másnap olyankor keresik fel újra ezt a helyet, amikor az állat éppen pihen. Akkor azután egyetlen erős lépéssel beszakítják az alagút tetejét s ezzel a tukotukot is összezúzzák.

Madarak vadászatakor sok ravaszsággal és ügyességgel járnak el. A legkifizetőbbek és érdekesebbek azok az éjszakai vadászatok, amelyeken egész csapat kormoránt, tűzokot vagy kacsát vesznek üzőbe. Ezek az állatok a partok meredek falaiban, résekben, üregekben tanyáznak, ahová a róka nem tud bejutni. Ha az onák ilyen fészkelő-helyek nyomára bukkannak, kiválasztanak egy sötét éjszakát s akkor bal kezükben égő fáklyával, jobb kezükben bottal felfegyverkezve hatolnak a fészkekhez. A fáklyát a motillanövény (*Pernettya mucronata*) szárából csavarják össze, mert az megfelelően kiszáritva, hosszú ideig ég. A váratlan világosság megriasztja a madarakat s ész nélkül röpködnek köröskörül, az indiánusnak csak le kell ütni őket a botjával.

Cettek állkapocs-lemezeiből (az ú. n. «halcsont»-ból) készült hurkokkal is fognak tűzokokat és kacsákat. Ezeket a finom guanako-húrral összekötözött csapókat a lagunák közelében olyan helyen állítják fel, ahol sűrű, finom fű nő, mert az állatok ezeket a helyeket kedvelik. Néha apróbb sövényeket is készítenek s ezeken hagynak ajtókat, ahol a hurkokat felfüggesztik. A terelőnek használt sövényen átjutást kereső állatok mindegyike fogva marad.

Tavasszal bővében vannak a tápláléknak. Először a madártojások ideje jön meg, hiszen ilyenkor a síkságon és tengerparton, folyók és tavak partján bőven akad tűzok-(caique), kacsa-, sirály- és másféle tojás. Azután ugyan-ezeknek az állatoknak a fiókáit könnyű elfogni, különösen a kutyák segítségével. A tojást és a madarakat megsütik a tűzön vagy a forró hamuban.

Tűzgyújtáshoz kova és vaskovand (pirit) adja a szikrát, kanócnak pedig gombataplót használnak. Ezt a készséget nagy gonddal külön kis bőrtáskában őrzik. Amint a ráhulló szikrák izzóvá teszik a taplót, fúvással élesztik a lángot. Ezt azután száraz, korhadtt bükkfaszilánkokkal táplálják, mert ezek a hófehér, pehelykönnyű darabok rendkívül gyorsan tüzet fognak.

Az ona-indiánusoknak egyáltalán nincsen csónakja és semmiféle hajózószerszámmal sem tudnak bánni, bár a táplálékuk egy részét a tengerből szerzik meg. Csak apálykor halásznak, mert ezen a vidéken, ahol helyenkint 13 m az apály és dagály szintkülönbsége, ilyenkor nagy területek maradnak szárazon. Gyakran két kilométer is szabadon marad, mert a partok laposak és nem ritkák a dagály alkalmából vízzel borított homokpadok sem.

Ebben az időben az asszonyok a szirteket és sziklákat kutatják át puhatestűek után, a pocsolyában és a kövek alatt halakat keresnek, amelyeket aztán ügyesen szúrnak fel kis kampóikra.

A férfiak hálóval halásznak. Ezeket két méter nagyságig guanako-húrból készítik. Nagy előszeretettel keresik fel ebből a célból a folyók torkolatát, különösen amikor a sok kilométer mélyen behatoló dagályhullám ismét visszahúzódik. Akkor az indiánusok mindig párosával a vízbe gázolnak, kifeszítik a hálót merőlegesen, mert alul a lábuk nagyújjával, fent a kezükkel tartják. Amint hal ütközik a fonatba, azonnal megragadják és a partra vetik.

A fókákat is üzőbe veszik, ha azokat a parton találják pihenőjük közben. Itt azonban szabályszerű, íjjas-nyilas vagy lándzsás vadászatról van szó.

Házassági szokásaikról nem lehet sokat mondani. Ha

a fiatal ona felserdül, feleséget választ magának. A házasságok legtöbbször szerelemből jönnek létre. Ebből a szempontból nemcsak a testi, hanem a lelki képességek is latba esnek. A szokásos ceremóniák bájosak és az illem korlátai közt maradnak.

Ha a választás megtörtént, az udvarló elsősorban a szülők jóakarátát igyekszik megnyerni s ebből a célból mindenféle ajándékot: íjat, nyilakat, guanako- és rókabőröket hord számukra. Ha az öregek beleegyeznek, a fiatal ember az első kínálkozó alkalommal az imádottja elé járul s felajánlja neki az íját. Ha a leány az íjat rendesen valami gyerekkel azonnal visszaküldi, akkor a házasságot elutasítja. Ha azonban személyesen meggy kérője sátrába, hogy visszaadja az íjat, akkor az ajánlatot elfogadja s a fiatal ember menyasszonyának tekinti magát.

De vannak e mellett ezektől a szokásoktól teljesen eltérő házasságkötések is, különösen mikor a fiatalember más törzshöz tartozó leányba szerelmes és vagy a leány, vagy a leány szülei ellenzik a házasságot. Akkor az indiánus cselhez vagy erőszakhoz folyamodik, amíg szerelme tárgyát el nem éri.

Úgyis sokan asszonyhoz jutnak, hogy elveszik a másik legyőzött törzs foglyul esett asszonyait.

A férfi és nő viszonya az onáknál sokkal nemesebb, mint a jahgan vagy alakaluf családokban. Az onát nemcsak az állati ösztön vagy a vad önzés kapcsolja az asszonyához, hanem inkább valami magasabb, erkölcsösebb érzés, ami a kölcsönös szeretetben és a nővel szemben tanúsított gyengéd figyelemben nyilvánul meg. A nő tiszteli a férjét és elhalmozza gyengédséggel; a férfi gondoskodik róla, hogy mindig elegendő élelmet szerezzen és a táplálék legjobb részét az asszonynak juttassa.

Az onák közt is nagyon el van terjedve a többnejűség. Ezt úgy tekintik, mint olyan szokást, amit az élet megkövetel. A férfi nem szexuális vágyaktól vezetve szaporítja az asszonyokat, hanem szüksége van a segítségükre. Azt lehetne gondolni, hogy a második, még inkább a harmadik asszony a családi békét felforgatja és az első asszonyt ször-

nyen sérti. A valóságban éppen ellenkezőleg van, mert az asszony az újabb asszonyokban csak segítőtársakat lát, akik vele a háztartás gondjait megosztják. Néha maga az asszony kívánja, hogy vegyen a férfi második feleséget s ilyenkor, hogy megóvják a család békességét, az ona rendesen a felesége nővérét vagy barát-nőjét választja. Vérrokonokkal ellenben soha nem lépnek házasságra, mert nagyon jól tudják, hogy az ilyen egyesülés elkorcsosult nemzedéket hoz létre.

A szülés idejében az asszony a férfi tudta nélkül félrevonul az erdőbe egy idősebb nő kíséretében s a szülés után néhány órával ismét megszokott dolgai után lát. Néhány napon át a náluk érvényben lévő előírások szerint kizárólag hallal, puhatestűekkel, madarakkal és gyümölcssel él; a húst és a guanako-vért kerülnie kell. Ha a tengerparton vannak, ebben az időben néhányszor meg is fürdik.

Ona-indiánus nő.

Hála a szülők kitűnő egészségének, a gyermekek rendszeren egészségesek, erősek és pompásan bírják a kemény éghajlatot. Az újszülöttet gondosan bepólyázzák puha guanako-bőrökbe vagy madárpehely közé. Arról sem feled-
leznek meg, hogy a kicsik szemét bőrellenzővel védelme-
zik a túlerős fény ellen. A gyerek testét egy ideig agyag-
ból és zsíradékból készített kenőccsel kenik be. Ezt a szo-

kást mint hagyományt követik, a nélkül, hogy valami okát tudnák adni.

A születés után néhány nappal a csecsemőt bölcső-szerű, lépcsőzetes állványra kötözi. Ez a bölcsőállvány a sátor szélén a karók mellett áll s így a gyermek az anya mellett marad, aki így minden pillanatban dajkálhatja a kis újszülöttet. E közben nevet is adnak neki, rendszeren valami testi sajátossága vagy a szülés eseményei alapján.

A gyerekek az első években az anya felügyelete alatt maradnak. Amint a fiúk elég erősek lesznek, az apa kioktatja őket az íjak kezelésére, a gyaloglásokra és a versenyfutásra, e mellett megtanulják eltérni a legzordabb időt s így testük olyan ügyes és ellentálló lesz, amilyen csak lehet.

Ha a gyermek elérte a 14. életévét, az anya fennhatósága alól egészen kikerül és felveszik a törzsbe, mint felnőtt embert. A felvételkor, a próbaidő után néhány tradicionális titkot közölnek vele. Ez az ünnepélyes «kloketen»-nek (vizsgáló fiatalember, mert az ilyen korbéli ifjakat így nevezik) nevezett szertartás rendszerint ősszel, az erdők vagy hegyek egy félreeső zugában folyik le. Ennek a ceremóniának a története felette érdekes. Az onák ősi hagyománya azt tartja, hogy a férfiak egykor a nők rabszolgái voltak, akik velük végeztettek minden alsóbbrendű és keményebb munkát. Hogy ezt a zsarnokságot fenntarthassák, a nők ügyes álöltözetben jelentek meg a férfiak előtt, hogy azok természetfeletti lényeknek tartsák őket. Ezt a titkot az asszonyok szigorúan megőrizték, amíg végül női vigyázatlanságból mégis a férfiak fülébe jutott a dolog. A férfiak rettenetes dühre gerjedtek s a még be nem avatott leányok kivételével minden nőt legyilkoltak. Ebből a vérfürdőből csak öt asszony tudott megmenekülni. Egyikükből lett a hold, a másik négy pedig madárrá alakult át, amelyek a Tűzföldön még ma is élnek. Ezután a férfiak éltek ugyanazzal a csellel és rémes szellemeket eszeltek ki, hogy biztosíthassák az uralmukat az asszonyok felett.

Nyolc szellemben hisznek, amelyeket lakóhelyük szerint mint kőben, fában, égben és felhőben lakó szellemeket

Ona-indiánusok kunyhójuk vagy toldojuk előtt.

Ona-indiánus harcosok.

Vizhordó ona-indiánus asszonyok.

Ona-indiánus harcosok birkózása.

fognak fel. A kloketen alatt mindegyiknek megvan a maga szerepe s jó vagy gonosz mivoltukat az öltözetükön, a színeiken, különösképen azonban teljesítésre váró feladatuken lehet felismerni. Az ilyen jelenetekhez különös előszere-ttel használják fel a kuruzslót, mert ezek a maszkirozás-ban és színjátszásban járatosabbak.

Ezek mindenféle álöltözetben, nagy zajjal és szcenikai berendezéssel megjelennek az asszonyok előtt. Néha hús-, hosszanti sokszínű sávokkal tarkára festett, meztelen férfi megy előttük, akik fantasztikus táncokat járnak; máskor hirtelen bukkannak elő, mintha a föld belsejéből jöttek volna elő vagy az égből pottyantak volna le vagy titokzatos nyögdecseléssel az erdőben bolyonganak. Ha az asszonyok megpillantásukkor nem takarják el az arcukat, meg kell halniok. Némelyik szellem gonoszindulatú. Dühödten rontanak be a sátrakba, agyba-főbe verik az asszonyokat és gyerekeket, különösen, akiket a férfiak denunciáltak veszedő, békétlen természetük miatt. Mindent összekevernek, feldúlnak, összetörnek; elhurcolják a gyerekeket, megsebesítik vagy meg is ölik őket. Mások jobbindulatúak, inkább csodadoktoroknak tekintik őket, akiknek hatalmában áll a rossz szellemektől ejtett sebeket azonnal begyógyítani, a gyerekeket visszaadni vagy halottakat feltámasztani. Ennek a hercehurcának azért is nagy hatása van, mert néhány felnőtt indiánus a sátraknál marad és amikor a szellemek megjelennek, rémületet tettet s így a szellemek tevékenységét alaposan támogatja.

Az ona-indiánusok szigorúan titokban tartják az egész ámitást. Minden áruló feltétlenül halállal lakolna.

Mielőtt a fiatal kloketent beavatnák a titokba, tizen-négy napon át egyedül kell élnie az erdő sűrűjében és magának kell guanakovadászattal az élelmét megszereznie.

Azután egy ideig bizonyos ételektől, különösen a jó falatoktól tartózkodnia kell. Mindenütt ijesztgetik s bátorságát mindenképen igyekeznek próbára tenni. Ismételten egyedül elküldik az erdőbe, ahol útját titokzatos hangok és bizonytalan zaj kísérik, ahol hirtelen szellemek jelennek meg előtte és mindezekről nem szabad megrettennie.

A próbaidő után, amely alatt a kloketen természetesen sokat szenved és nagyon lefogy, megkezdődik a szellem-jelenések ünnepe. A ceremóniákat a szomszédos törzsek közösen tartják, a hagyomány szerint azért, hogy az asszonyokat megfélemlítsék s így azok a férfiaknak engedelmeskedjenek. A szertartások rendszeren húsz napon át tartanak. Akkor felfedik a kloketenek előtt a titkot és elmondják, hogy mindez csak arra szolgál, hogy az asszonyokat félrevezessék s így engedelmességre bírják. Ezután a kloketeneknek ünnepélyes esküvel kell megfogadniok, hogy a titkot halálbüntetés terhe mellett megőrzik s így a fiatalember belép a férfiak társaságába és megnősülhet.

Ona-indiánus anya gyermekével.

A fehérek soha nem tudták volna meg ezt a titkot, ha az onák hite és régi erkölcei meg nem rendültek volna.

A legelsők, akik ezt a titkot megtudták Lucas és William, a híres Thomas Bridges fiai voltak, akik állandóan az onák

közt élve, a nyelvüket és szokásaikat teljesen elsajátították s így megismerkedtek ezzel a szertartással is.

Lucas Bridges 1913 őszén a Fagnano-tó közelében látott egy ilyen ünnepséget, amelyen 150 indiánus vett részt. Elmondta, hogy nem csupán az ünnepségek pompája, hanem az asszonyok félelme és a férfiak tettetett rémülete is megglepte: «Átható kiáltozásuk a távol erdőkben is olyan

félelmesen visszhangzott, hogy még a hallgatóban is rémületet kelthetett».

Az onák szociális berendezkedése éppen olyan alacsony fokon áll, mint a jahganok vagy alakalufoké. Főnök, vagy valami vezető, aki bizonyos számú embernek parancsolna, egyáltalán nincsen. Rendszeren több család, többnyire rokonok, összeáll és együtt vándorolnak, hogy a táplálékot megszerezzék: ez minden társadalmi kötelék. Minden férfi parancsolója a családjának, s a családtagoknak vakon kell a családfőnek engedelmeskedni. A családok együttmaradása csak a kölcsönösen elérhető előnyök miatt történik.

A kuruzsló(kon) gyakorol némi befolyást a törzs tagjaira. Hivatala nem örökölheto és választással sem lehet betölteni. Itt csupán az illető ismeretei és bűvészkedő képessége szerzik meg az állásához szükséges tekintélyt.

A jó és rossz fogalma náluk meglehetősen rugalmas, de a legöregebbek megtorolnak minden nagyobb bűnt az erkölcs és igazság ellen. Így a gyilkos és házasságtörő rendszeren halállal vagy a törzsből való kitaszíttatással bünhődik.

Az onák nagyon harciasak voltak, mielőtt a fehérek a földjüket elfoglalták s a szomszédos törzsek közt véres

Öreg ona-indiánus, íjjával és nyílvesszőjével.

csaták dúltak. Rendesen egy asszony elrablása vagy a tulajdonnak tekintett föld határainak megsértése volt a csetepaté oka. Néha a kuruzsló is háborúságot idézhetett elő, ha kijelentette, hogy a törzs egyes tagjainak megbetegedését az ellenséges szomszédok konja idézte elő.

Ha a háború kitört, az indiánus követte az ellenség nyomát, kileste mozgolódásukat, fáradhatatlanul kémkedett utánuk a talaj emelkedései mögött vagy az erdő sűrűjében s a legkedvezőbbnek látszó pillanatban halálos nyílzáporral nyíltan támadt rájuk.

Tulajdonképen az ilyen csatározásokban sem volt vezetőjük. Csupán a legöregebbeknek engedelmeskedtek, akik a mozdulatokat vezették. Egyetlen taktikájuk volt az alkalmasnak látszó pillanatban hirtelen támadni, amikor vagy győzniök kellett, vagy meghalni. Teljesen meztelenül, vörös és fehér festékekkel bemázolva, fejükön a hagyományos háromszögletes bőr homlokkötővel (goulchelg) harcoltak. A ruhájukul szolgáló guanako-bőrt összegöngyölítve, a mellükre vagy vállaikra kötötték, ahol a nyilak ellen kellett védelmül szolgálnia. Csata közben folyvást jobbra-balra ugrándoztak, hogy az ellenségnek a célzást megnehezítsék. Ha az egyik fél kilátástalannak találta a harc folytatását, átengedte a csatateret az ellenségnek. A férfifoglyokat megölték, az asszonyok a győzők tulajdonába mentek át.

Ha az ona beteg vagy fegyvertelen ellenféllel találkozott, feltétlenül megkímélte. Az is gyakran megesett, hogy a legyőzötteket lovagiasan életben hagyták.

Az asszonyok házi munkái közül fel kell még említeni, hogy megfelelő kórokból kosarakat fonnak, kitűnően ki tudják készíteni a guanako-bőröket, amelyeket guanakobélhúrral művésziessen összevarrnak. Amikor az asszonyok a szaléziánus missziókra menekültek, az apácák szövésrefonásra oktatták őket s ebben a mesterségben rövidesen nagy ügyességre tettek szert, míg a férfiak ügyes pásztorokká lettek.

Ilyen viszonyok közt tulajdonképeni kereskedelem nem fejlődhetett ki köztük. Régebben az onák az alaka-

lufokkal húsért és bőrkért halcsontot, szárított halakat cseréltek, a déli onák pedig íjakat és nyilakat szállítottak az északi onáknak guanakó-bőrkért, festékért és kagyló-nyakláncokért.

A fehérekkel is megkezdődött a csereviszony. Az indiánusok lőfegyvereket, élelmiszereket, ruhadarabokat és szeszes-italokat kaptak, főként bőrkért.

Utazó ona-indiánus család.

Illem és udvariasság egyáltalán nincsen az onák közt, legalább is a mi fogalmaink szerint. Ezeket a gyengeség jelének tekintenék s büszke természetükkel sehogyan sem lehetne összeegyeztetni. Ha az indiánus hosszú útról tér haza, vagy valamelyik barátjának a sátrába lép be, egyetlen üdvözlő szó sem hangzik el. Hosszú hallgatás után kicsinyes, az úttal egyáltalán össze nem függő dolgokról beszélnek. Csak a következő napokon beszélnek élményeikről. Épígy az ajándékok láttán sem mutatnak örömet, nem nyilvánítanak köszönetet. Csodálkozásuknak, a legkevesebb

bámulatuknak sem adják a legkisebb jelét sem, mert ezt gyerekesnek tartanak. Ezt a látszólagos egykedvűséget és hallgatagságot a bajban is megőrzi az ona, s így fájdalmat, fáradsalmakat és nélkülözéseket csodálatos egykedvűséggel fogadnak, ami nagy önuralmukra mutat.

Ha a családját elegendő hússal látta el és a fegyverei rendben vannak, a férfi semmittevással tölti az idejét. Néha néhány órát holmi tornaszerű gyakorlatoknak szentel, különösen a nyíllövésnek, versenyfutásnak és birkózásnak.

Az íjat bámulatós ügyességgel kezeli. Biztosan célba talál és az íjnak nagy hajítóerőt tud adni. G. del Turco szaléziánus misszionárius egy alkalommal meggyőződött róla, hogy egy ona nyílveszői 260 m távolsáig repültek s az egyik vessző 80 m távolságban átfűrt egy 3 cm vastag deszkalapot.

A birkózást nagyon szeretik. A küzdelem ünnepélyes formák közt történik s az asszonyok is végignézik a küzdők körül a földön ülve. Rendesen két különböző törzs legerősebb férfiai vagy egyes igen erős férfiak mérik össze erőiket.

Minden indiánustörzsnek van egy, néha két kuruzslója. Nagy ritkán megesik, hogy a kon öreg asszony. A kuruzsló tekintélye pusztán attól függ, hogy mennyire ügyes a betegek gyógyításában. Mivel nem rendelkezik megfelelő gyógyszerekkel, a hipnózishoz és szugesztióhoz folyamodik, bebeszéli a betegnek, hogy a baját idegen testek, nyílhegyek, csontszilánkok okozták, amelyeket valami idegen kon varázsolt a testébe. Ilyen tárgyakat nagy ügyességgel rejt el a szájába s amikor már egy sereg varázsformát és átkot elmondott a gonosz ellenséges konnal szemben, úgy tesz, mintha a beteg testrészből erős masszirozás után a szájával szívna ki. Ha a beteg még erre sem akar meggyógyulni, a kon mindig talál megfelelő kifogást. Egyszerűen kijelenti, hogy nagyon sok idegen tárgy van a betegben és feltétlenül meg kell halnia. A kon szavát csálhatatlannak tartják. Ha tévedett is, a bennszülöttek babonájukban annyira mennek, hogy agyonverik a beteget, mert — amint mondják — felesleges szenvedéstől akarják megkímélni.

A kon nemcsak a betegségek gyógyítására képes, hanem halálos betegségeket is küldhet a legtávolabb fekvő ellenségre is (cuake = a rossz szellem betegsége). Ez azután a törzsek közt véres harcokra vezet és gyakran egész családok kiirtását eredményezi.

A betegségek gyógyításán kívül a kon feladata a rossz idő vagy különös természeti jelenségek elhárítása is. 1910

Költözködő ona-indiánus asszonyok.

februáriusában a Fagnano-tó mellett láttam egy holdfogyatkozás megakadályozását. Mialatt a kon a sötétben kalandos taglejtésekkel szörnyű átkokat szórt az égnek, az egész csoportról jó fényképet sikerült felvenni. Természetesen villanófényt használtam. A hirtelen felcsillanó fehér fény hatása valóban aggasztó volt. Ész nélkül pánik tört ki, üvöltöttek és dühöngtek, a hozzám törtető kuruzsló pedig az én fejemhez vagdosta mindazokat a varázs-igéket és átkokat, amelyeket a Holdnak kellett volna mondania. Nagy fáradtsággal és türelemmel sikerült végre vala-

mennyire megnyugtatóni őket és megmagyarázni nekik a fény okát és ártalmatlanságát. Teljesen azonban nem tudtam meggyőzni őket.

Az indiánusok halálát a hozzátartozók mélyen gyászolják. Gyászuknak elnyújtott kiáltásokkal és jajgatással adnak kifejezést s hogy szomorúságuk nagyságát kifejezzék, üvegcserepekkel vagy kagylódarabokkal felsebzik az arcukat, karjaikat és a mellüket. Ezután a rokonok azonnal elégetik a halott ruháit, felszerelési tárgyait és minden készségét. A hullát a fej kivételével betakargatják az életében is hordott guanako-prémbe, azután bórszalagokkal botokat kötnek rá és kis mélységben eltemetik. A halottakat rendszeren fák alá vagy elrejtett, nehezen hozzáférhető helyekre temetik, hogy a rókák ne háborítsák nyugalmát.

A gyász további jeleként a mindkét nembeli rokonok hátul tonzuraszerűen kinyírják a hajukat, befestik az arcukat és testüket és legalább fél éven át hajnalban és napnyugtakor majd egy óra hosszat gyászos, egyhangú éneket énekelnek.

Az ona-indiánusoknak nincsen tulajdonképen vallásuk, nem tisztelnek valami felsőbb, mindenható lényt. De a lelkekben való hit, az a babona, hogy van túlvilág, szintén vallásnak tekinthető és ilyen vallása az onáknak is van. Az onák valóban hisznek természetfeletti, az embernél nagyobb hatalmú lényekben, az erdőkben bolyongó szellemekben és akiket nem szabad a kloketenek ál-kísérteteivel összetéveszteni. Hiszik, hogy az elhalt kuruzsló lelkének hatalma van arra, hogy az ellenséges törzseket betegséggel sujtsa, hisznek a lélekvándorlásban olyan értelemben, hogy a lelkük a halál után olyan lényekké és erőkké alakul, amelyek a természetet benépesítik.

A jahganok láthatólag sokkal magasabb fokon állanak vallás dolgában, mint az onák. Gusinde sokáig élt velük együtt s ezalatt az idő alatt meg tudta állapítani, hogy ezek az indiánusok mindenféle varázslattól és babonától mentes monotheizmust hisznek. Az istenüket vatauineva-nak nevezik, (= az ősi, vagy amint mi mondanánk, az örökkévaló), de hívják hitapuan (= atyám)-nak is. Ehhez az istenséghez fordulnak minden bajukban, hozzá fohászkodnak jobb

időért, vadászszerencséért, vagy segítségért, ha a vízbefulladás határán vannak. Ha a kérésük teljesül, nem felejtnek el egy «azas hitapuan»-t (= köszönöm neked, atyám) mondani. Ennek a legmagasabb lénynek a megszólításai, ősi imái közül Gusinde több mint hatvanat összegyűjtött.

Ona-indiánus asszony a «haush»-törzsből.

A Tűzföld néprajza iránt felébredt érdeklődés a figyelmet ismét a haush vagy manekenkn-nek majdnem feledésbe merült törzsére irányította. Ezek néhány évtizeddel ezelőtt még nagy számban éltek a Bahia Buen Suceso és a Cap San Pablo között, főként a Thetis-öböl és a kisebb Falsa- és Polycarpo-öblök mellett. A jelenben már csak 3—4 egyén él közülük elszórtan az északi onák közt.

Nodales-től (1619) Fitzroy-ig sok hajós megismerkedett a haushokkal, de csupán Thomas Bridges ismereti őket pontosabban. Tanulmányozta a nyelvüket is és nagy jahgan-szótárában az egyik «keleti onák» című fejezetben 500—600 haush szót is közöl.

Ramon Lista és Segers hagytak hátra jegyzeteket az etnográfájukról, mert 1886-ban az argentinai kormány megbízásából beutazták ezt a területet, amikor még jóval több haush élt, mint ma.

A haushok nyelve az északabbra lakó onák nyelvétől lényegesen különbözik. Erre már Th. Bridges is utal, amikor kiemeli, hogy a keleti és nyugati onák alig értik meg egymást. Furlong, Lehmann—Nitzsche, Tonelli és legújabban a szaléziánus Zenone szógyűjtése ezt az állítást még jobban megerősíti

Ezek a különbségek könnyen arra magyarázhatók, hogy az onák és haushok két különböző törzs, de a pontosabb vizsgálat kideríti, hogy az eltérések csupán dialektusok. Összehasonlításokból kitűnik, hogy a haushok szavának 30%-a megegyezik az ona-tehuelcsék szavaival.

A Thetis-öböl bennszülöttei, akiket Lista és Segers leírtak, testileg és a kultúrájuk szempontjából ona-indiánusok voltak. Magam is úgy találtam, amikor alkalmam volt a néhány még élő egyént látni. Ha a testalkatuk egy kissé el is tér, az a jahganok befolyásának hatása, mert szoros összeköttetést tartottak fenn velük s gyakran össze is házasodtak.

Szokásaik és mondáik közt levő különbségeket kielégítően magyarázza az, hogy sokáig éltek az északi onáktól elkülönítve és hogy nehezen járható, hegyes lakóhelyük nagyon megnehezítette a kölcsönös érintkezést.

Mindebből teljesen világos, hogy az ona és haush eredetileg egy-ugyanaz a népfaj.

*

A tűzföldiek kihalása rövid időn belül bekövetkezik. Ezeknek a népeknek a pusztulása csak részvétet és gyászt kelthet bennünk. Mielőtt a fehér ember betolakodott volna,

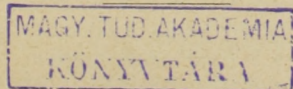

a bennszülött gondtalan csendben és békés nyugalomban élt itt, mert elegendő táplálékot nyújtott a föld maga. Hogy az ilyen kóborélet szépségét megérthessük, ismernünk kell a völgyek csendjét, a titokzatos erdőket, ahol a fehérék meg nem értő szemei elől elrejtve él az őslakók maradéka és nincsen más kívánsága, csak hogy háborítatlanul várhassa meg hosszú haláltusáját.

Csak amikor hosszasan együttélünk a bennszülöttekkel és az indiánus természetes tartózkodása és hallgatagsága felenged, akkor élvezhetjük ennek az Isten szabad ege alatt eltöltött ősi életnek a vidámságát. Ezek voltak a gondolataim, amikor mint misszionárius az indiánusokkal együtt tanyáztam a Fagnano-tó mentén.

Még néhány év és ez az idillikus, hamisítatlan élet örökre a múlté. A magános völgyek és hófedte hegyek nem fogják akkor többé régi uraikat látni, akikkel évezredek óta közösen harcolnak széllel és viharral, akikkel együtt élvezték a naplementék csodás szépségét és együtt ünnepték az ősi ünnepeket, együtt örültek a gazdag vadászatnak.

Az erdőkben soha sem fog akkor a hős Kuaipról szóló ősi legenda felcsendülni a holdvilágos éjszakákon, aki a Vörös Hegyek fia volt s felesége a szépséges Oklta denevérré változott. A kolyot (idegen) halálos fegyverrel jött a tengeren túlról, hogy kincseket hajszoljon, nemsokára befejezi áldatlan munkáját és szétrombolja teljesen ennek az ártatlan népnek a boldogságát, amely magánosan, a légynek sem vétve, élt a világnak ebben a távoli zugában.

TÁBLÁK.

	Lap
I. tábla. A tenger hullámainak pusztításával képződött maradék- formák a Dawson-sziget keleti partján. A hullámok pusztításának maradványai (Dawson-sziget).	
II. « Monte Sarmiento a Conway-gerincről, 1000 m magasból tekintve	24
III. « Punta-Arenas. Erdőégés következtében keletkezett felhők. San-Raffaele laguna és a régi Szalezíánus misszió épületei Dawson-szigeten.	
IV. « Kis tó az erdő magányában. Vízesés az erdő mélyén	44
V. « A Monte Sarmiento csúcsa és északi lejtője.	
VI. « Monte Buckland és Monte Sella a De Agostini fjord be- járója mellett. A Cerro-Cono hegyesúcs a Martinez-öböl mélyén	80
VII. « A Marinelli-gleccser homlokfala előtt. A gleccserről levált jégdarabok úszikálnak a tengeren. Ainsworth-öböl a Marinelli-gleccser előtt. Az öbölben erdővel borított, vásott-szikla sziget. Homoktúrzás köti a parthoz.	
VIII. « Az állandó viharok hatására elgömbült fa. Az állandó viharoktól földre gyömösölt élő fa	104
IX. « A Monte-Olivia és az őserdő. Az őserdő fái a szél hatása látszik. Cinque-Fratelli (Öt-testvér) hegy a Monte-Olivia lejtői- ről nézve.	
X. « Italia-gleccser a Darwin-csatorna partján.....	144
XI. « Az Ál-Hoorn-fok.	
XII. « A Clowen-szirt a Hoorn-szigettől délre. Előtte lepusztult sziklapartok csonka maradványai (Ördög-sziklák)...	168
XIII. « Jellemző, alámosott partok és fokok a San-Pablo-fok táján, a Tűzföld-sziget északkeleti oldalán. Téli zuzmara a Fuego-folyó mentén.	
XIV. « Rio-Grande szalezíánus misszió Tűzföld-szigetén. Maria-Auxiliadora nővérek oktatják fonásra, szövésre a civilizált ona-indiánus nőket	208
XV. « Ona-indiánusok kunyhójuk vagy toldojuk előtt. Ona-indiánus harcosok.	
XVI. « Vízholdó ona-indiánus asszonyok. Ona-indiánus harcosok birkózása	236

KÉPEK A SZÖVEG KÖZT.

	Lap
A nagy sziget síkságain legelésző juhnyáj	9
Havas csúcs a Tűzföldi csatornák mentén	13
Örökzöld bükk, Nothofagus betuloides (Roble)	15
Őserdő a Monte Sarmiento lábánál.....	18
Itália-gleccser a Darwin-csatorna partján	21
Punta-Arenas nyugatról nézve	41
Spegazzini-tó a Negri-fjord vége fölött	49
A Negri-gleccser északkeleti homlokfala	53
A Negri-gleccser panorámája délkeletről	55
Senecio-szegély a láp szélén, a Labyrinthus-szigeteken	57
A Magdalena-csatorna a Corno-Nero-hegy oldaláról	61
Gleccser-tó a Schiaparelli-gleccser homlokfala előtt	63
Gleccser-patak. A Schiaparelli-gleccser főpatakja.....	67
Moréna-kupac a Schiaparelli-gleccser délkeleti oldalán	69
Alkonyat a Magdalena-csatornán	71
Mászás a Schiaparelli-gleccser szakadécai közt	73
Őserdő a Lovisato-gleccser végénél	77
Az őserdő páfrányai a Monte-Sarmiento lábánál.....	79
Napnyugta az Agostini-fjordban	85
Széllyeste fák az Admiralty-csatorna partján	89
A Gabriel-csatorna déli oldala. A hegyek között, a nézővel szemben hatalmas glaciális teknővölgy látszik	91
Az állandó viharok hatása minden magányos fán meglátszik	103
Guanaco (Lama huanachus)	107
Betbeder-völgy a Fagnano-tó nyugati végénél.....	109
Rögtönzött híd a Betbeder-patakon át	111
Második tanyánk a Monte-Svea közelében	117
Virágzó Seneciók (Senecio candidans, Ualtata stb.) a Darwin-kordil- lerákban	119
Álló víz a Roca folyó mentén	121
A Roca folyó és a Roca-tó. A folyó kanyargásai és épülő deltája fel- tűnők	125
Kocsiút Ushuaiából a Beagle-csatorna partja mentén	127
Ushuaia és a Monte-Olivia nyugatról nézve.....	131
Hegyvidéki tájék a Monte-Olivia oldalán	133
Erdőégés Ushuaia környékén	135
Monte-Olivia az őserdőből.....	137
A Monte-Olivia megmászásának útvonala	139
Kis tengerszem a Martial-hegységben	141

	Lap
Ushuaia holdfényben	145
A Beagle-csatorna felszakadó ködben	147
A Romanche-gleccser a Darwin-csatorna partján	149
Úszó gleccser-jégdarabok az Italia-gleccser előtt	151
A Beagle-csatorna és az Italia-gleccser vége a Monte-Belvederéről nézve. Feltűnő a háttérben a csúcsok egyenletes magassága. Ez fölemelt tönkfelületre vall	153
Tengerszem az Italia-gleccser déli oldalán	155
Hullámverés a Hoorn-fok szikláin	159
Hullámverés az Ál-Hoorn-fok szikláin. A sziklák lepusztulása szembe- tűnő	161
Az «Indian-Empire» hajó roncsa a Hermite-sziget partján	163
Hullám a Brecknock úton	171
A Hoorn-fok csendes időben	173
A Navarin-sziget egyik öble	175
Port Harberton a Beagle-csatorna keleti végénél	179
Vancouver-öböl az Államok-szigetének déli oldalán	181
Kormorán-fészkek az egyik hullámmarta barlang fölött, az Államok- szigetén	183
Hegyvidék az Államok-szigetének belsejében	186
Cook-öböl az Államok-szigetének északkeleti oldalán	187
Oroszlán-fókák (Otaria jubata)	189
Kormoránok az alámosott partok szakadéka fölött	193
Kormorán-fészkek	194
A kormoránok valóságos parádés felvonulásokat tartanak, csupa mu- latságból. Marta-sziget, Magellán-út	195
Hóesés után a Fuego-folyó mentén	201
Domingo (Sunday)-fok a Tűzföld-sziget északkeleti oldalán. Kövület- tartalmú rétegek	203
Domingo (Sunday)-fok a Tűzföld-sziget északkeleti partján	205
San-Sebastiano-öböl. Ménes indul a legelőre	206
Porvenir a Tűzföld-sziget nyugati oldalán	207
Ona-indiánusok	213
Alakaluf-indiánus	217
Ona-indiánusok kunyhójuk (toldo) előtt	219
Nyílazó ona-indiánus	223
Ona-harcos	225
Öreg ona-indiánus	229
Ona-indiánus leánya és öccse	231
Ona-indiánus nő	235
Ona-indiánus anya gyermekével	238
Öreg ona-indiánus ijájával és nyílveesszőjével	239
Utazó ona-indiánus család	241
Költözködő ona-indiánus asszonyok	243
Ona-indiánus asszony a «haush»-törzsből	245

TARTALOM.

	Lap
<i>Első fejezet.</i> A Tüzföld szigetvilágának általános képe	6
<i>Második fejezet.</i> A Tüzföld felfedezésének története	14
<i>Harmadik fejezet.</i> A tüzföldi Kordillerák	33
<i>Negyedik fejezet.</i> Az első expedició a Monte Sarmientóra.....	39
<i>Ötödik fejezet.</i> Második expedició a Monte Sarmientóra	57
<i>Hatodik fejezet.</i> A Monte Buckland. A Martinez-fjord és a De Ago- stini-fjord felfedezése	80
<i>Hetedik fejezet.</i> Az Admiralty-fjord	87
<i>Nyolcadik fejezet.</i> Az Admiralty-fjordtól a Valdivia-láncon át Ushuaiába	102
<i>Kilencedik fejezet.</i> Ushuaia és a Monte Olivia	123
<i>Tizedik fejezet.</i> A Beagle-csatorna és a Darwin-Kordillera.....	138
<i>Tizenegyedik fejezet.</i> A Hoorn-fokon	156
<i>Tizenkettedik fejezet.</i> Az Államok-szigete	176
<i>Tizenharmadik fejezet.</i> Rio Grande és Porvenir	196
<i>Tizennegyedik fejezet.</i> A Tüzföld lakosai.....	210

MAGY. TUD. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA 1999/19 57 N. SZ.

A Monte-Sarmiento környékének térképe.

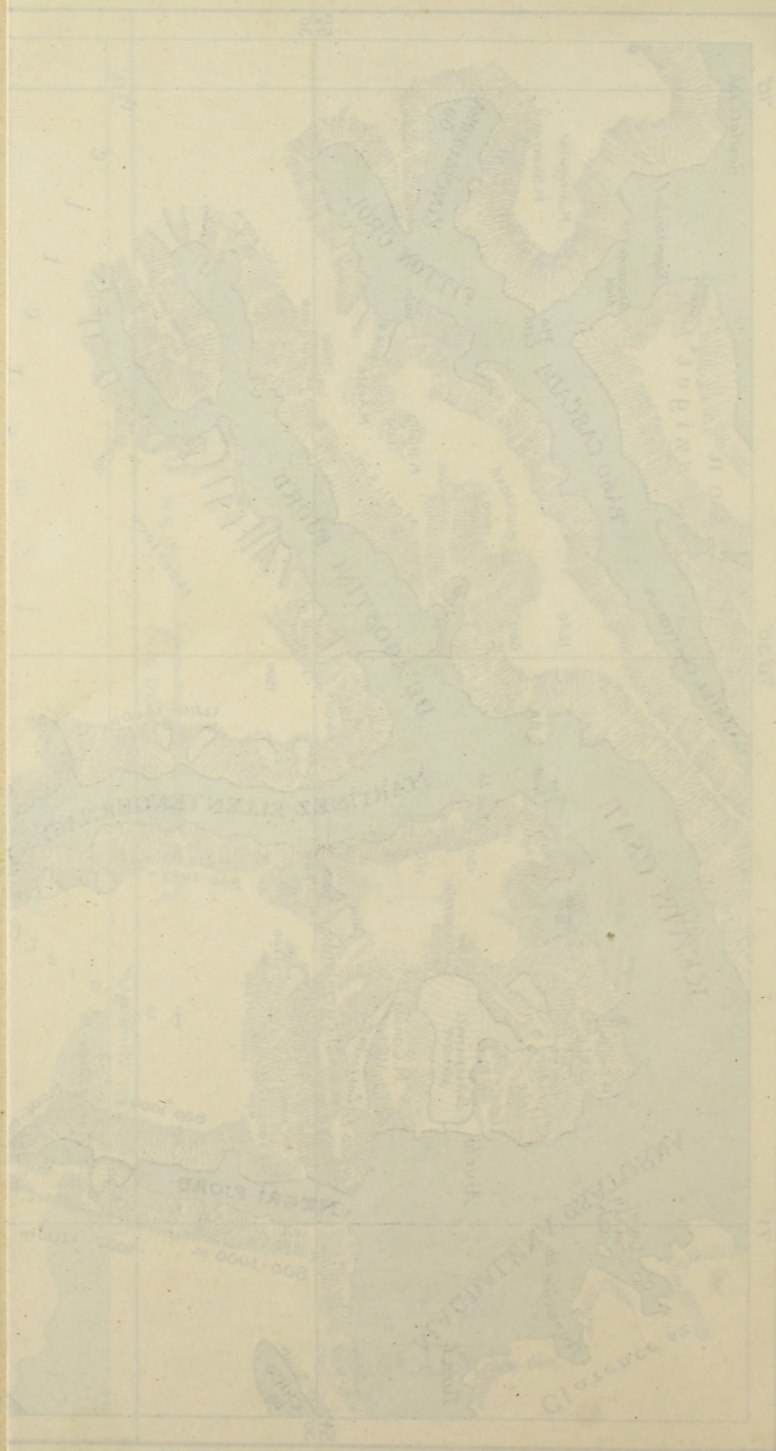

71° Greenwich-től nyugatra

70°

Mérték: 1:400,000.
0 1 2 3 4 5 10 15 20 km

Map of the Himalayas and surrounding regions, showing the Ganges and Brahmaputra rivers.

A Valdivia-lánc és Ushuaia környékének térképe.

